

לנהל את המלחמה בטרור

במלחמת

במלחמת

מלחמת

מערכות

בית ההוצאה לאור של צה"ל
נוסד 1939

המפקד והעורך הראשי: סא"ל חגי גולן

העורך: אפי מלצר

עורכי המשנה: יואב תדמור,

אביטל רגב-שושני

עיצוב ועריכה גרפית: סטודיו זאב אלדר

מזכיר המערכת: עמית פיטובסקי

איורים: בוריס דיקרמן, טוביה קורץ

מפות: עופר שטל

תמונות: מערכות, דובר צה"ל, במחנה, ביטאון חיל האוויר

צוות המערכת: צבי עופר

ISSN 0464-2147

המחיר: 12 ש"ח (כולל מע"מ)

דמי מנוי לשנה:

חיילים ועובדי מערכת הביטחון: 50 ש"ח, אזרחים 60 ש"ח

כתובת המערכת:

רח' אלוף מנדלר 3 ת"ד 7026, תל אביב 61070
טל' 5/03-5694344, פקס. 03-5694343

מחלקת מנויים:

משרד הביטחון - ההוצאה לאור, רח' החשמונאים 107,
תל אביב, טל' 03-5655951, פקס. 03-5655994

הודפס בדפוס "המאירי" באמצעות ההוצאה לאור של
משרד הביטחון.

המלחמה על העיר

בשנים האחרונות מיקדו עימותים אסימטריים בין צבא של מדינה לבין גורמי טרור וגרילה את עיקר העניין של צבאות שעסקו בסוגיות של לחימה בשטח עירוני. הסמן הימני היה צבא ארצות-הברית, שהצביע על המרחב העירוני כעל סביבת פעולה צפויה, המחייבת התכוננות מיוחדת, והחל במאמץ לפתח אמצעי לחימה ודוקטרינה ייחודיים. פיגועי טרור כמו גם אסונות טבע הדגישו את האתגר המיוחד בהגנה על ערים גדולות ובטיפול בתוצאות התקפות בתוכן. אצלנו מיקדה, כמובן, הלחימה בפלסטינים במבצע "חומת מגן" את תשומת הלב ללחימה בשטח העירוני.

בגיליון הזה בחרנו לעסוק בנושא מורכב זה משלוש זוויות. האחת היא הזווית האקדמית-מחקרית, הבוחנת את ההיבטים התיאורטיים של מקום הערים הגדולות במרקם החיים המודרניים, האיזמים עליהן ודרכי הפעלת הכוחות בתוכן. בתחום הזה אנו חבים תודה למרכז לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה, שהעמיד לרשותנו את התכנים של הכנס שערך בנושא הזה באביב האחרון. הזווית השנייה היא זו ההיסטורית, שבמסגרתה אנו יכולים להביט על קרבות העבר בין צבאות ולבחון אילו מרכיבים בלחימה בערים נותרו כשהיו ואילו קיבלו ממדים אחרים. הזווית השלישית היא זו האקטואלית, המיוחדת ללחימה במבצע "חומת מגן".

אנו שמחים על התופעה שיותר ויותר קוראים מגיבים בכתב לכתבות ב"מערכות", ואנו משתדלים לפרסם את התגובות. אולם לא נוכל לפרסם במלואן תגובות שיהיו בהיקף של מאמר.

בימים אלה נפרד צה"ל מהרמטכ"ל ה-16, רב-אלוף שאול מופז, שבין היתר תרם רבות לקידומה של תרבות הכתיבה של קציני צה"ל. את מקומו תפס רב-אלוף משה יעלון, אשר אנו משוכנעים שייתן את תרומתו הייחודית לפיתוח נוסף של תרבות חשובה זו.

בברכת קריאה מועילה

סא"ל חגי גולן

תוכן העניינים

2

הפריסה העירונית המודרנית - שינוי פני המערכה

פרופסור ארנון סופר

14

מקום העיר במלחמה

פרופסור גבי בן דוד

16

עיור ושינוי פני המלחמה

תא"ל (מיל') גדעון אבידור

26

לחימה בעיר מהאוויר

אלוף עמוס ירלין

36

לוחמה פסיכולוגית והסברה - גיבין כמשל

ד"ר רון שלייפר

40

טקטיקות לוחמת המידע של הרוסים והצ'ינים בסכסוך הציני-רוסי השני

טימותי לי תומס

50

צלפים בשטח עירוני: הדוגמא הצי'נית

יגיל הנקין

62

המערכה על העיר סואץ במלחמת יום הכיפורים

אל"ם (מיל') ד"ר שאול שי

74

כיבוש העיר ח'ורמשהר על-ידי עיראק

אל"ם (מיל') פסח מלובני

86

היערכות עיר גדולה להגנה מפני מלחמה וטרור

אלוף (מיל') גבי אופיר

90

הסיוע הרפואי בלוחמה בשטח בנוי

רס"ן ד"ר בנימין זאב סנדר וסא"ל רפי גולני

מדורים

96

מרכיבי היכולת לחימה בשטח בנוי - דוגמת חטיבת הנח"ל

אל"ם יאיר גולן

במה

94

תנו למפקד לפקד

סא"ל איציק בן דוד (בנדה)

תגובה

102

ומה המדיניות שלנו?

סא"ל (דימוס) שלמה יואלי

104

כיצד לבנות כוח ללש"ב

אל"ם (מיל') יעקב צור

חידושים
טכנולוגיים

הפריסה העירונית המודרנית – שינוי פני המערכה

פרופסור ארנון סופר

תהליכי העיור משנים בהתמדה את מפת המרחב בתוך ישראל וסביבה. כתוצאה מהתהליכים האלה הנוף הדומיננטי הוא נוף אורבני על כל המשתמע מכך. אם בעבר הרחוק והקרוב התאפשרה תנועה אזרחית וצבאית בין ישראל ושכנותיה בשטחים פתוחים, פחות או יותר, תוך מעבר ביישובים כפריים או בעיירות קטנות, תצטרך התנועה הצבאית בעתיד לעבור במערכים אורבניים צפופים. זהו שינוי עקרוני, המחייב בחינה מחדש של המשמעויות הצבאיות, הטקטיות והאסטרטגיות של התהליך

לעיתים אף בעשרות מיליונים, וגידולן של הערים אינו פוסק, במיוחד בערים של המדינות המתפתחות.

כיום מתגוררת בערים אוכלוסייה עצומה בהיקף שלא

היה בעבר, וכן קיימים בה כוחות כלכליים, פוליטיים, תקשורתיים, תרבותיים וצבאיים בריכוז שלא היה קיים קודם לכן. לא בכדי הופכות ערי הענק למרתיעות מבחינה צבאית, אך בעת ובעונה אחת גם מושכות מאותה בחינה. לערי הענק יש בעיות לוגיסטיות שהיו מוכרות בעבר: יש לייבא אליהן כמויות אדירות של מים, מזון, חומרי גלם ומוצרים שונים, ולייצא מהן תוצרת ופסולת, שהופקו על-ידי מיליוני בני-אדם המרוכזים בצפיפות

גבוהה. הצרכים הללו הופכים את הערים לרגישות מאוד לזעזועים. הערים מהוות מוקדים של כוח פוליטי, תקשורתי וכלכלי של אזורים ושל מדינות, ולכן הכרעה צבאית בערים כאלה יכולה להכריע מערכה שלמה. ואכן, בעשור וחצי האחרונים הושגה הכרעה בכמה מלחמות באמצעות התקפה של מספר קטן של ערים, בדרך-כלל מן האוויר, ולא באמצעות תנועה יבשתית נרחבת כפי שהיה בעבר. במלחמת המפרץ

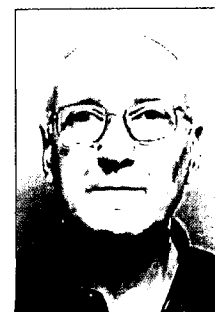
**לראשונה בהיסטוריה
הצבאית משתנה התכסית
של כדור הארץ ומאלצת את
הצבאות לחפש דרכים
חדשות להתקפה
ולהתגוננות, שיתאימו למצב
המרחבי שנוצר**

הקדמה
תהליך העיור ברחבי העולם בעשורים האחרונים משנה בהדרגה את אופי המרחבים המיושבים של העולם. במשך אלפי שנים התאפיינה המלחמה בדרישה בין כלי התקפה חדישים לבין כלי התגוננות חדישים, והנה לראשונה בהיסטוריה הצבאית משתנה התכסית של כדור הארץ ומאלצת את הצבאות לחפש דרכים חדשות ל ה ת ק פ ה ו ל ה ת ג ו נ נ ו ת , שיתאימו למצב המרחבי שנוצר.

מההיבט הצבאי

מהווה העיר מכשול פיזי, שאורכו יכול להגיע למאות קילומטרים, רוחבו לעשרות קילומטרים, ויש לו גם ממד של גובה – ממטרים ספורים ועד למאות מטרים במרכזי הערים המודרניות. עשרות מבין הערים המודרניות הגדולות בעולם מאוכלסות במיליוני בני-אדם,

ראש החוג לגיאוגרפיה
אסטרטגית
באוניברסיטת חיפה

כל האמור על ההיבט הצבאי ההתקפי נכון גם לגבי ההיבט הצבאי ההגנתי. הגנה על עיר ענק היא משימה כמעט בלתי אפשרית. קשה שבעתיים להתגונן מפני פעילות טרוריסטית בתוך עיר כזאת, שכן אין כל קושי לפגוע במערכות חיים רגישות – במתקני מים, חשמל, דלק, גז, תחבורה, תקשורת וכו'.

מנקודת הראות של מלחמה אורבנית יש חשיבות למקומו

הופצו היחידות העיראקיות והעיר בגדאד עד לשחרור כוויית. בלגרד הופצה רק מן האוויר עד לכניעתה לכוחות נאט"ו. משטר הטליבאן באפגניסטן הוכנע בעיקר על-ידי הפצצות מן האוויר.

גורם המבקש לכבוש עיר ענק יצטרך לשקול את המחיר שיהיה עליו לשלם אם יהיה עליו לטפל באוכלוסיות בנות 5-15 מיליוני בני-אדם, שמנוסתם המבוהלת תעצור כל

לוח 1: מגמות עיור בעולם 1900-2020

שנה	1900	1950	2000	תחזית ל-2020
מיליוני נפשות	מיליוני נפשות	מיליוני נפשות	מיליוני נפשות	מיליוני נפשות
אוכלוסייה כפרית	86.4	71.1	45.0	38.0
אוכלוסייה עירונית	12.0	21.4	31.5	35.0
בערים בנות עד מיליון תושבים	192	535	1,890	2,800
אוכלוסייה עירונית	1.6	7.5	19.0	20.0
בערים בנות 10 ¹ מיליון תושבים	28	188	1,140	1,610
אוכלוסייה עירונית	-	-	4.5	7.0
בערים בנות למעלה מ-10 ¹ מיליון תושבים	-	-	270	550
אוכלוסייה כוללת של העולם	1,600	2,500	6,000	8,000
אחוזים	100	100	100	100

מקור: Getis, Getis and Fellmann, 1996, עיבודי המחבר, 2002.

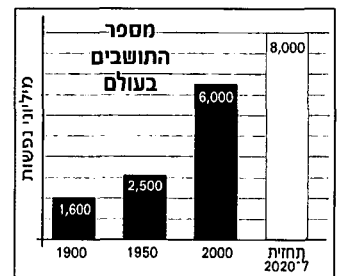
של המרחב העירוני במרקם של המדינה. קיימות מדינות שבהן עיר מרכזית מהווה את עיקרה של המדינה, כמו כוויית ומדינות המפרץ הפרסי, ויש מדינות, כמו ישראל, ירדן, לבנון והולנד, שיש להן מרחב מעויר אחד גדול מאוד, שלו עורף חקלאי, ופריפריה כפרית. זאת בשונה מארצות-הברית, שם נותרים לצד המרחבים המעוירים גם מרחבים פתוחים גדולים, שבהם כוחות צבא יכולים לנוע ביבשה. אולם גם לגבי מדינות עם מרחבים פתוחים גדולים קיימת שאלה לאיזה יעד ינועו הצבאות אם לא אל העיר המרכזית.

המאה ה-20 - מאה שנים של עיור נמרץ

אוכלוסיית העולם גדלה במאה החולפת בשיעורים של 1.5% לשנה, ואילו האוכלוסייה העירונית גדלה בשיעור של 1.8% לשנה. הנתונים האלה מלמדים, כי גידולה של העיר נובע לא רק מן הריבוי הטבעי בתוך העיר, אלא בעיקר מההגירה של כפריים אליה. לכך מצטרף סיפוח זוחל של אזורים כפריים לתוך העיר. מכיוון שחוקרים שונים מגדירים באופן שונה את התחומים המשתנים של העיר, קיימים אי-התאמות ובלבול בנתונים הנמסרים על אוכלוסיית הערים, בייחוד במדינות המתפתחות.

תנועה צבאית. אם האוכלוסייה תישאר במקומה, יהיה על הצבא הכובש לטפל בהספקת מזון, מים ותרופות למיליוני בני-אדם, והוא יהפוך עד מהרה לצבא סעד, המאבד את יכולת הלחימה שלו. כדי להחזיק בעיר ענק (הן בשטחה והן במספר תושביה) יש צורך בכוחות צבא אדירים. זוהי משימה הנראית על פניה כבלתי אפשרית

מבחינה מעשית, ובעייתית מאוד בהשתקפותה בכלי התקשורת, ובכוחה להכריע כל צבא כובש. מכיוון שהכיבוש הפיזי הקונוונציונלי, כפי שנכבשו ערים במלחמת-

העולם השנייה, במלחמת קוריאה, במלחמת לבנון או במלחמת ששת הימים, כמעט שאינו בא בחשבון, יש לחפש דרכים אחרות להגיע למרכזי העוצמה החולשים על העיר ועל המדינה שלה. במקצת מהבעיות של שימוש בכוח צבאי בעיר מודרנית רבת אוכלוסין נתקל צה"ל בבירות, ומאוחר יותר הצבא האמריקני במוגדישו.

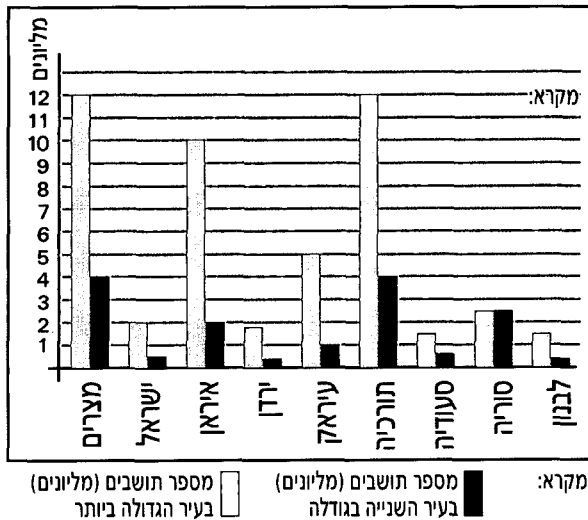
לוח 3: הערים הגדולות במדינות שונות בעולם (נתוני שנת 2000)

מדינות	מספר תושבים (מיליונים)	מספר תושבים (מיליונים)	היחס בין מספר תושבי העיר הגדולה למספר תושבי העיר השנייה
ארזה"ב	16.0	11.0	1.4
צרפת	10.0	1.0	10.0
בריטניה	10.0	1.0	10.0
יפן	21.0	10.6	2.0

מדינות המתפתחות	סין	הודו
סין	15.0	11.4
הודו	15.9	15.4

המזרח-התיכון	מצרים	ישראל	איראן	ירדן	עיראק	תורכיה	סעודיה	סוריה	לבנון
מצרים	12.0	4.0	3.0	4.5	5.0	4.5	5.0	3.0	2.5
ישראל	2.0	0.5	4.0	0.4	5.0	3.0	2.5	1.0	3.75
איראן	10.0	2.0	5.0	0.4	5.0	3.0	2.5	1.0	3.75
ירדן	1.8	0.4	4.5	0.4	5.0	3.0	2.5	1.0	3.75
עיראק	5.0	1.0	5.0	0.4	5.0	3.0	2.5	1.0	3.75
תורכיה	12.0	4.0	3.0	0.4	5.0	3.0	2.5	1.0	3.75
סעודיה	1.5	0.6	2.5	0.4	5.0	3.0	2.5	1.0	3.75
סוריה	2.5	2.5	1.0	0.4	5.0	3.0	2.5	1.0	3.75
לבנון	1.5	0.4	3.75	0.4	5.0	3.0	2.5	1.0	3.75

מקור: סופר ולן 2001

לוח 2 מציג את גידול האוכלוסייה העירונית באזורים שונים בעולם. שיעורי גידול האוכלוסייה העירונית באסיה ובאפריקה גדולים במיוחד. צפוי, כי שיעורי הגידול בהן

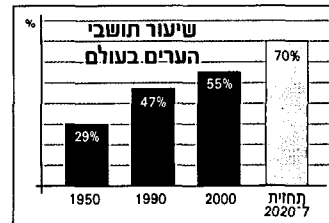
נתוני לוח 1 מצביעים על גידול מהיר מאוד של הערים שבהן מיליוני תושבים. ב-1900 התגוררו בערים האלה 28 מיליון נפש, שהיוו 1.6% מאוכלוסיית העולם. בסביבות שנת 2000 מדובר כבר ביותר ממיליארד תושבים, המהווים כ-19% מאוכלוסיית העולם. מאז שנות ה-80 עולה בהתמדה מספר הערים שאוכלוסייתן עולה על 10 מיליון נפש. כיום יש בעולם לפחות 25 ערים כאלה, מהן שלוש שמספר תושביהן עולה על 20 מיליון.

לוח 2: השינויים בשיעורי האוכלוסייה העירונית בשנים 1950-2000 (באחוזים)

מדינות מפותחות	1950	1990	2000	תחזית ל-2020
צפון אמריקה	64	74	78	80
אירופה	56	75	79	80
אוקייניה	61	70	74	80
רוסיה	45	74	79	85
מדינות מתפתחות				
אפריקה	15	31	45	60
סין	12	23	50	70
אמריקה הדרומית	41	69	77	85
דרום אסיה	15	26	39	55
מזרח אסיה (בלי סין)	43	73	79	85
סך-הכול עולמי	29	47	55	70

מקור: Getis, Getis and Fellmann, 1996, תחזית ל-2020 – הערכות המחבר.

כמחצית מהערים בנות 10 מיליון תושבים ומעלה מוגדרות כ"ערי עולם" (World Cities). עיר עולם היא עיר, שנוסף על חשיבותה הכלכלית האזורית והמקומית יש לה חשיבות כלכלית גלובלית בתחום התעשייה, הפיננסים, התקשורת ושירותים שונים, ממשלתיים ולא ממשלתיים, חובקי עולם. הערים האלה מציעות איכות חיים גבוהה, המושכת אליהן כוח-אדם מיומן בכל התחומים (Simon, 1995).

בעבודות המחקר שנעשו בתחום הזה נבנתה היררכיה של "ערי העולם" על-פי מדדים שונים. בראש הסולם של "ערי העולם" עומדות ניו-יורק, טוקיו, פריז, לונדון, שיקגו ולוס-אנג'לס. אלה נחשבות ל"ערי עולם" ראשיות. 19 "ערי עולם" נוספות נחשבות ל"ערי עולם" משניות (Friedman, 1995).

לוח 4: 25 ערי הענק הגדולות בעולם

מס'	העיר	אוכלוסייה (מיליונים)	שטח (ק"מ)	אורך (ק"מ)	רוחב (ק"מ)	הערות
						בשנת 2000
1	מקסיקו-סיטי		24.4	2,500		עיר עולם משנית
2	סן-פאולו	23.6	8,000			עיר עולם משנית
3	טוקיו	21.32	2,162	80	40	עיר עולם מרכזית
4	ניו-יורק	16.10	3,585			עיר עולם מרכזית
5	כלכתה	15.94	1,295	100	25	
6	בומביי	15.43	603			
7	שנחאי	14.69	6,300			
8	ג'קרטה	13.23	590 בערך			
9	בואנוס-אירס	13.05	7,000	120	25	עיר עולם משנית
10	ריו-דה-ז'נירו	13.00	6,500			עיר עולם משנית
11	סיאול	12.97	1,650			עיר עולם משנית
12	ניו-דלהי	12.77	591			
31	קהיר	11.77	214	50		
14	בייג'ינג	11.47	16,800			
15	קראצ'י	11.57	3,530			
16	מנילה	11.48	636			עיר עולם משנית
17	לוס-אנג'לס	10.91	16,600			עיר עולם מרכזית
18	בנגקוק	10.29	1,565			עיר עולם משנית
19	לונדון	10.79	2,000	100		עיר עולם מרכזית
20	אוסקה-קובה	10.6		100	20	
21	מוסקווה	10.11	994			
22	לגוס	10.30				
23	טהראן	12.10	80	25		
24	איסטנבול	12.10	15,000	100	70	
25	פריז	10.00	760			עיר עולם מרכזית
		12,007				
						במרחב פריז

מקור: Simon, 1995, p.144 (עיבודי המחבר לגבי ממדי השטח והפריסה).

הפריסה העירונית המודרנית – שינוי פני המערכה

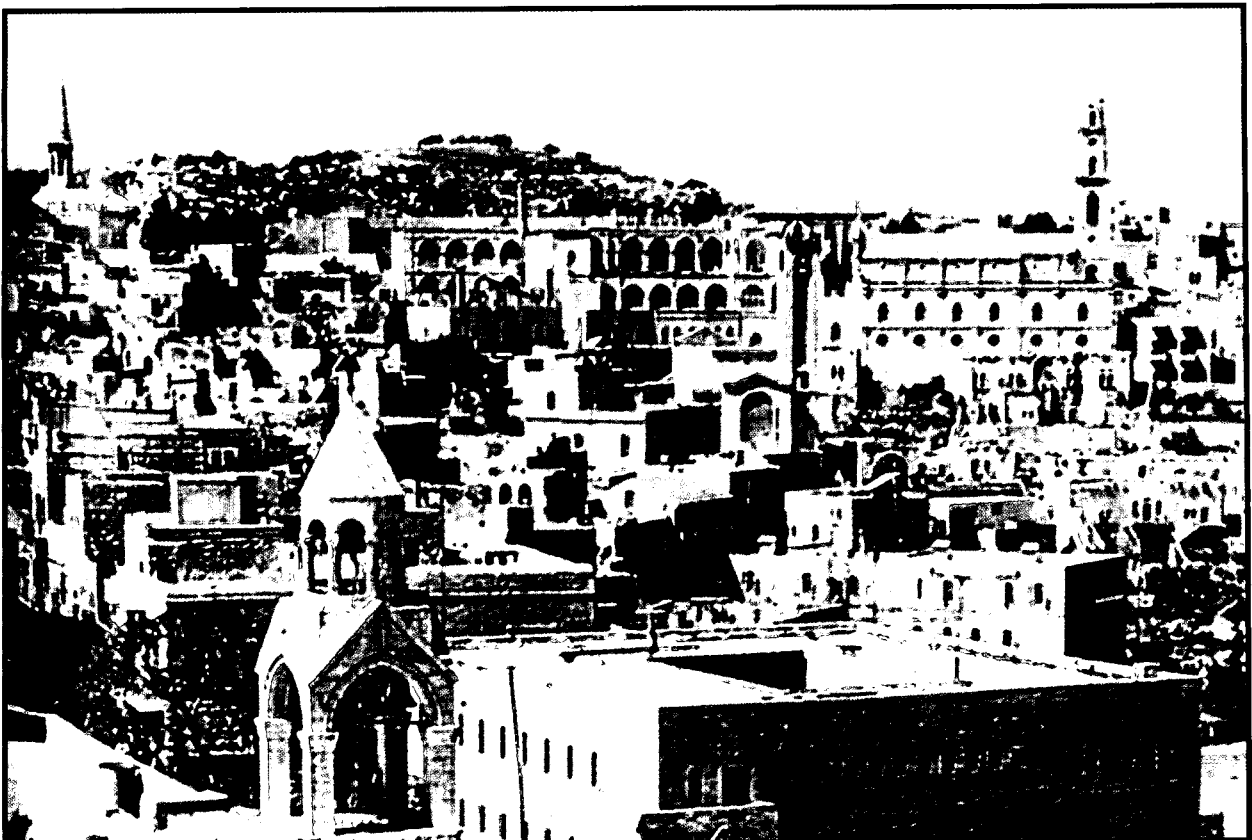
האשפה בערי העולם אינה נאספת. ברוב ערי העולם במדינות המתפתחות ביוב עולה על גדותיו הוא תופעה נפוצה, וגם בחלק מהערים במדינות המפותחות. כ-1.1 מיליארד בני אדם, רובם עירוניים, חשופים לתנאי זיהום אוויר מעל התקנים המקובלים.

אילו היתה זרימת המהגרים אל הערים מתחלקת למספר רב של ערים גדולות ובינוניות, עיירות שדה ועיירות קטנות יותר, לא היה נוצר לחץ דמוגרפי כבד על עיר אחת. אולם במציאות, כוח המשיכה החזק ביותר הוא של העיר הגדולה ביותר, ולכן רוב המהגרים זורמים אל העיר הגדולה ביותר על חשבון ערי הביניים במדרג העירוני.

ימשיכו להיות גבוהים גם במאה ה-21. בעולם המערבי, לעומת זאת, הגידול העירוני הולך ומואט.

ערים, ששיעור הגידול השנתי שלהן הוא 3% ומעלה מכפילות את אוכלוסייתן בתוך פרקי זמן של 20-25 שנה בלבד. למהירות צמיחה כזאת יש תוצאות קשות: עוני, העדר תעסוקה, קריסת מערכות חינוכיות, כמו הספקת מים, ביוב, פינוי אשפה ואי-יכולת לספק דיור הולם וחינוך לעשרות מיליוני בני-אדם. איכות החיים הולכת ויורדת, בעיקר בערי המדינות המתפתחות. ל-220 מיליון תושבי ערים בעולם לא היתה בעשור האחרון גישה למים נקיים. למספר כפול מזה לא היתה גישה לשירותים סניטריים. כמחצית מכמות

בית לחם - זוגמא אופייניית לכינוי עירוני צפוף במזרח התיכון

(מתוך: גיאוגרפיה של המזרח התיכון - ארנון סופר וגלית גרוס־לן)

העשורים הבאים יוכפל מספרן של ערי הענק. בין היתר יצטרפו אליהן בגדאד, אנקרה ואלכסנדריה. פילוח הרשימה לפי אזורי עולם מלמד, כי היא כוללת את הערים החשובות של מדינות אסיה המזרחית - סין, הודו, אינדונזיה, תאילנד ויפן. לעומת זאת, אין היא כוללת את מרבית ערי החשובות של אפריקה (להוציא ערים במצרים ובניגריה), את מרבית ערי החשובות של אמריקה הדרומית, חלק מהערים החשובות במזרח התיכון (חוץ מאלה של איראן, של טורקיה ושל מצרים) וגם אינה כוללת את הערים החשובות של חלק ממדינות מערב אירופה ומזרח אירופה.

מן ההיבט הצבאי אפשר לקבוע, כי כל גורם - תהיה זו מדינה או ברית צבאית - שירצה בעתיד הנראה לעין להכניע מדינה אחרת כלשהי, יצטרך לכבוש את הגדולה בה או לפגוע בה משמעותית (או בשתיים-שלוש הערים הגדולות במדינה). הכרעה צבאית אין פירושה השמדת צבאו של האויב, אלא שלילת כוח הלחימה שלו. כיבוש העיר המרכזית של מדינה יגרום ממילא לנטרול מרכזי הכוח הלאומיים - המטה הכללי, המרכז הפוליטי,

עיר, שאוכלוסייתה גדולה פי שניים ויותר מהעיר הבאה אחריה במדרג העירוני נקראת "עיר ראשה" (Primate City) (יש המגדירים Primate City כעיר שאוכלוסייתה גדולה פי שניים מסך כל האוכלוסייה של שתיים, או שלוש הערים הבאות אחריה במדרג העירוני). תופעת ערי הראשה קיימת בכל העולם, הן במדינות המפותחות והן במתפתחות (לונדון, פריז, קהיר, תל-אביב, סטוקהולם, מנילה). יש מדינות שבשל גודלן או בשל סיבות היסטוריות אין בהן ערי ראשה (ארצות-הברית, איטליה, ספרד, סין, הודו).

בלוח 4 מוצגת רשימת 25 ערי הענק בעולם, ומצוינות בו חמש הערים הנחשבות לערי עולם מרכזיות ושבע הערים הנחשבות לערי עולם משניות. אוכלוסיית 13 ערי הענק האחרות גדולה מאוד, אולם אין הן ערי עולם, והדבר מלמד על כך שעוצמה אינה נגזרת בהכרח ממספר גדול של תושבים.

עם זאת, לכל 25 ערי הענק יש חשיבות לאומית מרכזית, ולכן הן יהיו תמיד במרכז תשומת הלב. יש להניח, כי בשני

מן ההיבט הצבאי אפשר לקבוע, כי כל גורם - תהיה זו מדינה או ברית צבאית - שירצה בעתיד הנראה לעין להכניע מדינה אחרת כלשהי, יצטרך לכבוש את העיר הגדולה בה או לפגוע בה משמעותית

הממד המרחבי של העיר המודרנית

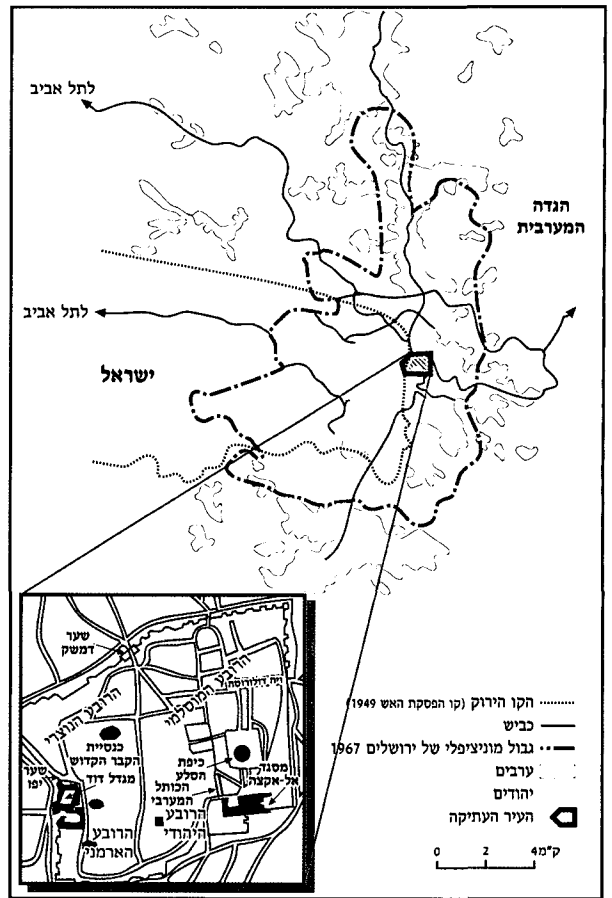
באופן טבעי, אין הערים גדלות בלב המסורתי שלהן, או בגלעינן המטרופוליני, אלא בשוליהן ההולכים ומתפשטים. מרכזי הערים דווקא הולכים ומתרוקנים מאוכלוסייה, ובמקום בתי המגורים חודרות למרכזי הערים פונקציות כלכליות שונות. כתוצאה מכך השטח הבנוי של ערי הענק מגיע לממדים עצומים.

בעידן הרכב הפרטי גולשות הערים המודרניות לתוך כפרים ועיירות שכנות. בשטחים פתוחים בין שדות ירוקים נבנות שכונות יוקרה וכן מרכזי שירותים ותעשייה, גם ללא רצף פיזי עם העיר המרכזית. בערי המדינות המתפתחות התפשטות העיר נעשית בדרך-כלל לאורך צירי התחבורה הראשיים המוליכים לעיר, שאורכם המצטבר מגיע לעשרות ואף למאות קילומטרים. לפיכך קשה היום להגדיר במדויק את הממדים של עיר מסוימת הן מבחינת השטח והן מבחינת מספר התושבים. בארצות-הברית מגדירים את תחומי הערים, גדולות כקטנות, על-פי גבולות השטח הרשמיים של המחוזות המינהליים (counties) שלהן אף אם אין כל השטח מבונה. במדינות אחרות, כמו ישראל, מוגדר המרחב העירוני על-פי השטח הפיזי המבונה, אבל גם על-פי התחום שממנו נעשית תנועת יוממים לעבודה בעיר. אולם מנקודת הראות הביטחונית יש משמעות בעיקר לרצף הפיזי של העיר ופרווריה. רצף פיזי קיים כאשר המרחק בין בתי יישוב אחד לבין בתי היישוב השכן, או בין התשתיות של היישובים (תחבורה, מים, חשמל, גז, מתקני ספורט, גנים ציבוריים, שדות תעופה, שטחי מפעלים, מרכזי קניות ומגרשי חנייה) אינו עולה על כמה עשרות מטרים.

בחינת גודל המרחבים הנתפסים כיום על-ידי שימושי קרקע עירוניים מעלה, כי ערי הענק משתרעות על מרחבים ששטחם כשל מדינות בסדר גודל בינוני. כאלה הן, למשל, בייג'ינג או לוס-אנג'לס, ששטחן כמעט כזה של מדינת ישראל או סלובניה. שטחיהן של סאן-פאולו או של בואנוס-אירס כשטח לבנון או כשטחי יהודה ושומרון.

אורכן של מרבית הערים בנות 20 מיליון תושבים ומעלה מגיע ל-80-100 ק"מ, ורוחבן - ל-25-50 ק"מ. הממדים האלה אינם כוללים עשרות קילומטרים של פרזורים עוני (slums) בצידו הדרכים המובילות לערי הענק, כמו בערים כלכתה, בומביי, בנגקוק, קראצ'י. צבא שינסה לכתר עיר בסדר גודל כזה יצטרך לפרוס את כוחותיו בטבעת שהיקפה 300-500 ק"מ - מבצע מורכב מאוד, וייתכן שגם לא יעיל.

קשה להעלות על הדעת, שצבא ינסה לכבוש את קהיר או את איסטנבול, שמשפר תושביהן נע בין 12 ל-15 מיליון נפש, שטחן ענק; ונתונייהן הטופוגרפיים וההידרולוגיים מורכבים. קשה גם להעלות על הדעת, שצבא כלשהו ינסה לכבוש את המגלופוליס האמריקני הגדול המשתרע בין בוסטון לוושינגטון (עם אוכלוסייה בת כ-30 מיליון נפש), או את הערים פילדלפיה או ניו-יורק, או את המרחב העירוני

ירושלים - הפריסה הערבית והיהודית, 1998

מרכזי התעשייה והתקשורת (קובר בתוך: בין הכרעה לניצחון, 2001).

מקסיקו-סיטי, בואנוס-אירס, סיאול, קהיר, מנילה וטהראן הן דוגמאות לערים, שמרכזיותן במדינותיהן מכרעת במידה כזאת, שכיבוש או נטרול שלהן יביאו לנטרול כל הכוחות הפועלים במדינה. המצב הזה נכון גם לגבי כל ערי הראשה באפריקה - חרטום, ניירובי, דאר-אל-סלאם, אדיס-אבבה, דקאר ואחרות - שכן בהן מתרכז עיקר הכוח של מדינותיהן. באותה מידה נכון הדבר באמריקה הדרומית, במזרח התיכון ובמדינות הבינוניות של אסיה המרכזית. לגבי אירופה המצב שונה: בגרמניה, למשל, יש פיזור עוצמות בין ברלין, מינכן, פרנקפורט וערים אחרות, ברוסיה יש פיזור כוחות בין מוסקווה וסנט-פטרסבורג, בספרד - בין מדריד לברצלונה, באיטליה - בין מילנו ורומא. לעומת זאת, בצרפת, בהולנד, בדנמרק, בשוודיה, באוסטריה, בבריטניה ובמדינות אחרות קיימת עיר ראשה אחת, שבה מרוכזות מרבית העוצמות.

במדינות הגדולות ביותר, כמו סין, הודו, ארצות-הברית ואוסטרליה יש כמה ערי ענק, השוות פחות או יותר במדרגן, כך שכיבוש או נטרול אחת מהן לא יביאו להכרעת המדינה.

הפריסה העירונית המודרנית - שינוי פני המערכה

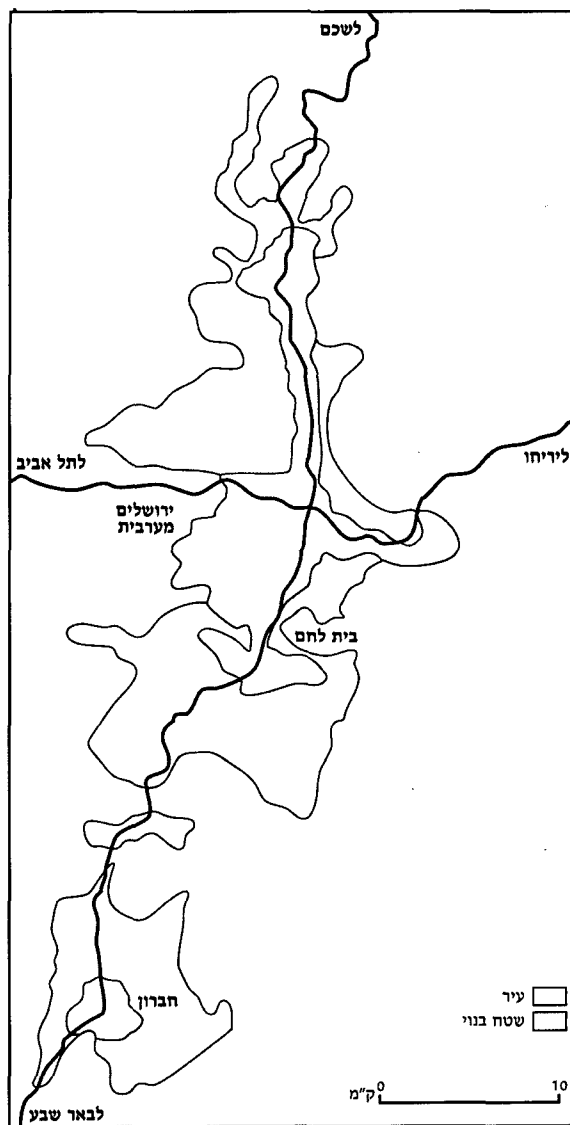

המשותף בולטימור-ושינגטון. קצינים אמריקנים שהתייחסו לסוגיה גורסים, כי בעת כיבוש ערי ענק יעסוק שליש מהכוח הכובש בסיוע הומניטרי, שליש שני בשמירת השלום והשקט ורק שליש מהכוח יילחם על נקודות המפתח (Hahn and Jezior, 1999).

איש הצבא התוקף, המבקש להכריע את העיר, יתעניין, מלבד בגודל העיר ובממדיה הכלליים, גם בשימושי הקרקע הבאים:

1. המרכז העירוני (Central Business District), שבו נמצאים מרכזי הפיננסים, המסחר, הנהלות החברות הכלכליות לסוגיהן השונים, מרכזי השלטון, מרכזי התקשורת המידע והבידור. בעיר המודרנית מצויים הללו בגורדי שחקים, שיהפכו במקרה של פגיעה למחסומים בלתי עבירים לתנועה.

מפה 2

התפשטות השטח הבנוי בהרי יהודה ושומרון

שטחו של מרכז כזה בעיר אמריקנית נע בין 2 ל-14 קמ"ר (Sohmer, Lang 2001).

2. אזורי התעשייה הקלה והכבדה, המערכות הלוגיסטיות של העיר – תחנות כוח, גז, דלק, מתקני מים, ביוב ומחסנים. שטחם של אלה יכול להגיע לעשרות קמ"ר.

3. אזורי מגורים שונים למעמדות החברתיים השונים. האזורים האלה משתרעים על פני מאות ואלפי קמ"ר. בעיתות מלחמה יימנע צבא תוקף מלהיכנס לשכונות העוני, ויתעניין באזורי המגורים של מקבלי החלטות השונים במדינה.

ככלל ניתן לקבוע, כי במרכז העיר העבירות קשה (בחלק מן המקרים משום שמדובר באיזור ישן יותר, שבו הכבישים צרים יחסית, ובמקרים אחרים משום שבו מצויים הבניינים הגבוהים, שאם ייפגעו, יחסמו את התנועה), וכי ככל שמתרחקים ממרכז העיר, נפתחת רשת הדרכים, והתנועה נעשית נוחה יותר. הכלל אינו תקף לגבי ערים במדינות מתפתחות, משום שבמדינות כאלה יש במרכז העיר צפיפות רבה של בתי מגורים, שבהם מתגוררים בני המעמד הבינוני והמעמד הנמוך, ורשת הדרכים שם צרה ואינה מאפשרת תנועה לכוחות לוחמים.

העיר המודרנית מוקפת באזורי פריפריה מבונים, המשתרעים על שטח של עשרות קמ"ר, שבהם הכבישים רחבים יחסית, והבניינים נמוכים יחסית. זוהי מערכת מכשולים אדירה לגורם שירצה לעבור דרכה או לעקוף אותה. המצב הולך ונעשה קשה יותר כאשר מנסים להתקרב מן השוליים אל המרכז תוך תנועה של קילומטרים רבים דרך שטח מבונה בדרגות צפיפות שונות.

ברור כי נטרולה של עיר יחייב הגעה אל המרכז שלה, שבו נמצאים מוקדי הכוח הכלכליים והפוליטיים העיקריים של העיר ושל המדינה כולה.

לעומת זאת, מרכזי הכוח התעשייתיים, תחנות הכוח ומתקני הספקת המים אינם דווקא במרכז העיר. הצבא התוקף חייב להכיר את שימושי הקרקע של העיר, ויש גם לעמוד על ההבדלים בשימושי קרקע בחברות שונות ובאזורי עולם שונים (ראו מפה 3).

מרחבי ארץ-ישראל כהדגמה

להלן ייעשה שימוש בדוגמא של מדינת ישראל וסביבתה הקרובה כדי להמחיש את המושגים המוזכרים לעיל.

אוכלוסייה

בישראל מתגוררים כ-6.5 מיליון נפש, רובם המכריע מצפון לבאר-שבע. בשטחי הרשות הפלסטינית מתגוררים 3 מיליון נפש נוספים, ובסך-הכול יש בכל שטחי ארץ-ישראל כ-9.5 מיליון איש. בממלכת ירדן השכנה יש אוכלוסייה בת 5 מיליון נפש, המתגוררת במרחק של כ-30 ק"מ מגבולות ישראל. בדרום לבנון, סמוך לגבול ישראל, מתגוררת אוכלוסייה בת

חברון - מרחב כפרי-עירוני אופייני ליהודה ושומרון

(מתוך: מבט ועוד מבט על ארץ ישראל - ב"ד קדר)

הפריסה העירונית המודרנית - שינוי פני המערכת

דן (2.5 מיליון נפש), אשדוד, אשקלון, רצועת עזה (1.1 מיליון נפש) ואל-עריש. במרחב הזה מתגוררת אוכלוסייה כוללת של כ-6-7 מיליון נפש.

גם ההר הישראלי מתכסה בשטח בנוי עם כמה ערים ועיירות היושבות בפסגות - כרמיאל, נצרת, ג'נין, שכם (0.5 מיליון), מרחב ירושלים (כ-1 מיליון נפש), חברון וסביבותיה (400 אלף נפש), ובאר-שבע (200 אלף נפש).

בעמקים שלאורך השבר הסורי-אפריקני האוכלוסייה דלילה, והערים קטנות ומעטות: זחלה ובעלבכ בבקעת הלבנון, קריית-שמונה, טבריה, בית-שאן, יריחו ואילת. ברמות שממזרח לשבר קיימים שוב יישובים גדושי אוכלוסייה - אגן דמשק עם 3 מיליון נפש, אירביד עם כ-600 אלף נפש ועמאן עם כ-2 מיליון נפש.

מודל שימושי קרקע בעיר המזרח-תיכונית

בחלק גדול מהערים במזרח התיכון קיימים אלמנטים מאפיינים משותפים, ששטחם קטן, אך חשיבותם ורגישותם רבה מאוד.

אלמנטים דתיים. המסגד הגדול, מסגד יום שישי, הוא המוקד שסביבו התפתחה העיר. ליד המסגד הגדול הוקמו

כ-0.5 מיליון נפש. באגן דמשק ובדרום סוריה - 5 מיליון נפש. ברפיח ולאורך הכביש הצפוני המקשר את רצועת עזה עם תעלת סואץ מתגוררת אוכלוסייה בת 200 אלף נפש (ולפי התוכניות של ממשלת מצרים, יועברו לשם בעתיד מיליון תושבים נוספים).

חישוב פשוט מראה, כי במרחב הקטן הזה של ארץ-ישראל והאזורים הסמוכים לגבולותיה מתגוררת אוכלוסייה בת כ-20 מיליון נפש. אם שיעור הריבוי יישאר קבוע, תגיע אוכלוסייתה בתוך 20-25 שנים ל-40 מיליון נפש. כ-80% מהאוכלוסייה הזאת מתגוררים בערים, ועל-פי התחזיות, צפויה האוכלוסייה העירונית להגיע לכ-90% מכלל התושבים (המגמה הזאת קשורה גם במחסור במים, בעיקר בדרום סוריה ובלבנון).

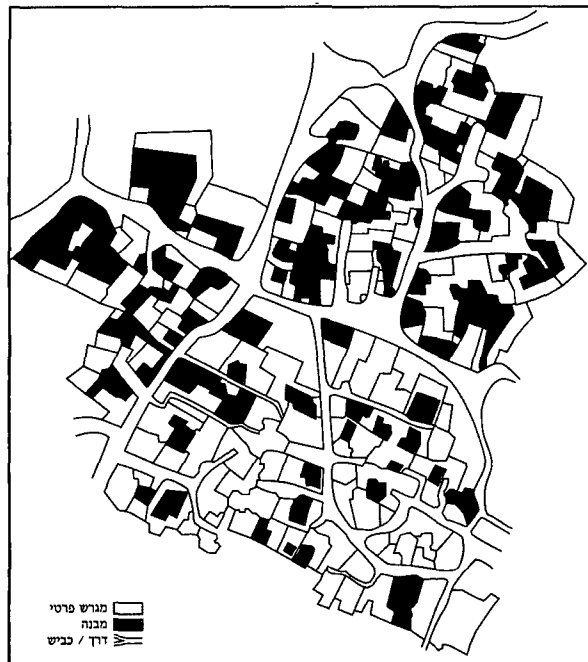
ממדי הפריסה

הנופים המבונים מכסים בהדרגה את כל מישור החוף החל מאל-עריש בדרום ועד צפון לבנון. בין השטחים המבונים יש מעט כפרים ועיירות, אך בעיקר ערים צפופות כמו טריפולי (0.5 מיליון נפש), ביירות (2.5 מיליון נפש), צור, צידון, עכר-נהריה, חיפה (600 אלף נפש), חדרה, נתניה, גוש

4800
הפריסה העירונית המודרנית - שינוי פני המערכת

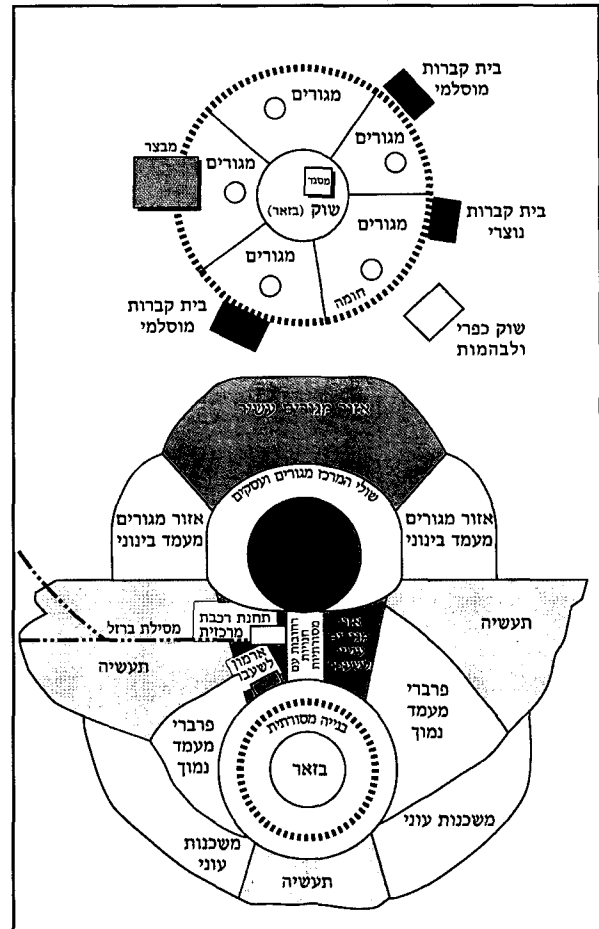
ובתי סוהר.

רובעי מגורים. במזרח התיכון התגוררו מאז ומתמיד מיעוטים רבים, והדבר בא לידי ביטוי גם במבנה העיר - רובע ארמני, רובע יהודי, רובע דרוזי, רובע נוצרי-אורתודוקסי ואחרים. למעשה, העיר שבתוך החומות מחולקת לרבעים, שהיו בעצם מעין כפרים, שבין תושביהם היו קשרים משפחתיים ואחרים. כל רובע נוהל על-ידי מוכתר. רחובות הרובע, בדומה לרחובות האחרים בעיר, היו צרים מאוד (רוחבם כ-2 מטרים), חסומים במרבית המקרים, צפופים מאוד (בכמה אזורים בקהיר מגיעה הצפיפות ל-60,000 תושבים לקמ"ר) וללא שטחים ירוקים. סגנון הבתים (ששימשו בדרך-כלל למגורים משותפים של המשפחה המורחבת) משקף את החשש המתמיד מפני חדירתם של זרים. החלונות הקטנים והגבוהים עם החומות סביב הבית

לבירינט של סימטאות צרות ביישוב מזרח תיכוני

נועדו גם להגן על נשות הבית מעיני זרים. העיר החדשה סוגרת על העתיקה וניתן להבחין בה בטבעות מן הפנים העתיק החוצה לכיוון השוליים. עם החדירה פנימה גדלים הצפיפות והעוני, ועם היציאה לשוליים נעשה הנוף האורבני דומה לזה של עיר מערבית. מספר השטחים הירוקים קטן גם בחלקים המודרניים בשל האקלים היבש של האיזור ובשל העדר תכנון עירוני. בעשורים האחרונים של המאה ה-20, עם העלייה במספר כלי הרכב הממונעים וברמת החיים, מתפתח דגם עירוני-כפרי, המקיף את העיר. על-פירוב זהו ערב רב של בתי מגורים בצידי הכבישים המרכזיים, המתנקזים לערים

מודל העיר המזרח תיכונית

מוסדות החינוך - המדרסות. במקומות אחרים בעיר היו מסגדים קטנים יותר. מכיוון שהמסגד הגדול הוא מקום ההתכנסות של מרבית תושבי העיר, לפחות בתפילת יום שישי בצהריים, יש לו תפקיד דתי-פוליטי-חברתי מרכזי, ובאופן טבעי התפתחו סביבו מוקדי פעילות פוליטיים וכלכליים מרכזיים, כמו הבזאר.

בתי קברות. מחוץ לחומות נמצאים בתי קברות נפרדים לכל העדות הנמצאות בעיר.

אלמנטים ביטחוניים. חומה המקיפה את העיר העתיקה, ובה שערים לכניסה וליציאה, והמבצר, ששימש גם כמקום מגוריו של המלך או של מושל העיר. כאן היו ארמון השליט וגם הבסיס הצבאי שהגן עליו. בדרך-כלל זוהי נקודה השולטת על העיר.

אלמנטים כלכליים. השוק המסורתי המקורה, שבו מתרחשת הפעילות השוקקת של המסחר בעיר. זהו לבירינט של בתי מלאכה, בתי אוכל וחנויות מכל הסוגים, והפעילויות בהם פונות אל הרחוב הצר והמקורה.

אלמנטים ציבוריים. השלטון המרכזי (בעיקר העות'מאני) של העיר המזרח תיכונית סיפק לאוכלוסייה כמה שירותים: בתי מרחץ ציבוריים, הסאראיה (בית ממשלה), בית משפט

העזר שלו (מחסנים ובתי מלון) גרמו לחדירת המודרניות לעיר העתיקה, ולמעשה, לחיסולה. רק פה ושם נותר לביירות של רחובות צרים (כך באיזמיר, בביירות, בחיפה ובאלכסנדריה). הערים האלה היו חשופות יותר מאחרות להשפעות זרות, ולכן יש להן נופך אירופי וקוסמופוליטי וגם מתקני תיירות ונופש. ניתן לומר, שהן איבדו את הצביון המזרח תיכוני והן דומות ליתר ערי הנמל שבאגן הים התיכון. מבחינה צבאית יש להביא בחשבון, שמדינות המזרח התיכון (חוץ מישראל), כמו המדינות המתפתחות האחרות, מתאפיינות במיעוט יחסי של מטרות אסטרטגיות. יכולת העמידה של אוכלוסיית המדינות האלה בפגעי מלחמה ובאובדן חיי אדם רבה יותר מזו של אוכלוסיית המדינות המפותחות (סופר, 1999).

משמעויות צבאיות

תהליכי העיור משנים בהתמדה את מפת המרחב בתוך ישראל וסביבה. כתוצאה מהתהליכים האלה הנוף הדומיננטי הוא נוף אורבני על כל המשתמע מכך. אם בעבר הרחוק והקרוב התאפשרה תנועה אזרחית וצבאית בין ישראל ושכנותיה בשטחים פתוחים, פחות או יותר, תוך מעבר ביישובים כפריים או בעיירות קטנות, תצטרך התנועה

הגדולות, ובצידם מפעלי תעשייה, מסעדות ובתי מלון, מוסכים ושווקים, הכול מעורב ללא תכנון. במקביל יוצאת העיר החוצה ובולעת עשרות עד מאות כפרים ועיירות, והמרחב העירוני סביבה הופך למבוך של מבנים ההולכים ומצטופפים לאורך עשרות קילומטרים.

העיר המזרח תיכונית מתאפיינת בשלושה חלקים: החלק העתיק, השומר גם כיום על אווירה מזרחית מוסלמית. בחלק הזה נמצאים הבזאר והמסגד המרכזי, ובו מתגוררת האוכלוסייה הענייה, חלקה של מהגרים, שהגיעו מן הכפרים. באזורים האלה מצויים מרכזי הכוח הדתיים של העיר ושל המדינה.

החלק השני הוא החלק המודרני בדומה לזה הקיים בכל עיר במדינות המפותחות. יש בו שכונות יוקרה, שבהן מתגוררות האליטות השליטות, כולל ארמון הנשיאות וקריית הממשלה. גם בעיר החדשה יש שכונות עוני, אזורי תעשייה ומערכי תחבורה.

החלק השלישי הוא שולי העיר, שבהם יש ערב רב ולא מסודר של פונקציות שונות לאורך צירי התחבורה המובילים אל העיר.

בערי הנמל המזרח תיכוניות שוכנת העיר העתיקה מול הנמל. הלחצים הכלכליים להרחבת הנמל ולהקמת שירותי

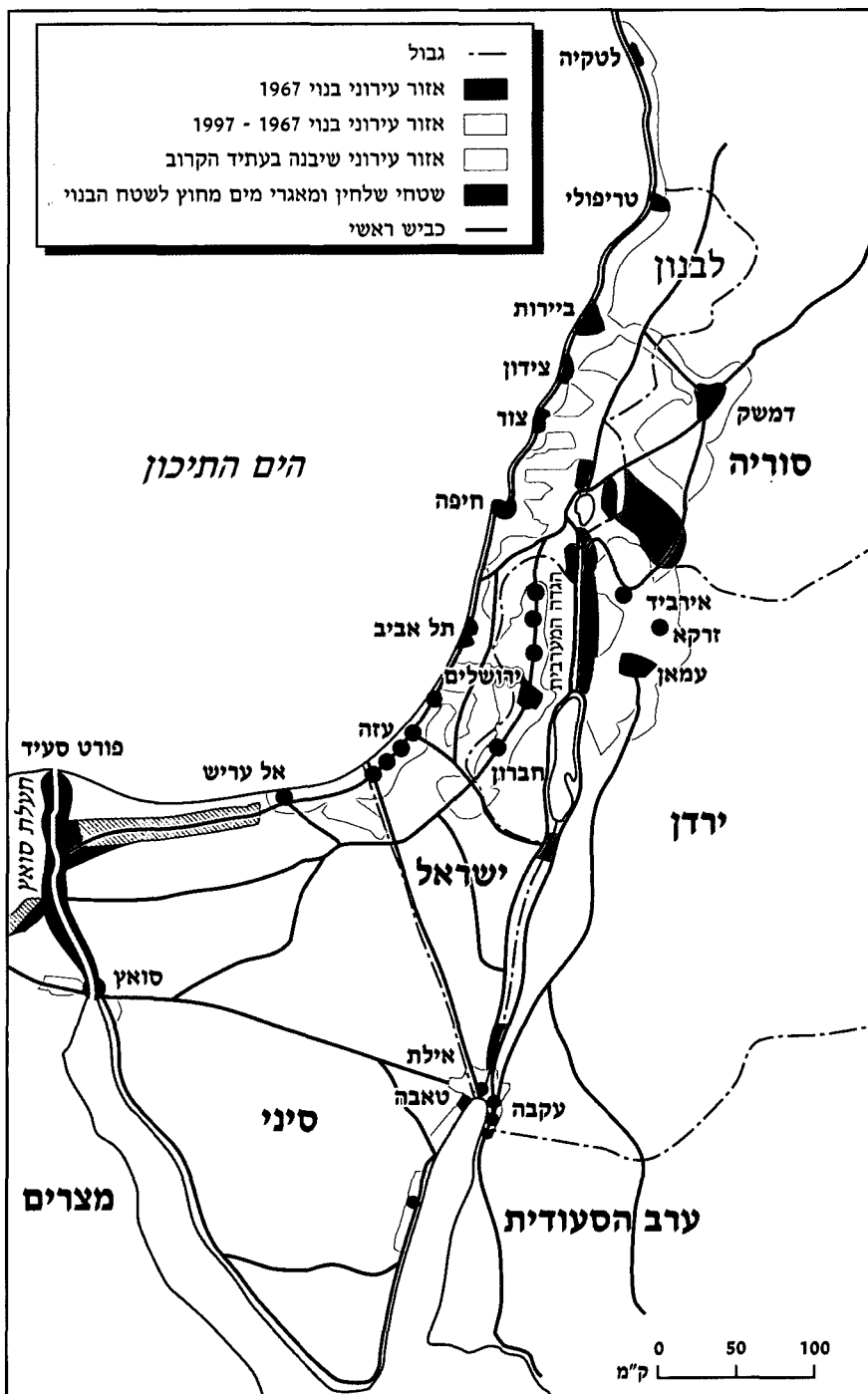
חיילי צה"ל ליד הכפר הלבנוני חי א-סלום

עירוני כמעט מלא ברוב חלקי הארץ מצפון לבאר-שבע (להוציא מתלולי מדבר יהודה), שבו מתגוררים מאות אלפי ואף מיליוני בני-אדם. כל תנועה צבאית תהיה מלווה בהרס נורא ובאבדות של אזרחים בסדר גודל כזה, שספק אם מישוה מן הצדדים יוכל לספוג. השינוי הזה מחייב חשיבה צבאית חדשה, הן במישור הטקטי והן במישור האסטרטגי. תורות הלחימה, כלי הלחימה, השימוש באש ועבודת המודיעין יצטרכו לעבור התאמה לנסיבות החדשות של הלחימה האורבנית (סופר, 1999, Hahn, Jezior, 2001).

התהליכים המתוארים לעיל מעמידים בספק מרכיב מרכזי בתפיסת הביטחון של ישראל, כפי שעוצבה על-ידי בן-גוריון בשנות ה-50, ואשר לפיו, בעת מלחמה יש צורך להעביר את המלחמה אל מחוץ לגבולות ישראל, היינו, לשטח מדינות ערב. האם הדבר אפשרי עדיין?

לרצף העירוני הנבנה סביב גבולות ישראל יש משמעויות צבאיות נוספות. התחזית היא, כי בסמוך לגבול ישראל, ברצועה שעומקה עד 50 ק"מ, תתגורר עד שנת 2020 אוכלוסייה בת כ-20 מיליון נפש, וכי מהעבר הארץ-ישראלי יתגוררו 12-15 מיליון נפש (ישראלים ופלסטינים). העובדה הזאת מבטיחה כי החיכוך בין האוכלוסיות ילך ויגבר, ושום גדר או אמצעי הפרדה אחר (מסוג זה הקיים בין ישראל ללבנון או בין מקסיקו לארצות-הברית) לא יצליחו למנוע אותו. מדובר בלחימה סטטית, שבה יש יתרון למפגעים ולאנשי גרילה, היכולים להיעלם בקרב ההמון שבעיר הקרובה.

אינתיפאדת אל-אקצא (2000-2002) ממחישה את רוב הטענות שהוצגו במאמר זה. זוהי מלחמה אורבנית, הכוללת את המאפיינים ואת המרכיבים הבאים: המרחק בין יישובי שני הצדדים הוא מטרים ספורים בלבד (למשל, א-ראם-נווה-

תהליכי עיור סביב ישראל ובתוכה

הצבאית בעתיד לעבור במערכים אורבניים צפופים. זהו שינוי עקרוני, המחייב בחינה מחדש של המשמעויות הצבאיות, הטקטיות והאסטרטגיות של התהליך. תנועה של כוחות לוחמים בארץ-ישראל תיתקל ברצף

צה"ל בביירות - שריון מעל שדה התעופה של ביירות

הפריסה העירונית המודרנית - שינוי פני המערכת

שלום חלקי, שלום "קר", הפסקת-אש והמשך מצב העוינות בדרגות שונות של חומרה. ניתן לשער שהמצב המתואר בארץ-ישראל יתמש גם באזורי גבול רבים ובלוחמה אורבנית באזורים נוספים בעולם.

ביבליוגרפיה

בין הכרעה לניצחון, עיונים בביטחון הלאומי, יום עיון משותף למרכז לחקר הביטחון הלאומי ולמכללה לביטחון לאומי, צה"ל, גיליון 2, תשס"א, 2001

ארנון סופר, "שדה הקרב העתידי במזרח התיכון", מערכות 368, דצמבר 1999, עמ' 19-25

ארנון סופר, לן דלית, גיאוגרפיה של המזרח התיכון, תל-אביב, עם עובד, 2001

Friedmann, J. "Appendix: The World City, Hypothesis", in: Knox, P.L. and Taylor, P.Y. (eds.), *World Cities in a World System*, New York, Cambridge University Press, 1995, pp. 317-331

Getis, J., Getis, A. and Fellman, J., *Human Geography: Landscapes of Human Activity*, Chicago, Brown and Benchmark Pub., 1996

Hahn, F.R. and Jezior, B., "Urban Warfare and Urban Warfighter of 2002", *Parameter*, Summer 1999, pp 74-86

Simon, D., "The World City Hypothesis: Reflections From the Periphery", in: Knox, P.L. and Taylor, P.Y. (eds.), *World Cities in a World System*, New York, Cambridge University Press, 1995 pp. 132-155

Sohmer, R.R. and Lang, P.E. *Downtown Rebound*, Fannie Mae Foundation and the Brookings Institute, May 200

יעקב, גילה-בית ג'אלה, עזה-גוש-קטיף) ובין שכונות המגורים מתנהלים חילופי ירי; פיגועי טרור נעשים בחוצות ישראל על-ידי מתאבדים פלסטינים; צה"ל תוקף אתרים ביטחוניים בתוך ערים פלסטיניות ביבשה, מן האוויר ומן הים; סגרים חוזרים ונשנים מוטלים על ערי הגדה; נעשה שימוש במרגמות ובטילים פרימיטיביים של הפלסטינים נגד יישובים יהודיים; כוחות צה"ל פועלים בערים הפלסטיניות תוך רגישות לנוכחות הרבה של התקשורת הבין-לאומית. זוהי אכן מלחמה אורבנית עם יכולת מוגבלת לתמרון, לתנועה ולשימוש באש. גם על ערים ביהודה ובשומרון, שאינן גדולות על-פי קנה-מידה בין-לאומי, קשה להטיל סגר אפקטיבי.

האם זהו המודל הצפוי למלחמה עתידית?

בעתיד יגבר החיכוך בין האוכלוסיות. משני עברי הגבול תתנהל תנועה, חוקית ולא חוקית, של עובדים ושל מסחר, וצפויים מחסור במים ובעיות אקולוגיות. פערי ההכנסה משני עברי הגבול עלולים לגרום לעלייה בהיקף הגניבות והאלימות. למרות המתחים האלה, המזינים את העוינות הרבה, ייתכן כי לפחות בנושאים הקיומיים, כמו מים, מזון ובריאות, יתקיים שיתוף-פעולה בין העמים.

נושא הביטחון השוטף לא יהיה עוד בעיה של מערכת הביטחון בלבד ויחייב שיתוף של גופים ביטחוניים ואזרחיים. על המעצבים את תפיסת הביטחון החדשה של ישראל להביא בחשבון גם את התהליכים האלה בכל החלופות: שלום מלא,

מקום העיר במלחמה

ישנן כמה אסטרטגיות שצבא תוקף יכול לנקוט בעת לחימה במרחב עירוני. אחת האטרקטיביות ביותר שבהן היא להחמיר בעיות שקיימות בלאו הכי בערים, כגון העצמת פקקי התנועה עד כדי שיחוק מוחלט של התנועה

פרופסור גבי בן-דוד

מואץ של מודרניזציה, נוטות הערים לגדול אף בקצב מהיר יותר. אז הן תופסות תפקיד רגיש ומכריע במיוחד בחיים הפוליטיים באותן מדינות.

● התפתחות ההייטק בעשור האחרון, במיוחד טכנולוגיות המידע, כרוכה בעלייה נוספת בחשיבות הפעילות הפוליטית בערים. אפשר לכן להניח בסבירות גבוהה יחסית, שהפער בתחום הזה בין מדינות מתפתחות למפותחות לא יעמוד בעינו.

לפיכך ניתן לקבוע במידה רבה למדי של ביטחון אמירות מכלילות לגבי הערים ומקומן בתהליך הפוליטי.

מתעוררת השאלה: כיצד על מדינה לבחון, במונחי חשיבה אסטרטגית, את המרקם העירוני שבשטחה או את זה שבשטח היריב. לשם כך יש להבחין בין דגמים שונים של עיור:

- עיר בודדת, שהיא גם עיר הבירה, שהיא מרכז הכובד של השליטה במדינה.
- עיר מרכזית בודדת שאינה הבירה.
- מרקם של כמה ערים, שלכל אחת חשיבות אזורית או ארצית בתחום מסוים (תקשורת, חרושת, אקדמיה).

כל אחד מהדגמים האלה דורש התייחסות אסטרטגית אחרת ומחייב כמובן התייחסות פרטנית כאשר יש כוונה לכבוש מדינה שקיים בה דגם עיור כזה או אחר. הדברים תקפים לא רק לגבי עימותים בין מדינות, אלא גם לגבי ארגוני טרור או גרילה. שחקנים לא-מדינתיים כאלה פעילים בעיקר במרחב העירוני. קיימים כמה דגמים של לחימה במרחב העירוני:

א. ניסיון לכבוש את בירת היריב. מהלך כזה יכול להביא לשבירת יכולת העמידה או רצון הלחימה של היריב, אם מסיבה מעשית – השמדת מתקני מפתח ואנשי מפתח או תפיסתם – ואם בשל המשמעות הסמלית של נפילת הבירה. אסטרטגיה כזאת לא נחלה תמיד הצלחה. למשל, נפוליאון והיטלר נכשלו בניסיונותיהם ליישם אותה מול רוסיה באמצעות כיבוש מוסקווא. סביר להניח, שמי שינסה ליישם אותה מול מדינה כמו סין, לא יצליח בכך. לעומת זאת, נפילת

הערים הינן מרכזי הכוח של המדינות, ויהיו תמיד כאלה. יש כמה סיבות לכך. הסיבה הראשונה היא שבהן נמצאים הממשלה ומשרדי השלטונות. הסיבה השנייה היא, שבהן ממוקמים מרכזי תקשורת ההמונים, שחשיבותם קריטית עבור השלטון, ומרכזי התחבורה. הסיבה השלישית היא, שבהן מרוכז הפוטנציאל האנושי – המדעי והאינטלקטואלי. והסיבה הרביעית היא המשמעות הדמוגרפית של האוכלוסייה הגדולה המתגוררת בהן.

הפגנות, מהומות ופעילויות מחאה פוליטיות נוספות המתרחשות באזורים כפריים לעיתים אינן מדווחות כלל, ובכל מקרה ההשפעות הציבורית והפוליטית שלהן מוגבלות בדרך-כלל. לעומת זאת, אירועים פוליטיים כאלה הנערכים בעיר זוכים באופן כמעט מיידי לזרקורי התקשורת.

בעבר היה נהוג לעשות הבחנה חדה בין המדינות המפותחות לבין המדינות המתפתחות, משום שנראה היה שאצל האחרונות מוקד ההתרחשויות היה במרחב הכפרי. דוגמאות בולטות הן המהפכות הגדולות שהיו בסין,

בווייטנאם, באלג'יריה ובקובה. אלה אכן מקרים בעלי משמעות, שחשוב לנתחם, והם השפיעו על היווצרות

תהליכים דומים במקומות קרובים אליהם, כמו הפעילות המהפכנית בהשראת פידל קסטרו במרכז אמריקה ופעולות הגרילה בדרום-מזרח אסיה בהשראתה של סין המהפכנית. בהקשר הזה ראויות לציון הנקודות הבאות:

- ייחוס החשיבות לערים אינו מבטל את חשיבות האיזור החקלאי.
- רוב הדוגמאות לעיל הן אכן ממדינות מתפתחות.
- כאשר מדינות הופכות למפותחות עולה בהדרגה גם חשיבות הערים.
- כאשר מדינות עוברות תהליך

אירועים פוליטיים הנערכים בעיר זוכים באופן כמעט מיידי לזרקורי התקשורת

ראש המכון לחקר הביטחון הלאומי באוניברסיטת חיפה

פריז בידי הגרמנים אכן חוללה שינוי מהותי, ומדינת ישראל אינה יכולה לתפקד ללא גוש דן.

בתחום הטרור קיים המושג "המהלומה במרכז", שלו יש משמעות גיאוגרפית, אך לא רק. בכל מקרה, הטרוריסטים מעדיפים לפעול בערי בירה ובערים גדולות ומרכזיות. ב. ניסיון לתקוף במקביל כמה ערי מפתח ולגרום בכך לנזק מצטבר, שיפגע ביכולת העמידה של עיר הבירה. באסטרטגיה

הזאת משאירים אומנם את עיר הבירה לסוף המהלך, אך על-פירוב צריך עדיין לכבוש גם אותה פיזית, כדוגמת ברלין במלחמת העולם השנייה.

ג. ניתן לנהל מלחמת התשה, שאינה מכוונת לכיבוש ישיר של עיר כלשהי, אלא לשיבוש יכולת התפקוד הנורמלי בערים עד למיטוט יכולת העמידה של העיר ושל המדינה. זאת ניתן להשיג באמצעות הפצצות, מעשי טרור או בידוד העיר באמצעות לוחמת גרילה.

ד. קיימת אפשרות להעצים את הקשיים המאפיינים ערים שבהן חל תהליך אורבניזציה מואץ עד לשיטוקה או למיטוטה המוחלטים של העיר המותקפת. קשיים כאלה יכולים להיות נהירת מספר עצום של פליטים עד כדי התפוצצות אוכלוסין, אסונות אקולוגיים, פשע מתפשט או אף פקקי תנועה מעבר לרמה מסוימת. אלה נראים קשיים שעיינם מתמודדות באופן

שגרתי ערים רבות בעולם, אולם אויב מתוחכם עלול למצוא דרכים להעצים אותם, להחמיר אותם ולתזמן אותם במקביל כדי ליצור מצב שהשתתית לא תוכל לעמוד בו ותקרוס כליל. האסטרטגיה הזאת עלולה להיות אטרקטיבית יותר ויותר בעתיד מהסיבות הבאות:

● לוחמה ישירה תהיה פחות נפוצה, לפחות בין מעצמות. זאת למעט לוחמה של קואליציה המונהגת בידי מעצמת-על.

● חברות דמוקרטיות יכולות להיות פגיעות במיוחד לאיום שאין בו אויב מוגדר וגם אין לו פתרון מובהק ויחיד.

● הצד החלש יותר יכול לנקוט את האסטרטגיה הזאת

כמהלך אסימטרי קלסי של הפיכת גודל היריב לרועץ לו. מובן שיכולים להיות שילובים שונים בין אסטרטגיות היסוד האלה בחתירה לתוצר שלם ותכליתי יותר.

מה ניתן לעשות כדי להגן על מרכזים עירוניים? ברמה התיאורטית קיימות אפשרויות רבות, אולם רובן ככולן כרוכות בבעיות קשות:

● ניתן לאמץ את תפיסת פיזור האוכלוסין, ובכך לפתור

את בעיית המרכז היחיד. הדרך הזאת נוסתה במקומות רבים בעולם. היא הצליחה בכמה מקרים, אולם ברובם היא הסתיימה במקרה הטוב בתוצאות חלקיות.

● ניתן לבצר את המרכז או את המרכזים בדרכים שונות, וכל אחת מהן דורשת הקצאת משאבים רבים על חשבון ערים ואזורים אחרים. מהלך כזה כרוך כמובן באינספור קשיים פוליטיים וכלכליים.

● ניתן להקים יחידות עירוניות גדולות בדרך של מיזוג ישויות עירוניות קטנות יותר. בכך ניתן להשיג עיר גדולה יותר וצפופה פחות, קלה יותר לניהול ופחות פגיעה. בדרך הזאת אנשים רבים יותר שייכים לעיר הגדולה, מזדהים עם ערכיה ונהנים ממה שיש לה להציע, בעוד שמשאבים של איזור רחב יותר מופנים לעיר במטרה לחזק את התשתיות שלה, את איכות החיים בה ובעיקר את יכולתה להתגונן ולעמוד בפני התקפות מסוגים שונים.

לסיכום, נראה כי בעתיד הנראה לעין יהיו יותר התקפות על מרכזים עירוניים, אם כי מסוג "מעוּדן יותר" המשולב בטרור. נראה כי המדינות יתקשו יותר להתמודד עם בעיות כאלה. כדי להתמודד עם האימונים האלה ישולבו הצעדים בתחום הביטחוני המובהק עם התפתחויות בתחום הפוליטי והצבאי בחתירה ליצירת עיר בטוחה יותר.

בעתיד נראה את צה"ל נלחם יותר ויותר בתוך שטחים עירוניים

עיור ושינוי פני המלחמה

בגלל הקושי הרב להילחם בתוך ערים העדיפו הצבאות מאז ומתמיד להימנע מלחימה כזאת. הבעיה היא שכל מרכזי הכובד של המדינה המודרנית מצויים בערים הגדולות. אם נימנע מכניסה לערים, לא נוכל להכריע מלחמות, גם אם נצליח להשמיד את צבאות האויב. המסקנה היא איפוא שלצבאות בכלל ולצה"ל בפרט אין שום ברירה, אלא להילחם במקום שבו בוחר האיום להימצא ולפעול - למרות ניסיון העבר ולקחיו. לביצוע המשימה הזאת מסייעת העובדה שבמקביל לתהליך העיור התפתחה גם מהפכה טכנולוגית - ובתוכה מהפכת המידע - שפתחה בפנינו דרכים חדשות לעשות טוב יותר משימות, שקודם לכן נרתענו מהן או שלא יכולנו כלל לבצען

תא"ל (מיל') גדעון אבידור

מרכזי כובד צריכה להשפיע על אותם המרכזים, אך אלה מצויים במקומות שבהם מעדיפים צבאות שלא להילחם. הראשונים לעשות שימוש בנתונים האלה היו גורמי הטרור, לוחמי החופש והמהפכנים למיניהם: מאז שנות ה-70 של המאה ה-20 עברו כל אלה מההרים ומהיערות לפעולה מתוך הערים ובתוכן.

לצבאות לא נותרה איפוא ברירה, אלא להילחם במקום שבו בוחר האיום להימצא ולפעול, למרות ניסיון העבר ולקחיו. אם לא תהיה לנו יכולת להכריע מלחמה בעיר, תהפוך העיר לעיר מקלט, והשמדת צבא אויב מחוצה לה לא תביא אויב עקשן לכדי כניעה, אלא רק אם יידע בוודאות כי המרחב האורבני אינו מבצר שלא ניתן להכניעו.

במקביל לתהליך העיור התפתחה מהפכה טכנולוגית - ובתוכה מהפכת המידע - שיצרה כלים חדשים לחשיבה וליישומים המרחיבים את האופק האנושי. אחדים מהיישומים האלה משפיעים גם על הדרכים לניהול המלחמה ופותחים בפנינו דרכים חדשות לבצע טוב יותר משימות, שקודם לכן נרתענו מהן או שלא יכולנו כלל לבצען.

הדרכים הנוכחיות לניהול הלחימה נובעות מתפיסות שגובשו במאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20 תוך התאמות לטכנולוגיות ולאמצעי לחימה שפותחו במהלך השנים. אלה כמו גם אלה לא קידמו את היכולת להילחם בסביבה אורבנית.

בכל תורות הלחימה כתוב כי יש להימנע מלחימה בשטחים בנויים כל עוד אין הכרח לעשותה

תמצית

לחימה בשטחים בנויים הייתה מאז ומעולם אירוע טראומטי עבור צבאות בכל העולם, ולא במקרה כתוב בכל תורות הלחימה כי יש להימנע מלחימה כזאת כל עוד אין הכרח לעשותה.

התפשטות תהליך האורבניזציה בעולם יחד עם התפתחות חברתיות וטכנולוגיות אחרות יוצרות מצב שבו במרבית מדינות העולם מתגוררים רוב התושבים בערים, וכמעט כל ענייני המדינה ותושביה מתנהלים ממרכזים המצויים בעיר ופועלים מתוכה.

תורות הלחימה המקובלות כיום דוגלות בתפיסתו של קלאוזביץ כי המלחמה היא המשכה של המדיניות תוך שימוש באמצעים אלימים, וכוונתה להשפיע על מקבלי ההחלטות של היריב לקבל את ההחלטות הנכונות (מבחינת הצד שפועל נגד היריב).

שינוי הפריסה הפיזית של האוכלוסייה והשינויים הארגוניים המערכתיים ממקמים את מרכזי הכובד הלאומיים (החברתיים, הכלכליים והשלטוניים) בתוך הערים. לחימה מול

קצין שריון לשעבר.
עוסק כיום בניהול
וביינוץ

יתרה מכך, חלק ניכר מהאמצעים החדשים כלל אינו מתאים ללחימה בשטחים בנויים.

כאשר נדרשו חוקרים ומדענים לפרוץ מעבר לגבולות המוכרים, לפתח יכולות חדשות ולהרחיב את אופק הידע האנושי, פותחו תיאוריות שונות, שאחת מהן, תורת הכאוס, הביאה במהלך השנים לפיתוח טכניקות פעולה בסביבה לא ליניארית – טכניקות שנוחלות הצלחה מרובה במדעי החלל,

הפיזיקה, הביולוגיה ומדעים דומים.

אחת הסיבות שתורות הלחימה לא מצאו פתרון נאות ללחימה בסביבה אורבנית היא שהסביבה הזאת מתנהגת במידה רבה על-פי מאפיינים של סביבה לא ליניארית, ואילו תורות הלחימה הן ליניאריות במהותן.

התאמת הארגון הצבאי ותורת הלחימה שלו לפעולה בסביבה לא ליניארית עשויה לתת מענה טוב בהרבה מהמענה הנוכחי ללחימה בסביבה אורבנית ואולי אף להקנות לצבא אותן היכולות שיש לו מול אויב בשדה הפתוח. כדי לא להישאר ברמת הרעיון הערטילאי אני מדגים בסיומו של המאמר דרך אפשרית להתמודדות עם בעיית הלחימה באמצעות התאמתה של תורת הלחימה.

הקדמה

בטרם אנתח את השפעת העיור על הדרכים שבהן אנו מנהלים מלחמות, צריך להבהיר מספר יסודות שסייעו לנו במלאכת הניתוח בהמשך.

אנו נוטים לשייך את הגורמים המשפיעים על חיינו לשלושה ממדים:

■ כוח עליון – אמונתנו במשהו הגדול מאיתנו, משהו שאיננו שולטים בו, ואין לנו כל השפעה עליו.

■ אמנות – משהו הנוצר על-ידי כשרון אנושי, גאונות, דמיון יצירתי וכוחות דומים אלה. איננו מבינים את מקור הכוחות האלה או את מאפייניהם, אבל בכל אחד מאיתנו טמון משהו מהם, ולכן אנו יכולים ליצור.

■ מדע – משהו שאנו יכולים להתבסס עליו, אנו יכולים למדוד או לספור אותו; משהו שאנו יכולים לתכנן לפיו, ליצור על בסיסו, להפעיל אמצעים שיצרנו ולשלוט בתוצאות.

כאשר נדרש קלאוזביץ למקם את המלחמה בעולם המושגים האנושיים, הוא עשה שימוש בפרספקטיבה הזאת

ומיקם את המלחמה ביו המדע לאמנות והוסיף כי המלחמה היא ממלכת אי-הוודאות, והצלחה במלחמה דורשת רבות מגאונותו של המצביא וכן מזל. קלאוזביץ אף פירט ופירט "כי מטרת המדע היא ידע, ומטרת האמנות היא יצירתיות" (קלאוזביץ, "על המלחמה", ספר 2, פרק 1, עמ' 148).

במחצית השנייה של המאה ה-20 התפתחו רעיונות חדשים, הנובעים מתיאוריית הכאוס, ואשר מציגים גישה שונה לפרספקטיבה הזאת. לפני שאתקדם בדיון, יש להבהיר את המושגים הבאים:

■ כאוס – תוהו ובוהו, ערבוביה,

מצב ללא סדרים (אברהם אבן-שושן, המילון העברי המרוכז, עמ' 283).

■ מערכות לא ליניאריות –

מערכות שבהן השלם שונה מסך חלקיו. אנו יכולים להבחין כיצד פועלות המערכות האלה, אבל איננו יכולים לחזות את תוצאות פעולותיהן בדייקנות.

■ מערכות ליניאריות –

מודלים ומערכות הנובעים מהעקרונות המדעיים שקבע אייזיק ניוטון, שעל פיהם אנו יכולים לחשב ולחזות תוצאות של פעולות בדיוק רב. מדובר בקביעות שעליהן מתבסס מרבית המדע המודרני, ומהן נובעות הטכנולוגיות המודרניות.

אם נשתמש בהבחנות האלה למיקום המלחמה, נציב אותה בממד שבין המערכות הליניאריות והלא ליניאריות. ההבדל המרכזי בין שתי הגישות האלה הוא שבאבחנה השנייה נתפס האדם כמי שיש לו יכולת רבה יותר להבין, להשפיע וליצור.

קלאוזביץ לא הכיר את תורת הכאוס, ולמה שהוא לא ידע הוא קרא אי-ודאות. על-פי הגישה השנייה אי-ודאות היא תוצאה של חוסר ידע, שניתן להשיגו או להתגבר עליו בדרכים שונות. המעבר מרמה אחת לאחרת הוא מעבר מרמת הידע המלא, דרך הידע החלקי אל רמת חוסר הידע המוחלט. המדע המודרני פיתח דרכים לנהל מערכות לא ליניאריות דינמיות מורכבות. הדרכים האלה מיושמות בעיקר במדעי הפיזיקה, המתמטיקה וההנדסה ויש להן שימושים רבים גם במדעים מדויקים אחרים.

פעולה בסביבה לא ליניארית נעשית על-ידי פירוק הפעולה השלמה למרכיבים קטנים ככל האפשר והפעלתם במתואם על-פי התוכנית הכללית ועל-פי ההתפתחות הרגעית. דוגמא אופיינית לשימוש כזה היא הפעלת מנועי

גנרל קרל פון-קלאוזביץ

מיקם את המלחמה בין מדע לאמנות. המלחמה היא ממלכת אי-הוודאות, והצלחה בה דורשת רבות מגאונותו של המצביא וכן מזל

ניווט של טיל המשייט בחלל לתיקון סטיות ולשמירת כיוון. הדרכים האלה עשויות לסייע לנו גם בניהול מערכות צבאיות מורכבות ודינמיות ובכלל זה בניהול המערכה הצבאית המורכבת מכולן – הלחימה.

מניסיוננו אנו יודעים כי אנו מסוגלים להסביר כל פעולה צבאית – על התפתחותה ותוצאותיה – בנייתוח לאחור באמצעות תחקיר ובחינה. התגובה האופיינית המתקבלת ממפקדים בעת הצגת הממצאים והלקחים היא: "זו חוכמה שלאחר מעשה. אילו היינו יודעים את כל זה לפני הביצוע אזי...". כלומר, אין כאן כל כוח עליון או אי-ודאות שנתונים ממעל, אלא חוסר מידע או חוסר ידע אצל מקבלי ההחלטות ברמות השונות.

כאשר אנו עושים זאת כתחקיר, כל האלטרנטיבות כבר נופו עבורנו, וחוסר הודאות נעלם, אבל באמצעות תהליך ניתוחן של הפעולות לפרטיהן בדרך של סיבה ומסובב מתאפשר לנו ללמוד על דרך התפתחות הלחימה שערכנו ולהיווכח כי כולה מעשה ידינו ופרי החלטותינו שלנו. אם נשליך את הטכניקות האלה על שיטות התכנון והבקרה שלנו, אנו עשויים לקבל יכולות גבוהות יותר של ניהול ושליטה, ובאמצעותן לפתור טוב יותר בעיות סבוכות יותר מכפי שאנו רגילים בהן היום.

סביבה אורבנית היא מערכת של מערכות, שכאשר הן פועלות זו לצד זו הן יוצרות מערכות לא ליניאריות מורכבות. תהליך העיור המודרני מגדיל עשרות מונים את התופעה הזאת. יכולתנו לנהל בהצלחה פעולות בממד אורבני היא תוצאה ישירה של מידת יכולתנו להבין את המערכות האלה ואת אופן פעולתן.

מלחמה היא חלק בלתי נפרד מחיינו. היא נערכת סביב בתינו בטכנולוגיות שאנו מפתחים ורוכשים. היא יצירה אנושית: כפי שאנו יוצרים אותה, כך אנו יכולים להשפיע על התנהלותה. כאשר משתנות דרכי חיינו, אנו חייבים להתאים אליהן גם את הדרכים שבהן אנו מנהלים מלחמות. אם השינוי בדרכי חיינו הוא כה גדול עד כדי שינוי מהותי, אנו חייבים לפרוץ את גבולות דרכי החשיבה "המקובלות" שלנו ולחפש דרכים חדשות כדי להתמודד עם המהות המתהווה. כשניסח אייזיק ניוטון את שלושת חוקיו, הוא אמר כי החוקים שלו אינם מסבירים כל דבר. אבל החוקים האלה נתנו בידינו די הסברים כדי להניע 300 שנות פיתוח טכנולוגי ולהביא אותנו אל דור המחשב ולנחיתה על הירח. אף שחוקיו של ניוטון אינם מסבירים הכול, נוח לנו מאוד עם המערכות הליניאריות הדטרמיניסטיות שבהן $2=1+1$. הרבה יותר נוח לנו בהן מאשר עם המערכות הדינמיות המורכבות הלא ליניאריות ועם הכאוס, שאיתם מתמודד המדע המודרני. אבל נראה שכפי שנדרשה פריצת הגבולות הניוטוניים על

מנת לחקור את החלל, כך גם מדע המלחמה נדרש לחצות גבולות כדי להתמודד עם מרחב שעד היום היווה מכשול ומגבלה, ולא היו לנו פתרונות טובים להתמודד איתו – המרחב האורבני. המהפכה הטכנולוגית מעמידה לרשותנו כלים חדשים, וצריך לעשות בהם שימוש.

התהליך האורבני גורם ליותר מורכבות

כדי להמחיש זאת נתבונן בנושא אחד שנחזור אליו בהמשך הדין: "מרכז כובד" ו"מרכז עוצמה". בספרות הצבאית קיימות הגדרות רבות למושג "מרכז כובד". קלאוזביץ הגדיר את מרכז הכובד כ"טבור כל העוצמות והתנועות, שבו מותנה הכול. זוהי הנקודה שנגדה צריכות להיות מכוונות כל עוצמותינו". (קלאוזביץ, "על המלחמה", ספר 8, פרק 4, עמ' 595). ובמקום אחר הוא אומר: "מרכז הכובד מצוי תמיד היכן שמרוכזת המסה הגדולה והמכריעה ביותר" (ספר 6, פרק 27, עמ' 485).

אלא שבסביבה המודרנית קיימים מרכזים רבים המשפיעים על מקבלי ההחלטות, ואין הם מצטמצמים במרכז יחיד כפי שהיה בתקופת המלכים והקיסרים של אירופה במאות ה-18 וה-19. בתקופתו של קלאוזביץ היו מרכזי העוצמה הלאומית והצבאית באותו מקום גיאוגרפי ויצרו יחדיו את מרכז הכובד. מכאן, באופן טבעי, נבעה אסטרטגיית ההשמדה, שעליה אמר קלאוזביץ: "השמדת כוחות האויב היא העיקרון המכריע של המלחמה" (ספר 4, פרק 11, עמ' 258). אבל 200 שנים מאוחר יותר שוב אין זה המצב.

אנו מבחינים כיום במספר מרכזי עוצמה, המרכיבים את עוצמתה ואת חוסנה הביטחוני של מדינה. מרכז עוצמה הוא מוקד, שממנו מונעת או מופעלת מערכת. לכל מרכז כזה משקל סגולי משלו, הנובע מחשיבות המערכת שאותה הוא מפעיל וממיקומו היחסי בכלל מרכזי העוצמה. מרכז עוצמה יכול להיות וירטואלי או פיזי – על-פי טיב העניין. מרכז הכובד השונים הם ברמות חשיבות שונות. מרכז הכובד, "שממנו נובע הכול", הוא החשוב ביותר, אבל בשום אופן אינו עומד לבדו.

ברמה הלאומית נע מרכז העוצמה הפוליטי לתוך העיר ונשאר שם גם בעיתות מלחמה, וסביבו נוצרים מרכזי עוצמה נוספים – כלכליים, חברתיים, תרבותיים ואחרים – הפועלים כמערכות בימי שלום ובימי מלחמה כאחת.

מרכז העוצמה הצבאי הוא אחד ממרכזי העוצמה האלה, אך נותר מחוץ לעיר. מידת חשיבותו משתנה. לא תמיד הוא החשוב ביותר, והשמדתו, גם אם היא אפשרית, אינה מבטיחה שיושגו מטרות המלחמה.

המשמעות הנובעת מכך היא שנוצרת אפשרות להשפיע על מרכז הכובד באמצעות השפעה על מרכזי עוצמה אחרים,

מלחמה היא יצירה אנושית,
כפי שאנו יוצרים אותה כך
אנו יכולים להשפיע
על התנהלותה

מרכזים כאלה הם למשל:

● **האוכלוסייה.** שוב דבר אינו ניצב לבדו בעיר. ליחיד אין משמעות, אלא אם הוא חלק מארגון או מקהילה. לאנשים בתור מסה יש משקל מסוים, אבל אין להם עוצמה, אלא אם הם מאורגנים בדרך כלשהי. לארגון כזה יש הרבה צורות, המשתנות ממדינה למדינה ומתרבות לתרבות. ארגונים לובשים ופושטים צורות, כמו תנועות דתיות, פוליטיות, ארגוני עובדים, קהילות אתניות וכיוצא באלה. האוכלוסייה מוכוונת ומושפעת על-ידי מנהיגות המפעילה גופי שליטה של ארגונים, מנהיגים רוחניים, מפלגות וכיוצא באלה.

● **הכלכלה.** כוחות כלכליים, כמו תעשייה, מסחר, שירותים פיננסיים, תקשורת ושינוע נבנים לממדים לאומיים באמצעות מיזוגים, השתלטויות או חברות לאומיות ובין לאומיות. הם מופעלים ממרכזי עוצמה, ומפקדותיהם מצויות בתוך הערים, בסמוך למרכזי עוצמה אחרים, שאיתם הם קשורים לצורך פעולתם ומהם הם ניזונים. הכלכלה מוכוונת ומושפעת על-ידי מנהלות ארגוניות מרכזיות כמו מימון, ייצור, שיווק וכדומה. כלכלה היא גם התשתית שעליה נבנית העוצמה הכלכלית.

● **המדיה.** המדיה פורחת בסביבה העירונית, והיא גורם רב-השפעה המפעיל אינטרסים. המדיה חדלה מזמן להיות גורם אובייקטיבי מדווח והפכה לתעשיית מידע, המשמשת למטרות שונות ומוכוונת כלפי מרכזי העוצמה הלאומיים

ואנו יכולים לבחור מי מהם משרת את מטרותינו טוב יותר. במקרים רבים נבחר לפעול נגד מרכזי עוצמה כאלה ש"טופלו" במינון ובאינטנסיביות שונים, ובדרך כלל לא יהיה זה מרכז העוצמה הצבאי לבדו.

עיר ומלחמה

מנקודת המבט של ההיערכות למלחמה ניתן להבחין בין שלוש רמות של עיר:

- עיר מקומי.
- עיר לאומי.
- עיר גלובלי.

עיר מקומי

זו העיר עצמה, הריכוז הדחוס של מאות אלפי אנשים במרחב גיאוגרפי מוגבל. צבאות נרתעו מאז ומעולם מלנהל מלחמה בתנאים כאלה, ומתוך הרתיעה הזאת צמחה הקביעה האקסיומטית כמעט: "הימנע מלהילחם בתוך עיר, אם יש לך אפשרות אחרת".

העיר היא סביבה רב-ממדית, המאורגנת ופועלת כמערכת, או, ליתר דיוק, כמערכת של מערכות, המקושרת ומופעלת באמצעות מרכזי עוצמה. בתנאי הסביבה האורבניים מרכזי העוצמה האלה הם יעדי הלחימה. אלה הם שטחי המפתח, השטחים החיוניים והשטחים השולטים החדשים.

והבין לאומיים. המדיה – בשונה ממרכזי עוצמה אחרים – חסרה נכסים פיזיים (למעט תשתית לצורכי הפעלתה), אבל התוצר שלה הוא בעל השפעה גדולה. לכן דרכי ההתמודדות נגדה שונות מדרכי ההתמודדות נגד מרכזי עוצמה אחרים; אנחנו מנסים להשפיע על הפעלתה יותר מאשר למנוע אותה. תיארת רק שלושה מרכזי עוצמה עיקריים, הפועלים ברמת העיור המקומי בצד מרכז הכובד שהוא הממשל. יש מרכזי עוצמה נוספים, בדרגות חשיבות שונות, ומאזן הכוחות ביניהם אינו קבוע: הוא משתנה על-פי המצב והעניין.

העיור הלאומי

בעוד העיור המקומי עוסק באנשים ובמערכות מקומיות, העיור הלאומי עוסק בפריסת עוצמות לאומיות. העיור הלאומי הוא תופעה שבה מקורות עוצמה והשפעה מתרכזים בתוך מספר מצומצם של ערים גדולות על חשבון הפריפריה. אלמנטים המרוחקים ממרכזי העוצמה האורבניים נחלשים, והכול נשלט ומכוון מהעיר. שטחו של "מרחב ההפעלה הלאומי" מצטמק ומתכנס לתוך הערים הגדולות. כתוצאה מכך מספר מרכזי העוצמה קטן, אך משקלם ועוצמתם גוברים פי כמה.

מנתוני האו"ם וה"סי־איי־אי" עולה כי ב־2001 היו 65% ממדינות העולם מעוררות במידה כזאת, שיותר ממחצית תושביהן חיו בערים, ללא קשר למצבן הכלכלי או לצפיפות האוכלוסין הכוללת באותן מדינות.

כך, למשל, ירדן היא בעיקרה עמאן ואירביד, לוב היא טריפולי, סוריה היא דמשק, חומס וחלב, מצרים היא קהיר ואלכסנדריה, ואם נלך רחוק יותר – אוסטרליה היא סידני, מלבורן, וקנברה, צרפת היא פריז וכיוצא באלה.

עוצמתה של מדינה אורבנית מבוססת על עוצמתה הכלכלית, החברתית והפוליטית, ועוצמות אלה הן עמודי התווך של הביטחון הלאומי שלה. תפקיד הצבא כמגן הלאומי העיקרי מאבד מחשיבותו, בעוד מרכזי עוצמה אחרים תופסים את מקומו.

ריכוז העוצמה במספר מוקדים מצומצם יוצר אפשרות להשפיע על כל המדינה – או על מקבלי ההחלטות בה – באמצעות יצירת השפעה על מספר קטן של מוקדים. כך מנסה כיום להשפיע הטרור.

ניתן לכוון מתקפה עתידית על בסיס אותו הרעיון, אם המתקפה מיועדת להשפיע על מקבלי ההחלטות ולא להשמיד כוחות או לכבוש שטח. פגיעה במערכת השלטונית באמצעות פגיעה במה שמקנה לה עוצמה או פגיעה במערכת התפעולית באמצעות פגיעה בתשתית או במערכות השליטה הן יעדים חיוניים ואולי אף יעדי ההכרעה במלחמות העתיד.

באותה נשימה עלינו לזכור כי מוטל עלינו להגן על עצמנו

מפני לחימה כזאת, מאחר שזכויות היוצרים ללחימה בסגנון הזה אינן שמורות לצבאות הסדירים המודרניים הגדולים דווקא, ואין חיסון נגדה באמצעות עדיפות טכנולוגית או עושר באמצעים. הראיה לכך היא תקיפות הטרור באמצעות מתאבדים, מתקפת ה־11 בספטמבר 2001 וכו'.

המשמעות היא שכאשר מדינה הופכת להיות אורבנית, לאחר שהייתה אגררית, משתנה סדר העדיפויות של האחרים על הביטחון הלאומי שלה, נוצרות דרכים חדשות לעריכת מלחמה, נוצרת תשתית שותפים חדשה (לרוב לא מהמקצוע הצבאי) המשתתפת באופן פעיל, ואולי אף מכריע, בהתקפה ובהגנה.

הגלובליזציה

בעוד שהעיור המקומי והעיור הלאומי עוסקים באנשים ובמרכזי עוצמה המצויים בסביבתם הקרובה, הגלובליזציה עוסקת בכוחות חיצוניים ובהשפעתם על המדינה ועל הביטחון הלאומי.

תופעת הגלובליזציה במובנה הרחב – הכלכלי, הפוליטי, החברתי והתרבותי – קשורה קשר הדוק לתופעת העיור. למעשה אין גלובליזציה ללא אורבניזציה. גלובליזציה משמעה הגברת המעורבות החיצונית, הגברת חשיבותם של היחסים הבינ-לאומיים, הגברת האינטנסיביות שלהם ויצירת מערכות בין-לאומיות חדשות.

הגבולות המדיניים של מדינות, שנקבעו במאות ה־19 וה־20, מאבדים מחשיבותם, ואנו רואים הסדרים חדשים, דוגמת האיחוד האירופי, המסדירים את הקשרים בין אנשים, בין מדינות ובין כלכלות. הבנק העולמי, האו"ם, כוחות בין-לאומיים ואחרים מעורבים באופן פעיל בפעולות בתוך מדינות ובין מדינות ובמיוחד בסכסוכים בין-לאומיים.

הגלובליזציה מסייעת לגופים של הסדר הישן, שלא יכלו להתמודד צבאית מול צבאות סדירים של מדינות. גופים אלה רואים כיום בעיר מרחב מועדף ללחימה, והמעורבות הגלובלית מסייע בידם, אם השכילו ליצור ולרכוש די אהדה ותמיכה בין-לאומיות.

האפגנים לחמו כנגד הרוסים באפגניסטן, הצ'צ'נים עשו זאת בגרונזי, הפלסטינים מנהלים כך את האינתיפאדות נגד ישראל וארגון אל-קאעידה מפעיל כך טרור בין-לאומי – ואלה הן רק דוגמאות אחדות מתוך הרבות שיש.

באופן דומה מסייעת הגלובליזציה למעצמות להפעיל את השפעתן באמצעות הגופים הבינ-לאומיים במקומות שבהם הן אינן רוצות או אינן יכולות להיות מעורבות ישירות. חופש התמרון המדיני והצבאי שלהן לכפות את רצונן על מדינות שהתנהגותן אינה מוצאת חן בעיניהן גדל איפוא פי כמה.

העיר היא סביבה רב-ממדית, המאורגנת ופועלת כמערכת, או, ליתר דיוק, כמערכת של מערכות, המקושרת ומופעלת באמצעות מרכזי עוצמה

הרמות הבכירות יותר חשובות לא פחות.

מה צריך לעשות? היכן צריך להתחיל?

אנו צריכים להכיר בכך כי המצב השתנה; אנו צריכים לקבל

את העובדה שאימוי הסביבה שבה אנו מצויים כיום שונים מאלה שלהם הורגלנו ושאליהם התכוננו בעבר. אנו צריכים להכיר בכך שהשינוי נגרם בסביבה "אזרחית", לא צבאית, ועלינו לפתח את החשיבה הצבאית שעסקה בסביבה אחרת, שונה, לחשיבה יצירתית בכיוונים נוספים. זהו שינוי אבולוציוני שיש להסתגל אליו. אין כאן צעדים מהפכניים של שחור ולבן, אלא תהליך מעבר הדרגתי מסביבה אחת לאחרת.

עלינו לצאת לדרך הזאת מתוך המצב הקיים,

מתוך התפיסות הקיימות, ולפתח תורות לחימה ואמצעי לחימה הנובעים מתוך הקיים ועל בסיסו, אך מטרתנו צריכה להיות ברורה מלכתחילה: עלינו למצוא פתרון צבאי ללחימה בסביבת עולם אורבני על מנת לקיים את מחויבותינו לביטחון הלאומי של מדינתנו לפחות באותה רמה שסיפקנו בעבר.

ראשית, עלינו להעשיר את השפה שבה אנו משתמשים ולהקנות לה מערכת מושגים ומונחים שישרתו אותנו בתיאור המצב ובפיתוח התפיסות החדשות. בין אלה נמצא את:

- הרחבת מושג ה"קרקע" הדו-ממדי ל"סביבה" הרב-ממדית.
- הגדרת "מרכזי העוצמה" כ"שטחי מפתח".
- הגדרת המושג "יחסי עוצמה" האיכותי והפונקציונלי כחלק מהמושג "יחסי כוחות" הכמותי-ארגוני.
- הוספת "השפעה על מקבלי החלטות" כמטרת לחימה אפשרית נוסף על או במקום "השמדה" ולאור זאת:
- לפתח את תפיסת הלחימה האסטרטגית להשגת נקודת המיצוי (Culmination)² כתחליף לאסטרטגיית ההשמדה של הכוחות (Annihilation).
- לפתח את הגישה המעגלית (Concentric)³ ואת הגישה המשלימה (Integral)⁴ כדרכי תמרון חלופיות לגישת התמרון של מאמץ עיקרי ושל מאמץ משני (Main and Secondary Efforts).

אך לא רק מלחמה חמושה מתרחשת בדרכים האלה. במודע או שלא במודע סגנון הפעולה של תנועות כגון "גריין פיס" והתנועה נגד ארגון הסחר העולמי עושות שימוש בעקרונות האלה, ולאור הצלחתן היחסית אנו עלולים למצוא

את עצמנו מתמודדים עם גורמים רבים אחרים שילמדו את הלקחים ויבואו בעקבותיהן. אנו עשויים למצוא גם מדינות, המצויות בבעיה של יחסי כוחות ושל עוצמה ביחס למדינות אחרות, עושות שימוש באותם מודלים. במלחמת המפרץ (1991) ראינו ניצנים לכך, כאשר עיראק שיגרה טילים ותקפה את ערי ישראל בלי להניע שום חייל לעבר הגבול הישראלי. מלחמה על הבית ללא תנועת גייסות כבר אינה חיזוי היפותטי – היא עלולה להיות המקרה האופייני.

בו בזמן מעורבות בין-לאומית בסכסוכים מקומיים הופכת להיות מקובלת יותר ויותר, מאחר שהעניין בנעשה בתוך מדינה מסוימת הופך להיות אינטרס לאומי של מספר הולך וגדל של מדינות.

מנקודת המבט הצבאית, השפעת הגלובליזציה נראית גם בהקמת קואליציות צבאיות, המסבכות עוד יותר את הפעלת המערכות הצבאיות. לחימה קואליציונית מושפעת מאינטרסים ומשיקולים של גורמים שבעבר לא היו משולבים במידה דומה בקבלת החלטות, והמערכות הצבאיות צריכות להסתגל לפעול במסגרתם.¹

משמעויות

לסדר האורבני החדש משמעויות רבות לביטחון הלאומי בכל רמותיו – האסטרטגית, המערכתית והטקטית. ריכוז הביטחון הלאומי במרחב גיאוגרפי מצומצם משבש את ההבחנה בין הרמות האלה. פעולה טקטית ברמה הנמוכה ביותר יכולה להיות בעלת משמעות אסטרטגית ממדרגה ראשונה. שוב אין הן נפרדות על-ידי מרחק מקו מגע או על-ידי עוצמת ההתרחשות, אלא על-ידי מידת ההשפעה שיש לתוצאות הפעילות. הגדיר זאת רס"ן מהצבא האמריקני כשדיבר על "הרב"ט האסטרטגי" משלוש אלה הרמה הטקטית היא המטופלת כיום יותר מהאחרות, אבל שת

סיוע הומניטרי בג'נין

איומי הסביבה שבה מועל הצבא משתנים, והשינוי נגרם בסביבה "אזרחית"

זהו רק קצה הקרחון של רשימה שבודאי תגדל במהלך פיתוחן של דרכי חשיבה ופעולה חדשות. עצם השימוש במושגים חדשים או מתן משמעויות חדשות למושגים קיימים מולידים רעיונות ביצועיים לפעולה ופותרים דלתות וחלונות אל עולם צבאי שטרם מוצה.

השפעת שלוש רמות העיור על ניהול המלחמה

לכל אחת משלוש הרמות שהזכרתי השפעה על חלק מהתפיסות לניהול הלחימה. מדובר בהשפעה משולבת בין כל הרמות – אסטרטגית, מערכתית וטקטית.

הגלובליזציה משמעה מעורבות בין-לאומית, המפחיתה את חופש הפעולה של הצדדים במלחמה. מעורבות בין-לאומית עשויה ללבוש צורות רבות, שאחדות מהן מופיעות כיום מוקדם הרבה יותר מכפי שהורגלנו בעבר. בתכנונה ובניהולה של הלחימה אנו חייבים להביא בחשבון שעלינו לרצות מקבלי החלטות ודעת קהל במדינות המצויות הרחק מאיתנו, אם ברצוננו לזכות בחופש הפעולה הנדרש לנו למימוש מטרותינו. הכלי להעברת מסרים אליהם הוא המדיה על כל שלוחותיה.

מלחמה אורבנית היא מעין אולפן הסרטה פתוח למדיה הבין-לאומית, וכמעט שאין זה אפשרי לשלוט במסרים היוצאים ממנה. אנו חייבים להתחשב בכך, ואנו חייבים להיערך ללחימה בחזית הזאת כמו לכל לחימה אחרת.

צריך להפחית את התלות בכוחות החיצוניים לרמה שתאפשר לנו להשלים את משימותינו במינימום סיוע חיצוני, ושנוכל להשיג את מטרותינו לפני התערבות של השפעה חיצונית, העלולה לקטוע מבצעים בטרם הושלמו כל מטרותיהם. הזמן החופשי העומד לרשותנו לפעולותינו אינו נגזר יותר רק מעוצמת ההתנגדות של הצד השני, אלא גם מחלון הזמן הפוליטי החופשי העומד לרשותנו. בעידן של גלובליזציה אפשר לנצח קרבות, אבל אי-אפשר לנצח במלחמה, אם מפסידים בזירה הבין-לאומית.

הממד הבין-לאומי של המלחמה הוא חזית מקבילה ואקטיבית נוספת לפעולת הכוחות במגע מול האויב. אין בה דם, אש ותמרות עשן, אבל היא חייבת בתכנון ובפעולה כמו כל חזית אחרת. היא בלתי נמנעת, והיא משפיעה על תוצאות המלחמה במידה שלעיתים אינה נופלת מפעולת הכוחות הצבאיים. צריך להקצות לה כוחות, וצריך לשלב אותה כגורם משפיע בהערכת הזמן והמרחב ויחסי הכוחות. התכנון והפעולה מולה אינם רק במישור הדיפלומטי. היא מתחילה כסעיף בהערכת המצב ברמה האסטרטגית והמערכתית לבחירת דרכי הפעולה האפשריות ומגיעה עד לניסוח הוראות הפתיחה באש.

משמעויות העיור הלאומי ללחימה

בתנאי הסביבה המתהווים אנו חייבים לבחון מחדש את

הגדרת האיום לביטחון הלאומי. הגבולות המדיניים והטבעיים איבדו הרבה ממשמעויותיהם הביטחוניות. איום יכול להופיע מלמעלה או מבפנים ללא כל תנועת צבאות מאיימת מעבר לגבול. אנו צריכים לבחון מחדש את עקרונות ההתקפה וההגנה שלנו כדי להיערך לקראת איומים כאלה, לבחון היכן וכיצד אנו חשופים לפגיעה, היכן אנו צריכים לתקוף כדי להשיג את מטרותינו ביעילות, במחיר סביר, ושניתן יהיה לממש את ההישגים למטרות שלשמן הפעולות הללו נערכו. אם ההכרעה בלחימה מיועדת להשפיע על מקבלי החלטות, והם נשענים על המערכות הפועלות בעיר ומופעלות ממנה, היכן צריכות להיות המטרות שאותן נתקוף כדי שניצור השפעה כזאת? ומהצד השני: על אילו מערכות אנו צריכים להגן כדי למנוע לחימה מהסוג הזה נגדנו? מפני מה צריך להגן עליהן?

השינויים שגרם תהליך העיור מוליכים לצורך בבחינה מחודשת – בעיקר בהגדרות ממדי הזמן והמרחב הלאומי, תנאי הסביבה ותנאי האווירה הפוליטית הלאומית והבין-לאומית. תוצאות הבחינה הזאת יעלו את הצורך לבחון את תאימות האמצעים העומדים לרשותנו או המופנים נגדנו כאיום, וכיצד אנו יכולים לנצל הזדמנויות חדשות ולהתגונן מפני סיכונים מזן חדש. לכל אלה צריך, בהמשך, להתאים תורת לחימה, שתוליך לתורה ארגונית ולפיתוח אמצעי לחימה תואמים.

למשל, אנו זקוקים לארגון הגנה אקטיבית של המרחב הפנימי של המדינה. אין מדובר בארגון של חילוץ והצלה, שהיה מספיק להתגוננות מפני תקיפות מהאוויר במלחמות העבר, אלא בארגון שיעמוד נגד איומים מגוונים, הבאים ממקורות שונים. ההיערכות המאולתרת והחפוזה נגד טרור האניתפאדות צריכה לקבל מסגרת של קביעות ופיתוח תורתי וטכנולוגי. זו אינה תופעה חולפת, זו אחת מצורות הלחימה מכאן והלאה.

דוגמא אחרת: ציינתי קודם לכן את עקרונות המיציג והגישה המעגלית המשלימה כתפיסות תמרון שיש לפתח. קלאוזביץ הגדיר את נקודת המיציג כך: "נקודת המיציג צריכה להיות הניצחון בכל מלחמה עתידית שבה השמדת האויב אינה יכולה להיות המטרה הצבאית, וקרוב לוודאי שכך יהיה המצב במרבית המלחמות" ("על המלחמה", ספר 7, פרק 22, עמ' 570).

שליפן עסק בתמרון המשלים בתוכנית 1905 לכיבוש צרפת, עת הכין את הצבא הגרמני למלחמה בצרפת (תוכנית שבוצעה תוך שינויים מהותיים בתחילתה של מלחמת העולם הראשונה ב-1914).⁵

שני העקרונות האלה מאפשרים לפעול ללא צורך בחזית קו מגע רצופה או בקיום קווי לחימה רצופים כתנאי למתקפה. פיתוחם התורתי ופיתוח אמצעי לחימה ואמצעים תומכי לחימה תואמים יאפשרו מגוון אפשרויות חדשות להפעלת הכוחות ולניהול הלחימה מול מרכזי העוצמה של המדינה

האורבנית ומרכזי הכובד שלה תוך הימנעות מלחימת השחיקה החזיתית או צמצומה הניכר. זו תחילת הדרך של תפיסה לא ליניארית, של יתר גמישות בהפעלת הכוח על-פי התפתחות הלחימה בפועל ובזמן אמיתי בסביבה רב-ממדית דינמית.

אלא שהדבר מחייב שינוי בבניין הכוח, במבנה הארגוני, באמצעי הלחימה באימון הכוחות ובהכשרתם. לדוגמא: ארגון צבאי מקובל מבוסס על אמצעי לחימה ועל מרחבי לחימה – אוויר, ים ויבשה, או, במילים אחרות, מטוסי קרב, מטוסי הפצה, שריון, חיל רגלים, ארטילריה, ספינות שטח, צוללות וכיוצא באלה. זה נכון והגיוני מהבחינה הארגונית ולבנין תשתית מקצועית.

אולם ארגון כזה יעיל בלחימה כל עוד שדה הקרב נבנה ללחימה במרחבים גיאוגרפיים – ה"קרקע". אבל כאשר במדינה אורבנית היעדים שלנו והמטרות שאנו עוסקים בהן הם מערכות מעשי ידי אדם, אנו צריכים שילוב שונה, מאחר שאנו עוברים מפעולה בשני ממדים, הניתנים להבחנה ולציון מדויקים, למרחבי לחימה רב-ממדיים ונגד מערכות ארגוניות וטכנולוגיות שהקשר שלהן לגיאוגרפיה הוא משני בהחלט. המערכות המלאכותיות אינן מכירות בחלוקה של אוויר, ים ויבשה. הן פועלות על בסיס משימות מוגדרות להשגת הישג תפעולי מסוים ולא על בסיס האמצעים המפעילים אותם. המערכות האלה הן מוכוונות תוצאה יותר מאשר

מוכוונות תהליכים או אמצעים.

המרחב הסובל פחות מהתפתחות התהליך האורבני הוא המרחב האווירי, אף שגם בו הפעלת חיל אוויר שונה מהותית מההפעלה המקובלת בשדה הקרב הפתוח. למרבה הצער, גם חילות האוויר אימצו לעצמם את הסיסמא ה"יבשתית", הקוראת להימנע ככל האפשר מלחימה בעיר, והאפשרויות שהמרחב הזה מציע לנו רחוקות מאוד ממיצוי.

המרחב האווירי פותח אפשרויות נרחבות בתחומי סיוע המודיעין, סיוע אש, הולכת כוחות, סיוע לוגיסטי, סיוע

תקשורתי ול"א, אלא שכל אלה דורשים אמצעי לחימה שונים וכן מבנה ארגוני ותורת הפעלה אינטגרטיביים שונים, שמקורם לאו דווקא בחיל האוויר, שיש לו משימות נכבדות אחרות בלחימה האורבנית.

דוגמא אחרת הנוגעת לתחומי הטכנולוגיה היא פריצת מגבלות קווי הראייה. כיום מבוססים מרבית אמצעי הלחימה על קווי ראייה, ואילו בטכנולוגיות הקיימות כבר היום ניתן לעבור לאמצעי לחימה בעלי יכולות ניווט עצמיות מוגבלות, המכוונים את עצמם או המוכוונים מרחוק אל מטרות בתוך סביבה אורבנית. אמצעי לחימה כאלה למיניהם השונים

מקנים חופש פעולה נרחב הרבה יותר לכוחות שבמגע או בסיוע.

הכוחות תומכי הלחימה צריכים לבחון מחדש את ארגונם ואת תפעולם כפועל יוצא של ארגון המערך המתמרן והתפיסה המערכתית והאסטרטגית – לאחר שאלה יגובשו. מרחבי התמרון של הכוחות הם שונים, סוגי האמצעים המופעלים הם שונים, והיקף הצריכה הוא אחר. יש צורך להביא בחשבון קיום אוכלוסייה אזרחית בקרבת מרחב הלחימה או אף בתוכו. צירי התנועה חשופים לאיומים שונים מאלה של השדה הפתוח וכן הלאה.

צריך לשלב גורמים נוספים בתוך מערכי הלחימה ה"קונוונציונליים" שלנו, כגון גורמי מדיה, טיפול באוכלוסייה אזרחית, מומחי הנדסה אזרחית ועירונית לסוגיה וכיוצא באלה. הם חייבים להשתלב מוקדם ככל האפשר – החל משלבי התכנון הראשוניים. ברמות נמוכות יותר, כולל רמות הביצוע, יש צורך בגופי תכנון וביצוע מקצועיים הנגזרים מהרמה הבכירה של הגורמים האלה.

רבים מהגורמים האלה יבואו לידי ביטוי בעיקר בסיום הלחימה הפעילה, אבל תרומתם היא קריטית להשלמת השגתה של המשימה הכוללת. אנו חייבים לתכנן את "היום שאחרי" יחד עם תכנון הלחימה ולהקצות לכך כוחות ואמצעים. מלחמת "היום שאחרי" במלחמה אורבנית היא קריטית כלחימה עצמה ולעיתים אף יותר ממנה.

משמעויות העיר המקומי ללחימה תורת לחימה

בלחימה האורבנית, בשונה מלחימה בשדה הפתוח, אנו נלחמים במערכות דינמיות מורכבות ולא בקרקע. בפעולה נגד מערכת אין הכרח להשמיד אותה או לתפוס אותה ולשלוט בה על מנת להשיג את המטרה. לעיתים שיבוש, שיתוק או הרס חלקי של מערכת עשויים להביא לתוצאה הרצויה. המשמעות היא שאנו צריכים לבחון מחדש את המטרות ואת סדר

העדיפויות שלנו. הקריטי והקריטי פחות משתנים. זה חייב להתחיל בהבנה טובה יותר של הסביבה ושל הסיטואציה. המודיעין שלנו צריך לספר לנו יותר על מגמות, על כיוונים ועל התפתחויות של מערכות. בצד שרטוט המפות ומיקום המטרות אנו נדרשים לרכוש הבנה טובה הרבה יותר של "העולם האזרחי" שאנו עומדים לפעול בתוכו. אנו גם צריכים להכיר בכך כי בעולם האורבני אין "מצב סיום" (End State), יש רק מצב מועדף זמני, שבו מתקבלות החלטות קריטיות, וממנו מתפתח מצב חדש.

באסטרטגיית נקודת המיצוי מטרותינו הן להשפיע או

הגבולות המדיניים והטבעיים
איבדו הרבה ממשמעויותיהם
הכיטחוניות. איום יכול להופיע
מלמעלה או מבפנים ללא כל
תנועת צבאות מאיימת מעבר
לגבול. אנו צריכים לבחון
מחדש את עקרונות ההתקפה
וההגנה שלנו כדי להיערך
לקראת איומים כאלה

סיוע הומניטרי בלבנון

לחימה אורבנית שוב אינה מאופיינת בתנועה ובאש בלבד, אלא מורכבת הרבה יותר

לקו המגע, בשיטת מערכות עוטפות-חופפות ומשלימות. אנו חייבים לספק לדרג הטקטי הנמוך (הפועל בריכוזיות) את האמצעים להשלים את משימתו. לאור מורכבות הלחימה בשטחים בנויים אנו חייבים להקטין את העומס המוטל עליו ולהקצות לו משימות שהוא יכול להשלים עצמאית ללא סיוע נוסף במהלך הלחימה. הרמה הטקטית הנמוכה צריכה להיות הומוגנית ככל שניתן ובעוצמה מספקת להשלים משימה אחת. מדובר בכוח שגודלו נע בין פלוגה לגדוד בסדרי הארגון הנוכחיים.

רציפות הלחימה יכולה להיות מושגת ומקוימת על-ידי מעבר כוח דרך כוח, סבבי פעילות מוגבלים ומתוכננים מראש וריבוי עתודות. תוכנית לא ליניארית מצוותת כוחות בהתאם למשימה קונקרטיה, והיא נתמכת על-ידי סיוע מרחבי (ביזורי) באמצעות גופי סיוע

ייעודיים המוקצים מראש (ברמות הכפיפות השונות) ואשר כוללים: מודיעין, סיוע אש, תקשורת ולוגיסטיקה. כך מתאפשרת הפעלה לא ליניארית של תוכנית טקטית, שממילא לא ניתן לחזות בדיוקנות להיכן תתפתח לאחר תחילתה.

ראינו עד כה שני עקרונות משולבים: גופי תמרון במגע, הערוכים לפעולה במשימה קונקרטיה, נקודתית, מוגבלת בהיקפה, שצירופם יחדיו יוצר מבנה רזי, פונקציונלי, בעל יכולת כוללת לרצף לחימה ולגמישות תפעולית. סביב גופי התמרון מצויות מערכות סיוע מרחביות, שאינן מוגבלות בזמן או במרחב, המתאימות לתמיכה ברציפות הלחימה ולסיוע ביצירת המסה הנדרשת להכרעת הלחימה הנקודתית.

על מנת לאפשר למבנה כזה לתפקד היטב צריך לערוך מחדש את מערכות הפיקוד והשליטה. פיקוד ושליטה בלחימה אורבנית מורכבים בהרבה מאשר במלחמה המשוריינת והממוכנת בשדה הפתוח. יתר על כן, העיקרון שתיתארת למעלה מטיל עומס כבד על המפקד (למעט ברמה הטקטית הנמוכה, שבה מלאכת הפיקוד פשוטה יותר). השיטה הנוכחית של C4I אינה מתאימה לכאן.

ליצור מצב העדיף בעינינו. האסטרטגיה הזאת שונה מהותית מהשמדתו ומהריסתו של הצבא היריב, המאפיינות את אסטרטגיית ההשמדה, השולטת כעת בכיפה. הכוחות היכולים להשיג זאת באים ממקורות רבים, ולא כולם מצויים בארגון הצבאי הנוכחי. לכל אחד מהם יש השפעה בעוצמה משתנה בזמן נתון, וזו "זורמת באופן דינמי" במהלך המבצעים. לחימה אורבנית שוב אינה מאופיינת בתנועה ובאש בלבד, אלא מורכבת הרבה יותר.

ארגון

לפעולה במרחב אורבני יש שתי תופעות מנוגדות. בעוד שברמה הטקטית הנמוכה ריכוזיות היא שם המשחק (טווחי מגע קצרים, צפיפות ודחיסות, זמן תגובה קצר, "מעורבות" של מבנים פיזיים גדולים וכו') הרי שברמה הטקטית הגבוהה יותר וברמה המערכתית אנו עוסקים בביזור נגד מגוון רחב של איומים, בשטח לחימה גדול, במעורבות

אזרחית ובמגבלות פעולה המונחתות ממעל וכן הלאה.

לכל תופעה כזאת נדרשים ארגון אמצעים שונה, דרך פעולה אחרת וקצב פעולה שונה. הארגון שלנו חייב לתמוך בכל אלה. הארגון הצבאי המקובל כיום מבוסס על דרגים המכוונים לדחוף קדימה בכוח. הדרג המסתער בנוי ככוח משימתי משולב באמצעים רבים וכבדים, הנתמך מאחור במערכות סיוע קרבי ומנהלתי שיחדיו יוצרים עוצמה חזקה, לוחצת, על מנת לפרוץ דרך מערכי האויב להשיג את כוחותיו ולתפוס את שטחיו. זוהי גישה ליניארית, הפועלת לאורך צירי התקדמות אנכיים לפריצה של מערכי אויב והתקדמות אורכית אל עורפו ואל יעדי ההכרעה שלו המצויים בעומק. הגישה הזאת אינה ישימה בעיר בת מיליוני תושבים (אלא אם נבחרת מראש דרך הפעולה של הרס מוחלט של העיר).

מהבחינה הפיזית העיר אינה נעה ממקומה ואינה מתמרנת; היא תחומה מראש. יעדי ההכרעה שלה מצויים לרוב במרכז, והם מוקפים בשטחים בנויים מכל עבריהם על כל משמעותיותיהם ללחימה. לכן אנו יכולים להחליף את השיטה של היררכיית הדרגים, הבנויה למלחמת תנועה אורכית-אנכית

הבקרה והשליטה בלחימה הלא ליניארית הופכות להיות ממשק קריטי להפעלת כוחות בלחימה, מאחר שעיקר הכוח טמון ביכולת השינוי וההתאמה של התוכנית ושל הכוחות לסיטואציה וביכולת לנצל הזדמנויות בעת היווצרותן. המפקדות שוב אינן מאופיינות כמותאמות לצורכי המפקד, אלא הן הופכות להיות מכפיל כוח ברמה הקרובה להגדרתן כאמל"ח.

הקריטיות של קבלת ההחלטות בזמן רלוונטי ללחימה מחייבת את המפקד להיות קרוב ליחידותיו הלוחמות, קרוב דיו כדי להבין את המתרחש, להחליט ולהשפיע בזמן רלוונטי להתפתחות הקרב.

הטכנולוגיה המודרנית מאפשרת לנו לדעת יותר ובזמן קצר בהרבה מבעבר. מהפכת המידע יצרה הרבה כלים לאיסוף מידע, להפצתו במהירות ולהצגתו. אין יותר הכרח בסמיכות פיזית של אנשי המטה למפקד לצורך בנייתה של תמונת מצב או לפיקוח על ביצוע פעולות. לכן ניתן לבנות שתי מערכות נפרדות – משולבות וסינרגטיות: מערכת בקרה ושליטה, הדומה למערכת המפקדות העיקריות המתקיימת כיום והפועלת במתכונת מרחבית-רוחבית, ומערכת פיקוד המתבססת על מבנה הדומה לחפ"קים הנוכחיים ופועלת במתכונת משימתית "אנכית" המקבילה לפעולתם של מערכי התמרון.

כעת ניתן לראות תמונה שלמה – של מערכת ריכוזית וביזורית משולבת, המבוססת על עקרונות פעולה לא ליניאריים, המתאימה לתמרון מעגלי-משלים ולשינויים מהירים ויעילים בצוותי כוחות, בכיווני פעולה, בהקצאת אמצעים, בבחירת שיטות הפעולה, בוויסות לחצים וכיוצא באלה.

סיכום

צבאות נלחמו מאז ומתמיד בסביבה אורבנית ותמיד חזרו מהקרב עם אותה המלצה. אך בעוד שלצבאות יש דעה אחידה בעניין, העולם אינו קופא על שמריו, והתופעה האורבנית מתפשטת במהירות, וכבר כיום היא התופעה הדומיננטית בארגון חיינו בעולם כולו, והשפעתה אינה מצטמצמת למבנים הנדסיים ולצפיפות.

גם אם נוה לנו עם הקביעה הישנה, איננו יכולים להרשות לעצמנו להסתתר בצילה. אנו מאחרים ב־20-30 שנה אחרי ההתפתחויות של "העולם האזרחי". יותר ויותר שומעים פוליטיקאים מפי הגנרלים שלהם כי "הבעיה איננה צבאית – איננו יכולים לפתור אותה". מובן שהם אינם יכולים לפתור בעיות פוליטיות או סוציאליות, אבל בעבר הלא רחוק יכלו גנרלים להביא באמצעות לחימה לשינוי במצב ברמה המשפרת את עמדות המוצא של הפוליטיקאים, ואילו כיום הגנרלים שמחים בחלקם, אם הם מוציאים את חייליהם מאזורי הלחימה בעודם בחיים.

מלחמה היא חלק בלתי נפרד מההוויה של החברה האנושית

מימיה הראשונים, וכוח צבאי אפקטיבי הוא מכשיר חיוני לשלמותה ולהשגת מטרותיה של מדינה ריבונית. כאשר אנו מאבדים את יכולותינו הצבאיות, אנו מחלישים את מדינותינו, ובמצב הנוכחי תהליך העיור עושה לנו בדיוק את זה.

אינני מאמין שאיננו יכולים למצוא דרכים טובות יותר לפעולה ולהחזיר לעצמנו את עוצמתנו. אם יכולתנו פוחתת, הרי זה לא משום שהופיע משהו הגדול מאיתנו שאיננו יכולים להתמודד איתו, אלא משום שאנו נמצאים בנתיב הלא נכון יותר מדי זמן, והגיע הזמן לחפש נתיבים אחרים.

הדרך שהצגתי נועדה להראות כי יש דרכים כאלה. היא אולי אינה הפתרון הטוב ביותר, אבל הגיע הזמן להתחיל לחפש.

הערות

1. למשל, אחת הבעיות הפרוזאיות, שהכוח הבינ-לאומי נתקל בהן בקוסובו, הייתה הוראות פתיחה באש שונות של מדינות שונות.
2. נקודת המיצוי – נקודת הזמן והמרחב, שבה עוצמתו של כוח צבאי כבר אינה מספקת כדי למלא את משימתו, ולכן המשך התקפתו או הגנתו (כשהוא התוקף או המגן) עלול להביא לכישלוננו ואפילו להתמוטטותו – מילון למונחי צה"ל, 1998, עמ' 431
3. Concentric line of operations – "אלה היוצאים מנקודות מפורזות ונפגשים באותן נקודות". ז'ומיני, פרק 3, מאמר 21, עמ' 93
4. "גישה משלימה – Gesamtschlacht – Integral operation – משלבת שדות קרב מבוזרים ומערכות בודדות למסגרת מערכת אינטגרלית", שבמסגרתה פעולה צבאית אינה מצטמצמת לתמרון בשדה הקרב הנוכחי שלה, אלא מצטרפת-מצטברת בהשפעתה על המערכת המכרעת עם הכוחות העיקריים של האויב. הגישה המשלימה מכירה רק בתנועה מתואמת ורצופה שמטרתה אינה קרב מסוים או ריכוז כוחות אויב מסוים במקום נתון, אלא הפעלה דינמית של העוצמה הצבאית נגד האומה כולה". מתוך:
"German Strategy in the Age of Machine Warfare 1914-1945", in Peter Paret (ed.), **Makers of Modern Strategy From Machiavelli to the Nuclear Age**, p. 532
5. כאן אני עושה שימוש ברעיונותיו של שליפן – רעיונות שהוא לא התכוון אליהם. שליפן היה קשוח ומתוכנן לפרטים ולא השאיר מקום לקרב מתגלגל ודינמי, אבל באותה תקופה גם לא היו בידי האמצעים הטכנולוגיים העומדים לרשות מצביאים בימינו אלה. תמצית הרעיון המבצעי שלו הייתה "אם אתה חלש מכדי לתקוף הכול, תקוף גזרה. יש לך הרבה וריאציות. אחת מגזרותיו של צבא הינו האגף, ואתה יכול לתקוף אגף. זה קשה מאוד ברמת הפלוגה והגדוד, אבל זה נעשה פשוט יותר ככל שהצבא חזק יותר, והוא נפרס על מרחבים גדולים יותר. איך לתקוף אגף של האויב?... לא מול האגף, אלא נגד קווי הנסיגה של האויב... זה יוביל מיידית לשיבוש דרכי הנסיגה של האויב ובאמצעות כך לבלבל ולמבוכה שייצרו את ההזדמנות לקרב עם חזית מהופכת, קרב השמדה בעורפו של האויב". שליפן, **The Makers of Modern Strategy**, מצוטט בספר **Dienstsschriften** | 86-87 מצוטט בספר **Modern Strategy**, שערך Edward Mead Earl, 1973, עמ' 193

לחימה בעיר מהאוויר

מאז מלחמת שלום הגליל ועד למערכה נגד האלימות הפלסטינית בשנתיים האחרונות גברה מאוד היכולת של חיל האוויר להשתתף בלחימה בשטחים המיושבים בצפיפות ולהשיג אפקטים אסטרטגיים. חיל האוויר הוכיח שכאשר יש מודיעין מדויק וזמין, תקשורת מתקדמת ויכולת שליטה גבוהה, התוצאות מדברות בעד עצמן

אלוף עמוס ידלין

קשורות לקרב הקרקעי, ולא ביצע את התקיפה, משום שחשש שיפגע בחפים מפשע. בניסיונותיו לקבל מטרה רלוונטית שרף את כל הדלק וחזר לנחיתה עם החימוש.

באירוע הזה מצויות כל הבעיות שעלולות להתגלות בעת הפעלתו של כוח אווירי באיזור עירוני: העדר תמונת מצב ברורה של מיקום כוחותינו וכוחות האויב יחד עם העדר עזרים משותפים בנגמ"ש הקת"א ובתאי הטייסים – שתי בעיות שהביאו לחוסר יכולת לנהל תקשורת תכליתית בין הקרקע לאוויר, להכונה לא ממוקדת ולהעדר מטרה ברורה "לשים עליה את הכוונת". לבעיות אובייקטיביות אלה נוספו שינוי הוראות הפתיחה באש בלחץ כוח המשווע לעזרה, חימוש לא מתאים למטרה והמתח של טייסים, המחונכים לפגיעה מדויקת בטנק או במשגר טק"ק, אך נדרשים לפתע ל"הפצצת שטח", שברובו אזרחי. כל אלה ביחד הביאו לביטול התקיפה על רקע

סוגיות מבצעיות, אתיות ומורליות. בשורה התחתונה: המשימה לא בוצעה, ואילו בוצעה כלשונה, הייתה בלתי יעילה ואולי אף בלתי חוקית בעליל. בשני הצדדים – על הקרקע ובאוויר – נותרו

תסכול וחוסר אמון הדדי.

תמונה שנייה: אוגוסט 2001, אירועי "גאות ושפל". פעיל חמאס מסיע מתאבד ומטען נפץ ברחוב ראשי בטול-כרם. מקורות מודיעין מאתרים את מיקומו. באמצעות עזר משותף מועבר לטייסים במסוק קרב מקום המכוננת הנוסעת, שבה יושבים בוודאות המתאבד ופעיל חמאס. לטייסים "חלון ירי" מוגבל של 10 שניות, הנגזר מקווי הראייה. עם כניסת הרכב לכוונת הטייסים, הם מבצעים אימות אחרון עם מקור המודיעין, מוודאים שאין אנשים ברחוב וכלי-רכב נוספים בקו הראייה, ומשגרים שני טילי "קרדום". הפגיעה מדויקת, הפיצוץ חזק (כנראה מהתפוצצות חגורת הנפץ שנושא המתאבד על גופו), פעיל החמאס והמתאבד נהרגים. לא נפגע שום אדם חף מפשע

היום ולפני 20 שנה

תמונה ראשונה: 7 ביוני 1982, היום השני למלחמת של"ג. כוח מאוגדה 91 – טנק ושלושה נגמ"שים – נקלע למארב בפאתי העיר צור. נשלח כוח חילוץ גדודי, וגם הוא נתקל ב"אש מכל הכיוונים". בעקבות זאת נשלחת חטיבת חי"ר למשימת החילוץ ומבקשת סיוע אווירי לאיזור אל-בץ: "בשטח ישנו כוח סגור, שיש בו הרבה מאוד נפגעים, ובלי סיוע אווירי מידי אי אפשר לחלץ אותו", דיווח מפקד האוגדה, תא"ל יצחק מרדכי.¹ שתי רביעיות של מטוסי "כפיר" הגיעו לשטח, אך הכוח הקרקעי לא הצליח לתקשר איתם באורח תכליתי. קצין התיאום האווירי (קת"א) לא היה מסוגל להסביר לטייסים היכן בדיוק נמצא האויב, מהיכן הוא יורה, ואיפה נמצאים כוחותינו. לקת"א ולטייסים לא היו עזרים משותפים. הדרושיח ביניהם נשמע כך:² קת"א: "יש מקום על יד העירייה, על יד צור, בצומת הצפונית של צור, האם קיבלת?"

מוביל ה"כפירים": "אני רוצה שתסביר לי שוב, על מה אתה רוצה שאני אלך?"

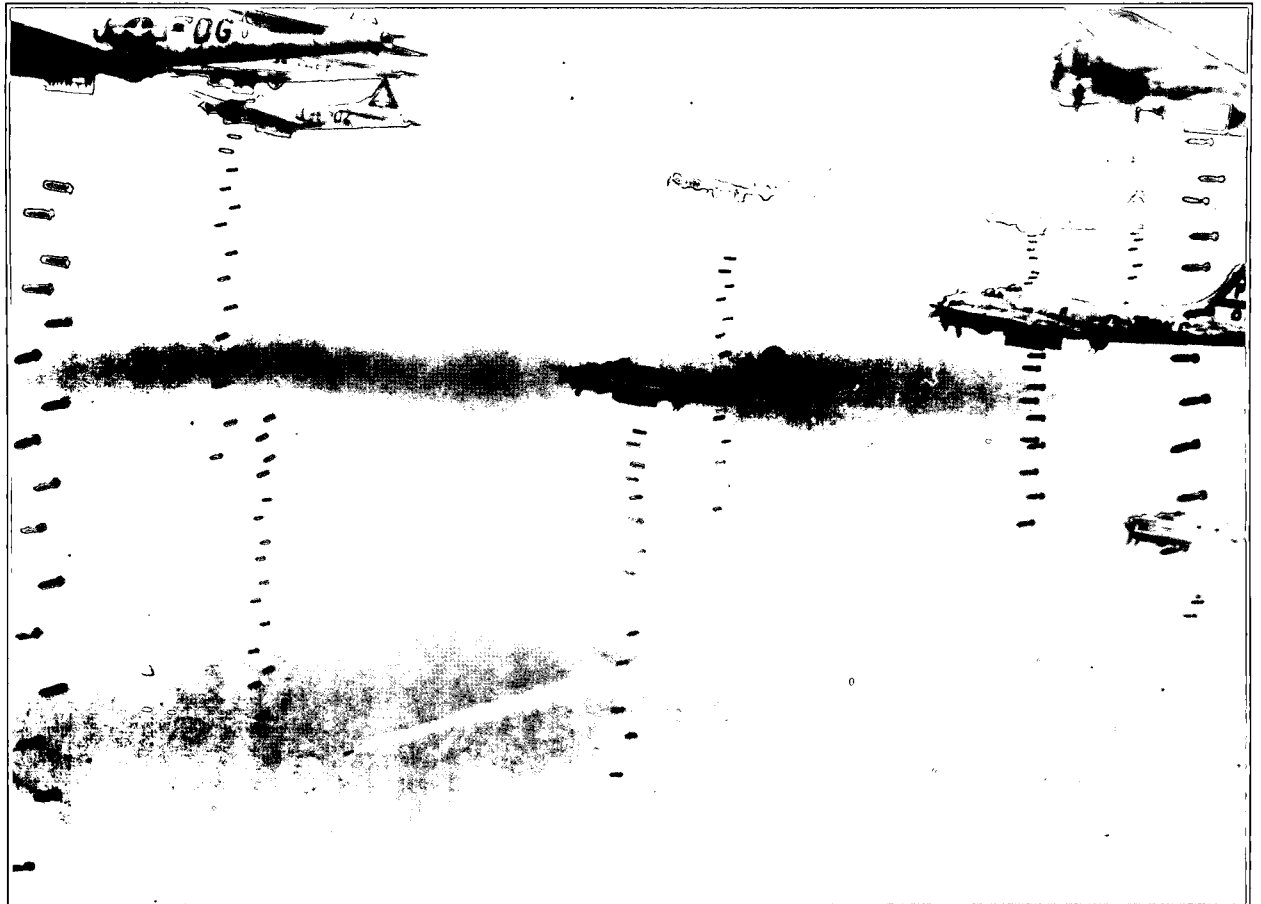
קת"א: "יש לנו מבנים {שיורים מהם}. זאת פשוט הוראה מלמעלה בלי ערעור. פשוט לכתוש את העיר. כל מה שתבחר יהיה טוב..."

המוביל, שהיה מפקד טייסת, התעקש לקבל מטרה מוגדרת, ובסופו של דבר תקף מבנה גדול ונטוש, שהיה ברור שאינו קרוב לכוחותינו ואין בו אזרחים. אבל המטרה הזאת לא הייתה רלוונטית לקרב שהתנהל בשטח.

מבנה המטוסים השני קיבל מטרות לתקיפה באיזור נמל צור, הבין שאין הן

מפקד המכללות

מפציצי "בי-17" אמריקניים במלחמת העולם השנייה בהפצצה על עיר (מסרת שטח). במלחמה זו ראו את הערים כמטרה העיקרית לכוחות האוויר, שנתפסו ככוח אסטרטגי להכרעת המלחמה בזכות יכולתם לפגוע במרכזי התשתית, התעשייה והמנהיגות של האויב

היסטוריה קצרה של הפעלת כוח אווירי נגד ערים

המלחמה הראשונה, שבה השתתף כוח אווירי במלוא עוצמתו **ככוח אסטרטגי**, הייתה מלחמת העולם השנייה. במלחמה הזאת היו **הערים מטרה עיקרית** לכוחות האוויר. רוטרדם, לונדון, קובנטרי, המבורג, דרזדן, טוקיו וערים רבות נוספות נהרסו כמעט לחלוטין מהאוויר.³ תקיפת ערים הייתה אחת המשימות המרכזיות שהוטלו על הכוח האווירי - כוח ש"נביאיו" ראו בו מכשיר אסטרטגי להכרעת מלחמות בזכות יכולתו לפגוע במרכזי התשתית, התעשייה והמנהיגות של האויב.⁴

לעומת זאת במחצית השנייה של המאה ה-20 נתפסה הפצצת ערים כאסטרטגיה פחות מועדפת, וזאת משני טעמים מרכזיים: הראשון שבהם הוא **חוסר יעילות** של ההפצצות. במבט לאחור אל מלחמת העולם השנייה התברר כי הן הגרמנים והן בעלות הברית לא השיגו הכרעה באמצעות הפצצות אוויר אסטרטגיות של הערים. היו לכך כמה סיבות: **הדיוק** של ההפצצות היה נמוך בהרבה מהתחזיות, ההגנה האווירית (שנשענה על מכ"ם, על מטוסי יירוט ועל תותחים נ"מ) הייתה חזקה וגרמה **לשחיקה חמורה** של כוח התקיפה, יכולת העמידה

- לא ברחוב הראשי בטול-כרם ולא באוטובוס בנתניה, שבו תיכנן המתאבד להתפוצץ.

מה גרם לאירוע השני להסתיים בצורה כה שונה? במקרה של טול-כרם היו כל התנאים המאפשרים להפעיל כוח אווירי **ביעילות**: תכנון ויוזמה, מודיעין מעולה, תקשורת בזמן אמיתי בין האוסף לתוקף, חוקי פתיחה באש מוגדרים ברורים ומוסריים, צוותים מתודרכים, עזרים משותפים וחימוש מתאים. לא תמיד נוכל לוודא שכל התנאים האלה יעמדו לצידנו. בלחימה תמיד יהיו מקרים של ערפל קרב, של כוחות הנקלעים למארב, של אירועים שבהם האויב הוא היזם וכיוצא באלה דוגמאות ל"חיכוך" בלחימה. אם אנו רוצים להשתמש בכוח האווירי בצורה נכונה ויעילה באזורים בנויים, עלינו להבין היטב את יכולותיו, את מגבלותיו ואת התנאים הנדרשים להוצאת המיטב ממנו.

להלן אסקור בתמציתיות את המקורות ההיסטוריים שהובילו להפעלת כוח אווירי באזורים בנויים, אפתח צוהר לאופן שבו מופעל חיל האוויר בעימות הנוכחי עם הפלסטינים ואסיים בחזון לעתיד - שליטה בעיר מהאוויר - ובהגדרת השיקולים שנכון לשקול לפני הפעלתו של כוח אווירי בשטח בנוי.

מדובר איפוא ב**נשק טרור**.

תקיפות אלה הן תקיפות טרור לכל דבר, ולכן אין הן אופציה לצה"ל בהיותו צבא של מדינה דמוקרטית ומוסרית. צבאות מודרניים של מדינות מתקדמות ודמוקרטיות יתקפו בערים, אך לא את האוכלוסייה האזרחית הבלתי לוחמת. עיקר העניין של צבאות ושל חילות אוויר במדינות המערב הוא להשתמש ביכולות המתקדמות של הכוח האווירי כדי ליצור אפקטים טקטיים, מערכתיים ואף אסטרטגיים, תוך שמירה קפדנית על חוקי המלחמה ועל כלליה.

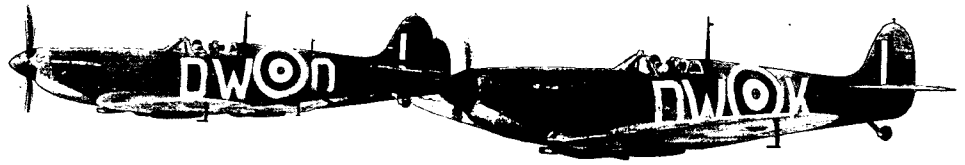
הרציונל והמגבלות להפעלת חיל האוויר בשטחים הבנויים

שלוש סיבות עיקריות יחייבו הפעלת כוח אווירי באיזור עירוני גם בעתיד: התפשטות העיור ליותר ויותר שטחים, החשיבות האסטרטגית של הערים – שם מרוכזים מוקדי שלטון והכלכלה והיכולות האסטרטגיות – והערכת היריבים באזורנו שהם חסינים מתקיפה, כאשר כוחותיהם המזוינים ממוקמים בסביבה אזרחית. ההכרה שגם בעתיד יהיה הכרח להפעיל כוח אווירי בשטח עירוני מחייבת לבחון היטב את היכולות

והספיגה של הנתקפים התגלתה כחזקה הרבה יותר מכפי שצפו "נביאי" הכוח האווירי. התרעה מוקדמת, מקלוט, ופיזור התעשיות איפשרו, למשל, את הגדלת הייצור הגרמני ב־1944 למרות התקיפות האוויריות המסיביות של בעלות הברית נגדה.⁵ הטעם השני והחשוב יותר לירידה באטרקטיביות של הפצצת ערים נבע – ועדיין נובע – משיקולים מוסריים ומחוקי המלחמה. הפגיעה רחבת ההיקף באוכלוסייה הלא לוחמת במלחמת העולם השנייה זיעזעה את העולם ונתפסת היום כלא לגיטימית – לפחות במדינות המערב. אלא ששנות דור לאחר דרזון והירושימה ייתכן שתקיפות מסיביות של ערים חוזרות לפרטואר הצבאי – לפחות מבחינתן של המדינות שמחוץ לתחומי העולם המערבי ושל ארגוני הטרור. דוגמאות לכך אפשר היה לראות ב"מלחמת הערים" שניהלו עיראק ואיראן בשלביה המאוחרים יותר של מלחמת המפרץ הראשונה,⁶ בתקיפת ערי ישראל וסעודיה במלחמת המפרץ השנייה, בתקיפת ניו־יורק ב־11 בספטמבר 2001 ובאיומים של ארגוני הטרור לבצע פיגועים המוניים. את המפציצים דוגמת "בי־52" ו"בי־1" מחליפים טילי "סקאד", טילי "שיהאב" ומטוסי "בואינג 727" חטופים כנשק המכוון נגד ערים ונגד אוכלוסייה אזרחית.

גרונזי בירת צ'צ'ניה לאחר הפצצות חיל האוויר הרוסי. הפצצה דוגמת זו היא תקיפת טרור לכל דבר, ולכן אין היא אופציה לצה"ל בהיותו צבא של מדינה דמוקרטית ומוסרית

מטוסי "ספיטייר" בריטיים מפטרלים בשמי בריטניה. עיקר משימתם של מטוסי הקרב במלחמת העולם השנייה היה הגנה על שמי המדינה וליווי מפציצים אל יעדי הפצה אסטרטגיים

הקיימות ולהתאימן לחגימה עירונית. יש לגבש את הדוקטרינה שתאפשר לכוח האווירי להיות יעיל על אף המגבלות הרבות המוטלות עליו בעת פעולה בשטח עירוני ולפתח יכולות טכנולוגיות רלוונטיות.

המגבלה העיקרית היא רצוננו להימנע מפגיעה בחפים מפשע. הפלסטינים כמו גם חיזבאללה, שכאמור מודעים למגבלות האתיות המוטלות על כוחותינו, וכחלק ממענה רחב יותר של אסטרטגיה אסימטרית⁷, ממקמים מפקדות, אתרי תקשורת ולוחמים בסביבה אזרחית מובהקת, הכוללת – בכוונה תחילה – גם בתי-ספר, מקומות קדושים ובתי-חולים (כפי שנהגו גם העיראקים בעת מלחמתם בקואליציה המערבית).

מעבר לדרישה האלמנטרית לסייע לכוחות הנלחמים בעיר ולהקטין עד למינימום את מספר נפגעייהם נדרש הכוח האווירי לבצע את משימותיו בלי לפגוע באזרחים, בכוחות נייטרליים (תקשורת וארגונים בין-לאומיים) וכמובן בכוחותינו. לשם כך חיוני שתהיה תמונת קרב מעודכנת ומשותפת, שתציג מיקום מדויק של כוחותינו ושל כוחות האויב. הנתונים צריכים להיות ברמת נ"צ על עזר משותף ועדכני. נדרשת יכולת להעביר נתונים

בזמן הקצר ביותר בין הכוחות בקרקע ובאוויר ויכולת לציין מטרות באמצעות לייזר, מכ"ם או כל אמצעי מתקדם אחר. יש לפתח פתרונות טכנולוגיים ותורתיים לזיהוי כוח עמית ברחובות העיר ובמבניה.

התרומה הגדולה ביותר ליכולת

לייצר תמונת קרב – במיוחד כאשר המגבלות על פגיעה בלא לוחמים הן מוחלטות – היא מודיעין איכותי ואמין. הכוח האווירי מביא לידי ביטוי את יכולתו להשמיד מטרות – ובהן מטרות איכות, המשפיעות על המערכה – ובקצב ספיקה גבוה רק כאשר עומד לרשותו מודיעין איכותי. בהיעדרו חיל האוויר

מוגבל מאוד ביכולתו להביא לידי ביטוי את עוצמתו. הדבר נכון לא רק לגבי לחימה בתוך מרחב עירוני, אלא גם בלחימה נגד טק"א ונגד טק"ק.

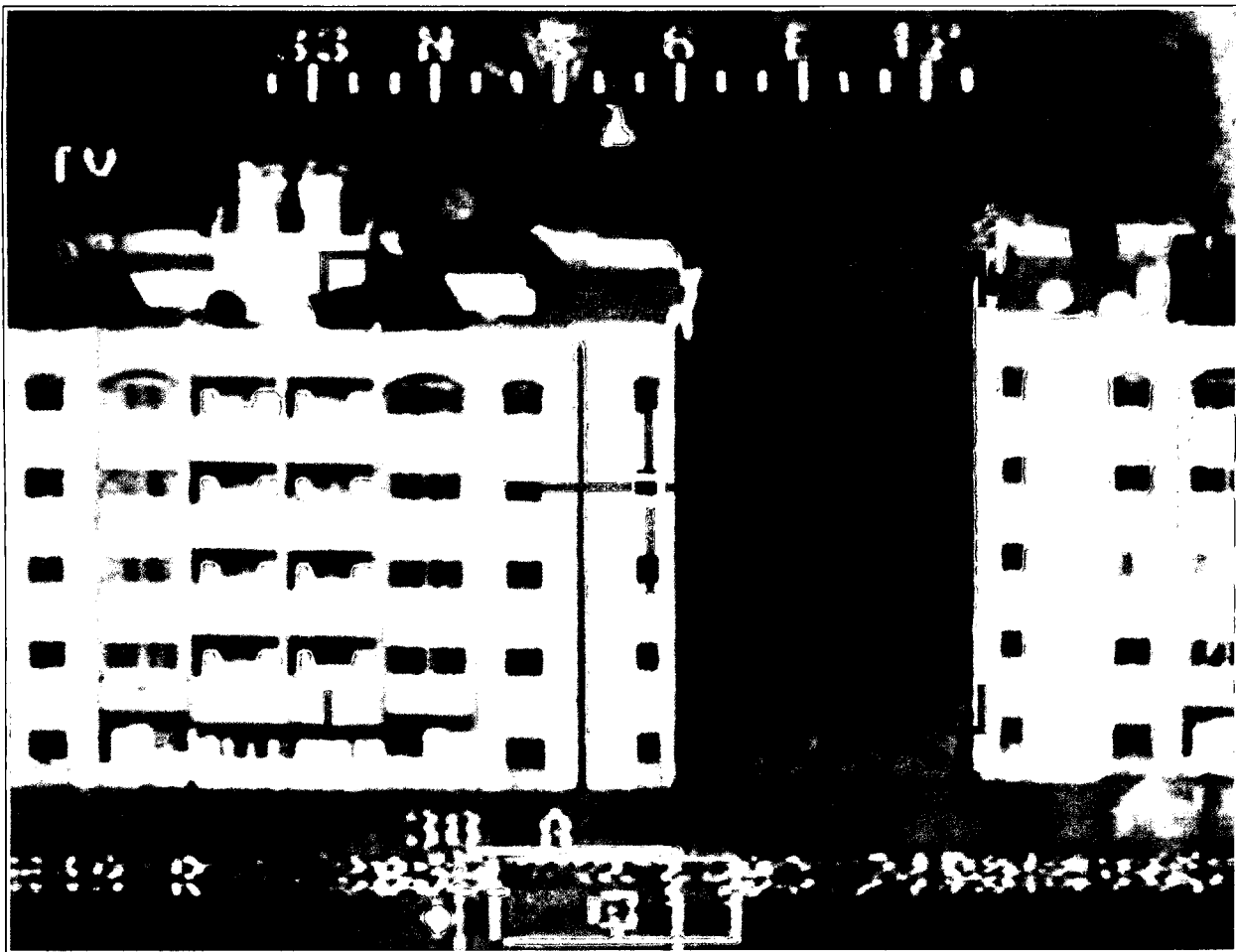
מגבלה אובייקטיבית נוספת, המושפעת מהרצון שלא לפגוע בחפים מפשע, היא התאמה לא מיטבית של החימוש למטרות בשטח עירוני. פצצות הש"כ הרגילות אינן מדויקות במידה מספקת, ונוסף על כך עוצמת ההרס שלהן גדולה מדי ועלולה לגרום לנזק סביבתי. חימוש נ"ט, לעומת זאת, מדויק מאוד (פוגע בדיוק בחלון הרצוי), אך אינו קטלני במידה מספקת ובדרך כלל אינו משיג את המטרה שלשמה שוגר.

לאור המגבלות האלה אפשר להבין מדוע הפעלתו של חיל האוויר בשטחים עירוניים במלחמת לבנון הייתה מוגבלת ביותר. החימוש לא היה מדויק במידה מספקת (פצצות הלייזר היו מועטות, והניסיון המבצעי בשיגורן היה נמוך), המודיעין היה מועט ולא מדויק, תמונת הקרב הייתה בלתי עדכנית, וקשה היה להעבירה לתאי הטייסים. גם מזל"טי התצפית היו אז רק בתחילת דרכם. מהפכת הטכנולוגיה (נשק מדויק, מודיעין איכותי, העברת נתונים מהירה) הייתה בתחילת שנות ה-80 עדיין בחיתוליה וטרם הבשילה למלחמה בשטח עירוני.

מאוחר יותר, בלחימה של שנות ה-90 נגד חיזבאללה, שוב הייתה המגבלה העיקרית החשש לפגיעה באזרחים. למרות המגבלה הזאת, הרי בכל פעם שבו חברו יחד מודיעין מדויק ואישורים

מתאימים, ידע חיל האוויר לפגוע נקודתית גם בשטח עירוני. יש לשים לב שהמערכה נגד חיזבאללה לא הייתה דינמית, ולכן לא נדרש בדרך כלל תיאום בזמן אמיתי עם כוחות היבשה. מאוחר יותר, לאחר "הסכם ההבנות" של 1996, הוצאו האזורים המיושבים מכלל האזורים שבהם נלחם צה"ל, ונושא התקיפה

הכוח האווירי מביא לידי ביטוי את יכולתו להשמיד מטרות רק כאשר עומד לרשותו מודיעין איכותי

חלון בניין (מטרת נקודה) כפי שמופיע בכוונת של מסוק "אפאציי" לפני שיגור טיל "הלפיר" במהלך הלחימה עם הפלסטינים

כשלרשות התוקף נשק מדויק ביותר.

חיל האוויר במערכה נגד האלימות הפלסטינית

מאז פרוץ האלימות הפלסטינית בספטמבר 2000 משתתף חיל האוויר במערכה, והוא נדרש, כמובן, גם לפעילות בערים ובאזורים מיושבים בצפיפות. ניתן לראות שישה אופני פעילות עיקריים שבהם משתתף חיל האוויר במערכה באזורים מיושבים נגד הרשות הפלסטינית ונגד ארגוני הטרור:

- תקיפות "איתות"
- מניעת ירי מרגמות ורקטות
- תקיפות לתכלית אסטרטגית
- איסוף מודיעין
- סיוע לכוחות לוחמים
- סיכול ממוקד

מנית את ששת אופני הפעילות לפי סדר יעילות עולה. זהו סדר הנגזר מהיכולות הטכנולוגיות של הכוח האווירי, מאופן הפעלתו ומהמגבלות על הפעלתו. מדובר ביכולות ובמגבלות שרובן אוניברסליות, ואחדות מהן ספציפיות, כפי

בשטח מיושב הפך לפחות רלוונטי.

דוגמא לא ישראלית ליכולת לתקוף מהאוויר ולהשיג הישג מערכתי היא התקיפה שביצע חיל האוויר האמריקני בלוב ב-1986. מדובר במבצע "קניון אלדורדו", שבו הביאו כוחות האוויר האמריקניים (חיל האוויר וכוחות האוויר של הצי) לידי ביטוי יכולת מבצעית מרשימה: בהפתעה, מטווח רחוק, בעזרת מודיעין טוב, יחסית, ובאמצעות פצצות מונחות ומדויקות הומחשה היכולת לפגוע במטרות שלטון עוין בלב עיר. (בין היתר הותקף משכנו של מנהיג לוב, קדאפי). האפקט שהושג היה מרשים, וקדאפי נטש את עסקי הטרור למשך שנים ארוכות.

ההישג האמריקני בבגדאד ב-1991 כבר היה פחות חד-משמעי. עד כה לא הזכרתי את הצורך בהשגת עליונות אווירית מעל העיר. משיקולי התמודדות עם מערך ההגנה האווירית של עיראק תקפו האמריקנים בעיקר בלילה באמצעות מטוסי "אף-117" חמקנים. ההנהגה העיראקית הייתה ממוגנת היטב בבונקרים ודאגה מראש למפקדות חלופיות, ולכן ההצלחה האמריקנית בתקיפות העירוניות הייתה מוגבלת. האירוע שבו נהרגו אזרחים רבים, שמצאו מחסה בבונקר צבאי בבגדאד⁸, ממחיש היטב את הקושי שבתקיפה אווירית בערים, גם

שבאו לידי ביטוי בהקשר של העימות הנוכחי. היעילות יכולה, כמובן, להשתנות כתוצאה משינויים בשלושה גורמי המפתח: מודיעין, כללי הפתיחה באש והתאמת החימוש למטרות.

תקיפות ה"איתות" כווננו בתחילת העימות נגד מפקדות של ארגוני הביטחון הפלסטיניים. במקרים האלה ניתנה בדרך כלל התראה מוקדמת לגורמי הרשות הפלסטינית – התראה שבעקבותיה פונו יושבי המפקדות לפני התקיפה.⁹ תקיפות אלה לא השיגו את מטרתן המערכתית והאסטרטגית. הרשות לא התרשמה מהפגיעה בנדל"ן, והאיתות לא התקבל כאיום אמין שיהיה לו המשך כואב יותר. מנגד הנזק המדיני והתקשורתי שנגרם למדינת ישראל היה משמעותי והביא להפסקת התקיפות. בהמשך המערכה, בשלב שבו כבר לא הוזהרו מראש על התקיפות הצפויות, למדו הפלסטינים לפנות את המפקדות מאדם ומרכוש יקר מייד לאחר כל פיגוע טרור, שלהערכתם עתיד היה להביא בעקבותיו "תקיפת נדל"ן".

מניעה מהאוויר של ירי פצצות מרגמה ושל רקטות היא אתגר מבצעי יוצא דופן. האתגר קשה עוד יותר, כאשר הירי מתבצע מתוך איזור מיושב ובאמצעות מנגנוני השהיה. ההתמודדות עם ירי המרגמות והרקטות מחייבת היכרות מודיעינית אינטימית עם הארגון המפעיל, יכולת תצפית מתמשכת ברזולוציה גבוהה ויכולת לסגור במהירות מעגל בין האיסוף לתקיפה. החתימה הנמוכה של המשגרים ושל מפעיליהם הופכת את דיכוי הירי תלול המסלול לאתגר קשה ביותר. כדי לא לחשוף אמל"ח ותורות לחימה במערכה הנמצאת בעיצומה, אין זה נכון לסכם בשלב הזה ובמאמר הזה את מידת ההצלחה שהושגה במניעת ירי הרקטות ופצצות המרגמות. המערכה

עדיין בעיצומה ולא הוכרעה חד-משמעית. אבל כסיכום ביניים ניתן לקבוע שעד כה הייתה השפעת הירי מנגד על המערכה נמוכה בהרבה מתקוות האויב (שקיווה לשחזר את יכולת ההרתעה שרכש חיזבאללה באמצעות איום על העורך הישראלי), והפגיעה בצד הישראלי אינה משמעותית.

תקיפות ל"תכלית אסטרטגית" הן תקיפות המביאות לידי ביטוי מרבי את יכולותיו של הכוח האווירי. מדובר בתקיפת תשתיות לאומיות – צבאיות-ביטחוניות וכלכליות. מדובר בתקיפת מערכות המוגדרות כ**מרכזי הכובד** של המדינה: מערכות דלק, חשמל, תעשייה ביטחונית, תחבורה, מטרות פיקוד ושליטה, תקשורת ומנהיגות לאומית. בניגוד לתקיפת משגרי הרקטות והמרגמות, שהיא תקיפה ישירה של הכוח שיורה על כוחותינו, התקיפה לתכלית אסטרטגית היא **תקיפה עקיפה**. השפעתה על המערכה מורגשת רק לאחר זמן מה, כאשר נפגעות הלוגיסטיקה של האויב ומערכות

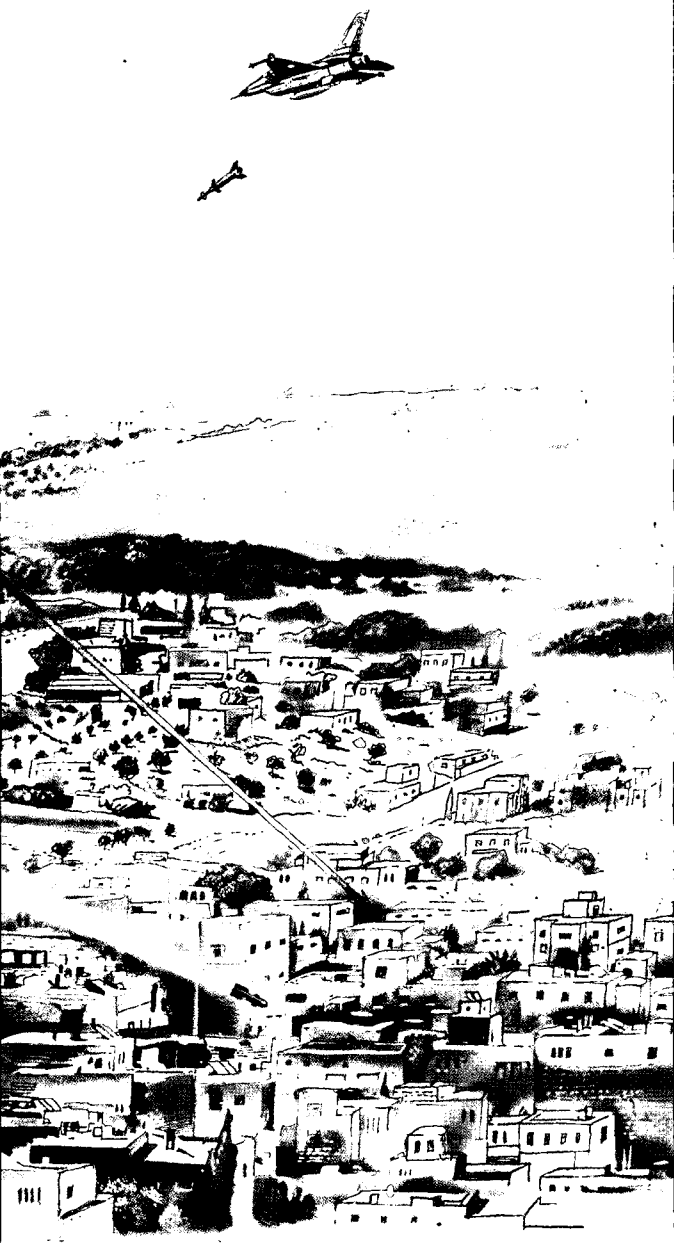
האנרגיה והתקשורת. אבל יותר מכך – התקיפה מכוננת **לתודעת המנהיגים** והעמים וליכולת השליטה והעמידה שלהם. אבל לרשות הפלסטינית אין כמעט תשתית לאומית: החשמל והדלק מסופקים מישראל, הכוחות הלוחמים אינם נשענים על לוגיסטיקה מסובכת, ותקיפת המפקדות הייתה מתרחשת, כאמור, בשלב שבו נטש אותן האויב. הפעילות האווירית נגד תשתיות הייצור של הרקטות ונגד התשתיות של תקשורת ההמונים (שעסקו בהסתה) היו מדויקות ונקודתיות ובעלות משמעות מדינית כפגיעה בסמלי השלטון של הרשות. אך התקיפות האלה לא הביאו, ככל שניתן לנתח בנקודת הזמן הזאת, לנקודת תפנית אסטרטגית. כאשר כניסת כוחות היבשה של צה"ל לשטחי "אי" הפכה לגיטימית ובסיכון נמוך, היתרון שבפעילות נקודתית קרקעית נגד התשתית השלטונית העבירה את מרכז הכובד של הפעולה אל היבשה.

איסוף מודיעין. לאיסוף מהאוויר יש יתרונות רבים, הנובעים מזווית הראייה, מיכולת השהיה הארוכה וממגוון החישים. הדרישה האינסופית לתוצרי האיסוף מהאוויר מוכיחה את חיוניותו של האיסוף האווירי – חיוניות הנובעת בעיקר מהיכולות הייחודיות לאיסוף מל"מ, לשנע את המודיעין בזמן אמיתי לגורמי האש ולעזור בייצור תמונת הקרב. מפאת סיווג הפרסום לא אפרט פעילויות מודיעין נוספות, אך אסור שנשכח לרגע את חשיבות המודיעין המדויק ליעילות הכוח האווירי והקרקעי כאחד.

סיוע לכוחות לוחמים. הסיוע הרגיל לכוחות הוא בתובלת סער אל הקרב ובפניו פצועים מהקרב. חשוב להפנים שהאיומים על המסוקים חריפים יותר מאשר האיומים על מטוסי הקרב ועל מטוסי התצפית. גובה הטיסה הנמוך ומהירות הטיסה לקראת נחיתה עושים אותם פגיעים ביותר. מי שקרא את "התרסקות במוגדישו"¹⁰ יוכל להבין עד כמה פגיעים המסוקים, ואיזה פוטנציאל הסתבכות טמון בנפילת מסוק בשטח עירוני. ההתמודדות עם האיומים מחייבת מודיעין מיטבי, תכנון מדוקדק של נתיבי הטיסה, התחשבות במכשולים, זמן שהייה מינימלי על הקרקע, הפתעה, הונאה וחיפוי באש על הנחיתה בעת הצורך.

הסוג המעניין יותר של סיוע הוא בתצפית ובאש תוך כדי לחימה. יהיה זה נכון לבחון מה קרה בתחום הזה בקרב במחנה הפליטים בג'נין. ניתן להבחין שלמרות יכולת טכנית מרשימה, עליונות אווירית מוחלטת ונוכחות רציפה מעל איזור הקרב עדיין יש מגבלות קשות על יעילותו של הסיוע מהאוויר. חיל האוויר קיים נוכחות רצופה מעל העיר – נוכחות שאיפשרה איסוף רצוף של מודיעין חזותי ממגוון של פלטפורמות – אולם האתגר היה להבטיח את זמינות

השימוש במטוסי הקרב, במסוקים ובפלטפורמות התצפית האוויריות בעימות המוגבל באזורים עירוניים לא חייב מהפך בבניין הכוח, אלא בעיקר התאמה של תורת הלחימה

– תכונות שעשו אותו למרכזי כל כך בבניין הכוח הצבאי בעידן המודרני. מדובר ביכולת עבירות בלתי מוגבלת, שרידות טובה, זווית ראייה אנכית, המאפשרת תצפית טובה לרחובות ושליטה בהם באש, מהירות ההגעה לכל נקודה, ורסטיליות וגמישות ויכולת לשאת נשק מגוון, מדויק, ורב עוצמה.

הכוח האווירי המודרני גם שווה זמן רב מעל שטח נתון – שהייה המאפשרת לו לאסוף מודיעין, לדכא פעילות מתאי שטח נתונים ולבצע פעילות של סיכול ושל מניעה בכל תא שטח נתון. הטכנולוגיה המודרנית מאפשרת לכוח האווירי להיות יעיל במיוחד בתחומים של סגירת מעגלי איסוף

החומר לדרג הטקטי הנמוך ביותר. נוסף על כך ניתן סיוע אש מסיבי: מאות טילים נורו לעבר עמדות של מבוקשים במחנה, אך האויב כבר למד את היעילות המוגבלת של הטילים נגד טנקים וירד לקומות תחתונות ולמרתפים, שם הנשק נגד טנקים יעיל הרבה פחות. השימוש בפצצות כבדות ממטוסי קרב נשקל ונפסל מחשש לפגיעה בכוחותינו ובחפים מפשע ואולי גם מתוך רצון למנוע ביקורת בין-לאומית. בסופו של דבר עשו דחפורי ה"די-9" את העבודה, אך אם האויב יפתח יכולת לפגוע בכלים היבשתיים האלה, אין ספק שנחזור לשקול שימוש בחימוש אווירי כבד מדויק ובעל יכולת חדירה. תחום זה של לחימה בסיוע קרוב אינו תואם את עקרונות ההפעלה היעילה של חיל האוויר. על-פי העקרונות האלה מושגת היעילות באמצעות הפעלה עצמאית של הכוח האווירי הרחק מקווי העימות. אך מפאת ערכו הרב של הסיוע האווירי בשטח בנוי לא ניתן לוותר עליו, וחובה עלינו לפתח תורות לחימה יחודיות, תקשורת מעולה ושפה משותפת בין כוחות הקרקע לכוח האווירי.

מפאת ערכו הרב של הסיוע האווירי בשטח בנוי לא ניתן לוותר עליו, וחובה עלינו לפתח תורות לחימה ייחודיות, תקשורת מעולה ושפה משותפת בין כוחות הקרקע לכוח האווירי

סיכול ממוקד. זוהי, קרוב לוודאי, הפעילות היעילה והמרשימה ביותר של הכוח האווירי בעימות מול הטרור הפלסטיני. אל מול "פצצות מתקתקות" בלב איזור בנוי הופעלו גורמי אש שונים, בעיקר מסוקי קרב. שיגור טיל מדויק אל רכב בלב עיר או אל חלון במשרד מסוים מחייב מודיעין מדויק בזמן אמת, תקשורת מתקדמת ויכולת שליטה גבוהה. האתגר הוא השגת פגיעה נקודתית בחוליית הטרור ללא פגיעה סביבתית בעוברי אורח תמימים. חלונות הזמן לביצוע מצומצמים וקצרים ביותר, אם מפאת מגבלותיהן של מערכות הנשק ואם בגלל מגבלות בכללי ההפעלה – מגבלות שאנו משיתים על עצמנו למניעת פגיעה בחפים מפשע. הצלחות חיל האוויר בנושא מרשימות, בהשוואה לחילות אוויר אחרים, בהיבטים מבצעיים ומוסריים. קשה להגזים במספר פיגועי הטרור שסוכלו ובמספרם של האזרחים הישראלים, שחיהם ניצלו הודות לפעילות הזאת.

תכונותיו של הכוח האווירי

היום, בראשיתה של המאה ה-21, הבשילה הטכנולוגיה המתקדמת, שהיא בסיסו של הכוח האווירי, ומאפשרת לכוח הזה להיות הרבה יותר יעיל גם בשטח עירוני. יהיה זה נכון להזכיר את תכונותיו המיוחדות והחשובות של הכוח האווירי

לחימה בעיר מהאוויר

הבא אני מבקש להעיר מספר הערות ברמה הטקטית על ההפעלה היעילה של כוח אווירי מעל עיר.

● לכל עיר מאפיינים ייחודיים, ובהתאם להם נקבע השימוש הנכון בכוח, כולל הכוח האווירי. עלינו לנתח כל מערכה בכל עיר בנפרד. ראוי לשים לב להבדלים שהיו באופי הלחימה בג'נין, בשכם, בחברון או ברמאללה. וערים אלה אינן דומות לביירות או לדמשק. אפילו מול אותה עיר עצמה ראינו שינוי דרמטי באופי הלחימה בכניסה חוזרת בהשוואה לפעולות קודמות. ראוי לאמץ את אופן החשיבה של גנרל המרינס קרולק המדבר על שלושה רחובות באותה עיר באותו זמן, המציבים שלוש משימות שונות לחלוטין: "באותו איזור

ותקיפה בזמן קצר, דיוק בפגיעה במטרות ללא גרימת נזק סביבתי ויכולת שהייה ארוכה מעל שטחים חשודים באמצעות מטוסי תצפית ומזל"טים. אלה סוקרים את השטח ברציפות ויכולים לכוון אליו מטוסי קרב ומסוקי תקיפה. אבל כל היכולות המתקדמות האלה לא יבואו לידי ביטוי ללא תשתית מודיעין מדויקת, דוקטרינה עדכנית וכללים מתאימים לפתיחה באש.

הערות טקטיות להפעלת כוח אווירי בשטח בנוי

עד כאן עסקתי בעקרונות הפעלתו של הכוח האווירי. בחלק

לאמצעי המיגון והמקלוט של האויב. מדובר בפצצות ש"כ בעלות דיוק גבוה ועוצמה מופחתת, בנשק אל-הרג, בנשק חדירה, בראשי רסס יעילים יותר לטילים נגד טנקים ובנשק המשוגר מרחוק, שיאפשר לכוח האווירי התוקף להפתיע ולשפר את סיכויי הישרדותו.

הפעלת הכוח. יתרונו של הכוח האווירי טמון באפשרות להפעילו בשליטה מרכזית, בגמישות ובוורסטיליות, ביכולתו ליצור אפקטים של הלם ובהיותו בלתי תלוי בשיתוף פעולה מורכב ומגביל. גם באיזור העירוני, למרות המגבלות שהוא כופה, נכון לחפש הזדמנויות להפעלה של הכוח האווירי כך שינוצלו טוב יותר יתרונותיו. אני מעריך שתקיפה מקבילה מהאוויר של עשרות מפקדות פלסטיניות בלילה אחד הייתה יכולה להשיג אפקטים אסטרטגיים ומערכתיים יעילים יותר ואפקטים תודעתיים משמעותיים יותר מאשר תקיפות בודדות. יש לזכור שהאויב לומד ומתחקר ומוצא פתרונות טקטיים לפעילות מהאוויר. חובה עלינו לשנות לעיתים קרובות את אופן הפעולה ולמצוא מענה מבצעי לאתגרים העדכניים שהאויב מציב בפנינו. המערכה משנה אופי וצורה, ונדרשת גמישות בעיצובה, בתכנונה ובניהולה. הגמישות המחשבתית וההתאמה הפרטנית של הטקטיקה לכל איזור עירוני על בסיס עקרונות יסוד היא הכרחית. האתגר הוא בפיתוח היכולת המודיעינית, בהבנתם של רציונל האויב ושל הפתרונות שהוא נותן ובפיתוח מענה מבצעי הולם בקבועי זמן קצרים. לבסוף עלינו לזכור, שכוח אווירי – ככל כוח צבאי – יעיל הרבה יותר כאשר הוא יוזם, מפתיע

ומשתמש בתחבולות.

חזון השליטה בעיר מהאוויר. הטכנולוגיה הקיימת כיום כבר כמעט מאפשרת לבצע זאת. איננו כה רחוקים ממצב שבו כלי טיס לא מאוישים ישהו ברצף מעל נקודות המפתח בעיר, ישדרו לאחור את כל האינפורמציה המודיעינית, החזותית והסיגינטית, וכוחות אוויריים אחרים, בזמן קצר, יוכלו לפגוע באמצעות מגוון של כלי נשק בכל נקודה בעיר בדיוק רב, במינון ובהיקף הרס בהתאם לצורך ובהתאם לכללי הפתיחה באש הנכונים לאותה העת. חזון זה מותנה ביכולתנו לשפר מבחינה מבצעית את היכולות הבאות:

1. עליונות אווירית ושרידות כלי הטיס
2. מודיעין מדויק
3. תצפית רצופה מולטי-ספקטרלית ובכל מזג אוויר
4. יכולת איתור מקורות אש, צלפים, מטענים ושיגורים
5. תמונה מדויקת של פריסת כוחותינו
6. תקשורת אוויר-קרקע אמינה וחסונה
7. עזרים משותפים ושפה משותפת
8. כללי פתיחה באש מתאימים

עירוני ימצא את עצמו האוויראי ברחוב אחד מספק מזון לילד רעב, ברחוב סמוך מנסה להפריד בין שתי כנופיות זועמות המאיימות להצית אלימות וברחוב שלישי מעורב בקרב אינטנסיבי מול כוחות מזוינים ואלימים. לכן על האוויראי לפתח גמישות להתמודדות עם מגוון רחב של משברים"¹¹.

● יש לזכור שהכוח האווירי מוגבל ביכולתו לסרוק ולתקוף כל נקודה בעיר. יהיה זה נכון – בעזרת המודיעין המוקדם ולאור התוכניות המבצעיות – לאתר נקודות מפתח בעיר, נקודות שיזכו להתייחסות מפורטת, שהיא המפתח ליכולת תקיפה בקבועי זמן קצרים.

● יהיה זה יעיל יותר אם העיר תהיה ב"הקפאת תנועה". עיר שבה מוכרז עוצר, וכל מי שנע בה הוא אויב, קלה בהרבה לשליטה מהאוויר.

● יש להתאים את החימוש למטרות (Targets) וליעדי המערכה (Goals). על הטייסים ועל כוחות היבשה המסתייעים בהם להכיר היטב את המטרות מחד ואת החימוש של המטוסים ושל המסוקים מאידך. לא ניתן לתקוף בית באמצעות כרוזים (כמו שהתבקשו טייסים לעשות במלחמת לבנון), ולא יהיה זה נכון, כאמור, לנסות לפגוע במרתף באמצעות טיל נ"ט.

● יש לפתח תורת לחימה מיוחדת נגד שני האיזמים העיקריים בעיר: צלפים ומארבים. לחימה אווירית בשני אויבים אלה מחייבת תיאום ברמה גבוהה ביותר, קשר רציף עם הלוחמים על הקרקע ורזולוציה גבוהה ביותר של אמצעי התצפית. על כוחות אוויריים מתמחים לפתח תורת לחימה לנושאים קריטיים אלה ולהקדיש להם אימונים אינטנסיביים.

על בניין הכוח, הפעלתו וחזון ה"שליטה בשטח מהאוויר"

בניין הכוח. התכונה החשובה ביותר של הכוח האווירי היא הגמישות שלו. כמעט כל מרכיבי המערכת המופעלים בשטח העירוני הם פלטפורמות ואמצעי לחימה, שמיועדים למלא את כל המשימות האחרות המוטלות על חיל האוויר. מטוסי הקרב, המסוקים ופלטפורמות התצפית האוויריות נרכשו והוכשרו לביצוע משימות היסוד של חיל האוויר: הגנה על שמי המדינה, השגת עליונות אווירית, תקיפות אסטרטגיות והשתתפות בלוחמת היבשה. השימוש באמצעים האלה בעימות המוגבל באזורים עירוניים **לא חייב מהפך** בבניין הכוח, אלא בעיקר **התאמה** של תורת הלחימה. התחום הבולט ביותר שבו נדרש בניין כוח ייחודי הוא תחום החימוש. הכוח האווירי נדרש לשכלל לפחות חמישה סוגי חימוש – חלקם כמענה לצורך להימנע מפגיעה בחפים מפשע וחלקם כמענה

מטוסי "אף-16" שומרים על שמיים נקיים ופוגעים במטרות קרקע ברמת דיוק נקודתית

לחימה בעיר מהאוויר

הערות

1. האירוע תוחקר בפר"ם ב-1 בדצמבר 1982.
2. הקלטה אותנטית שהושמעה על-ידי הטייס המוביל בתחקיר הנוכח לעיל.
3. אינני מצרף את הירושימה ואת נגסקי לרשימה, כי הגורם הדומיננטי בהריסתן היה הנשק הגרעיני ולא אופן שיגורו - בהפצצה אווירית.
4. נביאי הכוח האווירי הם האיטלקי דואה, האמריקני מיצ'ל והאנגלי טרנצ'רד.
5. ראו: שמואל גורדון, **עימות באוויר**, מערכות, עמ' 71
6. אומנם החימוש "הגיע" בפלטפורמה של טילי קרקע-קרקע, אך הסוגיה הרלוונטית לדיון שלנו היא הלגיטימיות המתחדשת של תקיפת הערים לפחות על-ידי מדינות סוררות.
7. ראו: סא"ל א', "מלחמה אסימטרית", **מערכות** 371, יולי 2000
8. הבונקר הופצץ ב-13 בפברואר 1991. על-פי דיווחים עיראקיים נהרגו בבונקר 228 אזרחים.
9. בתחילה אפילו הונחו הטייסים לירות צרורות אזהרה ולוודא שהמפקדות התרוקנו מיושביהן לפני הפגיעה בהן.
10. מארק באודן, **התרסקות במוג'דישו**, מערכות, תל-אביב, 2001
11. *Marines Corps Gazette*, 1977, 2A.

9. חימוש מתאים

10. יכולת איסוף ותקיפה מאותה פלטפורמה ובזמן קצר

סיכום

באופן פרדוקסלי התעצמות הטרור בכלל והטרור העירוני בפרט היא תוצר של הצלחת התפיסה הביטחונית הישראלית שהביאה לעליונות צה"ל במלחמות מסורתיות וקונוונציונליות, שבהן עיקר הכוח התבטא בכוחות מחץ משוריינים ובזרוע אווירית מודרנית ומפותחת טכנולוגית. עליונות זאת הובילה לפיתוח מענה אסימטרי, שהטרור וכוחות לא סדירים ובעלי חתימה נמוכה הם המרכיב העיקרי בו, והשחקנים החשובים בו אינם רק כוחות צבא. די אם נזכיר את התקשורת הבין-לאומית, את מערכת המשפט הבין-לאומית, שיקולים אתיים והומניים ושיקולים מדיניים של ניהול סכסוכים. הכוח האווירי כמרכיב מרכזי בעוצמתה הצבאית של ישראל חייב להשתתף - ובעילות - גם במערכה הזאת. תכונותיו המיוחדות של הכוח האווירי יחד עם מודיעין מדויק, כללי פתיחה באש מתאימים ותו"ל עדכני יכולים לתת בידי מפעילי הכוח פתרונות יעילים וחסכניים בחיי אדם בקרב חיילינו ובקרב האוכלוסייה האזרחית התמימה של האויב.

384 מערכות

לוחמה פסיכולוגית והסברה - ג'נין כמשל*

העובדה שהקרב על אהדת התקשורת העולמית הוא כיום קריטי לא פחות - ואולי אף יותר - מהקרבות הפיזיים המתנהלים בשטח והישגי הפלסטינים בתחום הזה מחייבים את צה"ל לפעולה דחופה ומקיפה כדי להחזיר לידיה את היוזמה

ד"ר רון שליפר

בריטית המשותפת לקראת הפלישה לאירופה במלחמת העולם השנייה, הוקמה בה יחידה לנושא שכנוע קהלי האויב, שנקראה "היחידה ללוחמה פסיכולוגית" - שהרי "פרופגנדה" עושים רק הנאצים. ממלחמת קוריאה, ובעיקר מאז מלחמת וייטנאם, נכנס מונח חדש: "מבצעים פסיכולוגיים", וקיצורו PSYOP. המונח הזה מצוי בשימוש גם כיום, אף שהוא שנוי במחלוקת.

הקונספציה האמריקנית החדשה¹ מדברת במונחים של מושג-על הנקרא "לוחמת מידע". עיקרה של קונספציה זו הוא שכל המידע המשרת את מטרות המדינה הוא נכס אסטרטגי, ולכן יש לטפחו ולהגן עליו. המושגים הנגזרים מקונספציות-העל הזאת הם לוחמה באמצעות מחשב, לוחמה פסיכולוגית, יחסי צבא-תקשורת והונאה.

עד תום מלחמת העצמאות השתמשו בצה"ל במונח "תעמולה" גם בהקשר של פעילות המכוונת לציבור האזרחים, כגון "תעמולה למתגייס". מתום 1948 שמורה המילה "תעמולה" לערבים בלבד, ואילו בהקשרים הפנימיים השתלטה המילה "הסברה". המדינה הצעירה לא רצתה כל דמיון לגרמניה הנאצית, שתוצאות תעמולתה היו מוחשיות מאוד באותה התקופה.

תהליך דומה של התרחקות ממושג התעמולה עבר גם על ארה"ב בערך באותה התקופה. הוכר הצורך במידע לצרכים פוליטיים וצבאיים, אך הסלידה הליברלית מתעמולה הייתה דומיננטית. לכן הוחלט שהתעמולה תרד למחותרת ותנוהל על ידי ה"סי-איי-אי", ואילו ה"אינפורמציה" תנוהל על-ידי גוף ממשלתי בשם "סוכנות המידע של ארה"ב" (USIA). הקונספציה של ההסברה בישראל הייתה בעייתית מלכתחילה. כפי שהראה מירון מדזיני,² המחלוקת בין משרד

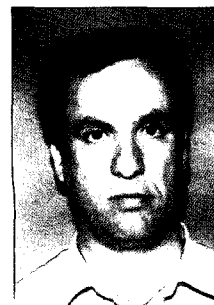
ה"טבח" שהיה או לא היה בג'נין עורר בישראל התפרצות נוספת ומתסכלת של דיונים, שבבסיסם אחד הקונסנזוסים האחרונים בחברה הישראלית - זה הקובע ש"ההסברה שלנו גרועה". המאמר הזה יבהיר את המושגים הסברה, תעמולה ולוחמה פסיכולוגית וימקם את פרשת ג'נין - עוד אבן דרך בכישלון אינפורמטיבי ישראלי - בהקשרה המקצועי.

בחברה הישראלית שולטת במידה רבה התפיסה שלמעשים יש עדיפות על מילים. זוהי טעות קשה, שמחירה הפוליטי רב. על חשיבות המילים כמעצבות את התודעה, ובהמשכה את המעשים, עמדו זה מכבר תנועות מהפכניות רבות. המאבק על המינוח הוא חלק חשוב מאוד במאבק פוליטי, והדבר נכון גם ביחס להסברה הישראלית בעניין הסכסוך הישראלי-ערבי.

בראשית (במאה ה-17) הייתה "פרופגנדה", שמשמעותה הפצה של הדת הקתולית - מינוח נייטרלי לכל הדעות. בדרום-אמריקה - איזור שקיבל את ההשפעה הקתולית - משמעות המילה הזאת היא עד היום "פרסומת". המהפכנים הרוסים השתמשו באותו מונח - בהצלחה רבה - כדי לתאר את הנחלת רעיונותיהם המסובכים לציבור אנאלפביתי (לחס-עבודה). את הקונוטציה השלילית שלו קיבל המונח מיוזף גבלס, שכינס תחת חסותו את רוב הגופים שעסקו בגרמניה הנאצית בשכנוע ישיר ועקיף. כשהוקמה המפקדה האמריקנית

בחברה הישראלית שולטת במידה רבה התפיסה שלמעשים יש עדיפות על מילים. זוהי טעות קשה, שמחירה הפוליטי רב

מרצה במחלקה למדע המדינה באוניברסיטת בר-אילן וחוקר במרכז ב"סא בתחום הלי"פ ולוחמת המידע

הרשה לי להטביר לך..

הביטחון למשרד החוץ מקורה עוד בזמן הקמת המדינה. הוויכוח היה איזו שיטה עדיפה: האם על ישראל להציג את עצמה כחזקה על מנת להרתיע את הערבים או כחלשה – על מנת לקבל תמיכה מהעולם.

על אף הסלידה הדמוקרטית מכלי שנתפס כטוטליטרי, הרי את חשיבות התעמולה הבינו היטב האבות המייסדים, שגדלו על ברכי הסוציאליזם, ולכן הם נלחמו קשות על השליטה בכלי הזה. הפתרון שהושג היה פשרה שנתקבעה במשך השנים: משרד החוץ יעבוד מול מדינות העולם, מערכת הביטחון תעבוד בתחום החשאי, והסוכנות תעבוד מול העולם היהודי. לניהול תעמולה בקרב הציבור בארץ הוקם גוף ממשלתי שנקרא "מרכז ההסברה", ומאבקים ביורוקרטיים רבים התנהלו סביב השליטה בו.³

השילוב של סלידה, של הכרה בעוצמה ושל חוסר החלטה הוביל לכך שהמידע נשאר תחום מוזנח בעשייה המדינית והביטחונית של מדינת ישראל במשך חמישה עשורים. בעוד שחילות צה"ל הקפידו תמיד להיות בחזית הטכנולוגיה ותורות הלחימה, הרי שבתחום של הספקת המידע נשארה מערכת הביטחון הרחק הרחק מאחור. זהו המצב גם במערכת הממשלתית בכלל.

לא כך אצל הפלסטינים. הפלסטינים הבינו משלב מוקדם, לאחר תבוסת מדינות ערב במלחמת ששת הימים, שלוחמה קונוונציונלית לא תושיע אותם בעתיד הנראה לעין, ולכן הם עברו ללוחמה אחרת, שכונתה בעבר לוחמה מהפכנית או לוחמת גרילה, וכיום נוהגים לכנותה "לוחמה בעצימות נמוכה". העיקרון הבסיסי של הלוחמה הזאת הוא הפעלת לחץ מתמשך בכמה חזיתות על מנת להביא לשינוי פוליטי. כתנועות דומות אחרות בעולם שיננו הפלסטינים היטב את לקחי אלג'יריה, קובה ווייטנאם תוך התאמתם למציאות

המקומית. העיקרון הוא ברור: יש לשכנע את קהלי היעד (אויב וגורמים ניטרליים) שהרווחים הבאים משליטה על השטח הנתון במחלוקת קטנים יותר מאשר עלות החזקתם. העלות מתבטאת בקורבנות בנפש ובנזק לרכוש, אך עוד יותר מכך – בנזק פוליטי. את המונח האחרון קשה להגדיר או למדוד, וכאן טמונה העוצמה שבמניפולציה שלו. הצד החלש (בקרטריונים של לוחמה קונוונציונלית) צריך למצוא את נקודות התורפה הפוליטיות של יריבו ולהעצים אותן. הטכניקה היא פשוטה למדי. על הצד החלש לשכנע קהלים בקרב אוכלוסיית האויב (צבא ואזרחים) ובקרב מדינות אוהדות ובעלות השפעה, שהמעשים אינם מוסריים ואינם לגיטימיים, ואף מזיקים לאינטרסים קונקרטיים.

אין זו מלאכה קשה. המלחמה היא דבר מכוער במהותו. היא עוסקת בגרימת כאב, מוות והרס. כל שיש לעשות על מנת להשפיע על קהלי היעד הוא לקרב את הכיעור הזה אל האזרח ככל האפשר: להביאו אל מסכי הטלוויזיה ואל הכותרות הראשיות בעיתונים. בעולם מקוון כשלנו מלאכה זו קלה יותר מאי פעם בהיסטוריה האנושית.

למעשה, נעשית המלחמה הפיזית כפופה למלחמת ההשפעה הפסיכולוגית. על אף שאין כל חידוש בכך שמטרת העל במלחמה היא פוליטית ביסודה, החידוש כעת הוא שהשיקול העיקרי בלוחמה של חלש מול חזק הוא מה יביא את הרווחים התודעתיים הרבים ביותר ולא מה יביא את הניצחון הפיזי הגדול יותר. הדבר מתבטא בבחירת היעדים, הסד"כ, הציוד ואורח הלחימה. מצב זה מצריך דוקטרינות חדשות של לוחמה, כוח אדם בעל מיומנויות חדשות, ציוד ייחודי וחשיבה פיקודית אחרת.

יותר מכך, לצד החלש (פיזית) יש במאבק כזה אפילו יתרון. גוף קטן יכול לצמצם את פערי העוצמה על-ידי גילויי

החולים, והמהומה גברה. ארגון הבריאות העולמי הוזעק לבדיקה; צוות ממפקדת קצין רפואה ראשי בדק את המצב; כוחות צבא הובאו מלבנון על מנת להשתלט על המהומות, והמדיה הזרה באה ודיווחה. הפרשה הסתיימה כאשר אנשי השב"כ תפסו כמה פעילי פת"ח כשהם מכניסים בכפייה תלמידות בית-ספר לאמבולנס.

על אף שהזיוף התגלה לבסוף, למדו הפלסטינים מהאירוע את כוחה של המדיה ועד כמה קל לנצל סיפור ולשלוט בו. ניתן לראות באירוע בג'נין ב-1983 את הכשרת הדרך לאינתיפאדה שעתידיה הייתה לפרוץ ארבע שנים מאוחר יותר. מפרספקטיבה של לוחמה פסיכולוגית הייתה האינתיפאדה ניצול אירוע בקנה מידה חסר תקדים בהיסטוריה של הלוחמה.

לוחמה פסיכולוגית - גם בישראל

בישראל קיימים כמה מכשולים בדרך לניצול מידע לקידום מטרות אסטרטגיות, וחשוב לסלק אותם. ראשית, יש להיפטר מההבחנה בין ההסברה החיובית לתעמולה השלילית. בישראל משמעותה של ההסברה היא צדקת דרכנו, אורח החימה המוסרי שלנו, יופיה ועתיקותה של ארצנו והישגיה התרבותיים והכלכליים. תעמולה, לעומת זאת, היא בעיני הישראלים עניין לפראי אדם. כאמור, יש להיפטר מהתפיסה הזאת מהר ככל האפשר. צעד ראשון יהיה להחליף את השם למונח בלתי טעון כגון "מידע אסטרטגי": תעמולה היא אכן צורך אסטרטגי חיוני ממדרגה ראשונה, וחייבים להבין זאת. כבר במלחמת של"ג אפשר היה להיווכח בחשיבותה העצומה.

שנית, יש להבין שמדובר במקצוע לכל דבר. התפיסה המקובלת שהעיסוק ביחסי ציבור הוא עניין של כשרון בלבד מוטעית מיסודה. ישראל אינה יכולה להרשות לעצמה את הלוקוסוס של הכשרת אנשים תוך כדי עבודה בתחום הזה: יש להעביר קורסים שיכשירו קצינים לניהול נושא המידע.

שלישית, יש להיפטר מהתסמונת של בחירת מקורבים לתפקידים ולשלב במקצוע הזה עולים חדשים וישנים. צריך להבין שישראל, גם זה ששהה עם הוריו בשליחות בקרב עם זר, לעולם לא יבין את המנטליות של אותו העם, ולעולם לא יוכל לדבר כבן אותו מקום ולהעביר אליו מסר כפי שיוכל לעשות זאת עולה חדש שנולד שם. יש לקדם עולים חדשים במיוחד באותם ענפים של קשרים עם המדיה - גם לצורך הופעות פומביות על הבמה וגם לעבודה מאחורי הקלעים. רביעית, יש לעשות רוויזיה עמוקה בקונספציית ה"סוד". בפעילות הטרור-צה"לית ובקרב המחותרות היה הסוד ("זקס" בפלמ"חאית) עניין מרכזי, והתפיסה של שמירת הסוד הייתה במשך שנים רבות אבן הפינה של המודיעין. העיקרון אמר,

יצירתיות, כוח דמיון ואלתור. כל אלה חסרים מאוד במערכת היררכית ממוסדת, וחוסר זה הוא מגבלה קשה בדרכו של החזק-לכאורה אל הניצחון.

בתורת הלוחמה הפסיכולוגית, כפי שהחלה להתגבש בצורתה המודרנית במלחמת העולם הראשונה, יש כמה כללים בסיסיים, שלפיהם אנתח את מקרה ג'נין.

כלל ראשון, שהוזכר לעיל, הוא הגדרה מראש של קהלי היעד. במקרה שלנו נקבע העולם המערבי כקהל היעד הראשוני של הפלסטינים.

כלל שני הוא ייצור מסרים לפי תבנית מוסכמת, רצוי במשך זמן ארוך. המסר של דמוניזציה של האויב הוא שנבחר במקרה הזה.

מתוך אלפי דרכי הפעולה העומדות לרשות העוסק בלוחמה פסיכולוגית בחרתי בשתיים: א. ייזום אירועים, ב. ניצול אירועים.

בשיטת ייזום האירועים מביים היוזם את האירוע מתחילתו ועד סופו. היתרון בכך הוא שביכולתו לשלוט באירוע לכל אורכו ולכוונו בהתאם לצורך. החיסרון הוא שטביעות אצבעותיו של היוזם ניכרות, ובכך הוא מאבד מהספונטניות ומה"סיפור". יתר על כן, ייזום הוא יקר מבחינת זמן ומשאבים. דוגמא לייזום אירוע היא אונייט "אל-עודה" ("השיבה") שהפלסטינים ניסו בתחילת 1988 להשיט אל חופי הארץ מאתונה, כשעל סיפונה מאות מגורשים. היה זה ניסיון לחקות את הצלחת ההגנה ב"אקסודוס" במהלך המאבק בבריטים.

בשיטת "ניצול האירועים" מנצל היוזם אירוע שמתרחש ומעניק לו זווית מסוימת המקדמת את מטרותו. אירוע כזה

הוא בעל אמינות גבוהה יותר, שהרי לא יזם אותו הגורם המעוניין. הלחימה בג'נין היא דוגמא טובה לניצול אירוע. אין כל חידוש בטכניקה הזאת של זיוף טבח. הבריטים למדו זאת על בשרם בצפון-אירלנד: כאשר נהרג איש המחותרת האירית, מייד דאגו חבריו להעלים את נשקו ולטשטש את

העובדה שירה לעבר חיילים בריטים. לאחר מכן הוצג האיש על-ידי ארגון הטרור כקורבן של ירי חסר הבחנה מצד יחידות צבא צמאות דם.

ג'נין היא אבן דרך בלוחמה הפסיכולוגית הפלסטינית. ההתחלה הייתה עוד לפני 19 שנה. במארכס 1983 דלף בור ביוב ליד בית-ספר לבנות בג'נין. מספר בנות חשו בחילה וסחרחורות ופוננו לבית-חולים. בעקבות זאת פרצה היסטריה - תופעה רפואית פסיכולוגית מוכרת - ובנות נוספות חשו ברע. נפוצה שמועה בעיר ובסביבותיה שהישראלים מרעילים ילדים פלסטינים, והפגנות מחאה פרצו מייד. הימים, יש להזכיר, היו ימי מלחמת לבנון, והאוכלוסייה היתה בשלה להעברת שמועות. אמבולנסים העבירו בנות רבות לבית-

תעמולה היא בעיני
הישראלים עניין לפראי אדם.
יש להיפטר מהתפיסה הזאת
מהר ככל האפשר

מחו"ל המעוניינים - ויכולים - לתרום ותלמד את המצב בצבאות שונים בעולם, שבהם כבר נעשתה עבודה מקיפה בתחום הזה.

מעבר לכל זה יש לפתוח במאמץ מחקרי אקדמי ביטחוני, שינסה להתאים את ספרי ההדרכה למציאות הקיימת, לעודד חשיבה מקורית, לפתח ציוד מתאים ל"לוחם התקשורת" (מצלמת כפל"סט, טייפ גליל, פק"ל אינטרנט), לתדרך את הפיקוד הבכיר, לחזות צעדי ל"פ של האויב, ובקיצור, להחזיר את היוזמה לצה"ל.

הערות

1. FM 100-6 Information Operations, Headquarters, Department of the Army, Washington DC, 24 August 1996. זמין באתר האינטרנט: <http://www.fas.org/irp/doddir/army/fm100-6>
 2. מ' מדזיני: "ההסברה - שיער לעזאזל או שיה תמימה?" כנסים, אוקטובר 2001, 123-132
 3. לתולדותיה של מערכת הסברת החוץ של ישראל, להב, תל-אביב, 1986
 4. פרטים מלאים יופיעו בנייר העמדה "לוחמה פסיכולוגית לישראל", העומד לצאת לאור במסגרת מרכז ב"סא, אוניברסיטת ברא"לן המדריך האמריקני:
 5. FM 46-1 Headquarters, Department of the Army, Washington DC 30 August 1997 נמצא באתר: <http://www.mega.nu:8080/somans.html>
- * המאמר מבוסס על דברים שנאמרו בכנס מטעם מכון ב"סא באוניברסיטת ברא"לן שנושאו היה "המלחמה על התודעה"

שככל שהאויב יידע עלי פחות, כך גדלים עוצמתי ומבחר האפשרויות העומדות לרשותי. כל זה נכון מאוד בלוחמה קונוונציונלית, אבל בלוחמה החדשה, כפי שהוצגה לעיל, המידע הוא לפעמים המטרה ולא רק האמצעי. לשם כך חייבים לקבוע כללים חדשים לגידור המידע שיש לשומרו חסוי מטעמים של ביטחון המדינה. לדוגמא, במערכת הביטחון ובצה"ל קיים מידע ויזואלי רב המנוצל לצורכי תחקיר, זיהוי וכדומה. מידע זה הוא רב ערך לרשתות הטלוויזיה, והדלפה מבוקרת שלו יכולה לתרום לביטחון הלאומי הרבה יותר מאשר שמירתו בארכיון. לשם כך גם צריך לפתח מערכת קשרים עם המדיה, להביץ את סוג החומר הנדרש להם ביותר ולבסס מערכת העברה אמינה.⁴

חמישית, יש לשנות את ההתייחסות. מהרגע שתחלחל בצה"ל התובנה שבתנאים הנוכחיים חלק מרכזי בלוחמה הוא התודעה, הרי שעל צה"ל יהיה בראש ובראשונה לגבש תו"ל לגבי מה שמקובל לכנות "יחסי צבא-תקשורת", להגדיל את יחידת דובר צה"ל לסדר גודל של חטיבה לפחות, ואף להגדיר מחדש את יחסיו של דובר צה"ל עם צה"ל עצמו, להיינו את הסמכויות ואת מיקומה של יחידת הדובר במדרג הפנימי של המערכת. יש לפתוח מסלול קידום מקצועי בתחום יחסי הציבור בתוך הצבא ולדאוג למשיכת קצינים איכותיים אליו. באופן זה תצמח שכבת קצינים המכירה הן את צה"ל והן את התקשורת.⁵

תורת הלוחמה הזאת ראוי שתילמד בבית-ספר מיוחד (ולא בבית-ספר המסונף למודיעין). היא תיעזר בכוחות

טקטיקות לוחמת המידע של הרוסים והצ'צ'נים בסכסוך הצ'צ'ני-רוסי השני

בעידן המידע קשה יותר מאשר אי-פעם בעבר לשלוט בזרם המידע המגיע לאוכלוסייה. השלטונות הרוסיים הפסיקו תחילה את הדיווחים העצמאיים ועשו כמיטב יכולתם כדי להבטיח שכתבי הטלוויזיה והעיתונים ידווחו בקפדנות על "העובדות שלהם" משדה הקרב. אבל עם חלוף הזמן, לאחר שהצ'צ'נים החלו להשתמש באינטרנט, יצרו קשר עם כתבים זרים בטלפונים סלולריים והצליחו לעקוף את סגר המידע שהטילו הרוסים, החל היתרון של הרוסים במידע להתמוסס לאיטו

טימותי לי תומס

מידע ברשת האינטרנט מאפשרת לחמוק מן הגורמים השולטים באמצעי התקשורת ולדווח ישירות מאזורי הקרבות, ללא סינון תקשורתי בדרך, כדי לעצב תדמויות ולצבור תמיכה ציבורית ופיננסית. זוהי בעצם אחת מדרכי לוחמת המידע.

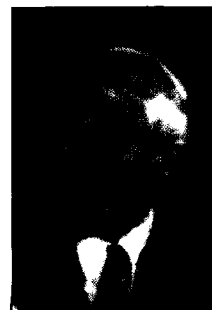
במאמר זה יידון המאבק על דעת הקהל – לוחמת המידע – בעת המערכה השנייה בצ'צ'ניה. בתחילתה נחלו הרוסים הצלחה בהשפעה על דעת הקהל ועלה בידיהם לשנות את התמיכה בצעדיהם בסכסוך מן הקצה אל הקצה. אולם לאחר שהמלחמה התמשכה וגלשה לקיץ 2000, נראה כי ההישגים נפגעו – אולי מפני שרוסיה הבטיחה ניצחון פעמים רבות מדי. הצגת תמונה ורודה, כאילו הכול יסתיים לטובה, הפכה למשימה קשה מאוד.

המלחמה הראשונה שניהלה רוסיה נגד הרפובליקה הבדלנית של צ'צ'ניה (1994-1996) הייתה עבודה אסון

הקדמה

מהי חשיבותה של דעת הקהל להצלחתו הכוללת של מבצע צבאי? בעידן המידע היא חשובה יותר מאשר אי-פעם בעבר, כפי שהוכיחו היטב הרוסים והצ'צ'נים. שידורים חיים מכל קצות תבל מעצבים את הבנת המאורעות על-ידי קהל הצופים והמאזינים, והתמונות הדיגיטליות האלה מציגות שדה קרב וירטואלי, שבו מוענקת משמעות אסטרטגית לפעולותיהם של חיילים ושל מש"קים, בייחוד כאשר הן מוצגות ומוסברות על-ידי כתבי טלוויזיה חסרי רקע צבאי. וכך קורה שהשליטה באמצעי התקשורת במצבים צבאיים-מדיניים רגישים הופכת למשימה חיונית, אם כי קשה לביצוע. נוסף על כך, הפצת

חוקר היסטוריה צבאית
זרה בצבא ארה"ב

הצ'צ'ני, באיזה כשרון ופיקחות הוא מאכיל את העיתונות
בכל מיני שקרים, עיוותים ומצגות מוטעות של העובדות!¹
כמו כן ציין סטפשיין:

למעשה, היינו כלל לא מוכנים לעסוק בעבודה
אידיאולוגית ותעמולתית. תחילה לא הרשו לעיתונאים לבוא
הנה [למפקדת הכוח הרוסי בצ'צ'ניה במחוזוק], ואז הם הלכו
ל"שם" [אל הצ'צ'נים, כדי לקבל מידע]. לאחר פירוקה של
המכונה האידיאולוגית אדירת הכוח של ברית המועצות לא

מבחינת יחסי ציבור. המתקפה על בירת צ'צ'ניה בוצעה
במהירות וכמעט ללא הסברה לציבור הרוסי. דעת הקהל לא
הייתה מוכנה לסכסוך, והצבא הרוסי החל במערכת יחסי
ציבור משלו באיחור - כחודשיים לאחר תחילת הפלישה.
הצבא הרוסי לא גילה התחשבות רבה בעיתונות ולא התייחס
אליה בכבוד: בחודשים הראשונים מנע כל מגע עם החיילים
ועם המפקדים וניהל תעמולת נגד מועטה. כתוצאה מכך איבד
הצבא את השליטה בתקשורת - הן הכתובה והן

אם רוסייה מציגה את תמונות בנה שנפל במלחמה הראשונה נגד הצ'צ'נים. ברוסיה קמה תנועה של אמהות
לחיילים שהפעילה לחץ כבד על הממשלה להפסיק את המלחמה

סקטיקות של לוחמת מידע

היה גורם שימלא את מקומה. עכשיו נוכחנו לדעת מה
התוצאות של המצב הזה, ועל המנהיגים שלנו להסיק
מסקנות.²

הרוסים הניחו לצ'צ'נים להציג את גרסתם למתרחש,
וכך עלה בידיהם למשוך את תשומת-הלב של העולם לעניינם.
הם הבליטו את קשייהם על רקע אכזריות הרוסים, ומובן
שלא אמרו דבר על אכזריותם של הצ'צ'נים עצמם. אפילו
חברי פרלמנט רוסיים נזעקו למתוח ביקורת על מעשי צבאם,
והתברר כי הכוחות המזוינים הרוסיים היו זקוקים מאוד
להנחיות כיצד להתמודד עם העיתונות בעת סכסוך.

האלקטרונית.

הצ'צ'נים, לעומת זאת, קידמו בברכה את הסיקור
התקשורתי והובילו את כתבי הטלוויזיה למקומות שהם היו
מעוניינים שאלה יראו. כתוצאה מכך הופיעו בחדשות הערב
ברוסיה תמונות של ציוד רוסי הרוס ושל חיילים רוסיים
הרוגים. התוצאה הייתה תבוסה מוחלטת לרוסיים בלוחמת
המידע. במארס 1995 אמר סרגיי סטפשיין, ראש שירות
הביטחון של הפדרציה הרוסית במלחמה הראשונה:

כן, השלטונות הרוסיים הפסידו בלוחמת המידע [...]
באיזו צורה מרשימה פועל מולדי אודונוב, שר ההסברה

בסכסוך השני בצ'צ'ניה היינו עדים להיפוכו של המצב ולניצחון של הרוסים בלוחמת המידע בשלבים הראשונים של הסכסוך. למהפך הזה היו שלוש סיבות: ראשית, הרוסים ניתחו היטב את כישלונם במלחמה הראשונה. בדצמבר 1999 העביר הנשיא ילצין את "החלטה מס' 1538 של הפדרציה הרוסית" והורה לסנן את המידע הצבאי הזורם מצ'צ'ניה ולהחליט איזה מידע ממקורות זרים בנוגע לסכסוך יופץ ברוסיה. הצעד הזה הבטיח, שהתבוסה בלוחמת המידע בסכסוך הראשון לא תחזור על עצמה. פחות ברור עד כמה יישמו לוחמי המידע הרוסים את הנוסחה של אודווגוב בנוגע ל"שקרים, לעיוותים ולמצגות מטעות", אבל ברור שהם עשו קצת מכל דבר. הסיבה השנייה: הרוסים למדו כיצד טיפלו דוברי נאט"ו בעיתונות בימי המאבק על קוסובו. הסיבה השלישית: ולדימיר פוטין, נשיא רוסיה בפועל ולאחר מכן הנשיא הנבחר, הציב אנשים מנוסים בעמדות מפתח כדי להבטיח שליטה באמצעי התקשורת. הגורם הזה היה חשוב לא פחות מהגורמים האחרים.

גישתם של הרוסים ללוחמת המידע בעת המבצע בדגסטן ב-1999

ג'ואן ביצ'ר אייכרודט, היסטוריונית ועיתונאית ששהתה בצ'צ'ניה בשנים 1994-1996, התייחסה לפלישה הראשונה של הצ'צ'נים לדגסטן:

הדיווחים על הסכסוך בדגסטן הן בתקשורת הרוסית והן

בתקשורת הזרה היו חד-צדדיים, וברוב המקרים לא גילו אהדה רבה כלפי המתקוממים יותר מאשר דיווחים קודמים על המלחמה בצ'צ'ניה. גדודי העיתונאים הביין-לאומיים, שבלטו כל-כך בצ'צ'ניה, נעדרו הפעם מהזירה; האיומים בחטיפה גרמו לכך. אף אחד מאמצעי התקשורת החופשיים בדגסטן וברוסיה – ובכלל זה מקורות חדשות עצמאיים באינטרנט – לא נשען בראש ובראשונה על הודעות לעיתונות ממפקדת הצבא הרוסי וממקורות דגסטניים רשמיים.³

דבריה של אייכרודט קולעים למטרה. כשהחלו הלוחמים הצ'צ'נים לחדור לדגסטן, גילו הכתבים אהדה מועטה לעניינם של הצ'צ'נים, זאת בשונה מהמצב ששרר במלחמה הראשונה. היו לכך כמה סיבות. הראשונה, הצ'צ'נים חטפו זרים ואזרחים מקומיים רבים בשטחה של צ'צ'ניה או בקרבתה. בין החטופים היו עיתונאים, צעד שחיסל לחלוטין את נכונות התקשורת הרוסית לתמוך בעניינם של הצ'צ'נים כפי שהיה בעבר. הסיבה השנייה, החטיפות הללו הסתיימו לעיתים בטבח אכזרי של הקורבנות, כמו, למשל, רצח עובדי הצלב האדום, שסייעו לחולים ולפצועים, ורצח אנשי עסקים

בריטים, שניסו להפוך את צ'צ'ניה למדינה מודרנית יותר, ואויה למגורי אדם. הסיבה השלישית, בדגסטן נתפסו הצ'צ'נים כתוקפנים; איש לא ביקש מהם לבוא לשם. ולדימיר קוליסטיקוב, העורך הראשי של שירות הידיעות בתחנת "אך-טי"ו", אמר: "אם נקרא לילד בשמו, הרי מה שמתרחש עכשיו הוא מעשה תוקפנות. זהו צעד נגד רוסיה של הרפובליקה הצ'צ'נית מטעם עצמה. אני חושב שעכשיו מבינים כולם את המציאות החדשה".⁴ ולבסוף, ממשלת רוסיה האשימה את הצ'צ'נים בפיצוץ בניינים ברוסיה עצמה ובהבאת הטרור שלהם לא רק אל סף דלתה של רוסיה אלא לתוך ביתה ממש. התמונות של מעשי הטרור האלה הוצגו בטלוויזיה הרוסית וברשתות הביין-לאומיות וחוללו תפנית אצל רוסים רבים, ובהם כתבים.

העיתונאים נרתעו מגילויי אהדה כלפי הצ'צ'נים, ומשרד העיתונות הרוסי הוסיף נימוק רשמי מדוע אין לראיין צ'צ'נים או להשמיע הערות מזלזלות על אמצעי התקשורת ההמונית: הממשלה אינה מרוצה מכך. מיכאיל ססלוינסקי, סגן ראשון לשר העיתונות, הכריז כי ראשי הכנופיות הצ'צ'ניות קוראים לתושבי רוסיה ודגסטן לפגוע בכוח בשלמותה הטריטוריאלית של רוסיה. הוא הוסיף, כי מתנהלת מלחמת תעמולה כבדה, וכי הצ'צ'נים שואפים להקים מדינה אסלאמית בשטחה של דגסטן. ססלוינסקי אומנם לא הרחיק לכת עד כדי הטלת איסור על דיווחים מסתייגים העומדים בסתירה להודעות הרשמיות של הממשלה, אבל האזהרה שלו הייתה ברורה מאוד. היו אפילו גרסאות שונות של דבריו שחולקו לתחנות טלוויזיה שונות, שחלקן נוסחו במילים תקיפות יותר מאחרות כדי להבטיח שהמסר יובן כהלכה.⁵

הצבא הרוסי ניסה להכתיב את דיווחי התקשורת על האירועים כבר מתחילת הסכסוך בדגסטן. ב-7 באוגוסט, כשהכוחות הצ'צ'ניים חצו את גבול דגסטן, הגיב הצבא הרוסי במהירות – הן ביחידות שהיו בכוננות לפעולה והן בחסימת מידע. באחד הדיווחים נאמר:

אין מידע מפורט על הנעשה באזור

הקרבות – גורמים בצבא [הרוסי] החליטו להגביל את זרימת המידע לאמצעי תקשורת ההמונים, כדי שהקיצונים בצ'צ'ניה ובדגסטן לא יעשו הערכות מצב אובייקטיביות.⁶

חסימת המידע על פעילות הצבא הושלמה במידע שהפיצו שלטונות דגסטן על המצב המדיני. ממשלת דגסטן, בייחוד משרד הלאומים, המידע ויחסי החוץ, הקים אתר אינטרנט משלו כדי להפיץ את גירסתו (www.kavkaz.com). אתר דגסטני נוסף הופיע בשם:

www.makhachkala.respublika.dagestan

אתרי אינטרנט צ'צ'ניים (וגם רוסיים) החלו לדווח מזירת המאורעות והשתמשו בידעות שנלקחו משידורי רדיו

אתרי אינטרנט צ'צ'ניים
(וגם רוסיים) החלו לדווח
מזירת המאורעות,
והשתמשו בידעות
שנלקחו משידורי רדיו
ומדיווחים טלפוניים

חיילים רוסים שנפלו בשבי הצ'צ'נים במלחמה הצ'צ'נית הראשונה. כפי שניתן לראות, הטיילו הרוסים למערכה הראשונה טירונים רבים - קרוב לוודאי מתוך זלזול באויב

רוסים על-ידי צ'צ'נים ללא כל פרשנות והערות הטרידו את העיתונאים הרוסים במיוחד, מפני שלא היה ברור אם התמונות צולמו במלחמה הראשונה או בשנייה. אין ספק שהממשלה התכוונה לעצב את דעת-הקהל בנוגע לצ'צ'נים, ורשת CNN שידרה את הסרט הזה בכל רחבי העולם.

ב-30 באוגוסט הסתמנה בטלוויזיה הרוסית תפנית בלוחמת המידע של הרוסים. ראשית, הטלוויזיה שידרה תמונות של מתקוממים שנהרגו שבוע לפני כן בפשיטה על נזרן באינגושיטיה, כדוגמה לגורל הצפוי למי שינסה לבצע פעולות דומות. שנית, הרוסים השמידו משדר טלוויזיה ליד הכפר הדגסטני קרמחי, שהופעל בידי הארגון המוסלמי הוואאבי הקיצוני. ולבסוף, האקרים רוסים חדרו לאתר אינטרנט צ'צ'ני וחיברו אותו לשירות ביטחון הפנים הרוסי. אין ספק שהדבר זיעזע את כל מי שניסה להיכנס לאתר הצ'צ'ני.⁹ בקיצור, המערכה שניהלה רוסיה על המידע מדגסטן ב-1999 הצליחה יותר ממאמצי הצ'צ'נים ב-1994 הודות לתיאום ולתכנון טובים יותר.

ב-9 בספטמבר 1999 החלה ממשלת רוסיה במאמץ נוסף לשלוט במידע בנושאים צבאיים. ייתכן שבכך התכוונה להקדים את הפלישה לצ'צ'ניה, שהחלה ב-1 באוקטובר, ולהכין את שדה הקרב על המידע. כותרת ב"איזווסטיה" הכריזה שהגנרל אנטולי קושנין, הרמטכ"ל, "פותח חזית

ומדיווחים טלפוניים. הדיווחים של אמצעי תקשורת מחוץ לרוסיה, שגילו אהדה למצוקתם של הצ'צ'נים (כמו, למשל, של מדינות מוסלמיות), התפרסמו באתרי אינטרנט זרים. כתבים רוסים, צמאים לידיעות, העתיקו את הדיווחים הללו ועקפו את חסימת המידע של הרוסים. דיווח שהופיע ב-21 באוגוסט בעיתון הצבא הרוסי "הכוכב האדום" גילה הבנה להשלכות של המתרחש בתחום הדיווחים הצבאיים מדגסטן. הכתב ולדימיר מרקושין ציין כי הצבא אינו צריך ליצור ריק חדשותי ולנעול את דלתותיו בפני התקשורת. הדבר גרם לכך, שהכתבים הרוסים נאלצו לפנות לסוכנויות ידיעות אחרות ולדווח על הנעשה על סמך הקשרים האלה, שחלקם היו אף פרו-צ'צ'נים. עם זאת, אמר מרקושין, תקשורת ההמונים נושאת באחריות דומה. הוא הזכיר לעמיתו, כי על העיתונאים לזכור מנין הם באים ולאילו מדינה הם שייכים.⁷ דיווחים מהסוג הזה שיפרו במידת-מה את גישת הכתבים למידע צבאי.

מיכאיל לסיין, שר העיתונות הרוסי, הכריז כי אין להעמיד זמן שידור לרשותם של הצ'צ'נים: "הדבר דומה למתן הזדמנות לרוצח שכיר לדבר לפני שהוא יוצא לרצוח", הסביר. לעיתונאים היו דאגות משלהם. הם היו מודאגים ממה שנראה להם כמקורות וכדיווחים ממשלתיים סותרים ולא אמינים לחלוטין.⁸ שידורים של הוצאות להורג של חיילים

שנייה [...] נגד התקשורת הרוסית". קוושנין אסר פרסום מידע על מצב המלחמה בדגסטון, ובכלל זה ידיעות על מיקומן של יחידות משנה של הכוחות המשולבים או על תנועותיהן ועל תגבור יחידות בדגסטון וכן דיווחים על אבדות בנפש או בציוד: כל זה נחשב למידע מסווג. ההוראה של הרמטכ"ל גררה תגובות כי רק במדינה שבה מתייחסים אל אנשים כאל "בשר תותחים" נחשבים שמות של אנשים לסוד צבאי. העיתונאים חשו כי קוושנין מנסה להשתיק את דאגותיהם הגוברות מפני מה שהצטייר כשלומיאליות של הצבא הרוסי באיזור.¹⁰

גישתם של הצ'צ'נים ללוחמת המידע בעת המבצע בדגסטון

Nezavisimoye Voennoye Obozreniye, עיתון רוסי העוסק בנושאים צבאיים, מנה חמישה יעדים ללחץ הפסיכולוגי שהפעילו הצ'צ'נים בדגסטון: 1. דעת הקהל העולמית והרוסית; 2. ההנהגה הצבאית-מדינית של רוסיה; 3. מדינות זרות וגופים שונים בצפון הקווקז; 4. אנשי הצבא, שירותי הפנים ומשמרות הגבול; 5. תושבי צ'צ'ניה. מוולדי אודונוב, שעמד בראש לוחמת המידע הצ'צ'נית

מאז הסכסוך ב-1994-1996, תיאם את המתקפה העיקרית על דעת הקהל. הוא מומחה בהצגת האירועים ומשוכנע כי בעת מלחמה אמצעי תקשורת ההמונים צריכים לנהל מלחמה ולא לשדר חדשות. וחשוב מכך, הוא שיתף פעולה עם התקשורת הזרה, עם האינטרנט ועם נספחי העיתונות של כמה שגרירויות (וניצל את אמצעי תקשורת הלוויינים שלהן) כדי להציג את פרשנותו לאירועים.¹¹

הלוחמה הפסיכולוגית בתחום המדיני כללה ניסיונות לבנאם את הסכסוך:

אסלאן משחדוב, נשיא צ'צ'ניה, ביקש מנאט"ו להתערב בסכסוך ולהביא לפיוס בין הצדדים. הלוחמה הפסיכולוגית בתחום הצבאי נוהלה במעשי טרור, כמו, למשל, פיצוץ בתי מגורים במוסקווה ואיומים ברצח על עיתונאים. על-פי דיווחים של הרוסים, הצ'צ'נים איימו להפעיל נידונים למוות במעשי חבלה ובפיגועי התאבדות בכל רחבי רוסיה, ואף הטעינו מוקשים בפסולת רדיואקטיבית.¹²

בעת המערכה בדגסטון היו אתרי האינטרנט הצ'צ'ניים פעילים מאוד. "מרכז קווקז" של אודונוב (www.kavkaz.org) דיווח על ההצלחות הצבאיות של הצ'צ'נים וידיעות אחרות ודורג במקום ה-21 במידת הפופולריות בין האתרים שהייתה אליהם גישה במוסקווה (האתר הדגסטני דורג במקום ה-357), כנראה מפני שהיה מקור מידע חלופי בתחילת הלחימה. באתר היה גם מדור שנקרא "לצ'ינגייט", שסיקר עסקאות

פיננסיות לא חוקיות, לטענתו, שביצעה ממשלת רוסיה. רוסיה חששה מפני הצלחת התעמולה של אודונוב, והאקררים רוסים מחקו את האתר ופירסמו במקומו תמונה של המשורר מיכאיל לרמונטוב המחזיק ב"קלצ'ניקוב", וליד ראשו המילים "מישה היה כאן". באותו דף נאמר גם: "האתר הזה נסגר לבקשת אזרחים רוסים. זה מה שיקרה לכל אתרי האינטרנט של טרוריסטים ורוצחים".

ולבסוף, חטאב, זר שנלחם לצידם של הצ'צ'נים, ניהל בהצלחה רבה את האתר שלו, שהופעל ממלזיה (www.qoqaz.net.my) וכלל סרטי וידיאו ותמונות. הסברה היא, שזהו אתר של המוג'אהדין האפגנים.¹³

גישתם של הרוסים ללוחמת המידע בעת הפלישה לצ'צ'ניה

אוקטובר-נובמבר-דצמבר 1999: פוול פלגנהאואר, פרשן צבאי עצמאי ממוסקווה, סיכם את שיטת לוחמת המידע של הרוסים בימי הפלישה באוקטובר: "זו אינה עיתונאות; אי אפשר אפילו לקרוא לה עיתונאות חד-צדדית. זוהי תעמולה. אבל היא מבטיחה שהמלחמה תישאר פופולרית".¹⁴ מבחינה אידיאולוגית, העובדה שהצבא הרוסי נלחם נגד טרוריסטים

גרמה לכך, שהמלחמה נראתה מובנת לרוב הרוסים. להפצת העמדה הרוסית לגבי הסכסוך בצ'צ'ניה, עמדו לרשות AVN, סוכנות הידיעות של הצבא הרוסי, 23 תחנות רדיו צ'צ'ניות, שתים מהן בערבית, שהציגו את הגרסה הרוסית למתרחש.¹⁵

אלכסנדר ז'דנוביץ', ראש המרכז ליחסי ציבור של שירות הביטחון הפדרלי (FSB), דיבר בתחילת אוקטובר בשם רבים מאנשי הממשל. הוא הודה לתקשורת ולעיתונאים הרוסים על כך שהתעלמו מהאיומים ומהדרישות של המורדים הצ'צ'נים וסירבו להקצות להם זמן אוויר. לעומת זאת, הוא מתח ביקורת על העיתונות הזרה (בייחוד הצרפתית), על כך שהקצתה זמן אוויר לאדם בעל השפעה כמו שמיל בסייב.¹⁶

במילים אחרות, רוסיה ניצחה בלוחמת המידע בביתה, אבל הצליחה פחות מחוץ לגבולותיה. שר החוץ איונוב הזהיר, כי המורדים הצ'צ'נים מנסים לפתוח "חזית שנייה" באמצעות התקשורת הזרה. מיכאיל מרגלוב, ראש מרכז המידע הרוסי (שהוקם באוקטובר בפקודת פוטיין, שהיה אז ראש הממשלה), הסכים עימו. הוא הוסיף, כי הטענות של הצ'צ'נים בדבר אסונות אקולוגיים שנגרמו על-ידי חיל-האוויר של רוסיה נועדו להטעות את הציבור ואת הקהילה האירופית ערב ועידת הפסגה של "הארגון לביטחון ולשיתוף-פעולה באירופה" (OSCE).¹⁷ מרגלוב הפעיל את האתר www.infocentre.ru וניסח הוראות לכתבים כיצד לדווח על חדשות מהחזית (לתאר את האבדות, למשל, כמינימליות,

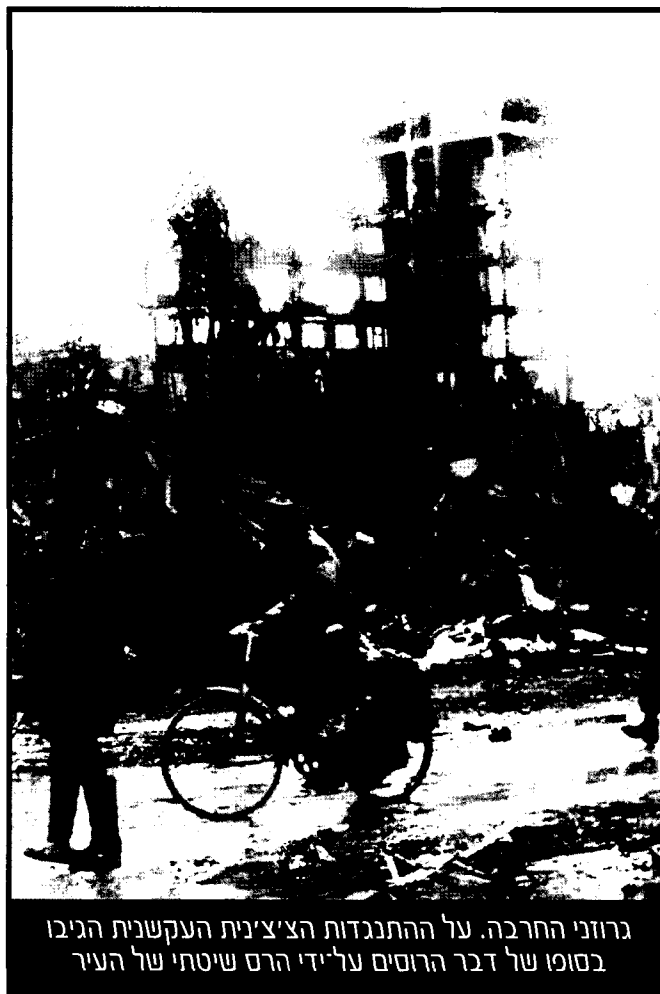
הלוחמה הפסיכולוגית בתחום המדיני כללה ניסיונות לבנאם את הסכסוך: נשיא צ'צ'ניה, ביקש מנאט"ו להתערב בסכסוך ולהביא לפיוס בין הצדדים

זניחות או בלתי נמנעות). האתר הזה נוהל בצורה מקצועית והציע הודעות/תדרוכים על האירועים, חוות דעת של מומחים, אפשרות לחפש בארכיון, מפות וספרים על המלחמה. זהו האתר היחיד שהוקדש כולו לידיעות רשמיות של רוסיה על הסכסוך.

נוסף על האתר הזה כללו האתרים הפרו-רוסיים את האתר של ביסלן גנטמירוב, המנהיג הצ'צ'ני הפרו-רוסי (www.chechnya.ru), ואת האתר העצמאי: www.antiterror.ru. האתר של גנטמירוב השתמש בקולות של אנשים (פניות מצד אישי ציבור וסרטי וידאו), במקום להסתפק בחזרה על חומר מהעיתונות, וטוענים כי הייתה לכך השפעה רבה יותר על הגולשים באינטרנט מאשר לאמירות נמלצות ונבובות.

אחד העיתונאים של "איזווסטיה" טען כי לפי הוראת מרכז העיתונות של משרד ההגנה, המפקדה הראשית במוזדוק אינה מרשה לעיתונות גישה לאזורים שונים מסיבות שונות ש"הומצאו", כגון עבודה סודית כלשהי, מחסור במקומות במסוקים, סכנות האורבות בדרך או דעה מוטעית של העיתונאים בנוגע למצב. דרך הפעולה הזאת עוררה בקרב כמה עיתונאים חשש, שרוסיה עלולה להפסיד את לוחמת המידע גם הפעם, על אף ההתחלה המרשימה.¹⁸ עיתונאי שרצה לטוס כדי לסקר מבצעים שנערכו בסביבת שלי וגרוזני היה צריך להיות מלווה על-ידי ארבעה אנשים (בעבר הספיק מלווה אחד), וכך הצטמצם עוד יותר מספר המקומות הפנויים לעיתונאים במסוקים. נראה כי פיקוח הדוק כזה נדרש מפני שהצבא הרוסי סבל אבדות או נקלע למארבים, והדברים לא הצטיירו באופן חיובי בחזית הפנימית.

בסוף דצמבר התלונן מרכז המידע הרוסי בקולי קולות על כך שהכתבים המערביים התעלמו מן הכללים שהכתיבה הממשלה באמצעות עקיפה של נקודות הביקורת הרוסיות.

גרוזני החרבה. על ההתנגדות הצ'צ'נית העקשנית הגיבו בסופו של דבר הרוסים על-ידי הרס שיטתי של העיר.

גם העיתונאים הרוסים החלו לגלות דאגה בגלל המגבלות שהוטלו עליהם. אנה שרגורודסקיה, מנהלת סניף סנט פטרסבורג של מכון העיתונות הלאומי הרוסי, שהוא גוף עצמאי, ציינה כי "הם [הממשלה] נוקטים שיטה ישנה וידועה לשמצה: מעניקים לעצמם את הזכות להחליט מה אנחנו צריכים או לא צריכים לדעת. ככה זה היה בימי הסובייטים. אנחנו נאלצים לפנות לתקשורת הזרה כדי למצוא מידע חלופי".¹⁹

בהבעת התנהלה לוחמת מידע במישור נוסף – מלחמה פסיכולוגית מסורתית יותר, באמצעות כרוזים ורמקולים. יחידות התעמולה הרוסיות פנו אל הצ'צ'נים, שהכפרים שלהם נכבשו בידי מורדים, בכרוזים שהופצו על-ידי פגזי תותחים ובשידורים ברמקולים, וקציני התעמולה גרסו שהם תרמו

מאוד להצלחה.

ינואר-פברואר-מארס 2000: בינואר היינו עדים ללחימה הקשה ביותר על השליטה בגרוזני, שגרמה גם לאבדות הכבדות ביותר. האבדות האלה, בשילוב עם הלחימה הממושכת על העיר, גרמו לתזוזה בדעת הקהל. כשאמצעי התקשורת (בעיקר "איזווסטיה" ורשת "אן-טי-וי") החלו לנגח את מחדלי הממשלה והצבא, עמדו מומחי המידע הרוסים בפני האתגר הגדול ביותר שבו נתקלו מאז תחילת הסכסוך. הם התמודדו עם האתגר באמצעות מינוי כמה אנשי מפתח לתפקידים בתחום יחסי ציבור.

הראשון היה סרגיי ישצ'מבסקי, שעליו הוטל לפקח על פעולות הממשלה בתחום יחסי הציבור הקשורים למלחמה בצ'צ'ניה. פוטיין, הנשיא בפועל, קיווה להשתיק את ההודעות הסותרות בקשר למלחמה, וישצ'מבסקי היה האיש המתאים לתפקיד. האיש כיהן בעבר כקצין העיתונות של הנשיא הקודם, ילצין, שימש גם כסגן ראש עיריית מוסקו והתאים מאוד להתמודדות עם לחצי התפקיד.²⁰ ראשית, ישצ'מבסקי הכריז כי "בשטח שבו מתנהלים מבצעים מסוג זה לעולם לא

מעולם במסיבות עיתונאים. אולם המידע שנועד לפרסום בעיתונות היה עניין שונה לחלוטין: הוא כלל כל דבר מעניין וחשוב מאת גופים רשמיים ומאת סוכנויות ידיעות רוסיות וזרות (כולל צ'צ'ניות), טלוויזיה ואתרי אינטרנט. נוסף על כך, באזורים הצ'צ'ניים שהיו בידיהם הוציאו הרוסים לאור עיתון שנקרא "צ'צ'ניה החופשית". הפעם הצליחה העיתונות הרוסית לעשות מניפולציות בקרב האזרחים הצ'צ'נים, בניגוד מוחלט למלחמה הקודמת.²³

גישתם של הצ'צ'נים ללוחמת המידע בעת הפלישה הרוסית

אוקטובר-נובמבר 1999: בשל המגבלות על העיתונאים התקשו הצ'צ'נים מאוד להביא את גירסאותיהם לידיעת בני עמם ותושבי רוסיה. גם מאמצי הרוסים להוציא לאור עיתונים בצ'צ'ניה פגעו קשות במאמצי התעמולה של הצ'צ'נים; הם ניצלו אפוא את אתרי האינטרנט שלהם כמיטב יכולתם, בייחוד בחורף ובאביב.

במקרים אחדים האשימו הצ'צ'נים את התקשורת הרוסית בהפצת מידע כוזב, שכלל דיווחים שניסו להמעיט בחומרתם של מעשים פליליים שנעשו בידי הצבא הרוסי. הצ'צ'נים טענו כי המקרים האלה כללו הוצאות להורג המוניות, הטרדות ועינויים במחנות ריכוז ומעשי אכזריות

יוכל להיות חופש פעולה מלא לנציגי תקשורת ההמונים.²¹ שנית, היה ברור כי פרסום מידע "לא נכון" עלול להיות גורלי לקריירה של כתב – לא בגלל תגובת העורך שלו, אלא בגלל תגובתו של יש'צ'מבסקי. שלישיית, יש'צ'מבסקי הטיל מגבלות חמורות על המקרים שבהם ניתן להכניס עיתונאי לשדה הקרב (רק לאחר שהמורד האחרון ייהרג, או כשמזג האוויר יתאים לטיסה). לבסוף טען יש'צ'מבסקי, שהאינטרסים של המערב בנפט של הקווקז ורצונו לראות בכישלונה של רוסיה ובאובדן השפעתה באיזור הם המניעים לדיווחים השליליים במערב.²¹

השיטות של יש'צ'מבסקי והשפעתו ניכרו היטב בפרשת אנדריי בביצקי, כתב "רדיו ליברטי" הרוסי, שמשכה תשומת לב בעולם. בביצקי הואשם שדיווחיו תומכים במטרותיהם של הצ'צ'נים ונעצר על-ידי הצבא הרוסי. לאחר מכן הוחלף בביצקי בשני רוסים שהיו בידי הצ'צ'נים.²²

אפריל-מאי 2000: בתחילת אפריל פירסמה ממשלת רוסיה את "הספר הלבן על צ'צ'ניה" לשימושה של התקשורת במערב. הספר עסק בהפרת זכויות האדם בצ'צ'ניה לפני המלחמה ובעובדות אחרות מנקודת הראות של רוסיה. בעת הצגת הספר דיבר יש'צ'מבסקי גם על מעשיו כדובר, ובייחוד כיצד ניסה להשפיע על הצ'צ'נים, למשל באמצעות "השכלת" מידע כדי לעורר תגובה מצידם. מידע כזה לא פורסם כמעט

לוחם צ'צ'ני צוהל ליד גופותיהם של אנשי צוות טנק רוסי שהושמד באמצעות מטולי "אר-פי-גי" בגרוזני

העיתונאים בצ'צ'ניה הוחמרו, ונעשו אף ניסיונות לאשפז עיתונאי אחד במחלקה פסיכיאטרית. אלכסנדר ז'דנוביץ', ראש מרכז ה-FSB, אמר כי הידיעות המתפרסמות במערב "הן מבצע פעיל הנערך על-ידי שירותים מיוחדים זרים" במטרה "ללבות את התסיסה האנטי-רוסית".²⁸

בד בבד עם כניסתו של פוטיין לתפקיד הנשיא, החלו אמצעי התקשורת במוסקווה לנטות נגד המלחמה. גם רשת "אן-טי-ווי" וגם "איזוסטיה" פירסמו ביקורות שליליות על

המבצעים הצבאיים. באמצע ינואר דיוחה סוכנות הידיעות "אינטרפקס" על אבדות הרוסים, והניעה את משרד ההגנה הרוסי לכנות את הדיווחים האלה מייד "שקרים זדוניים".²⁹ היה ברור כי החל העימות בין משרד ההגנה לאמצעי תקשורת ההמונים. העיתון "אטלנטה ז'ורנל קונסטטיטיושן" דיווח כי סרגיי גלזייב, חבר המפלגה הקומוניסטית הנמצאת באופוזיציה וציר בדומה,

היה בדעה כי "דעת-הקהל מוכתבת על-ידי מה שרואים בטלוויזיה. איני מאמין לשום מקור מידע בנוגע למה שקורה בצ'צ'ניה".³⁰

ג'ימי דטמר, כתב ה"ושינגטון טיימס", ציין כי ברוסיה הונהגו אמצעי פיקוח פנימיים, חיצוניים וצבאיים.³¹ מנקודת הראות של התקשורת המערבית, פרשת העיתונאי בביצקי המחישה כיצד שלושת אמצעי הפיקוח האלה חברו יחד כדי לנהל תקרית שלא הולכה שולל איש וזכתה לסיקור שלילי מאוד בתקשורת.

הצעדים שננקטו נגד בביצקי היו כנראה חלק מתוכנית רחבה יותר, שנועדה להטיל אימה על העיתונאים, כדי שדיווחיהם יהיו עצמאיים פחות.

סיכום

ממשלת רוסיה וצבאה הפיקו כמה לקחים צבאיים חשובים מההתנסות הראשונה שלהם בצ'צ'ניה בשנים 1994-1996. ייתכן שאף אחד מהלקחים האלה לא היה חשוב להצלחתה של רוסיה בצ'צ'ניה בטווח הארוך יותר מהמאבק על דעת הקהל. בעידן המידע קשה יותר מאשר אי-פעם בעבר לשלוט בזרם המידע המגיע לאוכלוסייה. השלטונות הרוסיים הפסיקו תחילה את הדיווחים העצמאיים ועשו כמיטב יכולתם כדי להבטיח שכתבי הטלוויזיה והעיתונאים ידווחו בקפדנות על "העובדות שלהם" משדה הקרב. אבל עם חלוף הזמן, לאחר שהצ'צ'נים החלו להשתמש באינטרנט, יצרו קשר עם כתבים זרים בטלפונים סלולריים והצליחו לעקוף את סגר המידע שהטילו הרוסים, החל היתרון של הרוסים במידע להתמוסס לאיטו. ככל שהסכסוך מתמשך, כך תתקשה ממשלת פוטיין יותר ויותר לגייס את תמיכת הציבור – הן זו

נוספים. מנקודת הראות של הצ'צ'נים, למידע הכוזב שהפיצו הרוסים הייתה כנראה הצלחה מסוימת בהפצת זרעי הספק בקרב הלוחמים והאוכלוסייה האזרחית הצ'צ'נית.

ינואר-פברואר-מארס 2000: בשלב הזה של הסכסוך התרחב השימוש שעשו הצ'צ'נים באינטרנט. מי שהקיש על www.qoqaz.net היה יכול להוריד מהאתר סרטי וידיאו המראים התקפות על הרוסים, לראות תמונות של צ'צ'נים בפעולה ושל שבויי מלחמה רוסים, למצוא שם חדשות ולקרוא תיאורי דיוקנאות של מפקדים ולוחמים צ'צ'נים. במקרים שבהם האתר הזה נפל, הוצגו אתרים חלופיים.

במדור "עובדות ונתונים" הופיעה רשימה של "שאלות שכיחות" באשר לג'יהאד בצ'צ'ניה. כמו כן הופיעו שם רישומים מתוך יומנים של לוחמים, מידע כיצד לתרום כסף למטרות הצ'צ'נים ושאלות כלליות נוספות. "צילומים" הראו חיילים רוסים

מתים, את השיבה "עטורת הניצחון" מגרוזני, את שמיל בסייב ומנהיגים אחרים ותוצאות של מבצעים נגד שיירות רוסיות.²⁴ כמו כן הכין האתר ופירסם "רשימת מבוקשים" רוסים, שכללה קצינים רבים של שירות הביטחון וכמה פוליטיקאים בכירים.²⁵

מקומה של העיתונות הזרה בלוחמת המידע בימי הפלישה לצ'צ'ניה

העיתונאים הם כנראה האויב של "לוחמת המידע". הרוסים החליטו כי אחת הטעויות במערכה הכושלת שניהלו ב-1994-1996 לדיכוי עצמאותה של צ'צ'ניה הייתה מתן הרשות לתקשורת לסקר אותה. לא עוד.²⁶

אוקטובר-נובמבר-דצמבר 1999: בהתחלה מתחה התקשורת המערבית ביקורת על הגירסה הרוסית של "מה באמת מתרחש כאן". אחד הכתבים ציין, כי אילו הייתה הטלוויזיה מקור החדשות היחיד, הייתה המלחמה נראית כאגדת גבורה ואומץ רוסית וכסידרת מהלכים צבאיים מבריקים. הכפרים שוחררו מרצונם, האבדות היו מעטות, האזרחים כיבדו את מה שרוסיה עשתה, והגנרלים תיארו את מנוסתו של האויב. הסיקור הטלוויזיוני של המלחמה תואר כבידור, מפני שלא נראו כלל גופות של מתים, אלא רק טילים מעופפים וטנקים נעים. לא נראו כל אבדות.²⁷ התקשורת הרוסית פיקחה על זרימת המידע מצ'צ'ניה אל מסכי הטלוויזיה ברוסיה בצורה חסרת תקדים מאז ימי ברית-המועצות.

ינואר-פברואר-מארס 2000: ב-1 בינואר, כשהתמנה ולדימיר פוטיין לנשיא בפועל, החלה רוסיה לנקוט יחס חדש, מדכא יותר, כלפי העיתונות המערבית. הגבלות התנועה על

השלטונות הרוסיים הפסיקו תחילה את הדיווחים העצמאיים ועשו כמיטב יכולתם כדי להבטיח שכתבי הטלוויזיה והעיתונאים ידווחו בקפדנות על "העובדות שלהם" משדה הקרב

מהלחימה הקשה בגרוזני סבלה בעיקר האוכלוסייה האזרחית שהייתה מורכבת מצ'צ'נים, אך גם מרוסים רבים. בצילום נשים וילדים צ'צ'נים מצטיידים בגרוזני במזון

המידע באמצעות שליטה בדעת הקהל בשלבים הראשונים, אבל היתרון הזה עלול להישחק אם השליטה תהיה מוגזמת מדי.

הישמטות השליטה מידי המדינה נבעה בחלקה גם מקרבות האינטרנט בין אתרים שונים בעת הסכסוך. האינטרנט איפשר ללוחמים לגייס את דעת הקהל ותמיכה מחוץ לגבולות הסכסוך, חרף זמינותו המצומצמת לרוסי הממוצע. האינטרנט הוא נכס חשוב בסכסוך מקומי, בייחוד בידי הצד החלש יותר. אתרי האינטרנט הצ'צ'ניים היו דינמיים יותר מהרוסיים ונגישים יותר למערב.

הרוסים למדו את מערכת המידע שניהל ארגון נאט"ו נגד הסרבים בעת הסכסוך בקוסובו. ייתכן שהיה עליהם להקדיש תשומת-לב דומה גם לאופן שבו ניצלו הסרבים את האינטרנט לטובתם. התבנית הצפויה מראש של הדיווחים מקוסובו הייתה ללא ספק נקודת תורפה: ארגון נאט"ו היה

של הרוסים והן זו של הצ'צ'נים הפרו-רוסים החיים בצ'צ'ניה. בתחילת הלחימה, בסתיו 1999, הייתה השליטה של הרוסים במידע ובגישה אליו מוצלחת מאוד. בעקבות זאת הצטייר הצבא כתכליתי וכמוכשר יותר מכפי שהיה באמת, ודעת הקהל המשיכה איפוא לתמוך במאמץ לדכא את ה"טרוריסטים". חלק מהאשמה באיבוד ההדרגתי של דעת הקהל רובץ על המסורת הרוסית. ממשלת רוסיה אינה מזדרזת לספק לציבור שלה נתונים על אבדות. הממשלה הפגינה אחריות מועטה כלפי אנשיה גם באפגניסטן ובמלחמת-העולם

עם הזמן לא ניתן היה עוד להתעלם מן הפערים שבין הקו הרשמי לבין המציאות, שהלכה והתבהרה, שעליה דיווחו החיילים עצמם והוריהם

השנייה. הלחץ הציבורי שהפעילה "ועדת אמהות החיילים" בשני הסכסוכים בצ'צ'ניה אילץ את הממשלה לבסוף לגלות אחריות כלפי חייליה. קבוצת הלחץ הציבורית הזאת המחישה כיצד יכול מידע להתפשט בעידן המידע ולחמוק מלפיתת הברזל של המדינה. ייתכן שאפשר לנצח בלוחמת

- Extremists' Psywar Efforts are not Yet Producing Tangible Results", **Nezavisimoye Voyennoye Obozreniye**, No. 40, 15 October 1999, תירגמה FBIS באתר שלה ב־21 באוקטובר 1999
- שם .12
- Peter Feuilherade, "Russia's Media War over Chechnya", **BBC Online Network**, 19 November 1999
- Geoffrey York, "How Russians Learned to Love the War", **The Globe and Mail** (Canada), 4 November 1999
- שם, Feuilherade .15
- Andrey Norkin, **רשת "אן־טי־וי"**, שעה 04:00 GMT, 12 באוקטובר 1999, תירגמה FBIS באתר שלה ב־12 באוקטובר 1999
- RIA מוסקוהו**, שעה 15:39 GMT, 18 בנובמבר 1999, תירגמה FBIS באתר שלה ב־18 בנובמבר 1999
- Aleksey Belyanchev, Aleksandr Chuykov, Mikhail Klimentyev and Dmitriy Astakhov, "Hidden War. Concerning Events in Chechnya with No Military Censorship", **Izvestiya**, 2 November 1999, תירגמה FBIS באתר שלה ב־3 בנובמבר 1999
- Judith Matloff, "Kremlin Toughens its Stance on the Foreign Media", **The Christian Science Monitor**, 23 December 1999, p. 7
- INTERFAX**, 0925 GMT 21 January 2000 as translated by FBIS on its web page On 21 January 2001
- RIA מוסקוהו**, שעה 14:03 GMT, 11 בפברואר 2000, תירגמה FBIS באתר שלה ב־11 בפברואר 2000
- Alla Tuchkova, "Andrey Babitskiy Story Becomes Ever More Complicated", **Nezavisimaya Gazeta** (Electronic Version), 5 February 2000, תירגמה FBIS באתר שלה ב־8 בפברואר 2000
- Ren TV**, 1145 GMT, 13 May 2000, as translated by FBIS on its web page on 13 May 2000
- Kavkaz-Tsentr News Agency**, 0530 GMT, 29 March 2000, תירגמה FBIS באתר שלה ב־29 במרס 2000
- Kavkaz-Tsentr News Agency**, 0530 GMT, 31 March 2000, תירגמה FBIS באתר שלה ב־31 במרס 2000
- Fred Weir, "Hide-and-Seek with Russia's News Minders", **Christian Science Monitor**, 18 January 2000
- Geoffrey York, "How Russians Learned to Love the War", **The Globe and Mail** (Canada), 4 November 1999
- Charles Fenyvesi, "Putin to Fight Chechens and the News Media", **RFE/RL Watchlist**, 7 January 2000
- AP, "Russia Denies Media Reports on Casualties", **Dallas Morning News**, 15 January 2000
- Brian Bonner, Knight Ridder Newspapers, "Chechen War Takes Growing Toll on Russian Army", **Atlanta Journal-Constitution**, 19 January 2000
- Jamie Dettmer, "Putin Revives Soviet-Style Media Curbs in Russia", **Washington Times**, 27 February 2000, p. 12
- Olga Oliker, "Moths to the Flame: Russian Urban Operations in Chechnya, 1994-2000", May 2000, forthcoming publication of the **RAND Corporation**

צריך להיות מודע לתדמית התעמולה שהוא מציג לעולם. מייקל וינס מה־ניו יורק טיימס" סיכם את לוחמת המידע בצ'צ'ניה בצורה שונה. הוא התמקד בשאלה כיצד התייחסו התרבויות הרוסית והצ'צ'נית לסכסוך, ומה היו המסורות שהשפיעו על ניתוח המצב בכל צד. רוסיה בחנה את התפיסות המערביות כגון "משטר דמוקרטי" ו"הסכמת הנשלטים" דרך הקצה ההפוך של אותו הטלסקופ. כלומר, רוסיה השתמשה בתבנית של קוסובו בצורה אחרת, והחברה הרוסית פירשה את האירועים באופן שונה. נושא הסכסוך ללא אבדות ירד מסדר היום, והוחלף בנימת ניצחון ובתיאור הניהול המוצלח של המבצע כמעט בלי שהציבור הרוסי הבחין בכך. הנתונים תומכים בכך. סקר של "קרן דעת הקהל" העלה, כי שישה חודשים לאחר תחילת המלחמה תמכו בה עדיין שבעה מכל עשרה רוסים. האם פירוש הדבר שדעת הקהל הרוסית משתנה ביחס הפוך למספר האבדות בקרב החיילים, כלומר, בניגוד מוחלט לנעשה במערב? דומה שלא, אבל הסקר מעיד על רגישות נמוכה יותר כלפי אבדות מזו שקיימת כיום במערב.

את התהליך סיכם אחד הפרשנים:

רוב אמצעי התקשורת הרוסיים, כמו התקשורת החופשית ברוב מדינות המערב, היו מוכנים בדרך־כלל להשלים - בשמו של הביטחון הלאומי - הן עם הפיקוח הממשלתי והן עם מה שהממשלה מספרת להם, כל עוד היה היגיון בסיפורים הללו. דומה, שגם הציבור היה מרוצה למדי מהמידע שפירסמה הממשלה. אבל עם הזמן לא ניתן היה עוד להתעלם מן הפערים שבין הקו הרשמי לבין המציאות, שהלכה והתבהרה, שעליה דיווחו החיילים עצמם והוריהם.³²

הערות

1. ולרי ויז'טוביץ', ריאיון עם סרגיי סטפשוין, FBIS-SOV-95-043, 6 במרס 1995, עמ' 6
2. Oleg Falichev, "FCS will Certainly Publish Information on Who Helped Dudayev and How", **Krasnaya Zvezda**, 21 January 1995, p. 2
3. Joan Beecher Eichrodt, "Internet Insurrection", **Transitions Online**, at www.transitions-online.org
4. **רשת "אן־טי־וי"** ממוסקוהו, שעה 10:30 GMT (שעון גריניץ'), תירגמה FBIS ב־15 באוגוסט 1999
5. **תחנת הרדיו Ekho Moskvy**, 17 באוגוסט 1999
6. Petr Polkovnikov, "A Painful Spot", **Nezavisimoye Voyennoye Obozreniye**, No. 31, 13-19 August 1999, p. 1 באתר שלה ב־29 באוגוסט 1999
7. Vadim Markushin, "War and the Press", **Krasnaya Zvezda**, 21 August 1999, תירגמה FBIS באתר שלה ב־26 באוגוסט 1999, p. 3
8. Daniel Williams, "This Time, Russian TV is Sour on Rebeles in Caucasus", **Washington Post Service**, 22 August 1999
9. **הטלוויזיה הציבורית הרוסית**, שעה 17:00, 30 באוגוסט 1999, תירגמה FBIS באתר שלה ב־30 באוגוסט 1999
10. Vladimir Yermolin, "Kvashnin Opens Second Front... against Russian Mass Media", **Izvestiya**, 9 September 1999, p. 1 תירגמה FBIS באתר שלה ב־9 בספטמבר 1999
11. Dmitriy Nikolayev, "Previous Methods are not Working:

צלפים בשטח עירוני: הדוגמא הצ'צ'נית

בשתי המלחמות בין רוסיה לצ'צ'ניה - זו של חורף 1994-1995 וזו של 1999 - מילאו הצלפים תפקיד מרכזי במערכה על גרוזני, עיר הבירה של צ'צ'ניה. בעוד שבמערכה הראשונה גבו הצלפים הצ'צ'נים מחיר דמים כבד מהכוחות הרוסים, שנכנסו בלתי מוכנים לסוג כזה של לוחמה, הרי במערכה השנייה כבר יישמו הרוסים לקחים, וגם הם הפעילו שפע של צלפים. בשתי המערכות הוכח כי צלף מיומן בשטח עירוני הוא הסיכון החמור ביותר הנשקף לכוחות חי"ר - לצד מטענים ומלכודים

יגיל הנקין

לקראת סוף דצמבר 1994 התקדם הצבא הרוסי עד לפאתי גרוזני וציפה לכך שיוכל להכניע את הצ'צ'נים באמצעות הפגנת כוח בלבד, בלא לחימה. ציפתה לו הפתעה מרה.

צלפים בקרב הראשון על גרוזני

הצ'צ'נים תיכננו מלכתחילה להניח לרוסים להתקדם אל תוך העיר ושם לפגוע בהם מטווחים קצרים. כדי להגשים את תוכניתם הם עשו הכנות שונות, ובכללן הכנות שנועדו רק ללוחמת צלפים: הכשרת עמדות לצלפים בקומות גבוהות של בניינים חשובים³, במרתפים, מאחורי חלונות וחרכי ירי בגובה הקרקע.⁴ הוכנו צוותי תצפית מיוחדים, שתפקידם היה לדווח על התקדמות הרוסים, ולעיתים הוצמדו צלפים לצוותים האלה.

ההכנות הפיזיות בשדה הקרב הצפוי היו מועטות יחסית: הצ'צ'נים ביצרו רק אזורי מסוימים במרכז העיר, שברור היה כי הרוסים יגיעו אליהם, כגון ארמון הנשיאות הצ'צ'ני ואזורי מפתח ככיכר לנין שבמרכז העיר. בשאר האזורים בעיר העדיפו הצ'צ'נים להסתמך על צוותי קרב קטנים וניידים ולא על ביצורים, שיחשפו את מיקום המגינים לרוסים, בעלי עוצמת האש העדיפה. יתר על כן, לאיוש מלא של הבניינים ושל העמדות בעיר בינונית כגרוזני (כ-300 אלף תושבים לפני המלחמה הראשונה) היה צורך במספר עצום של עמדות ושל מגינים, ואלה לא עמדו לרשות

רקע כללי

הצבא הרוסי פלש לצ'צ'ניה ב-11 בדצמבר 1994 כדי להשתלט מחדש על הרפובליקה הבלדנית, שהודיעה כשלוש שנים קודם לכן על פרישתה מחבר המדינות. מייד לאחר שחצה את הגבול, נתקל הצבא הרוסי הן בהתנגדות אזרחית בלתי אלימה והן בהתנגדות אלימה. למשל, הטור הרוסי המערבי, בפיקודו של מייג'ור-ג'נרל איוון באביצ'ב, נתקל באזרחים שנשכבו על הכבישים ובדרך זו ניסו לחסום את הפולשים.

אולם במקומות אחרים, וככל שהצבא הרוסי הלך והתקרב לגרוזני, עיר הבירה של הרפובליקה, הוא נתקל בהתנגדות אלימה, ובייחוד בפשיטות ובמארבים של כוחות צ'צ'ניים¹. במסגרת המארבים האלה פעלו צלפים וקלעים² שהיו על-פי רוב תופסים עמדה, יורים מספר יריות מכוונות - במקרה של צלף - או אף פותחים באש הטרדה ונעלמים לאחר שחוללו מהומה בטורים הרוסיים.

תשומת לב מיוחדת הקדישו הצ'צ'נים לפגיעה במפקדי צוותים ובקצינים - אם היו אלה חשופים - שכן מטבע הדברים פגיעה באלה תרמה מאוד לעיכוב הטורים.

תשומת לב מיוחדת
הקדישו הצ'צ'נים לפגיעה
במפקדי צוותים ובקצינים
שכן מטבע הדברים פגיעה
באלה תרמה מאוד לעיכוב
הטורים

איש מחקר (במילואים)
של מחלקת היסטוריה

(לרוב לא משני צדדיו כדי למנוע מצב שבו כוחותיהם יירו אלה על אלה). כלי-הרכב הראשון והאחרון בטור המשוריין הרוסי היו נפגעים מירי "אר-פיג'י", והטור היה נעצר, ללא יכולת להתקדם או לסגת. בשלב הזה היו החוליות הצ'צ'ניות נכנסות לפעולה, תוקפות את כלי-הרכב בטור ואת החיילים שהיו מנסים להימלט מכלי-הרכב.⁹ הצלפים שבחוליות היו נשאים בבניינים, לרוב במרחק של כמה עשרות מטרים בלבד מהקרב,¹⁰ ומחפים על כוח התקיפה. הצלפים היו פוגעים במפקדי כלים, בקצינים, בנושאי מכשירי קשר ובכל מי שהיה איום בולט לכוח התקיפה. חיילים רוסים רבים נפגעו מאש צלפים מדויקת מאוד מייד כשיצאו מכלי-הרכב.

תפקיד דומה מילאו צלפים בהשמדתו של הכוח העיקרי של חטיבה 131 הרוסית, שהגיע עד לתחנת הרכבת המרכזית של גרוזני והתפרסם, תוך ויתור על נקיטת אמצעי אבטחה, אם בשל הזנחה ואם בשל הנחה מוקדמת ששום גורם אינו צפוי לפגוע בהם.¹¹ חוליות "אר-פיג'י" השמידו כמעט את כל הכלים של החטיבה, וצלפים ומקלענים שמוקמו בבניינים סמוכים חיפו על החוליות ופגעו בכל רוסי שנע מחוץ למבנה התחנה.

הצלפים ייחסו חשיבות רבה לצלפים. לכן כאשר צ'צ'נים רבים פרקו מגופות ההרוגים הרוסים נשק על מנת להצטרף לחימה, הם חיפשו במיוחד את רובי הצלפים... בעלי כוונות הלילה.¹² הקרב הראשון על גרוזני נמשך יומיים, ובסופו הושמדו כמעט כליל שתי חטיבות רוסיות, וכוחות רוסיים נוספים נפגעו קשות. לפי עדויות רוסיות, הצטיינו הצלפים הצ'צ'נים גם בלוחמת לילה: רבים מההרוגים ומהפצועים הרוסים נפגעו בלילה – במקרים רבים מכדורים בודדים בראשיהם או בחלקים העליונים של הגוף. פגיעות אלה מעידות על ידי צלפים מכוון היטב.

הצלפים, שהגנו על העיר באמצעות כוח שמנה כמה אלפי לוחמים בלבד.⁵

בלילה שבין 31 בדצמבר 1994 ל-1 בינואר 1995 התקדמו הרוסים אל תוך העיר. תוכנית ההתקפה המקורית שלהם התבססה על כניסת כוחות רבים לעיר משלושה כיוונים: צפון, מזרח ומערב. מסיבות שונות – ובכללן התנגדות צ'צ'נית – נכנס לתוך העיר רק הכוח הצפוני, שכלל את

החטיבות הממוכנות 131 ו-81 עם כוחות שחברו אליהן. הצ'צ'נים הניחו לכוח הזה להגיע עד למרכז העיר ושם תקפו אותו, בעיקר מטווח קצר. החוליות הצ'צ'ניות היו לרוב בנות שלושה-ארבעה אנשים, אחד מהם נושא "אר-פיג'י" לתקיפת רכב משוריין,⁶ אחד נושא תחמושת ל-"אר-פיג'י" (חמוש ברוס"ר), אחד חמוש בנק"ל לאבטחה קרובה ולפעמים גם אחד חמוש במקלעון או ברובה צלפים לחיפוי. היו קיימות מספר וריאציות נוספות: לעיתים היו בחוליה גם צלף וגם מקלען, לעיתים היו בה שני נושאי רוס"ר ללא צלף וללא מקלען. הצלף שימש לעיתים קרובות גם כתצפיתן של הכוח ואיתר מטרות עבור נושא ה-"אר-פיג'י".⁷ מידת העצמאות של הכוחות

צלף של כוחות משרד הפנים הרוסי

האלה השתנתה מכוח לכוח. לעיתים היו אלה חוליות עצמאיות, שהיו כפופות רק רשמית למטכ"ל הצ'צ'ני, ולעיתים היו החוליות האלה חלק ממחלקה בת 25 איש, שהיא עצמה הייתה חלק מפלוגה בת שלוש מחלקות. הפלוגה הייתה כפופה למפקדה של איגוד כוחות גדול יותר ונתמכה על-ידי צוות מרגמה.⁸

שיטת התקיפה הצ'צ'נית בקרב שהתנהל ערב השנה החדשה ניצלה את העובדה שהרוסים נעו בטורים משורינים ללא אבטחת חי"ר. דבר זה איפשר לצ'צ'נים חופש פעולה רב ותנועה כמעט חופשית – חוץ מאשר תנועה גלויה ברחוב. הצ'צ'נים היו ממקמים כוח לאורך צידו האחד של הרחוב

צלפים בלחימה על גרוזני

לאחר הכישלון המהדהד של הקרב ערב השנה החדשה התארגנו הרוסים מחדש והחלו כובשים את גרוזני בקרב עקוב מדם מבית לבית ומקומה לקומה, נוסח סטלינגרד. באמצעות כוח האש העדיף שלהם הרסו הרוסים חלק גדול מהעיר¹³ והפגינו בכך שהם מסתמכים הרבה יותר על כוח מאשר על תחכום.

הרוסים מיהרו להפיק לקחים מכישלונם הצורב והחלו להפעיל "מספר מסיבי" של חוליות צלפים בתוך גרוזני,¹⁴

יעשו חבריהם כל מאמץ כדי לחלץ אותם. לא תמיד הגבילו הצלפים הצ'צ'נים את הירי שלהם לעבר לוחמים בלבד: צוותים רפואיים של הצבא הרוסי למדו עד מהרה שכדאי להם לא ללבוש חלוקים לבנים, אחרת יהיו מטרות לאש צלפים.¹⁷

שטחים פתוחים היו נתונים לאש צלפים צ'צ'נים, וחצייתם ברגל הייתה משימה כמעט בלתי אפשרית. הרוסים התקשו להשיב לצ'צ'נים באותו מטבע, שכן רובי הצלפים היו בצמצום, וכמוהם כוונות הלילה. כמו כן לא עמדו לרשות הצבא הרוסי די צלפים. נראה שלא היה די בכמות "המסיבית" של חוליות הצלפים שהפעילו הרוסים. יתר על כן, הצלפים הרוסים שהוטלו לקרב בגרוזני היו ברמה נמוכה. רבים מהם לא היו צלפים ממש.

קורס הצלפים הרוסי המרכזי בוטל ב-1952, ומאז הייתה הכשרת הצלפים באחריות החטיבות.¹⁸ רק לעיתים רחוקות היה די בהכשרה הזאת. במקרים רבים הסתכמה ה"הכשרה" במתן רובי צלפים מדגם "אס-וידי" לחיילים שנראה היה כי הם הקלעים הטובים ביותר. חמור מכך: הצבא הרוסי כמעט שלא התאמן בלחימה בשטחים עירוניים, והיחידה האחרונה שהתמחתה בלעדית בתחום הזה פורקה בתחילת 1994, ורוב קציניה פרשו מהצבא.

נחתים, שהצי הכשירם גם ללחימה בשטח בנוי, הגיעו לגרוזני רק כשבועיים לאחר תחילת הלחימה.

אומנם היו לרוסים יחידות קומנדו (דוגמת ה"ספצנאץ") ויחידות ללוחמה בטרור של ה"אף-אס-קיי" (יורשו של הקג"ב), שצלפיהן התמחו בפעולות עירוניות, אך לרוב מדובר היה בהתמחות בפעולות לחילוץ בני ערובה ולא בהתמחות ללחימה כוללת, המצריכה ידע רחב הרבה יותר, כגון בתחום ההתגוננות בפני צלפי אויב, בחירת עמדות חפוזות וכיו"ב. עם זאת, אין לזלזל בערכן של היחידות האלה: צלף מאומן בשטח עירוני, גם אם לא הוכשר לתסריט המדויק שבו ייתקל, ימלא את תפקידו טוב בהרבה ממי שלא עבר שום הכשרה כצלף, ורמת המקצועיות הגבוהה תאפשר לו להסתגל במהירות לתנאים החדשים ולנצלם לטובתו. מבחינת

צלף של הכוחות המיוחדים הרוסיים

אולם יעילותם של הצלפים הרוסים הייתה מוטלת בספק.¹⁵ לעומת זאת אין שום ספק בכל הנוגע ליעילות הצלפים הצ'צ'נים ולתפקיד החשוב שמילאו. צלף צ'צ'ני בודד הצליח לפעמים לעכב כוחות רוסיים גדולים. "צלפים צ'צ'נים - לעיתים רק צלף בודד או שניים - ריתקו יחידות רוסיות שלמות".¹⁶

לדברי הרוסים, נהגו הצלפים הצ'צ'נים לפגוע במטח הראשון בגפיים התחתונות של החיילים הרוסים, וכשחבריהם היו באים לחלץ אותם, היו הצלפים הצ'צ'נים פוגעים גם בהם. ההשפעה המורלית של שיטת הפעולה הזאת הייתה עצומה, שכן החיילים הרוסים החלו להסס לפני שנחלצו לסייע לחבריהם הפצועים. כידוע, נשענת רוח הלחימה של החיילים במידה רבה על התחושה כי אם ייפגעו,

הרוסים, הבעיה העיקרית בכל הנוגע לצלפי ה"ספצנאץ" וה"אף-אס-קיי" הייתה שהם היו מעטים מדי.

מכאן שה"צלפים" הרוסים – למעט מספר קטן של מקצועני קליעה בשירות קבע – הגיעו ללחימה עם יכולת צליפה מצומצמת, ללא הכשרה רבה בתחומים רבים של לוחמת צלפים, דוגמת הסוואה והתגנבות, וללא כל ניסיון בשטח עירוני. לרוב גם נמנעו הרוסים מלהילחם בלילה. מרגע שירד החושך ועד שעלה האור, ולמעט במספר במקרים בודדים של יוזמה פרטית, היו הרוסים לרוב מתבצרים ומפסיקים לתקוף.

גם שיטת ההפעלה של הצלפים הרוסים הייתה לקויה: הצלפים הופעלו כחלק אורגני מכוח מסתער ותחת פיקודו

ולא במשימות עצמאיות או במשימות סיוע לכוח המסתער, אך כגוף עצמאי. הדבר גרם לכך שלא התאפשר לצלפים – גם כאשר ידעו כיצד לפעול – לנצל את יכולותיהם, לבחור עמדות מתאימות וכיו"ב, כיוון שהוצמדו יתר על המידה לכוח המסתער.

הרוסים ייחסו את כישלונם – בין היתר – לסיוע המסיבי שקיבלו הצ'צ'נים מ"אלפי" שכירי חרב זרים ומיומנים.¹⁹ בין שכירי החרב האלה הייתה – לטענת הרוסים – גם יחידה של צלפיות ממוצא בלטי,²⁰ שנודעה בשם "הגרביונים הלבנים". הלוחמות ביחידה הזאת – הוסיפו וטענו הרוסים – קיבלו משכורת גבוהה ועוד בונוס גדול תמורת כל קצין רוסי שבו פגעו. הגם שכנראה היו בשירות הצ'צ'נים כמה מתנדבים ממדינות שונות, אין כל ספק שמספרם היה נמוך בהרבה מהגוזמות שהפריחו הרוסים. ליחידת

הצלפיות המיתולוגית לא נמצאו שום עדות או ראיה של ממש,²¹ והן היו, כהגדרת העיתונאי והחוקר אנטול ליבן, יחידה "פיקטיבית לחלוטין".²² די היה ביכולת הצליפה הצ'צ'נית כדי לגרום אבדות כבדות לצבא הרוסי גם ללא יחידה של אמזונות מסתוריות מהמדינות הבלטיות. אם בקרב הראשון פעלו הצלפים הצ'צ'נים בעיקר לחיפוי

צלף רוסי וכלי נשקו מוסווים בשלג

על קבוצות הסתערות, הרי משעברו הרוסים ללחימה מבית לבית ומחדר לחדר, שינו הצלפים הצ'צ'נים את דרכי הפעולה שלהם. אחת הטקטיקות החביבות על הצ'צ'נים בנסיבות החדשות הייתה "טקטיקת החיבוק", שנועדה למנוע מהרוסים לנצל את כוח האש העדיף שלהם באמצעות לחימה בטווח קצר ביותר. כאשר הכוחות הלוחמים היו מעורבים אלה באלה, לא יכלו הרוסים להפעיל את הארטילריה שלהם בלי להפיל קורבנות מקרב אנשיהם שלהם. במסגרת הטקטיקה הזאת היה תפקידם של הצלפים לחפות על הכוחות ה"מחבקים" ולאפשר להם לצמצם את הטווח אל הרוסים. לעיתים פעלו קבוצות ההתקפה כדי למשוך אליהן אש ולחשוף את מיקומם של הרוסים, ואז היו הצלפים הצ'צ'נים פוגעים במקורות האש. בייחוד השתדלו הצלפים הצ'צ'נים לפגוע במפקדים ובקשרים כדי לשבש את הפיקוד ואת השליטה הרוסיים.

נוסף על תפקיד החיפוי שמילאו הצלפים הצ'צ'נים הם גם החלו לפעול באופן עצמאי – כיחידים או בזוגות – כדי להטריד כוחות רוסיים. את עיקר המאמץ שלהם הם ריכזו מול מעברים הכרחיים. פעמים רבות העדיפו החיילים הרוסים לסגת מאשר להסתכן בעימות עם צלף בלתי נראה,

שיטת ההפעלה של הצלפים הרוסים הייתה לקויה: הצלפים הופעלו כחלק אורגני מכוח מסתער ותחת פיקודו ולא במשימות עצמאיות או במשימות סיוע לכוח המסתער, אך כגוף עצמאי

שעמדתו מוסווית היטב ושמונצל את השטח טוב בהרבה מהם. על התפקיד המרכזי שמילאו הצלפים בקרב על גרוזני מלמדת העובדה ש־24.4% מהנפגעים הרוסים סבלו מפגיעות ראש וצוואר. באפגניסטון, לשם השוואה, סבלו מפגיעות ראש וצוואר רק 15.7% מהנפגעים הרוסים. יתר על כן, "רוב אלו

מכת אש חזקה ומהירה, שנודעה לה השפעה פסיכולוגית קשה על הלוחמים הצ'צ'נים, הפכה את התותחים נגד מטוסים לנשק יעיל מאוד ללחימה בצלפים. בשל יעילותם הרבה זכו התותחים האלה להערכה רבה מצד הלוחמים הרוסים, אלא שלא היו די תותחים כאלה, כך שלא כל כוח רוסי יכול היה ליהנות מסיוע צמוד שלהם. מטבע הדברים עשו הצ'צ'נים מאמצים גדולים לפגוע בתותחים האלה. סייעה להם העובדה שעל אנשי הצוות של התותחים הגן שריון קל וחדיר.²⁶

נשק נוסף שהפעיל החי"ר הרוסי נגד צלפים, ואף הוא התגלה כיעיל מאוד, היה טילי כתף תרמור-באריים.²⁷ אלה ירו פצצות דלק-אוויר²⁸ קטנות אך הרסניות לטווח של כ־600 מטר. עוצמתה של כל פצצה כזאת, לדברי הרוסים, היא כשל פגז 152 מ"מ. פצצת דלק-אוויר יוצרת לחץ עצום והדף המסוגלים להרוס מחסות ומסתורים, להרוס קירות פנימיים ולפגוע גם באנשים בתוך בונקרים וביצורים בעלי חרכי אוויר.²⁹ לפיכך פגיעה תרמו-בארית, אפילו אם אינה מדויקת, אלא באיזור הכללי

צלף רוסי בפעולה בצ'צ'ניה

שנהרגו או מתו מפצעייהם נפגעו בראש ובצוואר מאש צלפים".²³

הטקטיקה העיקרית שנקטו הרוסים נגד הצלפים הצ'צ'נים הייתה הפעלה מסיבית של כוח אש - ארטילריה, אש נ"מ ורקטות דלק-אוויר - לעבר אזורי הפעולה המשוערים של הצלפים. שיטת הפעולה הזאת הסבה נזק סביבתי עצום לבניינים ולתשתיות, אך העובדה הזאת לא ממש הטרידה את הרוסים.²⁴

הארטילריה הרוסית לא הייתה יעילה במיוחד נגד צלפים בשל זמן התגובה הארוך שלה. לעיתים קרובות נחתו פגזי הארטילריה על עמדת הצלף רק לאחר שזה הספיק להסב נזק רב ולהסתלק מעמדתו ללא פגע. מדי פעם עלה בידי הרוסים למוטט בית שלם על הצלף הצ'צ'ני שהתמקם בו. קשה, כמובן, לפקפק ביעילות הטקטית של השיטה הזאת - אם שאר יושבי הבניין אינם מהווים שיקול.²⁵

אמצעים יעילים מאוד לפגיעה בצלפים בזמן אמת היו התותחים האוטומוטיים נגד מטוסים "צד-אס-יר-23/4" בקוטר 23 מ"מ וה-"2-אס-6" בקוטר 30 מ"מ. לתותחים האלה יש קצב אש גבוה מאוד וזווית צידוד גבוהה בהרבה משל הטנקים, ולכן ביכולתם לפגוע בקומות גבוהות ביעילות ובמהירות ולגרורם נזק רב לעמדות צלפים. היכולת להנחית

של הצלף, מסוגלת להשמיד את עמדתו - תוך גרימת נזק גדול לקירות פנימיים - אך לא בהכרח להרוס את כל הבית שבו התמקם הצלף. מטבע הדברים, חיילים נושאי רקטות תרמו-באריות הפכו למטרות מועדפות עבור הצלפים. בטווח של כמה מאות מטרים התנהל, למעשה, דו-קרב בין הצלף לבין מפעיל הנשק התרמו-בארי. על מידת הסיכון שהייתה כרוכה בלחימה הזאת נגד הצלפים תעיד העובדה שבין הכוחות הכימיים, מפעילי הנשק התרמו-בארי, היו מרובים במיוחד מקבלי הצל"שים.

כל האמצעים האחרים שהפעילו הרוסים - חוץ מאשר מטחי ארטילריה ונשק תרמו-בארי - התגלו בדרך-כלל כלא יעילים. הכוחות הרוסיים התקשו לאתר את הצלפים, וגם כאשר עלה הדבר בידיהם, הרי הצ'צ'נים הקפידו בדרך-כלל לספק לצלפים שלהם כוחות חיפוי כדי לרתק את החי"ר הרוסי, כשזה התקרב לעמדות הצלפים. החיפוי הזה היה בדרך-כלל ארוך דיו כדי לאפשר לצלפים לסגת מעמדותיהם בשלום.

בין מתקפת 1994 למתקפת-הנגד הצ'צ'נית 1996^ב

רק ב־6 במארס - כשבועיים אחרי שכל הכוחות הצ'צ'ניים

המאורגנים עזבו למעשה את גרוזני, תוך שהם משאירים מאחוריהם כוחות מאסף ומשמר עורפי – השתלטו הרוסים על העיר. זה קרה, כאמור, רק לאחר לחימה ממושכת, הפגזות מסיביות והשמדת חלק ניכר מהעיר.

אולם גם לאחר כיבוש גרוזני עדיין הוסיפו צלפים צ'צ'נים להסתנן אל העיר מפעם לפעם ולהטריד את הכוחות הרוסיים המוצבים בה. הצלפים האלה פעלו בעיקר בלילה, ולפי דיווחי הרוסים השיגו פגיעות טובות. כתוצאה מפעילות הצלפים חששו החיילים הרוסים לצאת בשעות הלילה אל מחוץ

למחנותיהם והגבילו את עצמם לעמדות קבועות.

מתקפת אוגוסט 1996, גרסת הצלף

באוגוסט 1996 תקפו הצ'צ'נים את גרוזני בכוח שמנה 1,500–3,000 איש, ובתוך ימים ספורים עלה בידיהם להשתלט על העיר, לכתר בה 7,000 חיילים רוסיים מתוך הכוח בן יותר מ-10,000 החיילים שהיה מוצב בה ולהדוף את כל התקפות הנגד הרוסיות. הצלחתו של המהלך הצ'צ'ני נבעה במידה רבה מהיצמדותם של הרוסים לעמדותיהם. הצ'צ'נים ניצלו זאת כדי לנתק את העמדות אלה מאלה, לבודדן ולמנוע מצוותיהן חופש פעולה. הצ'צ'נים הטילו מצור על העמדות הרוסיות באמצעות כוחות קטנים שהפעילו אש מרחוק ומהסתר – מה שהותיר את עיקר הכוח הצ'צ'ני כשהוא פנוי להתנגד מגזרה לגזרה כדי לפעול מול מאמצים רוסיים.³⁰ במסגרת המערכה הזאת הופעלו הצלפים כדי לבודד את העמדות. צלף מיומן יכול היה לשלוט באש על פתחי עמדה מטווח רחוק ולמנוע מהחיילים הרוסים לצאת החוצה.

כלקח שנלמד מכיבוש גרוזני הפעילו גם הרוסים צלפים. בעמדות רוסיות רבות, שעליהן צרו הצ'צ'נים, היו מוצבים צלפים. יעילותם של אלה הייתה רבה ביחס ליעילותם של חיילי החי"ר הרוסים הרגילים, אך גם הצלפים הרוסים לא

צלף רוסי בפטרול חמוש ב"דרגובוב"

הצליחו לסכל לחלוטין את טקטיקת הבידוד שנקטו הצ'צ'נים. ובכל זאת אין להמעיט מהישגיהם: אף שהצ'צ'נים לא נחשפו בדרך-כלל לאש הצלפים הרוסים, משום שנעו דרך בניינים ומחסות, הרי שסכנתם של אלה הגבילה את חופש הפעולה שלהם בכך שאילצה אותם לבחור דרכי תנועה נסתרות וארוכות, האטה חלק מפעולותיהם ומנעה מהם להתקרב יתר על המידה לעמדות רוסיות מסוימות.³¹

בסופו של דבר הסתיימה המתקפה הצ'צ'נית של אוגוסט 1996 בניצחון מרשים ובהישג אדיר: לאחר כשבועיים של לחימה

הושגה הפסקת אש, והרוסים נסוגו מגרוזני ולאחר מכן מכל צ'צ'ניה. על-פי הסכם הביניים שעליו חתמו שני הצדדים אמור היה להיחתם הסכם קבע בתוך חמש שנים.

נסיגת הכוחות הרוסיים לא הביאה לצ'צ'ניה את השלום המיוחל. המדינה לא הצליחה לשקם את תשתיותיה ההרוסות עד היסוד, סבלה מהקצנה דתית אסלאמית, מסכסוכים פנימיים, מהתגברות הפשיעה ומיכולת מנהלית ירודה במיוחד. כמו כן לא הושגה שום התקדמות במחלוקת המרכזית עם הרוסים: האם תהיה צ'צ'ניה עצמאית לחלוטין או רק אוטונומיה במסגרת רוסיה.

בקיץ 1999 פלשו מוסלמים קיצונים מצ'צ'ניה³² לרפובליקה השכנה דאגסטן. מטרת הפלישה הייתה לעורר התקוממות עממית ברפובליקה, לאחדה עם צ'צ'ניה ולהפוך את המדינה המאוחדת לרפובליקה אסלאמית.³³ כוחות רוסיים בסיוע האוכלוסייה המקומית גירשו את הפולשים במהירות.

בספטמבר 1999 שוב פלשה רוסיה לצ'צ'ניה בעקבות סיבוב נוסף של קרבות ובמיוחד כתגובה לרצף של פיגועים, שכוונו נגד בנייני מגורים בערים רוסיות – ובכללן מוסקבה – ואשר הצ'צ'נים הואשמו באחריות להם. לקראת הפלישה השנייה ריכזו הרוסים כוח גדול יותר וחמוש טוב יותר מאשר

לצלפים של ממש, שהוכשרו במיוחד לתפקידם. יחד עם זאת, הפעם הפעילו הרוסים מספר רב של צלפי "ספצנאץ", שסייעו לצלפים האחרים, המיומנים פחות, ותמכו בהם.

פעם ראשונה כטרגדיה, פעם שנייה כ"ל

בכיבוש גרוזני ב-1999 התבססו הרוסים על אמצעים, שכהגדרתו הצינית של חוקר אמריקני היו "יותר מאשר קטלניים".³⁶ הרוסים עשו שימוש מסיבי בפצצות דלק-אוויר וברקטות דלק-אוויר³⁷ וכן בפצצות רגילות שהוטלו ממטוסים ונורו מתותחים. כתוצאה מכך נראתה גרוזני עם תום הקרבות כמו הירושימה החרבה. אבל השימוש המסיבי שעשו הרוסים באמצעים זורעי הרס לא מנע מהם לעשות שימוש מסיבי גם באמצעים הרסניים פחות, כגון צלפים. כצעד מכין לקראת הכניסה לגרוזני החדירו הרוסים לעיר ארבע פלוגות צלפים - כ-300 איש.³⁸ שתי פלוגות מתוכן היו של הצבא ושתי פלוגות השתייכו לכוחות משרד הפנים. ארבע פלוגות הצלפים נתמכו על-ידי

מקרבות גרוזני הפיק הצבא הרוסי את הלקח שלא כדאי להיכנס לערים, אולם הוא לא נערך כראוי לאפשרות כי ייתכן שבכל זאת יידרש לעשות זאת

צוותים של כוחות מיוחדים, שהסתננו אף הם לתוך העיר. אלה התמקמו בבניינים שולטים, ומשם פעלו ביום ובלילה.³⁹ נגד הלוחמים הצ'צ'נים וחיפו על תנועות הצבא הרוסי.⁴⁰ הרוסים גם צירפו צלפים לכוחות המתקדמים ויצרו ביחידות מסוימות כוחות המורכבים מצוותי פעולה קטנים. כל צוות כזה כלל מפעיל "ארפי-גי", צלף וחיילים חמושים ברובי סער. למעשה היה זה העתק של צוות הקרב הצ'צ'ני, שהתברר כמבנה יעיל וגמיש מאוד. כמו כן היו בצוותים האלה נושאי

לקראת הפלישה הראשונה. יתר על כן, בתחילה אף טענו המדינאים והמפקדים הרוסים כי אין כל כוונה לפלוש לגרוזני, אלא רק לכתרה. אולם בפועל שוב נכנס הצבא הרוסי לגרוזני ונלחם בה במשך יותר מחודש. הפעם היו הרוסים מוכנים יותר למלחמה: הציוד שעמד לרשות כוח הפלישה היה רב יותר, הפיקוד היה החלטי יותר, ולרשות היחידות הלוחמות עמדו הרבה יותר צלפים.

הרוסים ניצלו היטב את פסק הזמן בין המלחמות והפיקו לקחים בתחומים רבים - החל מהפעלת הארטילריה וכלה בתחום התיאום בין השריון לחי"ר. בפלישה השנייה - בניגוד לזו הראשונה - התקדמו בדרך-כלל הטנקים הרוסיים בחיפוי חי"ר מלא. גם בתחום הצלפים הופקו לקחים רבים - למשל, בתחום של הכשרת הצלפים. לשם המחשה: בקיץ 1999 הוקם בית-ספר ארמיוני לצלפים, שאויש על-ידי מדריכים בוגרי תחרויות אולימפיות.³⁴ לרשות הכוחות הרוסיים שנכנסו לגרוזני ב-1999 עמדו הרבה יותר צלפים מאשר במלחמה הראשונה.³⁵

אולם באופן תמוה למדי לא הוכשרו הצלפים הרוסים ללוחמה בשטח בנוי. מקרבות גרוזני הפיק הצבא הרוסי את הלקח שלא כדאי להיכנס לערים, אולם הוא לא נערך כראוי לאפשרות כי ייתכן שבכל זאת יידרש לעשות זאת. וכך אירע שאימוני הצבא בכלל והצלפים בפרט התמקדו בלחימה בשטחים פתוחים. רק לעיתים רחוקות זכו הצלפים הרוסים להכשרה בתחום הלחימה העירונית, ולרוב הם נותרו רק בבחינת קלעים טובים, שקיבלו רובי צלפים, ולא הפכו

רקטות דלק-אוויר.

בתחום הלחימה נגד צלפים הפעילו הרוסים כמה שיטות. אחת מהן, שלא כוונה רק נגד צלפים, הייתה הפעלת כוחות למשיכת אש מצד הצ'צ'נים. משפתחו אלה באש וחשפו את עמדותיהם, הגיבו הרוסים באש ישירה ועקיפה מסיבית במיוחד כדי להחריב את העמדות הצ'צ'ניות שזוהו. הטקטיקה הזאת התגלתה כבעייתית כאשר היו הצ'צ'נים ניידים או סמוכים לכוחות רוסיים מכדי שאלה האחרונים יוכלו להפעיל נגדם תחמושת דלק-אוויר או ארטילריה. אולם

נגד גושי התנגדות מרוכזים ומרוחקים מהכוחות הרוסיים הוכיחה את עצמה השיטה הזאת כיעילה, אם כי היא גבתה, כמובן, מחיר כבד מהאזרחים.

שיטות נוספות של לוחמה נגד צלפים שהפעילו הרוסים כבר הוזכרו בהקשר למלחמה הראשונה, אלא שבמלחמה השנייה יושמו אחדות מאותן השיטות בצורה יעילה יותר. למשל, במלחמה השנייה הקפידו הרוסים להעניק לרק"ם שלהם אבטחת חי"ר, ובשל כך עלה בידיהם להפעיל תותחים נגד מטוסים ואת תותחי הנגמ"שים שלהם נגד צלפים ונגד לוחמים בקומות הגבוהות, בלי שהרק"ם יהיה טרף קל לציידי הטנקים הצ'צ'נים.⁴¹ יחד עם זאת, בשל ההצלחה היחסית של החי"ר

הרוסי באבטחת כלי הרק"ם עלתה חשיבותם של הצלפים הצ'צ'נים כאמצעי לעיכוב החי"ר הרוסי ולפגיעה בו.

בניגוד לתקוותיהם של הרוסים, הארטילריה התגלתה כנשק שאינו יעיל דיו נגד הלוחמים והצלפים הצ'צ'נים. הסיבות: ניידותם הגבוהה של הצ'צ'נים, שאיפשרה להם לחמוק במהירות מזירת הקרב ונטייתם של הצ'צ'נים להילחם בטווחי מגע קצרים, שבהם לא יכלה הארטילריה הרוסית לפעול.

התיאום בין הכוחות הרוסיים השונים היה רחוק מלהיות מושלם, וכתוצאה מכך אירעו מספר תקריות, שבהן ירו כוחות רוסיים אלה על אלה. "ברגע שאנחנו מזהים אחד [צלף צ'צ'ני], אנחנו מזמינים ארטילריה, אבל בדרך-כלל יש להם זמן להסתלק לפני שתותחנינו פותחים באש",⁴² התלונן חייל רוסי, ואילו חייל רוסי אחר התלונן כי "אנחנו מבקשים מהארטילריה להשמיד את הבניינים שבהם יש צלפים, אבל הם לא עושים את זה".⁴³ האמת היא שהארטילריה הרוסית בהחלט "עשתה את זה", בדרך כלל, אך למרות זאת היא לא

ענתה על הציפיות שתלו בה.

תקוותם של הרוסים כי הפעלת כוח מסיבית תאפשר להם לצמצם מאוד את אבדותיהם לא התגשמה. "יותר ויותר מצאו את עצמם המפקדים הרוסים נשענים על צלפים, דבר שהגדיל עוד יותר את חשיבותם של הבניינים הגבוהים".⁴⁴ כתוצאה מכך ייחסו שני הצדדים חשיבות רבה לשליטה על הבניין הגבוה ביותר בגרוזני. בניין זה, שהיה בן 12 קומות והכיל כ-500 דירות, נמצא כחצי קילומטר מכיכר מינוטקה – שטח מפתח, שעל השליטה בו התנהלו קרבות עזים

צלף רוסי, לא מוסווה, בעמדה

וממושכים. מהקומות הגבוהות של הבניין ניתן היה לשלוט על חלק ניכר ממרכז גרוזני, אולם הן הרוסים והן הצ'צ'נים לא הצליחו להשיג שליטה מוחלטת בבניין. בפועל שלט כל צד על חלק מהבניין, מה שאיפשר לשני הצדדים למקם בו (כמובן, בנפרד) צוותי צלפים, שפעלו ממנו ופגעו במטרות באזורים נרחבים בעיר.⁴⁵ העובדה שהן הרוסים והן הצ'צ'נים הצליחו למקם צלפים באותו בניין מלמדת על יכולות ההסוואה שהיו לצוותי הצלפים של שני הצדדים. אילולא היכולת הזאת הייתה מתפתחת מלחמה בתוך הבניין, או לפחות היינו רואים ניסיונות לכוון אש מבחוץ לעבר דירות חשודות. מדיווחים צ'צ'ניים⁴⁶ ניתן גם ללמוד כי יעילותם של הצלפים הרוסים השתפרה מאוד במלחמה השנייה בהשוואה ליכולות שהפגינו במלחמה הראשונה.

לטענת אחד המקורות הפעילו יחידות רוסיות מסוימות מנורות הבזק רבות עוצמה נגד צלפי לילה צ'צ'נים. המנורות האלה – לפי אותו מקור – סינוורו את הצלפים הצ'צ'נים

צלף בפעולה בצ'צ'ניה חמוש ברובה "אס־וה־דה"

מסוימות. בכל פעם הם קבעו את מיקום העמדות שלהם בהתאם למצב. למשל, בקרב על כיכר מינוטקה התמקמו הצלפים הצ'צ'נים בנקודות שולטות, ובכך חלשו על כל הכניסות לכיכר ומנעו מיחידות רוסיות במשך זמן רב להשתלט על הכיכר ועל השטחים שחולשים עליה.

לדברי אסלנבק איסמעילוב, מפקד ההגנה על גרוזני, הורה נשיא צ'צ'ניה, מסחאדוב, להשתמש רק בצלפים כדי להגן על העיר.⁵⁰ ספק אם אכן ניתנה הוראה כזאת. סביר להניח שמדובר בלוחמה פסיכולוגית של הצ'צ'נים, שנועדה לתת לרוסים את התחושה שכל לוחם צ'צ'ני הניצב מולם הוא צלף מומחה. גם אם אכן מדובר רק בלוחמה פסיכולוגית, הרי יש בה כדי להעיד על חששם הרב של הרוסים מפני הצלפים הצ'צ'נים – חשש שנבע מיכולת הצליפה המרשימה של אלה.

בסופו של דבר שוב נפלה גרוזני בידי הרוסים לאחר לחימה ממושכת. נכון לזמן כתיבת המאמר הזה הרוסים שולטים – פחות או יותר – על העיר, אך עדיין נתקלים בהטרדות תכופות מצד צלפים צ'צ'נים המסתננים לתוך העיר.

סיכום

בלחימה העירונית בצ'צ'ניה מילאו הצלפים תפקיד חשוב ביותר – בעיכוב כוחות, בפגיעה במפקדים, בהשפעה פסיכולוגית, בחיפוי על כוחות לוחמים, בתצפית ובמתן סיוע אש. צלפים מאומנים הוכיחו את עצמם כנכס חיוני להתקדמות בשטח עירוני. ניצול המחסות הרבים שמספק השטח העירוני איפשר לצלפים לפעול גם בטווחים קצרים, יחסית. מבחינת החי"ר צלף מיומן בשטח עירוני הוא כנראה הסיכון הגדול ביותר לצד מטענים ומלכודים. מהלחימה על גרוזני – בחורף 1994-1995 וב-1999 – ניתן להפיק את הלקחים הבאים:

1. יש להרבות בשימוש בצלפים. שימוש מושכל בצלפים יצמצם את האבדות של כוחותינו וירבה אותן אצל האויב.

ושיבשו את תפקודם של האמצעים לראיית לילה שעמדו לרשותם. אומנם נכון הוא כי הבזק אור ממוקד מול אמצעי תצפית מדור א' (שהיו הנפוצים ביותר בצבא הרוסי) מסוגל לפגוע בראיית המפעיל, אולם אין אישור ממקורות נוספים שהרוסים אכן

הפעילו אמצעים לסנוור הצלפים הצ'צ'נים.

באשר לצ'צ'נים – הם המשיכו להפעיל צלפים באופן מסיבי וביעילות רבה. הרוסים ראו בצלפים הצ'צ'נים את "האיום העיקרי לצבא הרוסי",⁴⁷ – ובצדק. במהלך הקרבות שלחו הצ'צ'נים כוחות צלפים – כנראה עתודה – להסתנן אל תוך גרוזני.⁴⁸ אלה נדרשו תוך כדי תנועתם לגלות מטרות ולתקוף אותן. הצ'צ'נים המשיכו להפעיל צלפים בלילה – שלעיתים היו מצוידים באמצעי סימון לייזר – במשימות של

"ירה וברח": צלף היה מתמקם, יורה מספר יריות מדויקות ונעלם עוד בטרם הספיקו הרוסים לאתר את העמדה. במטחי אש סכנה לא היה הרבה מן המועיל במקרה כזה, ופעולתו של צלף בודד הספיקה כדי לזרוע מהומה בקו הרוסי. האפקט הפסיכולוגי של ירי מדויק מנקודה לא ידועה היה גדול, בייחוד בלילה.

לקראת העימות השני, בניגוד לעימות הקודם, עשו הצ'צ'נים עבודות התבצרות משמעותיות. חלק מהעבודות האלה היה הכנת עמדות מבוצרות לצלפים – לא תמיד בקומות

הגבוהות של בניינים, מפני שהרוסים ציפו לכך ולעיתים קרובות ירו אש מונעת לעברן. גם אם הגזים עיתון רוסי בטוענו ש"כל קומה ראשונה הפכה לעמדת פילבוקס מבוצרת לצלפים",⁴⁹ הרי שצבא הפלישה הרוסי בהחלט נתקל בעמדות מרובות כאלה. הודות לתקופת ההכנה הממושכת בין שתי המלחמות התאפשר לצלפים הצ'צ'נים במלחמה השנייה לפעול מעמדות רבות שהיו נסתרות ומוגנות ובכך לצמצם את הסיכוי לגלותם.

מובן שהצלפים הצ'צ'נים לא הגבילו את עצמם לקומות

**בלחימה העירונית בצ'צ'ניה
מילאו הצלפים תפקיד חשוב
ביותר – בעיכוב כוחות, בפגיעה
במפקדים, בהשפעה
פסיכולוגית, בחיפוי על כוחות
לוחמים, בתצפית ובמתן סיוע
אש. צלפים מאומנים הוכיחו את
עצמם כנכס חיוני להתקדמות
בשטח עירוני**

2. צלפים חייבים לעבור הכשרה משמעותית בלחימה עירונית בשל תנאיה הייחודיים – במיוחד תנאי הראות הגרועים וטווחי המגע המצומצמים. צליפה עירונית אינה מקצוע הנלמד דרך אגב. אומנם צלף טוב ידע להסתגל בעצמו לכל סביבה חדשה שבה ידרש להילחם, אולם על מנת לצמצם את שכר הלימוד – דהיינו לחסוך אבדות לכוחותינו – כדאי שהלימוד ייעשה בתנאי אימון ולא תחת אש אויב.

3. צלף צריך ללמוד כיצד להתמודד מול אמצעים נגד צלפים שמפעיל האויב. כאשר הוא מגלה איום, עליו להחליט כהרף עין אם לנתק מגע ולעבור לעמדה אחרת או לפעול לנטרול האיום. למשל, אם מופיע מפעיל נשק תרמו-בארי, חייב הצלף בדרך-כלל לפגוע בו מייד, כדי שלא ייפגע בעצמו. כמעט כל מטרה אחרת שלו הופכת משנית – עד להסרת האיום המיידי הראשי.

4. יש להקדיש מאמץ משמעותי להכנת כוחותינו להתמודדות עם צלפים. למשל, בלחימה הנוכחית בשטחים הפעילו הפלסטינים צלפים, ואלה הסבו אבדות לצה"ל. הצלפים של צה"ל צריכים לשמש גם לאיתור צלפי אויב, צוותי תצפית צריכים לתת דגש על מיקומם של צלפי האויב, ואילו היחידות צריכות ללמוד לאתר צלפים⁵¹ ולהתמודד עם מצב של אי-ודאות, שבו נפגעים חיילים מאש שקשה לאתר את מקורה, ואין אויב בעין.

אם לא ייעשה הדבר, ייאלצו היחידות לשלם שכר לימוד יקר מאוד.

הערות

1. לא כל הצ'צ'נים תמכו בבדלנים, אולם סמיכות של נוחות אתיחס לבדלנים כאל "הצ'צ'נים". במקומות שבהם יש צורך להזכיר כוחות צ'צ'ניים שאינם בדלניים, הם מוגדרים כ"פרו-רוסיים".
2. הדיווחים הרוסיים התייחסו כמעט לכל צ'צ'ני שיועד לירות כאל "צלף". בכל אופן, בחלק ניכר מהמקרים דובר לא בצלפים מקצועיים בעלי ציוד מיוחד, אלא בקלעים טובים, שהיו מצוידים בנשק סער רגיל, שהופעל מטווחים לא גדולים.
3. הבניין הגבוה ביותר במרכז גרוזני היה בן 12 קומות ושלט על חלק נכבד ממרכז העיר. במלחמה השנייה מילא הבניין הזה תפקיד חשוב בלוחמת צלפים – ועל כך בהמשך.
4. קשה מאוד לגלות עמדת צלף שנמצאת בגובה הקרקע, שכן ברגע שנפתחת אש צלפים, הנטייה האינסטינקטיבית היא להסתכל כלפי מעלה ולא כלפי מטה. יתר על כן, קשה למדי להבחין בחור קטן בקיר, בייחוד אם סביבתו אינה נקייה לחלוטין.
5. כמה מגינים צ'צ'נים היו בגרוזני? לפי Antal (עמ' 33). לפירוט מלא של המקורות ראו בפרק "ביבליוגרפיה" (ה) היו בעיר 6,000 מגינים. לפי "Deadly Classroom", Thomas, המתבסס למעשה על ההערכה הרוסית הרשמית דאז, היו בעיר 15 אלף מגינים. Graue, "The Aftermath" נוקב במספר 12 אלף. Gall and De Wall (עמ' 208) מביאים את דבריו של גנרל סרגיי סטפשיין (Stepashin), ראש ה-FSK, שאומר כי להערכת הרוסים היו בגרוזני בין 5,000 ל-7,000 לוחמים צ'צ'נים. לדבריו, זה אכן הסד"כ שהיה בגרוזני. הטעות הייתה בהערכת נכונותם להילחם. לפי השתלשלות העניינים במלחמה (שבה מעולם לא הופעל כוח הגדול מ-3,000 איש, וגם הוא לא היה כולו מאורגן) ולפי עדויותיהם של עדי ראיה שונים, הערכתו נראית סבירה, מה גם שהייתה הערכה פנימית ולא פורסמה בזמנה לגורמי

חון. בשנת 2000 אמר שר הפנים הרוסי, אנטולי קוליקוב, שלרשות הצ'צ'נים עמדו בין 9,000 ל-10,000 לוחמים. (Kollikov, Rand CF-162 App. B., 39). היו שמועות על שכירי חרב בשירות הצ'צ'נים – גורמים רוסיים הגדילו לעשות וטענו כי לדודאיב היו בגרוזני 6,000 (!) שכירי חרב, רבים מהם אפגנים, נוסף על הלוחמים הצ'צ'נים – אך לא הוצגו כל ראיות להימצאותם של אלה, ועדי ראיה מדווחים על מספר זעום בלבד של מתנדבים ושל שכירי חרב. יש להניח שמדובר בדיסאינפורמציה רוסית במסגרת לוחמת המידע הרחבה מאוד שהתנהלה בצ'צ'ניה. ראוי לציין בהקשר הזה שישנן סתירות מהותיות בין הטענות האלה, כפי שפורסמו בכלי התקשורת, לבין ההערכות הרוסיות האמיתיות.

6. הצ'צ'נים הסתמכו על מטחי "אר-פי-גי" מהצד, למעלה ומאחור להשמדת טנקים מתקדמים, כגון "טי-80". כל טנק שהושמד נפגע בדרך-כלל משלוש עד שש פצצות "אר-פי-גי" ("A Weapon for all Seasons"). אולם גנרל אנטולי קוליקוב, שר הפנים הרוסי בשנת 2000 ומפקד כוחות משרד הפנים הרוסי בגרוזני החל מ-26 בינואר 1995, ציין כי ראה אישית טנק שפגעו בו לא פחות מ-20 פצצות "אר-פי-גי" (Kulikov, CF-162, App. B., 45)

7. Rand CF-162 app. C

8. Olikier, 19

9. חיילים רוסיים רבים נשארו בנגמ"שים מתוך הנחת שווא ששם הם בטוחים יותר. רובם מתו בתוך כלי-רכבם, שנפגעו חיש מהר מנשק נ"ט שירו הצ'צ'נים.

10. רוב המגעים בשטח בנוי הם בטוחים קצרים ביותר.

11. הגירסה הראשונה מופיעה אצל Kulikov, CF-162 App. B. הגירסה השנייה מופיעה, בין השאר, אצל Gall and De Wall ואלא Lieven, "Chechnya", עדויות של ניצולי הקרב תומכות בגירסה השנייה.

12. Gall and De Wall, 9

13. ראוי לציין שהכוח שכבש את העיר היה הקורפוס השמיני של וולגוגרד (לשעבר סטלינגרד) בפקודו של גנרל לב רוחלין. רוחלין עצמו אמר בשיחה עם נספח צבאי אמריקני כי התבסס במידה רבה דווקא על לקחי כיבושה של ברלין בידי הצבא האדום.

14. Gall and De Wall, 204

15. הצ'צ'נים נטשו ב-18-19 בינואר את ארמון הנשיאות, מרכז הפיקוד שלהם, לאחר שנפגע משתי פצצות חודרות בונקרים. הם יצאו משם ללא הפרעה, אף שהרוסים היו בקרבת מקום, ואף שבימים שלפני כן הם ירו ללא הרף על הבניין. לא נותרה לעבר הנוטשים אש צלפים, אף שהיו צלפים באיזור. אחד הלוחמים הצ'צ'נים, שהיה בקבוצת המאסף, העריך שהצלפים הרוסים לא נלהבו להיכנס לקרב, כי "גם הם היו מותשים" (Gall and De Wall, 217). על עטיפת ספרו של רוברט סילי (Seeley) מופיעה תמונה של סוכנות "אי-פי", שצולמה ב-19 בינואר בבוקר, ובה נראה לוחם צ'צ'ני החוצה בריצה את הכיכר שלפני ארמון הנשיאות. מאחוריו, במרחק גדול, נראה לוחם צ'צ'ני נוסף. מטבע הדברים, אילו היו הרוסים חולשים באש צלפים על הכיכר הגדולה והפתוחה, לא היה דבר זה בגדר האפשר. תומס ב-"Chechnya III" מציין בין ליקויי הרוסים גם "הפעלה עלובה של צלפים".

16. Reed, Pt. III

17. Thomas, "Chechnya III"

18. Olikier, 8

19. ראו להלן הערה 5

20. בייחוד, לדברי הרוסים, מאסטוניה, שזכרה למנהיג הצ'צ'נים, ז'וחאר דואייב, חסד בשל סירובו לאפשר – בהיותו גנרל בחיל האוויר הרוסי ומפקד בסיס מפציצים אסטרטגיים באסטוניה – את נחיתתם של כוחות רוסיים כדי לכבד את ההתעוררות הלאומית האסטונית ב-1991.

באש ארטילרית ובהפצצות, כפי שעשו לבניינים רבים אחרים. אולי חשבו שהשימוש בצלפים מצדיק את קיום הבניין, אולי מדובר סתם בשלומיאליות, ואולי ישנה סיבה שאינה ידועה לנו.

46. למשל מאתר האינטרנט www.qoqaz.net - אתר תעמולה בוטה ואנטישמי, שאימץ כל מאבק שבו מנהלים מוסלמים ג'יהאד נגד "כופרים". בכל אופן, כאשר הוא מדווח על מותו של מפקד צ'צ'ני מכדור צלפים, יש להניח שמדובר בדיווח מהימן, שכן שום תועלת אינה יכולה לצמוח לו מדיווח שקרי בעניין הזה. נוסף על כך בריאיונות של גורמים צ'צ'ניים לתקשורת זרה (למשל, INTERFAX, 27 Jan 2000) נאמרו דברים דומים.

47. Rossiskaya Gazeta, 21 January 2000

48. AFP, 27 December 1999

49. Rossiskaya Gazeta, 21 January 2000

50. INTERFAX, 30 January 2000

51. הצבא הבריטי הכין כוחות לאירלנד תוך שימוש במדמה אש אויב, שנועד ללמד חייל לזהות את כיוון האש ואת טווחה גם בשטח עירוני, שההדים שבו מבלבלים ביותר. ראו: "עימות בעוצמה נמוכה", **תצפית** 14, אג"ס-תורה"ד, בלמ"ס, טבת תשנ"ו

מקורות

מקורות מומלצים במיוחד מסומנים בכוכבית. מקורות שצוטטו במאמר מוזכרים ברשימה שלהלן, גם אם הנושא העיקרי שלהם אינו קשור ישירות ללחימה.

צ'צ'ניה - כלי

Dunlop, John B., **Russia Confronts Chechnya - Roots of a Separatist Conflict**, Cambridge, Cambridge University Press, 1998

*Federation of American Scientists (FAS) "Second Chechnya War - 1999-???", **FAS Online**

Gall, Carlotta and De Wall, Thomas, **Chechnya - Calamity in the Caucasus**, New York University press, 1998

Lieven, Anatol, **Chechnya: Tombstone of Russian Power**, Yale University press, 1998

Seeley, Robert, **Russo-Chechen Conflict, 1800-2000, a Deadly Embrace**, London, Franc Cass, 2001

*Smith, Sebastian, **Allah's Mountains: Politics and War in the Russian Caucasus**, I B Tauris & Co Ltd, 1998

טקטיקה וענייני לחימה

*הנקין יגיל, "גרזוני, צ'צ'ניה - הלחימה בשטח עירוני", **זרקור - הלחימה בשטח** 2000, נובמבר 2000

שי שאול, **המלחמה הצ'צ'נית השנייה**, תורה"ד-היסטוריה, 2001

Antal, John F., "A Glimpse of Wars to Come: The Battle for Grozny", **Army**, June 1999, pp. 28-40

Arquilla, John and Karasik, Theodore, "Chechnya: A Glimpse of Future Conflict?" **Studies in Conflict & Terrorism**, Vol. 22, 3, 1999

*Arquilla, John, and Ronfelt, David, "Swarming and the Future of Conflict", **Rand Document DB-311**, Rand Online.

Bayev (Baev), Pavel K., "Russia's Airpower in the Chechen War: Denial, Punishment and Defeat", **The Journal of Slavic Military Studies (JSMS)**, June 1997, pp. 1- 18

Blandy, Charles, "The Chechen Conflict: A Microcosm of the Russian Army's Past, Present, and Future", **Jane's Intelligence Review: Special Report** no.11, 1996

Celestan, Gregory J., "Wounded Bear: The Ongoing Russian Military Operation in Chechnya", **Foreign Military Studies**

21. אף כי נשים צ'צ'ניות אכן השתתפו, כנראה, פה ושם בלחימה, ואף כי חיילים רוסים טענו שהרגו אחדות מהן.

22. Lieven, **Through A distorted Glass**

23. Grau and Jorgensen

24. ראוי לציין שרוב אוכלוסיית גרזוני הייתה רוסית, והיא אשר ספגה את רוב הנפגעים בלחימה. הרוסים פגעו איפוא קשות באנשים, שאותם, כביכול, באו להושיע.

25. מעבר להיותה שיטת לחימה בעייתית מבחינה מוסרית היא גם הייתה בזבזנית מאוד מבחינה כלכלית בשל עלותו הגבוהה של כל מטח ארטילרי. יתר על כן, השמדה נרחבת של בנייני קומות יוצרת מכשול לכוח המתקדם. ההרסות חוסמות רחובות לתנועת רק"ם ויוצרות מקומות מסתור מצוינים למגן. המסקנה היא איפוא שהריסה כאמצעי טקטי יכולה לפעול דווקא לרעת התוקף.

26. Rand CF-162 App. C, Thomas, "Grozny III"

27. על אלה ראו, למשל: Leaf, "Thermobaric Weapons"

28. קיימות גם וריאציות היורות פצצות תבערה ופצצות עשן.

29. טנק או נגמ"ש בעל מיגון בינוני, הפועל בעל-לחץ ואטום לאב"ד, יגן בדרך-כלל על אנשי הצוות גם בזמן פגיעה תרמורבארית. לעומת זאת, מיגון אישי לחייל אינו מגן מפני פגיעה כזאת, שעיקרה לחץ והדף ולא רסיסים. בפגיעה ליד טנק עם כוות פתוחות ייפגעו אנשי הצוות מההדף, אף כי הטנק יישאר שלם למדי.

30. מתקפת אוגוסט מתוארת בפירוט בחוברת של הח"מ: **גרזוני, צ'צ'ניה: הלחימה בשטח עירוני**, תורה"ד, 2000 (בלמ"ס)

31. יחד עם זאת יש לציין שבדרך-כלל לא היו הצ'צ'נים כל כך מעוניינים לכבוש את העמדות, אלא רק לתת לחייליהן "להתבשל במיץ של עצמם", ללא יכולת לצאת, לתספק את עצמם או לחבור לכוחות רוסיים אחרים. אך, כאמור, אש הצלפים הרוסית סירבלה מעט את תנועות הצ'צ'נים ובוודאי מנעה גורל מר מכמה עמדות רוסיות.

32. בראשות שאמיל בסאייב, שפיקד על כיבוש גרזוני באוגוסט 1996.

33. ממשלת צ'צ'ניה בראשות אסלן מסחאדוב - רמטכ"ל הכוחות הצ'צ'ניים במלחמה הראשונה - לא הייתה מרוצה מהמהלך, אך לא עשתה שום צעד מעשי נגד הפולשים ותומכיהם, אף שהשלכותיו של המהלך הזה היו ברורות.

34. Oliker, 8

35. גם נוספו דגמים חדשים של רובי צלפים, כגון רובה צלפים בקוטר 12.7 מ"מ. זה האחרון לא זכה לפופולריות רבה בקרב הצלפים הרוסים בשל משקלו, הרעע שלו, הרעש שהקים והרשף הבלוט שלו. כמו כן טענו מפעיליו כי התגלו בו בעיות בתחום הדיוק. מהסליבות האלה העדיפו בדרך-כלל הצלפים הרוסים לחזור ל"אסיווידי". לעומת זאת יש דיווחים על שימוש יעיל שעשו דווקא צלפים צ'צ'נים ברובי צלפים מהדגם החדש. רובים אלה הגיעו לידיהם ממשלוחים שנגנבו על אדמת רוסיה.

36. Rand CF-162 App. C.

37. בייחוד יש לציין את Tos-1 "בוראטינו", המבוסס על תובת ה"טי-72" ויורה בכינון ישיר 30 רקטות דלק-אוויר 220 מ"מ למרחק של עד 3.5 ק"מ. מטח מלא מכלי כזה מסוגל, לדברי הרוסים, להסב נזק כבד למשבצת ששטחה הוא 400x200 מטרים.

38. ITAR-TASS, 22 December 1999

39. במלחמה השנייה - בניגוד לראשונה - צוידו צלפים רוסים רבים בכוונות לילה, אולם עדיין לא לכל צלף היו כוונות כאלה.

40. Rand CF-162, App. B.

41. Oliker, Ch. 4

42. AFP, 29 Dec. 1999

43. AFP, 13 Jan 2000

44. Oliker, 49

45. סיפור זה מופיע במספר מקורות רוסיים, אך בכל אחד מהם בגרסה מעט שונה. עולה התמיהה מדוע לא השמידו הרוסים את הבניין

from Urban Combat", Rand Document MR-1289, **Rand Online**

Orr, Michael J., "The New Year's Eve Attack on Grozny", **Red Thrust Star**, July 1996, **FMSO Online**

Orr, Michael J., "Some Provisional Notes On Current Russian Operations In Dagestan & Chechnya", **Post Soviet Armies Newsletter**, 3 December 1999, <http://www.geocities.com/Pentagon/Barracks/6122>

Orr, Michael J., "Second Time Lucky? Evaluating Russian Performance in the Second Chechen War", **Conflict Studies Research Centre**, <http://www.ppc.pims.org/csdc/JIRArticle.htm>

Peters, Ralph, "The Future of Armored Warfare", **Parameters**, Autumn 1997, pp. 50-59

Pillony, John R., "Burning Corpses in the Streets: Russian Doctrinal Flaws in the 1995 Fight for Grozny", **JSMS** 2000, #2

Reed, James, "The Chechen War:"
 "Part I", **Red thrust star**, April 1996, **FMSO Online**
 "Part II", **Red thrust star**, July 1996, **FMSO Online**
 "Part III", **Red thrust star**, October 1996, **FMSO Online**

Simunovic, Pjer, "The Russian Military in Chechnya - A Case Study of Morale In War", **JSMS**, March 1998, pp. 63-95

Speyer, Arthur, "The Two Sides of Grozny", Rand Document CF-162 ("Capital Preservation: Preparing for Urban Operations in the 21st Century"), Appendix C, **RAND Online**

Thomas, Timothy L., "The Chechen Conflict and Russian Security: the Russian Armed Forces Confront Chechnya: I: Military-Political Aspects 11-31 December 1994", **JSMS**, June 1995 pp. 233-256II: Military Activities 11-31 December 1994", **Ibid.**, pp.257-290

III: The Battle for Grozny, 1-26 January 1995", **JSMS**, March 1997, pp. 50-108

Thomas, Timothy L., "The Battle for Grozny: Deadly Classroom to Urban Combat", **FMSO Online**

Thomas, Timothy L., "Air Operations in Low Intensity Conflict — the Case of Chechnya", **FAS Online**

Thomas, Timothy L., "Combat Stress in Chechnya: 'The Equal Opportunity Disorder'", **FMSO Online**, 2000

Thomas, Timothy L., "Manipulating the Mass Consciousness: Russian and Chechen 'Information War' Tactics in the 2nd Chechen-Russian Conflict", **FMSO Online**

Thomas, Timothy L., "A Tale of Two Theaters: Russian Actions in Chechnya in 1994 and 1999", **FMSO Online**

*Thomas, Timothy L., "Grozny 2000: Urban Combat Lessons Learned", **FMSO Online**

Van Dyke, Carl, "From Kabul to Grozny: A Critique of Soviet (Russian) Counter-Insurgency Doctrine", **JSMS**, December 1996, pp.689-705

FAS Online: <http://www.fas.org/man/dod-101/ops/war/chechnya1.htm>

CALL (Center for Army Lessons Learned) Online: <http://call.army.mil/call/call.htm>

FMSO Online: <http://call.army.mil/call/fmso/fmso.htm>

RAND Online: <http://www.rand.com>

Command and General Staff School Lessons from Chechnya: <http://www-cgsc.army.mil/ctac/courses/a306/Easton/mout%20grozny.htm>

Office (FMSO) Online, August 1996

Felgenhauer, Pavel, "Russian Military Reform: Ten Years of Failure", **Usnavy Online**

Finch, Raymond C., III "Why the Russian Military Failed in Chechnya", **FMSO Online**

Finch, Raymond C., III "A Face of Future Battle: Chechen Fighter Shamil Basayev", **Military Review**, May-June 1997, pp. 33-41

Geibel, Adam, "Red Dawn in Chechnya, Armored Warfare Planning Conference. A Caucasus Nightmare / A Campaign Chronicle", **Red Thrust Star Online**.

Geibel, Adam, "The Final Score: Russian Armor Losses in Chechnya Reflect Lethality of an Urban Fight", **Armor**, May-June 1999, p. 47

*Grau, Lester W., "Russian-Manufactured Armored Vehicle Vulnerability in Urban Combat: The Chechnya Experience", **Fmso Online**

Grau, Lester W., "The Battle for Grozny and the Battle for Shugart-Gordon: Similarities and Differences", **Call Newsletter** 99-16 Appendix G, Center of Army Lessons Learned (CALL) Online

Grau, Lester W., "Changing Russian Urban Tactics: The Aftermath of the Battle for Grozny", **INSS Strategic Forum 38 Online**, INSS Online

Grau, Lester W. and Jacob W. Kipp, "Urban Combat — Confronting the Specter", **FMSO Online**

Grau, Lester W., "Bashing the Laser Range Finder with a Rock", **Military Review**, May-June 1997, pp. 42-48

Grau, Lester W., "Mine Warfare and Counterinsurgency: The Russian View", **FMSO Online**

Grau, Lester W. and Thomas, Timothy L., "'Soft Log' and Concrete Canyons: Russian Urban Combat Logistics in Grozny", **FMSO Online**

Grau, Lester W., "Handling the Wounded in a Counter-Guerrilla War: the Soviet/Russian Experience in Afganistan and Chechnya", **FMSO Online**, 1998

*Grau, Lester W., "A Weapon for all Seasons: The Old but Effective RPG-7 Promises to Haunt the Battlefields of Tomorrow", **FMSO Online**, 1998

Grau, Lester W., "Urban Warfare Communications: A Contemporary Russian View", **FMSO Online**, July 1996

Grau, Lester W., "Viral Hepatitis and the Russian War in Chechnya", **CALL Publication 98-23**, **CALL Online**

Kulikov, Anatoly S., "The First Battle of Grozny", Rand Document CF-162 ("Capital Preservation: Preparing for Urban Operations in the 21st Century"), Appendix B, **RAND Online**

Lambeth, Benjamin S., "Russia's Air War in Chechnya", **Studies in Conflict and Terrorism**, Vol. 19 No. 4, 1996, p. 365-388

Leaf, Tim, "Thermobaric Weapons: A Weapon of Choice for Urban Warfare", Marine Corps Study Group, **Call Online**

Lieven, Anatol, "The World Turned Upside Down — Military Lessons from the Chechen War", **Armed Forces Journal International**, August 1998, pp.40-43

Lieven, Anatol, "Through a Distorted Lens — Chechnya and the Western Media", <http://www.geocities.com/Pentagon/Barracks/6122/special.html>

Mordica II, George J., "It's a Dirty Business, but Somebody has to do It. (Urban Combat)", **CALL Online**

Novichkov, N., "Frontal and Army Aviation in the Chechen Conflict", **CRO**, June 1995

*Oliker, Olga, "Russia's Chechen Wars 1994-2000: Lessons

המערכה על העיר סואץ במלחמת יום הכיפורים*

הקרב על העיר סואץ הוא דוגמא בולטת לקושי הרב בלחימה בשטח בנוי. העדר מודיעין מדויק על עוצמת האויב ועל היערכותו בעיר והזמן הקצר להכנות שעמד לרשות המפקדים והכוחות גרמו במידה רבה להסתבכות הלחימה. מהלך, שנראה לכאורה פשוט ומהיר, הפך לקרב היחלצות, שגבה מחיר כבד של 80 הרוגים 120 פצועים

אל"ם (מיל') ד"ר שאול שי

לפאתי השטח הבנוי של סואץ היה 4-3 ק"מ בלבד. המועד השני שנקבע על-ידי מועצת הביטחון היה 24 באוקטובר בשעה 7:00.

הכנות המצרים להגנת העיר סואץ

הידיעות על מיקומו ועל עוצמתו של האויב בסואץ, בפורט איברהים ובפורט תאופיק היו דלות ביותר. מח"ט 500, שהטיל על מג"ד טנקים 433 לשמש ככוח המוביל בפריצה אל תוך העיר לאורך הציר "סרג" (כביש סואץ-קהיר), לא היה יכול לומר לו דבר על האויב, ואף לא היה ברור אם נמצאים בכלל כוחות מצריים בעיר. לפני התזוזה, ב-24 באוקטובר בסביבות השעה 9:45, מיקם הגדוד תצפית, אך זו לא תרמה לאיסוף מידע בנושא הזה. הערכת המודיעין, שהושתתה על התרשמויות יותר מאשר על ידיעות, הייתה שבעיר אין כוחות אויב, ושהתנגדותו – אם בכלל – תהיה רופפת. התחושה, כי המלחמה מתקרבת לסיומה, וההנחה, שהאויב נמצא בתהליך התמוטטות, הובילו להערכה, שלאויב לא יהיה עניין להילחם על הגנת העיר. ההנחה הזאת התבררה כשגויה.

במהלך הלחימה התברר כי המצרים היו נחושים להילחם על העיר וכי הם התארגנו לכך תוך ניצול מושכל של היתרונות שמקנה השטח הבנוי למגן

ב-22 באוקטובר 1973 בסביבות השעה 19:00 הייתה אמורה להיכנס לתוקף הפסקת-אש לראשונה מאז שהחלה המלחמה. הפסקת-האש לא נכנסה לתוקפה, ובעקבות זאת הסתמן סיכוי, כי ניתן יהיה – באמצעות כיבוש העיר סואץ – להגשים את המהלך האסטרטגי של ניתוק וכיתור הארמייה השלישית, שהייתה ערוכה בגזרה הדרומית של הגדה המזרחית של התעלה. המשימה הוטלה על אוגדה 162. פריסת האוגדה לפני קבלת הפקודה לכיבוש העיר סואץ הייתה כדלהלן: חטיבה 217 באיזור הציר "עברה", המוביל מן התעלה מערבה, כ-10 ק"מ מדרום למוצאו של האגם המר הקטן (וכ-15 ק"מ מצפון לפורט תאופיק); חטיבה 500 התפרסה כ-10 ק"מ מצפון-מערב לעיר סואץ, וחטיבה 460 התפרסה באיזור המפעלים הפטרוכימיים בדרום-מערב העיר. המרחק מן החניון של החטיבה עד

רמ"ח היסטוריה

טור טנקים צה"לי לפני כניסתו אל העיר סואץ

המערכה על העיר סואץ במלחמת יום הכיפורים

384 מִנְרָבוֹת

1. פריצה אל העיר לאורך ציר "סרג".
2. השתלטות על האיזור העירוני לאורך הציר עד לצומת "סרג"-פולחן".
3. אבטחת הצמתים העיקריים לאורך הציר. לחטיבה הוקצה כתגבורת גדוד חיר"ם 564. משימותיה של חטיבה 460, בפיקודו של אל"ם גבריאל עמיר, היו:
 1. פריצה אל תוך העיר מחניונה באיזור המפעלים הפטרוכימיים לאורך ציר "פולחן".
 2. השתלטות על איזור התעשייה בדרום העיר עד לצומת "פולחן"-זר".
 3. להיות בכוננות לחבירה אל חטיבה 500. לחטיבה הוקצה כתגבורת גדוד חיר"ם 86. חטיבה 217, בפיקודו של אל"ם נתן ("נתקה") ניר, לא תוכננה להשתתף בכיבוש העיר, והיה עליה להיעצר בקצה הדרומי של החיץ החקלאי - בנקודה "עצה 88". אולם אחת מיחידותיה - גדוד 484 (סיירת חרוב), בפיקודו של סא"ל חיים אורן ("איוון") - מילאה תפקיד חשוב במאמצי החילוץ של יחידות חטיבה 500, ובעיקר בפינוי נפגעים.

סיוע

חיל האוויר תוכנן לפעול משחר ועד השעה 7:00 ב-24 באוקטובר בהפצצת ריכוך על העיר. סיוע ארטילרי תוכנן על-ידי אגד ארטילרי 215, שכלל שני גד"בים (גדוד תותחים בינוניים), אחד מהם מוגבר, בגדה המערבית וגד"ב עם סוללה של תותחים כבדים 175 מ"מ

במהלך הלחימה, ולאחר מכן מתוך מסמכי שלל, התברר כי המצרים היו נחושים להילחם על העיר, וכי הם התארגנו לכך תוך ניצול מושכל של היתרונות שמקנה השטח הבנוי למגן. סייעה להם בכך גם העובדה, שהעיר התרוקנה במידה רבה מתושביה. ממסמכי שלל עולה, כי ב-1971 הוכנו תוכניות מפורטות להגנת העיר, כאשר עיקר המאמץ ההגנתי הושקע לאורך כביש סואץ-קהיר, ובעיקר ב"צומת ה-40".¹ כמו כן הוכנה עתודה, שנועדה להעסיק את התוקף בכל מקום שאליו יצליח לחדור או להתבצר בו. המצרים מיקשו את כבישי הגישה, שדרכם היו צפויות להגיע תגבורות, וריכוזו בעיר כלי נשק רבים: מטולי "אר-פי ג'י", רימונים, מקלעים וכלי נשק אישיים.

התוכנית לכיבוש העיר

כוונת הפיקוד הועברה בשעה 13:00 בשדר אל האוגדה, שבו נאמר כי יש לכבוש את העיר סואץ ב-רביע, "בתנאי שהיא לא סטלינגרד".²

התוכנית הייתה, שהכוחות יפרצו לתוך העיר לאורך הצירים "סרג" ו"פולחן" במטרה להשתלט על האיזור העירוני של סואץ. נושא ההתקדמות האפשרית בכיוון פורט איברהים נשאר פתוח, וגם שעת ה"ש" לא נקבעה במפורש, אך הובן שתהיה מוקדמת ככל האפשר מייד לאחר הפצצת ריכוך של חיל האוויר.

כוחות ומשימות

משימותיה של חטיבה 500, בפיקודו של אל"ם אריה קרן, היו:

הכנות

לקראת הפריצה לעיר הרכיב מח"ט 500 כוח משולב בהרכב כדלהלן:

א. גדוד טנקים 433, בפיקודו של סא"ל נחום זקן, ובו ארבע פלוגות טנקים מוקטנות (בסך-הכול כ-20 טנקים) ועוד שתי פלוגות חרמ"ש, האחת רכובה על גבי 7 נגמ"שים, והשנייה על גבי 5 זחל"מים. האחרונה הייתה פלוגת מילואים, שעברה אימון הקמה זמן קצר בלבד לפני הפעולה. הגדוד מנה כ-300 לוחמים.

ב. גדוד חיר"ם 564, בפיקודו של סא"ל יוסף יפה ("יוסי"), היה מורכב מפלוגה משורינית רכובה על 9 נגמ"שי "טופז" (נגמ"שים מדגם OT-62, שנלקחו שלל במלחמת ששת הימים) ומשתי פלוגות, אחת מהן מאולתרת, שנעו על אוטובוסים. הגדוד מנה כ-150 לוחמים והועבר תחת פיקוד החטיבה רק באותו בוקר בשעה 9:00.

ג. כוח צנחנים מאולתר, בפיקודו של סא"ל יעקב חסדאי, שכלל כ-80 חיילים מוסעים במשאיות (כוח חסדאי).

ד. פלוגה א' של גס"ר 189, בפיקודו של רס"ן יעקב דרווי

שריון צה"ל במבואות העיר סואץ

(הסיירת החטיבתית), רכובה על נגמ"שים.

כל הכנות החטיבה נעשו בלחץ של זמן. כל הפקודות התקבלו וניתנו ברדיו, וההיכרות עם מג"ד חיר"ם 564, שהוכפף לחטיבה רק באותו בוקר, הייתה מוגבלת. כאשר ביקש המג"ד לקיים קבוצת פקודות בגדודו לפני התזוזה, לא התאפשר הדבר בשל חוסר זמן, והוא נדרש לתדרך את פקודיו בקשר תוך כדי תנועה. כאמור, קיים גדוד 433 תצפית קצרה

לפני כניסתו לעיר, אך זו לא הוסיפה דבר בנסיבות הקיימות. מספר המפות בקנה-מידה 1:50,000 היה מועט, ומג"ד 564 קיבל רק ארבע מהן. תצלומי אוויר לא היו בנמצא.

בסביבות השעה 9:00 ניתן האות לנוע על אף שגדוד חיר"ם 564, שתחת פיקודו היה גם כוח חסדאי, לא הספיק להתארגן כראוי. מג"ד 433 שיחזר בריאיון איתו את הפקודה שניתנה למפקדי הפלוגות בקשר:

[תחנות] "דינר" [אות קריאה של הגדוד] כאן "דינר", נכנס אל תוך העיר במבנה של "כובס" (פלוגת טנקים כ') לפנים. אני עם "כובס", אחריי שתי יחידות נוספות, אחריהן נגמ"שים, אחרי הנגמ"שים מיכה עם טנקים, ואחרי פלוגת החרמ"ש "חזי". על המבנה לעבור דרך הרחוב הראשי, להגיע ולהשתלט על איזור הצומת הפנימי והחיצוני [הכוונה לצומת ה-40 ול"כיכר המשולשת"], כדי לאפשר כניסה של גדוד 1 [429] של "אדירים" [חטיבה 500] לכביש פורט איברהים [כלומר, לאורך הסוללה], ואם יילך טוב, נמשיך אנחנו ונכבוש את פורט איברהים. השיטה - כל טנק יצויד לאגף, יירה לפנים ולאגף, כאשר הראשון יורה לאגף ימין ולפנים, השני לאגף שמאל ולפנים וכך הלאה. במקום שהכביש יאפשר - יש לעבור לשתי שדרות, במקום שלא, להישאר בשדרה. בכל מקרה לשמור על ארגון אש צמוד. לא לפתוח פערים ולא לאבד אחד את השני. אם אין התנגדות, לירות יותר בשביל אבטחה והפגנת כוח, בעיקר במקלעים, ואם נפתחת אש, לירות כדי להשמיד ולהמשיך ולירות. בשום אופן אין לעצור.

סדר התנועה של הגדוד היה, כנראה, כדלהלן:

- 8 טנקים, ובהם טנק המג"ד.
- פלוגת חרמ"ש על 7 נגמ"שים.
- פלוגת טנקים (מיכה).
- פלוגת חרמ"ש על 5 זחל"מים (חזי) ועוד כוח טנקים.

הקרב על העיר סואץ פריצת חטיבה 500

בסביבות השעה 9:00 היה גדוד 433, ובו 20 טנקים, 7 נגמ"שים ו-5 זחל"מים, מוכן לתנועה ועבר ללא קושי את סוללת מסילת הברזל לפני עלייתו על ציר "סרג". שונה היה מצבו של גדוד חיר"ם 564 (שלו הוכפף כוח חסדאי), שהגיע לשטח ההיערכות זמן קצר לפני כן והתלבט בקשיי התארגנות.

כאשר גדוד הטנקים נע קדימה, וגדוד 564 ביקש לנוע אחריה, התברר כי נגמ"שי השלל OT-62, שהנהיגה בהם טרם תורגלה די הצורך, מתקשים לעבור את הסוללה. החיפושים אחר מעבר נוח יותר עלו במחיר של זקות יקרות. הכבדה נוספת נוצרה בשל קשיים גדולים עוד יותר של שתי הפלוגות הרכובות, שנעו באוטובוסים, לעלות על ציר "סרג", וכך הן הופרדו מפלוגת ה"טופזים".

גדוד הטנקים נע קדימה אגב ירי מונע ולא נתקל בהתנגדות, עד שהתקרב לתעלת המים המתוקים, שם נשמעו

הגדוד. קושי נוסף התעורר בעקבות היפגעות כמה קשרים ומחליפיהם, שהתקשו להפעיל את מכשירי הקשר גם לאחר שהתאוששו.

מצבן של שתי פלוגות החרמ"ש היה קשה עוד יותר. בהיותן חשופות לאש האויב יותר מפלוגות הטנקים, היו בהן נפגעים רבים במיוחד. המשימה של השבת אש אל המצרים, שישבו בקומות העליונות של הבתים לאורך הציר, נפלה בעיקר עליהן. זאת נוסף על פינוי נפגעי הטנקים ונפגעייהן שלהן תחת אש כבדה. הסכנה הגדולה ביותר נשקפה לטור מחוליות ה"אר-פיג'י" שארבו בסימטאות שנפתחו לרחוב

היריות הראשונות. היריות גברו מזרחית לתעלת המים המתוקים, ופה ושם נראו בשטח חיילים מצרים, אך כל אלה לא הפריעו לגדוד להמשיך לנוע בשתי שדרות תוך כדי ירי. אולם עד מהרה פגה התחושה, שהכניסה לעיר תהיה קלה, מעין מצעד.

בסביבות השעה 11:00 התקרב חוד הטנקים ל"מסגד ה-40" ולכיכר שבקרבתו. אחרון הטנקים כבר עבר את גשר תעלת המים המתוקים, כאשר פלוגת ה"טופזים" של גדוד 564, שאיבדה את הפלוגות הנוספות שנעו באוטובוסים, נעה באיטיות במרחק של יותר מ-500 מטרים מערבית לגשר.

עם כניסת גדוד הטנקים ל"כיכר ה-40" נפתחה עליו לפתע אש תופת מכל הכיוונים על-ידי מגוון רב של כלים מכל הסוגים. חיילים מצרים יצאו מן הסימטאות ותקפו את הכוח בפצצות "אר-פיג'י" וברימונים צרורים בשקים, שהוטלו על הכוח ממרפסות של בניינים בני שלוש קומות. מרפסות נוספות שימשו לירי ממקלעים. לדברי מפקד הגדוד, הקושי הגדול ביותר היה המעבר ליד הסימטאות. קבוצות יורים ארבו לשדרה, יצאו מן הסימטה למשמע רעש המנועים, ירו ונסוגו במהירות.

במכת האש הקטלנית נפגעו מרבית כלי הרק"ם. אומנם רק שני טנקים יצאו מכלל שימוש, ושלישי אבד על צוותו באחת הסימטאות, אך הפגיעות בחיילים, ובייחוד במפקדים, היו קשות מאוד. מתוך שישה מ"פים נפגעו חמישה, וכן נפגעו רוב מפקדי הטנקים, להוציא שלושה או ארבעה. כעבור

חמש דקות הגיע מספר ההרוגים ל-18. בשלב הזה שותקה כמעט לחלוטין מערכת הקשר, ונוצרה בעיה קשה של שליטה על הכוחות.

בעת הכניסה לעיר פקודת מפקד הגדוד הייתה, כאמור: "בשום אופן אין לעצור". בנסיבות שנוצרו ביצוע הפקודה היה לא פשוט. בתחילה חסם טנק את המעבר, אך אפשר היה לדחוף אותו הצידה ולעוקפו. בהמשך נאלץ המג"ד לחזור כ-200 מטרים בהילוך אחורי כדי למשוך אחריו את השדרה שהתעכבה. לבסוף הצליח חוד הגדוד לעבור את 1,500 המטרים שהפרידו בין "צומת ה-40" לבין "הכיכר המשולשת". אורך השדרה היה כ-500 מטרים – מן היס לאורך ציר "סרג" בכיוון צפון-מערב. רשת הקשר שותקה במידה רבה עקב הפגיעה ברוב מפקדי הפלוגות. נמצא פתרון מאולתר להחייאתה:

כל מפקדי הכלים, שמרביתם מילאו את מקום מפקדיהם הפצועים או ההרוגים, הצטוו לעבור ישירות לרשת הגדודית, והמג"ד נאלץ בלית ברירה לפקד ישירות על כל הכלים של

זחל"מים וטנקים של צה"ל בעיר סואץ - 24.10.73

הראשי. לפיכך הורה המג"ד לחלוף במהירות על פני הסימטאות תוך כדי ירי מרוכז מכל הכלים, ולירות לאחר מעבר הסימטה אש חיפוי עבור הכלי הבא אחריו.

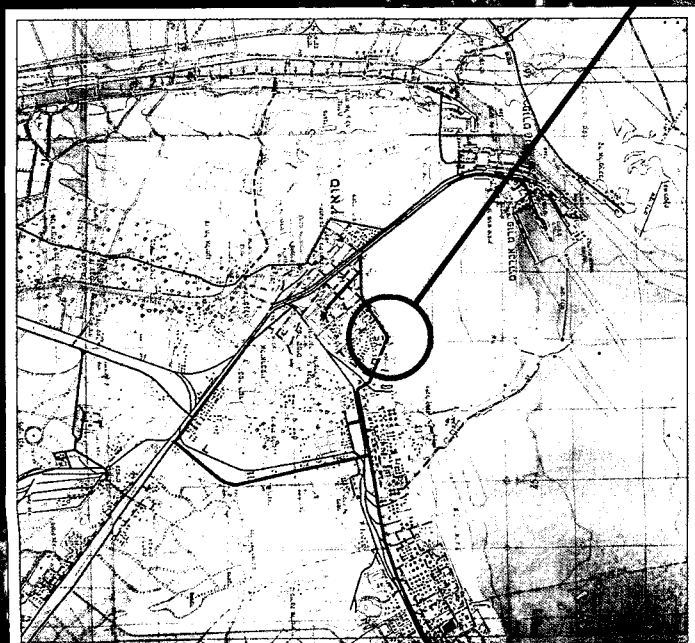
פלוגת ה"טופזים" נעה, כאמור, אי שם ממערב לגשר תעלת המים המתוקים כאשר החלו ההתרחשויות ב"כיכר ה-40". מג"ד הצנחנים סיפר: "התקדמנו לאט עד לכביש, ואז קרן [מח"ט 500] ביקש שנמהר על מנת לחלץ את הטנקים שרצו קדימה והיו תקועים כבר רבע שעה". בשעה 11:00 דיווח מח"ט 500 לאוגדה, כי הוא "מכניס את האדומים" (הצנחנים).

פלוגת ה"טופזים" פרצה קדימה, אך בהתקרבה לצומת הומטרה עליה אש הולכת וגוברת. הפלוגה, שהמג"ד נע עימה, השיבה אומנם אש מכל הכלים, אולם בשל הקושי לזהות את מקורות אש האויב בשטח הבנוי, לא הושגו המטרות. כאשר נכנסה הפלוגה לאותה מלכודת אש שאליה נפל כבר גדוד הטנקים, לא נותר לה אלא לנסות ולצאת ממנה במהירות האפשרית. ניתן להניח, כי בשלב הזה הספיקו

צה"ל בפאתי העיר סואץ - 22 באוקטובר 1973

ציר "סרג"

משטרה

תצלום אוויר משעה 10:00 לערך

צומת אל-ארבעין

מסגד

צומת אל-ארבעין

מרבית הכלים של גדוד הטנקים להיחלץ מן הכיכר ולנוע לעבר שפת הים.

הצנחנים הצליחו לצאת מן הכיכר בקושי רב, קפצו מן ה"טופזים", תפסו עמדות, פרצו אל תוך אחד הבניינים, שהיה במרחק של כ-250 מטרים מזרחית לכיכר והתבצרו בו. בדיעבד התברר, כי תפסו את מבנה משטרת הרובע, "משטרת ה-40"; כ-30 שוטרים חמושים באקדחים, ששהו בבניין, נלקחו בשבי.

כוח חסדאי ואחריו אוטובוס, שבו פלוגה נוספת של גדוד הצנחנים שנותקה מן הכוח בשל תקלות בעת מעבר הסוללה בכניסה לעיר, התקדמו עד לאיזור תעלת המים המתוקים, עד אשר התברר למפקד, שכל נסיעה נוספת ברכב הרוך הינה בבחינת סיכון בלתי סביר. לפיכך הורה לכוחות לרדת מן הרכב ולנוע רגלי, מה גם שהמרחק בין תעלת המים המתוקים

שריון צה"ל תוקף במבואות העיר סואץ

לבין "כיכר ה-40" לא עלה על 600 מטרים. עד מהרה התברר כי כל תנועה נוספת לאורך הכביש אינה אפשרית, וכי יש לפרוץ אל תוך הבתים ולהתבצר בהם תוך ריכוז וכינוס של כל הכוחות שהיו בשטח. באיזור פעלו חוליות מצריות שהפריעו להתארגנות ופגעו ביעילות רבה בכל חייל שרץ על הכביש. לבסוף התרכזו הכוחות בכמה בתים ממערב לתעלת המים המתוקים וממזרחה. מספר הנפגעים היה רב.

מצב הכוחות בין 10:00 ל-11:00 היה איפוא כדלהלן:
א. חודו של גדוד 433 התבצר ב"כיכר המשולשת", כשמאחוריו זנב ארוך למדי של כלים לאורך ציר "סרג". ההיחלצות מ"כיכר ה-40" הצליחה אומנם, אך תוך פגיעה קשה בחיילי הגדוד ובעיקר בקרב סגל הפיקוד שלו.
ב. פלוגת ה"טופזים" של גדוד 564 הצליחה להתבצר

בבניין "משטרת ה-40" תוך תפיסה של כ-30 שבויים (שוטרי התחנה).

ג. כוח חסדאי ופלוגת הצנחנים התבצרו בכמה בתים קרובים זה לזה ממערב לתעלת המים המתוקים וממזרחה; דאגת המפקד הייתה נתונה להתארגנות יעילה לקראת שהייה ממושכת במקום.

ד. הפלוגה השלישית של גדוד 564 איבדה עוד בתחילת המסע לעיר את הקשר עם האוטובוס שלפניה, נתקעה בפאתי השיכון הסמוך ל"סרג 91", ירדה מן האוטובוס ופעלה במשך היום למעשה רק במבואות העיר.

לחימת גדוד 433 באיזור "הכיכר המשולשת" וחילוץ

כשהגיע גדוד 433 אל "הכיכר המשולשת", הוא הצליח אומנם להציב את מרבית הרק"ם לאורך קירות הבתים, אף נחשף במשך שעות לאש, לרבות ירי צלפים, מעמדות האויב הרבות שבסביבה. הפגיעות הקשות במפקדים וההלם שאחז בחלק מן הצוותים הנותרים גרמו לחוסר ניצול זמני של עוצמת האש האצורה בטנקים, שמרביתם נשארו כשירים ללחימה. מפקד הגדוד ואחד ממפקדי הפלוגה, היחיד שלא נפגע, עשו מאמצים בלתי נלאים לעודד, לכוון ולהדריך והצליחו להחזיר את הגדוד למצב של כוח לוחם.

באחת משתי פלוגות החרמ"ש לקח את הפיקוד סמל לאחר שהמפקד נפגע, והוא מילא את התפקיד הזה עד תום הלחימה באותו יום. בעיית חילוץ של הגדוד הייתה דחופה ביותר.

בשלב ראשון קודמה חטיבה 460, שכניסתה לעיר לאורך הציר "פולחן" עד לצומת "פולחן"-"זר" התבצעה כמעט ללא התנגדות האויב, עד לאיזור "הכיכר המשולשת".

גדוד טנקים 100, בפיקודו של אהוד ברק, שהצטרף למערכה בשלב מאוחר יותר, הגיע אל הכיכר, הצליח ליצור קשר עם מג"ד 433, אך התרשם כי הכנסת טנקים נוספים לכיכר לא תפתור את הבעיה. התברר שחייבים לנסות לשתק את מקורות האש הרבים שכיסו את הכיכר, ובעיקר את הצלפים שהקשו מאוד על פעולות פינוי הנפגעים באמצעות הנגמ"שים והזחל"מים הנותרים של הגדוד. לביצוע המשימה היה צורך בחרמ"ש רענן, שלא רק ישתק את אש האויב מכלי הרק"ם שלו, אלא יטהר את הבניינים בכיכר, יעלה על גגות ויפעל משם לחיסול קיני ההתנגדות. המשימה הזאת הוטלה על גדוד חרמ"ש 86, שהוכפף למטרה הזאת למח"ט 500. הגדוד, שהיה חסר ניסיון בלחימה רגלית ובלחימה בשטח בנוי, נכנס לפעולה באיטיות רבה.

פקודותיו של המח"ט דרך הקשר ודרישותיו החוזרות ונשנות להחיש את הקצב נקלטו בקושי רב – תרתי משמע. חיילי החרמ"ש חששו לרדת מכלי הרק"ם שלהם – אלא לשם חילוץ נפגעים ופינויים – והמג"ד התקשה להרכיב חוליות לטיהור בתים ולהפעילן. כיתה אחת הצליחה, תוך כדי

היתקלות בחיילים מצרים, להגיע לגג של מלון "קליאופטרה" רב הקומות, אך לא הצליחה לאכזר צלפים ומקורות אש אחרים משם. לבסוף פונו בהצלחה רוב נפגעי גדוד 433, ובסביבות השעה 16:00 התארגן הגדוד להיחלצות ויצא מן העיר דרך ציר "פולחן" בחיפוי טנקים מחטיבה 460 ואבטחה בכיוון פורט איבראהים.

שרון צה"ל בעיר סואץ

ציר "סרג" - נחשבה לנטולת סיכויים נוכח ניסיונו של גדוד 433. לפיכך הוחלט להכפיף למח"ט 500 לצורך חילוץ הצנחנים את גדוד 484 (סיירת חרוב), שחנה ב"עצה 88" לאחר שהשתתף בטיהור איזור החיץ החקלאי. מצבתו לביצוע המשימה

הייתה: 9 נגמ"שים "בי-טיאר 152" וכן 5 טנקים, שסופחו אליו מחטיבה 217. ניסיונות החילוץ נכשלו. שניים מהטנקים תעו בדרך והמשיכו לנוע לאורך ציר "עצה" דרומה, במקום לפנות מערבה לעבר בניין המשטרה. גם הנגמ"שים, שנעו בכיוון הנכון, לא הצליחו להבחין בסימנים המוסכמים עם הצנחנים - הטלת רהיטים מן הקומה העליונה של הבניין - וכך הוחמץ הסיכוי לחילוץ הצנחנים בשעות היום. בהמשך התברר, כי ההחמצה הזאת הייתה למזלם הרב של כל הנוגעים בעניין. אך בנסיבות הקיימות היה, כאמור, סיכון רב מאוד לכל ניסיון להכניס גדוד טנקים נוסף לאורך ציר "סרג", וכאשר הדבר נעשה בכל זאת לאחר כישלון גדוד חרוב, היה הכרח לבטל את המהלך הזה בשל אש נ"ט עזה שהומטרה על הכוח.

עם רדת החשיכה נעשו בבניין הנצורים כמה פעולות כדי להכין את הכוח לשהיית לילה:

- הפצועים הורדו אל תוך בונקר ללא חלונות; השהייה בו נסכה בפצועים תחושת ביטחון ואיפשרה להם לנח.
 - שתי הקבוצות הקטנות הנפרדות כונסו אל בניין המשטרה בהתגנבות יחידים. המצרים לא הפריעו לפעולה הזאת, כנראה מכיוון שלא הבחינו בכך.
- אל הכוח הצטרפה קבוצה של 18 צנחנים, שהיו נצורים בקרבת מקום, אך לא היה ידוע על כך בשל העדר קשר עימם. אנשי הקבוצה סברו כי נותרו בודדים מאחור והתכוננו לפרוץ דרך אל כוחותינו. המפגש המקרי שינה את תוכניתיהם, והם נאספו אל תוך בניין המשטרה, שבו קיבלו פצועיהם הרבים טיפול נאות, ולאחרים התאפשר להתאושש.

כוח חסדאי - חילוץ נפגעים והיחלצות

כוח חסדאי וכוח קטן יותר של גדוד חיר"ם 564, שנע באוטובוסים שנותקו מן הפלוגה המשוריית של הגדוד, התבצרו בכמה בתים מערבית לתעלת המים המתוקים ומזרחה לה, שכן לא הייתה אפשרות לנוע אפילו רגלית. אחר-צהריים הוחלט לנסות לפנות במאמץ מרוכז את

גם מצבם של הפצועים הרבים עורר דאגה רבה. הופעתו הפתאומית של נגמ"ש התאג"ד, בפיקודו של רופא הגדוד עצמו, הקלה מאוד על פתרון הבעיה הזאת. עמית הציב עמדות תצפית בכל פינות הקומה העליונה. הבניין היה בעל שתי קומות בלבד וגג שטוח. בהיותו מוקף בניינים גבוהים ממנו, שעל גגותיהם התמקמו צלפים וכנראה גם טילנים, היה מצבו של הכוח בתוך הבניין נחות מבחינת כוח האש והכוונתו. רתקים הוצבו למניעת כל הסתערות אפשרית של האויב מעבר לכביש בכיוון השער, וכאשר נעשה ניסיון כזה, הוא נהדף בהשלכת רימונים. הקשר עם מח"ט 500 קיים באמצעות המכשיר של קצין הקישור הארטילרי, שנע עם הכוח. קושי נוסף נגרם מכך ששני כוחות קטנים התנתקו מן הפלוגה. אלה היו ממוקמים אומנם במרחק קטן מבניין המשטרה, אך לא הייתה גישה אליהם בנסיבות הקיימות. אחת הקבוצות מנתה ארבעה אנשים, והשנייה עשרה, בהם שישה פצועים. למזלם, לא ניסו המצרים להסתער עליהם, אם כי ירו לעברם בנשק אוטומטי ובמרנ"טים.

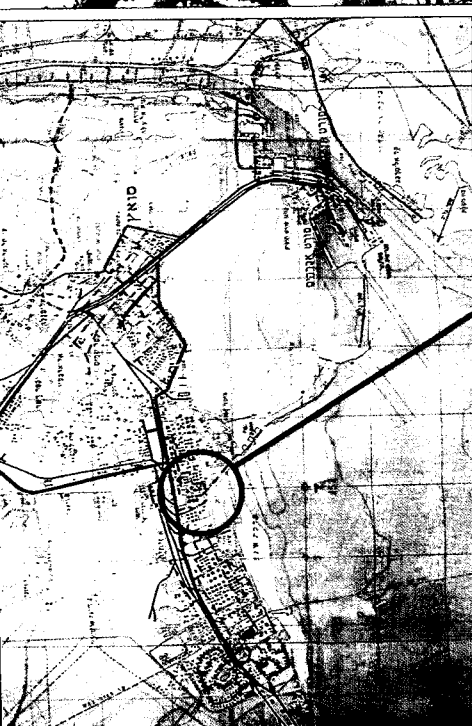
כך עברו על הכוח (ועל קבוצה נוספת של 18 לוחמים, שהתבצרו אף הם בסביבה, אך בשל העדר קשר עימם לא היה ידוע דבר הימצאם שם בבניין המשטרה) שעות רבות של הגנה עיקשת וציפייה דרוכה לבאות. מטה החטיבה שקל אפשרויות שונות כיצד לחלץ את הצנחנים הנצורים בעיר סואץ. פריצת כוחות שריון נוספים - שני גדודי הטנקים הנותרים של חטיבה 500, שהיו פנויים למשימה הזאת לאורך

צה"ל בפאתי העיר סואץ - 25 באוקטובר 1973

מקרא:

- סנק
- נבמ"ש אמ 113
- זחל"מ

תצלום אוויר משעה 10:30 לערך

המקור: עליהעיסוי באן בלחור עם הכפית

כוחות צה"ל ואו"ם בעיר סואץ

נכנעים, אך פתחו באש מטווח קצר. מעבר לתעלת המים המתוקים נמשך המסע תוך היצמדות לקירות הבתים ודילוג מבית לבית. בשלב המעבר של מסילת הברזל ביקש המפקד מהחטיבה לסמן את הכיוון באמצעות הארת זרקור, והמסע

הסתיים בכניסת הכוח אל חניון הטנקים בשירה "הבאנו שלום עליכם" (לשם זיהוי).

נוכחותו של קצין קישור ארטילרי בכוח חסדאי איפשרה תיאום סיוע ארטילרי יעיל במהלך מסע ההיחלצות. השיטה הייתה, שחסדאי ביקש הנחתת אש ארטילרית לאיזור הבתים שבהם שהו במשך היום כדי לעורר בקרב המצרים את הרושם כאילו טרם עזבו. ההטעה הזאת הוכיחה את עצמה, כיוון שהכוח הצליח להתארגן ליציאה בשקט. לא התעוררו בעיות טיווח, כיוון שכבר במשך היום נקבעו מטרות מוצא ולא היו נפגעים לכוח הנסוג.

חילוץ כוח הצנחנים מ"משטרת ה-40"

עצם ישיבתו של כוח צנחנים הנצור בתוך העיר סואץ עוררה דאגה מרובה בקרב כל הדרגים, והדרכים האפשריות לחילוץ או להיחלצות נבדקו בקפדנות ונידונו באריכות. בשעת חצות ביקש אלוף הפיקוד מידע על המצב, ומח"ט 500 השיב שהוא שוקל שתי אפשרויות: "שיצאו ברגל עוד בלילה, או שיישארו במקום עד למחרת", בעוד החטיבה מכינה מבצע חילוץ. המח"ט הדגיש שהם מעדיפים להישאר במקום. הלוח הרוחות ששרר בין הנצורים התברר היטב למח"ט משיחות שקדמו לשיחה עם האלוף, שבהן ביקש לשכנעם שהיחלצות עצמית מוקדם ככל

האפשר היא פתרון רב סיכויים עבורם. לכן גם הציע המח"ט לאלוף, כי ידבר אישית עם "הבחור במקום" (דוד עמית, שלקח את הפיקוד לאחר פציעת המג"ד), אם כי ביקש להדגיש, שהמג"ד הפצוע המשיך לעודדו ולהדריכו בכל מעשיו.

תוך כדי חילופי דברים בקשר נטה האלוף בתחילה להיענות לבקשת מפקד הכוח הנצור ולדחות את החילוץ לבוקר, בשל מצבו הטוב יחסית של הכוח, ובכלל זה של

כוח חסדאי ואת הפלוגה הצמודה אליו. המשימה הוטלה על מג"ד חרוב, שאומנם לא הצליח להגיע אל הנצורים בבניין המשטרה, אך אסף פצועים לאורך ציר "סרג", שבו נע לכיוון חפ"ק חטיבה 500, שישבה סמוך ל"סרג" 91. לצורך ביצוע המשימה הוקצתה לו

פלוגה א' של גדס"ר 189 רכובה על נגמ"שי "זלדה". במבצע בזק, שנמשך כ-15 דקות, פונו לפחות 40 פצועים לאחד תיאום מוקדם עם כוח חסדאי. הדעות חלוקות באשר לסיבת הצלחתו הגדולה של המבצע הזה. על-פי גירסה אחת – של מ"פ הסיירת המחלצת – הפתעת כניסתו של הכוח הייתה כה רבה, עד שהפינוי בוצע למעשה ללא התנגדות האויב. על-פי גירסה אחרת, הפינוי נעשה תחת אש, והוא הצליח הודות למהירות הביצוע ויעילותו ("זרקו את הפצועים פנימה").

עם זאת, לא ניתן היה להשלים את הפינוי במלואו; כוח חסדאי, למעט מרבית פצועיו, נשאר נצור באיזור תעלת המים המתוקים, ועימו נותרו שלושה פצועים קשה. בשיחה עם המח"ט הוברר לו, כי אין כל כוונה להשאיר כוחות בשטח, והוא הבין, שמשימת ההיחלצות תהיה באחריותו.

עם רדת החשיכה רוכז כל הכוח בבית אחד. ניתנה הוראה קפדנית להימנע מכל פתיחה באש, אלא במקרה של זיהוי ודאי של אויב מתקרב. מהסיבה הזאת איבדו המצרים את האוריינטציה באשר למיקומו המדויק של הכוח.

לאחר מכן אורגן סיור שיבדוק את סביבת הבית ויודא שהאיזור עד לתעלת המים המתוקים נקי מאויב. אז החליט המפקד להוציא סיור מוגבר בפיקודו, שידלג מבית לבית וישאיר כוח חיפוי

בתחנות הביניים. לאחר שגם הסיור הזה שב בשלום, אורגן כל הכוח לקראת ההיחלצות כגוף אחד במבנה הבא:

■ חוד חזק לפנים.

■ אלונקאים.

■ משמר עורפי חזק.

הכוח עבר את תעלת המים המתוקים (לפי גירסה אחרת – מתחת לגשר ומעל צינור מים העובר שם) תוך היתקלות קלה במצרים בודדים, שאחדים מהם העמידו פנים כי הם

עצם ישיבתו של כוח צנחנים הנצור בתוך העיר סואץ עוררה דאגה מרובה בקרב כל הדרגים, והדרכים האפשריות לחילוץ או להיחלצות נבדקו בקפדנות ונידונו באריכות

חיילי צה"ל, חיילים מצרים וחיילי או"ם בעיר סואץ - 30.10.73

הפצועים. עם זאת, לאחר בדיקת המצב בשטח תוך התייעצות שוטפת עם המח"ט וקבלת נתונים מבניין המשטרה, התברר כי בידי המח"ט והצנחנים היו רק 1:50,000 מפות שבהן לא ניתן היה לזהות את הבניין, והסימן "מ"

(משטרה) בנ"צ 45693157 היה מטעה.

באמצעות תצ"א עלה בידי האלוף ומטהו לאכן את הבניין ששכן, כאמור, כ-250 מטרים דרומית-מזרחית ל"צומת ה-40" בצד הדרומי של ציר "סרג". מטה הפיקוד תיכנן נתיב ליציאת הכוח עוד בלילה, ועל מפקד הצנחנים הנצורים הופעלו לחצי שכנוע חזקים תוך הצגת ההיחלצות העצמית המוצלחת של כוח חסדאי כדוגמה שלפיה יש לפעול. האלוף הכתיב אישית לסגן עמית את הנתיב המומלץ, אם כי התברר מאוחר יותר, כי הוא לא היה מסוגל לקלוט את כל הפרטים המסובכים שהוסברו לו. חששו הגדול היה מפני היתקלות במארבים, ולכן הציע שהכוח, שמנה כ-80 איש, ובהם 20 פצועים, שאחדים מהם נישאו על אלונקות, יתפצל לחוליות קטנות כדי למנוע פגיעה קשה בכוח במקרה של מכת אש פתאומית. השיטה הזאת לא התקבלה על דעתו של המח"ט, בייחוד נוכח הצלחתו של כוח חסדאי להיחלץ כגוש אחד. ב-25 באוקטובר בשעה 2:15 סבר המח"ט, כי שלב ההכנות, ההתייעצויות החוזרות וההתלבטויות הגיע לקיצו, ולמפקד הכוח ניתנה פקודה לצאת מן הבניין בתוך עשר דקות. וכך אומנם נעשה. לקראת היציאה נעשו ההכנות באות, שהחלו עוד לפני מתן הפקודה המפורטת של המח"ט: א. ניתנה הוראה לנוע בשקט כדי למנוע את גילוי הכוח. ב. על האלונקות הונחו שבעה פצועים קשה, ולנשיאתם הוקצה מספר מינימלי של לוחמים. רוב הלוחמים הכשירים אורגנו ככוח אבטחה למקרה של עלייה על מארבים, שמפניהם חשש המפקד.

יתר הפצועים, כולל המג"ד, התעקשו לעשות את המאמץ העליון של הליכה רגלית.

עם יציאתו מהבניין עבר הכוח את הכביש צפונה, ולאחר זמן קצר פנה מערבה ונע כללית במקביל לציר "סרג" לאורך סימטאות אפלות ולא מוכרות. במהלך התנועה היו היתקלויות קלות עם קבוצות קטנות של מצרים שעברו על פני הכוח, לעיתים במרחק של מטרים ספורים בלבד, אך לא זיהו אותו, או שבמתכוון לא הגיבו. האיכון המדויק של בניין המשטרה איפשר מתן סיוע ארטילרי יעיל ומרטיע בעת

נסיגת הכוח.

היו חששות מהתפזרות הכוח ומאובדן דרך של חלק ממנו. בשל מצבם של הפצועים הרבים לא התאפשרה תנועה בקצב אחיד, ולפיכך נע המפקד במשך המסע מראש הטור אל המאסף ובחזרה, כדי לוודא אישית,

תוך כדי תנועה בלתי פוסקת, שכולם אכן שומרים קשר זה עם זה ושלא יתהוו פערים, בעיקר בעת שינוי כיוון.

הבעיה החמורה של מעבר תעלת המים המתוקים נפתרה בדרך מקרה. בהגיע הכוח אל התעלה מצא את עצמו מול גשר ממזרח לגשר הראשי שעל ציר "סרג"; היה זה גשר לא מוכר, וחשוב מזה - לא מאובטח.

המסע הסתיים בשעה 4:30 ללא נפגעים וללא אירועים מיוחדים: פלוגת הרפואה של החטיבה קודמה ב-2 ק"מ לשם קליטה מהירה של פצועי הכוח. אחרוני הפצועים פונו לפני השעה 7:00 במסוקים.

המשותף להיחלצות כוח חסדאי וכוח הצנחנים היה העדר כל תגובה משמעותית מצד האויב. אין ספק שההרעשה הארטילרית המתואמת תרמה לכך, אך ייתכן גם שהדבר נבע מכך שהמצרים היו חסרי יכולת או חסרי רצון להילחם בלילה כאשר אין הכרח בכך.

סיכום

הקרב על העיר סואץ הוא דוגמא בולטת לקושי הרב בלחימה בשטח בנוי. העדר מודיעין מדויק על עוצמת האויב והיערכותו בעיר והזמן הקצר להכנות שעמד לרשות המפקדים והכוחות גרמו במידה רבה להסתבכות הלחימה ולהפיכת מהלך, שנראה לכאורה פשוט ומהיר, לקרב היחלצות, שגבה מחיר כבד של 80 הרוגים ו-120 פצועים.

הערות

1. אחד הרבנים בעיר סואץ נקרא אל-ארבעין, ומכאן נגזרו הכינויים של הצומת, של הכיכר ושל המשטרה
2. אברהם אדן (ברן), על שתי גדות הסואץ, הוצאת עיניים, מהדורת דיעות אחרונות, ירושלים, 1979

כיבוש העיר ח'ורמשהר על-ידי עיראק

עיראק קיוותה כי די יהיה בכיתורה של ח'ורמשהר כדי להביא לכניעתה המהירה, אולם בפועל גילתה שאין די בכך, והיא נאלצה לכבוש את העיר בית אחר בית, רחוב אחר רחוב. האבדות הכבדות ששילמה תמורת כיבוש העיר גרמו להנהגתה לחשוב על התבונה שבהמשך כיבושן של ערים איראניות. העובדה היא שלאחר כיבוש ח'ורמשהר לא כבשה עיראק שום עיר איראנית מרכזית מאלה שהיו ברשימת היעדים האופרטיביים שלה

אל"ם (מילי) פסח מלובני

רקע

המלחמה בין עיראק לאיראן פרצה באופן רשמי ב־22 בספטמבר 1980, עת החלה מכונת המלחמה העיראקית, שהכינה עצמה היטב לקראת המהלך הזה, להלום באיראן ובצבאה בהפתעה רבה. זאת כשמשטר ח'ומייני באיראן טרם חש מבוסס דיו בשלטון, והצבא היה מעורער וחלש לאחר המהפך בשלטון והטיהורים הרבים שנערכו בו.

המשטר החדש חשש עדיין לשים את מבטחו בצבא שירש

ממשטרו של השאה והחל בארגון צבא חדש ונאמן לו – "משמרות המהפכה" (הפסדראן) – שחלקו במלחמה ותפקידו בה הלכו וגדלו ותרמו רבות לבנייתו ולעליית משקלו במערכת האיראנית.

העוינות בין שתי המדינות הללו היא עתיקת יומין ומורכבת מאוד: יש בה אלמנטים לאומיים, דתיים,

גיאוגרפיים, דמוגרפיים ובמידה רבה גם אישיים – צדאם מול ח'ומייני.

איראן הייתה האויב מספר אחת של עיראק, בעיקר בתקופת השאה, והיותה את האיום המרכזי עליה. עוצמתה הצבאית, שנתמכה על-ידי ארצות-הברית, הרתיעה את עיראק מפני מהלכים לא מחושבים כלפיה, ואף שיכנעה את הנהגתה לקבל הסכמים שכפו אילוצים על העיראקים כדרך לפתרון הבעיות העומדות בין שתיהן. כזה היה ההסכם, שעליו חתמו אישית באלג'יר ב־1975 השאה של איראן וצדאם, ששימש אז כסגן נשיא. ההסכם היה בעצם ניצחון לאיראן ונתן לה שליטה במימי השט אל-ערב – מוצא המים העיקרי של עיראק למפרץ הפרסי (שלו קראו העיראקים המפרץ הערבי).

מבוא

הקרב לכיבוש ח'ורמשהר (ספטמבר-אוקטובר 1980) נחשב לאחד הבולטים במלחמת עיראק-איראן. מבחינת עיראק, היה הקרב הזה אחת ההפתעות האופרטיביות הראשונות במלחמה הממושכת הזאת, שזה אך החלה, בכל הקשור לגילויי ההתנגדות של איראן בהשוואה לגזרות המלחמה האחרות, שבהן התנהלה המתקפה העיראקית ללא קשיים רבים.

מבחינת איראן, היה זה גילוי ההתנגדות הרציני הראשון מול ההתקפה המפתיעה של עיראק בגזרה הרגישה הזאת (עבדאן, מסופי הנפט) וניסיון לבלום אותה. בזיכרון של שני הצדדים נחרתה הלחימה הזאת כקרב קשה, שבו היו שניהם נחוישים למלא את המשימה כמעט בכל מחיר. הנחישות הזאת הביאה לאחד ההישגים

**זיכרון של שני הצדדים
נחרתה הלחימה הזאת כקרב
קשה, שבו היו שניהם נחוישים
למלא את המשימה כמעט
בכל מחיר**

החשובים של עיראק בשלב הראשון של המלחמה – ולמאמץ גדול של איראן להחזיר לעצמה את השליטה בעיר, לשקם את הכבוד הלאומי ואף להרגיש את טעם הנקמה המתוקה בעיראק בשלב השני.

תיאורי הקרב במאמר מבוססים בעיקר על מידע שהוצג על-ידי הצד העיראקי, כולל ראיונות שניתנו על-ידי מפקדים ברמות השונות שפיקדו עליו או שהשתתפו בו, ושהביאו לניצחון העיראקי בסיבוב הזה.

חוקר לשעבר באמ"ן

בלתי צפויה למימוש תוכניתם, שכן הצד השני לא היה מודע כלל לכוונות הנהגת עיראק, ותשומת-ליבו הוקדשה בעיקר לענייני פנים ולייצוב המשטר החדש לאחר המהפכה ולחזיקו. נוסף על כך, הצבא היה עסוק בהישרדות, זאת בעיקר לנוכח המכה שספג לאחר המהפכה בעקבות ההתנתקות מגורם הסיוע העיקרי שלו – ארצות-הברית, דבר שפגע הן בכשירות מערכות הלחימה והן בתמיכה

ההסכם הזה ותוצאותיו היו בין הסיבות העיקריות לשאיפתו של צדאם לתקן ביום מן הימים את מה שנראה לו עיוות היסטורי ולהחזיר לעיראק את הכבוד האבוד ואת השליטה על השט אל-ערב משני גדותיו. ואכן, לאחר שהתמנה לנשיא ב-1979, החל צדאם להניע את עיראק כולה לקראת אותו מהלך, שהפך למלחמה כוללת נגד איראן.

תוצאה נוספת של האיום האיראני על עיראק הייתה תהליך ההתעצמות של צבא עיראק עד לרגע פתיחת המתקפה נגד איראן. צבא עיראק היה הצבא הערבי היחיד במזרח התיכון, שהתעצם משמעותית לאחר מלחמת יום הכיפורים. צבאות סוריה ומצרים עברו תהליך

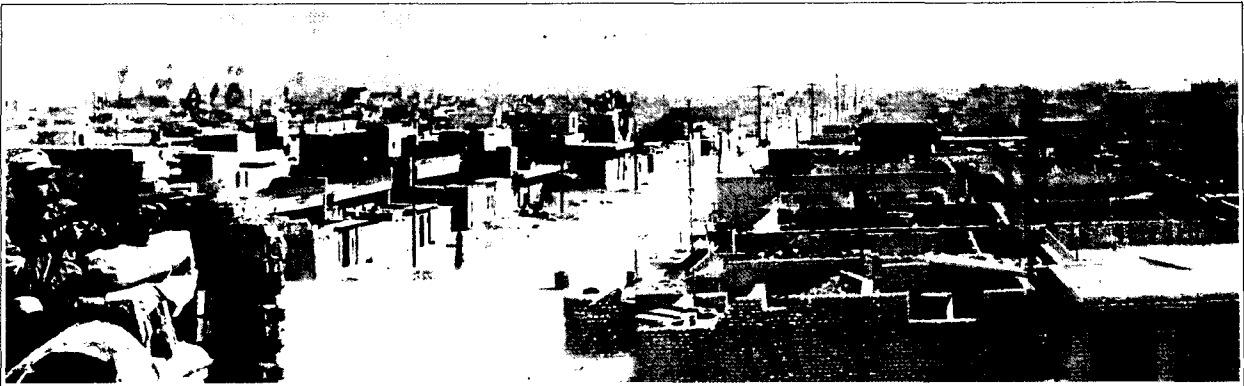

האסטרטגית שממנה נהנתה איראן בכל תקופת שלטונו של השאה.

את ההחלטה לצאת למלחמה קיבלה הנהגת עיראק כנראה בקיץ 1980, ובמהלך ספטמבר הוחל בריכוז כוחות גדולים של צבא לאורך הגבול הארוך עם איראן – למעלה מ-1,000 ק"מ (בין בצרה בדרום לפנג'וין בצפון נערכו 11 מ"מ-12 הדיוויזיות, שהיו אז בצבא עיראק). במקביל החלו העיראקים בסדרה של מבצעים מפתיעים ומוצלחים לכיבושם של שטחים, שאותם הייתה איראן אמורה להחזיר לעיראק במסגרת הסכם אלג'יר ונשארו בשליטה איראנית. צדאם אף הודיע ב-17 בספטמבר על ביטול ההסכם ועל החזרת השט אל-ערב לריבונות עיראק. תגובותיה של איראן למהלכי הכוח

שיקום, אך נשארו באותם סדר-גודל כפי שהיו ערב מלחמת יום הכיפורים (צבא סוריה - 6 דיוויזיות, וצבא מצרים - 10 דיוויזיות), ואילו צבא עיראק הכפיל את גודלו (מ-6 דיוויזיות ב-1973 ל-12 דיוויזיות ב-1980. זאת נוסף על מספר גדול של חטיבות עצמאיות).

בצה"ל עקבו בדאגה רבה אחר התהליך של קליטת אמצעי-לחימה נוספים והקמת המסגרות הנוספות תוך תרגום משמעותם למושגי כוחות משלוח לחזית לחימה מול ישראל. זאת כאשר המאמץ הזה הופנה בעיקרו כלפי מזרח - חזית הלחימה העיקרית של עיראק, ואילו מערב עיראק הייתה מבחינתה את העורף האסטרטגי. מהפכת ח'ומייני באיראן זימנה לעיראקים שעת כושר

העיר ח'ורמשהר - מראה כללי של שכונת מגורים

הזאת, מצפון-מערב לאי שעליו שוכנת העיר עבדאן. העיר עצמה מהווה צומת דרכים - מחוברת בכביש ובמסילת ברזל לבירת החבל אהוז שמצפון לה, בכביש ראשי לעיר עבדאן השוכנת מדרום-מזרח לה ובכביש המוביל לגבול עם עיראק.

העיר שוכנת על גדותיהם של שני מכשולי מים - נהר שט אל-ערב מדרום-מערב ומדרום לה ונהר הקארון - הנשפך אליו מצפון - מדרום ומדרום-מזרח לה. בחלקה הדרום-מזרחי מתפצלת מהקארון תעלת בהמנשיר, הזורמת למפרץ במקביל לשט אל-ערב. על הקארון נבנו שלושה גשרים, שחיברו את העיר לאי עבדאן. לפני המלחמה חיו בח'ורמשהר כ-270 אלף נפש, רובם ערבים (על-פי נתון אחר, 210 אלף בלבד. במלחמה נותרו בה כ-70 אלף נפש, שפוננו ממנה בשל הקרבות). המשטר האיראני העביר אליה אוכלוסייה איראנית מתוך כוונה לשנות את אופיה הערבי. אורכה של העיר 7 ק"מ ורוחבה כ-6 ק"מ. בעיר כמה אזורים חשובים - איזור הנמל, המשתרע לאורך השט אל-ערב, איזור המגורים צפונית לו, איזור תחנת השידור ומחנה דג צפונית לעיר ואיזור הכלא. במרכז העיר נמצאת הכיכר הראשית, ובקרבתה - המסגד הגדול, בניין הממשל (הקאיימקאמיה) והגשר הגדול

של עיראק היו בעיקר הגברת האש בגזרת בצרה והשט אל-ערב - הפגזות ארטילריות על יעדים עיראקיים שונים וחסמת השיט בנתיב המים הזה.

המאמץ הצבאי העיקרי במתקפה העיראקית התמקד בחבל ח'וזיסטן, שרוב תושביו הם ערבים סונים - מיעוט באיראן השיעית. למאמץ הזה הוקצו תחת פיקוד גיס 3, שקיבל את האחריות על הגזרה הזאת, 5 דיוויזיות (3 משורינות ו-2 ממוכנות) - הכוח העיקרי של הסד"כ המשוריין והממוכן של עיראק. היעד שלו היה השתלטות על מרכזי השליטה והאוכלוסייה העיקריים בחבל - הערים דזפול, אהוז, שוש עבדאן, ח'ורמשהר - ועל תשתית הנפט החשובה באיזור, שלה חשיבות כלכלית ואסטרטגית מבחינתה של איראן. בתוך כך התמקד המאמץ של הגיס בדרום מול מרחב ח'ורמשהר-עבדאן, ובמרכזו - הקרב לכיבוש העיר ח'ורמשהר (שאת שמה שינו העיראקים לאחר כיבושה למחמרה).

יחידת חי"ר עיראקית נערכת במרחב ח'ורמשהר

הקרב על ח'ורמשהר הזירה

זירת הלחימה נמצאת בדרום חבל ח'וזיסטאן שבדרום-מערב איראן (ערביסטאן בפי העיראקים). העיר ח'ורמשהר שוכנת על הגדה הצפונית של השט אל-ערב, המהווה גבול בין עיראק לאיראן בגזרה

אנשי שריון עיראקים במרחב הנמל

לוחם קומנדו עיראקי חמוש ב"אר-פיג'יי" במרחב הנמל

המחבר אותה לעבדאן.

האיזור הגובל בעיר, בעיקר מערבית וצפונית-מערבית לה, הוא איזור חקלאי, שבו מטעים צפופים, בעיקר של דקלי תמרים. האיזור סובל מהצפות תכופות של נהר הקארון. כדי להתמודד עם הבעיה הזאת בנו האיראנים במשך השנים סוללת עפר גדולה, שאורכה כ-10 ק"מ, הנמשכת ברציפות סביב חלקים שונים של העיר.

איזור הנמל שבדרום העיר כלל את מתקני הנמל, האוניות שעגנו בו (רובן זרות), בנייני המכס, מחסנים וכדומה. הנמל הזה הקנה לעיר חשיבות כלכלית רבה, שכן הוא שירת את כל חבל ח'וזיסטאן. האיזור השתרע על שטח באורך של 2.5 ק"מ וברוחב של 0.5 ק"מ.

איזור המגורים מתחלק לעיר העתיקה מצפון לשטח אל-ערב (מצפון לנמל) ולעיר החדשה ממזרח לה. האיזור הזה מתאפיין, כמו בכל שטח בנוי, ברשת של רחובות – מהם רחבים מאוד ומהם צרים (חלקם מסתיימים בכיכרות). באיזור קיימות שכונות בעלות אופי שונה: שכונות של בניינים חד-קומתיים מול שכונות של בניינים רב-קומתיים. מצפון לאיזור המגורים משתרע מחנה דג' – מחנה גדול של צבא איראן, שבו שכנו יחידות שונות – שריון, חי"ר וארטילריה – ואף נמצאו בו מנחתים ומתקנים לשימוש מסוקים. המחנה עצמו היה בנוי כמערך מבוצר, שאמור היה להגן על העיר מכיוון צפון.

הביצורים

בשל חשיבותה של העיר מבחינות כלכלית ואסטרטגית – כשולטת על הצירים לעבדאן, שחשיבותה בעיקר כמסוף נפט אסטרטגי – בנו האיראנים מערך הגנה מקיף. המערך הזה – מחוץ לעיר ובתוכה – כלל מוצבים רבים מצוידים היטב ומיועדים לחימת כוחות שריון וארטילריה. כמו כן ניצלו את סוללות העפר שנבנו למניעת הצפות ועשו בהן שימוש כחלק ממערך ההגנה החיצוני שהגן על המבואות לעיר, והדבר חייב את הכוחות העיראקיים להתמודד גם עימן. הסוללות האלה, שנמשכו במקביל לגבול העיראקי מצפון לדרום, כללו שני קווים. הקו השני שנמצא בעומק, במרחק 5 ק"מ מהקו הראשון, כלל גם ביצורים ועמדות לטנקים, לנשק נ"ט ולארטילריה, והיה חלק מקו ההגנה, שהשתרע מהשטח אל-ערב לעומק ח'וזיסטאן עד אהווז.

הכוחות הלוחמים הכוח המגן

אין פרטים רבים לגבי הכוח האיראני שהגן על העיר. כמו בכל חזיתות הלחימה, כלל הכוח האיראני שני מרכיבים עיקריים: יחידות של הצבא הסדיר וכוחות לא סדירים של "משמרות המהפכה" – הארגון המזוין החדש יחסית, שהוקם לאחר המהפכה על בסיס מתנדבים. אנשי המשמרות ניחנו בלהט מהפכני ובמורל גבוה. הם היו נכונים לכל משימה קשה

עד כדי הקרבה עצמית (בגזרות מסוימות שירתו בהן גם נערים). הלוחמים נשאו תליונים, שניתנו להם על-ידי המשטר, שהבטיח להם כי יקנו להם כניסה לגן עדן, והדבר הביא כמובן לגילויי הקרבה קיצוניים וללחימה עד האיש האחרון. הנחישות הזאת השפיעה מאוד על עוצמת הלחימה. העיראקים התקשו מאוד להתגבר על ההתנגדות שגילו בעיקר הכוחות האלה בהגנה על העיר.

הצבא הסדיר היה אחראי על מערך ההגנה החיצוני ועל יעדים בולטים, כמו הנמל והמחנה, ואילו מערך ההגנה בתוך השטח הבנוי התבסס רובו ככולו על "משמרות המהפכה". כמו כן השתתפו בקרבות כוחות עתודה של הצבא הסדיר שהגיעו מעבדאן.

הכוח הסדיר כלל חטיבת חי"ר מתוגברת ביחידת שריון (לפחות גדוד) וארטילריה. זאת נוסף על כמה אלפי לוחמים של "משמרות המהפכה". על-פי כמה הערכות, כלל כוח המגן כ-7,000 לוחמים. המפקדה האיראנית הבכירה של הגזרה כולה הייתה המפקדת הדיוויזיה, שנמצאה בעבדאן והגישה למגיני ח'ורמשהר סיוע ארטילרי, אווירי ולוגיסטי וכן הזרימה כוחות עתודה.

הכוח התוקף

הגזרה כולה הייתה הבאחריות דיוויזיה משורינת עיראקית – דיוויזיה 3. הדיוויזיה הזאת נשלחה פעמיים להילחם נגד צה"ל. בפעם הראשונה נשלחה במלחמת ששת הימים לחזית הירדנית, אך לא הספיקה ליטול חלק בקרבות ונשארה בצפון ירדן עד קרבות ספטמבר השחור (1970) בין צבא ירדן למחבלים הפלסטינים והפלישה הסורית לירדן, ואז חזרה לעיראק. בפעם השנייה, במלחמת יום הכיפורים, הגיעה הדיוויזיה לדרום רמת-הגולן, ניהלה קרבות מול אוגדת לנר ונסוגה. הדיוויזיה הזאת הייתה הכפופה למפקד גיס 3, שהיה אחראי על הלחימה בכל חבל ח'וזיסטאן (הגיס כלל 5 דיוויזיות – 3 משורינות ו-2 ממוכנות, שפעלו בגזרות אחרות). הדיוויזיה כללה 2 חטיבות אורגניות – חטיבת שריון וחטיבה ממוכנת, כאשר חטיבת שריון אורגנית נוספת שלה הוקצתה לדיוויזיה ממוכנת 1, שפעלה בגזרה אחרת בח'וזיסטאן; והיא תוגברה בחטיבת שריון מדיוויזיה ממוכנת 5.

נוסף על כך הקצה הגיס לחימה את חטיבת כוחות מיוחדים 33, שהייתה כוח עתודה, וגדוד קומנדו. זאת נוסף על כוחות של הצבא העממי (מיליציה אזרחית של מתנדבים חברי מפלגת הבעת'), כוחות משמר הגבול ומשטרה וסיוע חיל הים וחיל האוויר. בשלב מתקדם בלחימה תוגברה זירת הלחימה גם בגדוד כוחות מיוחדים מחטיבת משמר הרפובליקה, שמשימתו העיקרית בעת שיגרה הייתה הגנה על המשטר ועל מתקנים חיוניים בבגדאד. הצטרפות הכוח הזה ללחימה קיבלה תהודה רבה בתקשורת העיראקית, שכן היא ביטאה את מידת מעורבותו הרבה של צדאם עצמו בקרב הזה.

חפ"ק עיראקי בעיר ח'ורמשהר. כורע מימין - מפקד חטיבת הכוחות המיוחדים ולימינו מפקד גיס 3 - נעימי

טיהורם המלא וניתוק סופי של העיר מעבדאן. התוכנית העיראקית כללה מאמצים לכיתור העיר מצפון ומדרום ולניתוקה מיתר חלקי ח'וזיסטאן, כשהמטרה היא הכנעת מגיניה. התוכנית קבעה כי אם ייכשלו מאמצי הכיתור, ייכנסו הכוחות לתוכה במטרה לטהרה מכל כוחות האויב.

חציית הגבול

ההתקפה העיראקית בגזרה הזאת החלה בחציית הגבול (22 בספטמבר) באיזור מוצב שלאמג'ה, שממנו מוביל כביש היישר אל ח'ורמשהר. את המהלך הזה ביצעה חטיבת שריון

של דיוויזיה ממוכנת 5. גדוד הטנקים המוביל שלה ניהל קרב קצר עם הכוח האיראני - גדוד ח'יר מתוגבר בטנקים - פגע בשני טנקים והשמיד כמה רכבי תול"ר 106 מ"מ והשתלט על המוצב, שם נתפסו לראשונה שלל אמצעי-לחימה איראניים.

הכוחות האיראניים, שהיו אמורים לבלום את ההתקפה העיראקית בקווי ההגנה שממערב לעיר, לא החזיקו זמן רב מעמד במערכיהם, נטשו

ההבדל העיקרי בין כוחות הקומנדו ובין הכוחות המיוחדים בצבא העיראקי הוא בתפיסת ההפעלה. כוחות קומנדו הם יחידות ח"ר מעולה אורגניות המצויות ברמת החטיבה (פלוגה), הדיוויזיה (גדוד) והגיס (חטיבה, ובתקופה מסוימת אף שתי חטיבות), ואילו הכוחות המיוחדים הם יחידת ח"ר מעולה ברמת המטה הכללי בלבד (3 חטיבות מטכ"ל בתחילת המלחמה ו-3 חטיבות במסגרת משמר הרפובליקה בשלבים מתקדמים יותר במלחמה), שיועדו לטפל במשימות הקשות ביותר והוקצו מהמטכ"ל לגייסות השונים למשימות ספציפיות.

מהלכי הלחימה

- הלחימה כללה כמה שלבים:
- א. חציית הגבול והגעת הכוחות לפאתי העיר.
 - ב. כיבוש הנמל בדרום העיר (האגף הימני של ההתקפה העיראקית).
 - ג. כיבוש מחנה דג' בצפון העיר (האגף השמאלי של ההתקפה).
 - ד. השתלטות על אזורי המגורים (השטח הבנוי),

העיראקים לא מיהרו לדלוק אחר האיראנים הנסוגים. הם נעצרו לצורך השלמת ריכוז הכוחות לקראת המשך ההתקדמות, ובמקביל החלו בטיהור השטח, בעיקר מן השלל ומן הכלים שנפגעו

בשטח, ידו מטווחים לא אפקטיביים של 4 ק"מ ויותר, גילו רוח לחימה נמוכה ונכנעו עד מהרה לכוחות העיראקיים. העיראקים לא מיהרו לדלוק אחר האיראנים הנסוגים. הם נעצרו לצורך השלמת ריכוז הכוחות לקראת המשך ההתקדמות ובמקביל החלו בטיהור השטח, בעיקר מן השלל ומן הכלים שנפגעו. כל זאת תחת אש ארטילרית ותקיפות אוויר של האיראנים, שאף הן היו לא יעילות ולא מנעו את המשך ההתקדמות.

כיבוש הנמל

עתה עמדו הכוחות העיראקיים בשעריה של ח'ורמשהר כאשר כוחותיהם מתפצלים לשתי זרועות: האחת - דרומית, ובראשם הכוחות המיוחדים והקומנדו, שהתקדמה לעבר הנמל, והשנייה - צפונית, ובראשה חטיבת השריון, שהתקדמה לעבר מחנה דג'. מאמצי שתי הזרועות היו מכוונים לניתוק העיר ולכיתורה כדי להשפיע בכך על המורל של הכוחות האיראניים בעיר ולהביא לכניעתם המהירה. העיראקים ידעו כי כניסה ללחימה בשטח בנוי תתבע קורבנות רבים משני הצדדים. היעד של מהלך זה היה להשתלט על שלושת הגשרים שעל הקארון ולנתק בכך את הדרכים שחיברו את העיר עם האי עבדאן, שדרכו זרמו תגבורות ואספקה למגינים.

ההתקפה החלה ב־30 בספטמבר על־ידי הכוחות המיוחדים. לאחר קרבות קשים הצליחו להשתלט על מאוז ראשון בפאתי העיר, ובעקבות זאת נסוגו הכוחות האיראניים לתוך העיר. לאחר מכן הצליחו להשתלט על הגשר הקטן בל נו, הנמצא בכניסה לעיר, ואז החלה למעשה הלחימה על העיר עצמה. כאן נתקלו לראשונה בהתנגדות איראנית שונה מזו שבה נתקלו עד כה, שכן באזורים אלה נערכו כוחות של "משמרות המהפכה", שגילו רוח לחימה והקרבה גבוהות מאוד, בשונה מיחידות הצבא הסדיר. הם ניהלו לחימה עזה ביותר שגרמה לעיראקים אבידות רבות, וכמובן גם עיכבה את התקדמותם.

בקרבות בשטח הבנוי נאלצו הכוחות המיוחדים העיראקיים - שלא הכירו את שכונותיה של העיר ואת רחובותיה, שאותם הכירו מגיניה היטב - להאט את התקדמותם. בחירוף נפש הם ניהלו לחימה קשה בטווחים קרובים מרחוב לרחוב ומבית לבית. הלחימה התנהלה ביום ובלילה. התקיפות היו הדדיות, והעיראקים היו צריכים לעיתים לכבוש מחדש בתים ורחובות שנכבשו קודם

כוח עיראקי משולב שריון וחי"ר מתקדם לעבר ח'ורמשהר

אותם ונסוגו לאחור. גם האש הארטילרית ותקיפות האוויר שהפעילו האיראנים נגד הכוח המתקדם לא הצליחו לגרום לו לאבדות רבות ולא בלמו אותו.

הכוחות העיראקיים השתלטו עד מהרה על קו ההגנה האיראני המבוצר, הבקיעו כמה פרצות בסוללות העפר, חדרו דרכן והתקרבו לפאתי העיר. הערכת העיראקים הייתה, שאם הכוח האיראני יישאר להילחם על קו ההגנה הזה, הוא יצליח לעכב את הכוח העיראקי במשך חודש ויותר. בפועל הצליחו העיראקים להתגבר בתוך כמה ימים על המערכת הזאת ולהתקרב אל יעדם הראשון - העיר ח'ורמשהר.

בקרבות האלה הצליחו העיראקים להשמיד עוד כמה כלי רק"ם ותול"רים 106 מ"מ והשתלטו על כמויות גדולות של אמצעי־לחימה שהושארו על־ידי צוותיהם בשטח. לדברי המפקדים העיראקים, האיראנים לא גילו יכולת לחימה גבוהה, נסוגו בבהלה, הסתתרו עם הטנקים שלהם בבוסתנים שלאורך הדרכים ומאחורי בתים שנמצאו

תצפיתן עיראקי במרחב ח'ורמשהר

כוח עיראקי מתקדם באחד מרחובות ח'ורמשהר

מלחמת עיראק-איראן: כיבוש העיר ח'ורמשהר על ידי עיראק

שהשתרעו עד למפגש הנהרות. האיזור היה מוקף מכשולים, וגם כאן התפתחה לחימה קשה, כולל קרבות בנשק קר. האיראנים ניסו כמה פעמים לבצע התקפות נגד בסיוע שריון, אך נהדפו על ידי אש הטנקים והארטילריה העיראקית המדויקת, שאוכוונה על ידי קת"קים, שפעלו בקרב הכוחות התוקפים. השלב הזה הסתיים ב-5 באוקטובר, כשהכוחות העיראקיים שולטים על גדת הקארון תוך טיהור כיסי התנגדות איראניים. הכוחות האיראניים שהיו בעיר נלכדו, ומעטים הצליחו להיחלץ בסופה של הלחימה.

כיבוש מחנה דג'

כמעט במקביל לקרבות לכיבוש הנמל התנהלו מצפון לעיר הקרבות לכיבוש מחנה דג', ששימש בעיקר את הצבא הסדיר האיראני. המחנה השרע על פני שטח גדול והיה מוקף חומה שאורכה כ-9 ק"מ וגובהה יותר מ-2 מטרים; רוחבה הגיע בכמה מקומות למטר. החומה הייתה מבוצרת בבטון מזוין ומחוזקת בגדרות ברזל ורשתות נ"ט. מאחוריה היה מערך של עמדות

הכוחות פעלו בטקטיקה של השתלטות על שטח, טיהור והפיכתו לבסיס מוצק, שאילו הוזרמו כוחות נוספים והוא שימש כבסיס יציאה של ההתקפה שלאחר מכן

הגנה לחי"ר, לטנקים, לנשק נ"ט ולארטילריה. היה זה מערך הגנה מבוצר היטב שהושקע בו רבות, כדי שימש קו הגנה נגד חדירה אפשרית לעיר מהכיוון הזה. במחנה היו גם מתקנים שונים, כמו אתרי נחיתה למסוקים, בתי מגורים לחיילים וכדומה.

ההתקפה בגזרה הזאת נוהלה על ידי החטיבה המשורינית

ושעליהם הצליחו האיראנים במתקפת נגד להשתלט מחדש. בסופו של דבר הצליח הלחץ העיראקי, בסיוע אש הטנקים והארטילריה, להכריע את הקרב, והם הצליחו לבסס לעצמם שליטה על השטח הזה ולהופכו לבסיס מוצק, שממנו הטילו את התקפתם לכיבוש איזור הנמל.

ההתקפה על איזור הנמל הייתה מהירה. הכוח כלל יחידות של כוחות מיוחדים וקומנדו מתוגברים בגדוד טנקים מחטיבת שריון של דיוויזיה 5. היעד היה השתלטות על האיזור כולו עד לנהר הקארון. הכוחות הגיעו, תוך התגברות על קרבות ההשהיה שניהלו האיראנים הנסוגים, לאיזור סדנאות תיקון הספינות והסירות, שהפך יחד עם איזור המגורים הסמוך לו למערך מבוצר ומוגן. גם כאן התנהלה לחימה קשה מאוד מבית לבית ומקומה לקומה לטיהור האיזור. האיראנים הפעילו כאן אש צלפים, שגרמה לאבדות רבות בקרב העיראקים.

העיראקים ניצבו בפני קושי נוסף כאשר כוחות איראניים, בעיקר מ"משמרות המהפכה", נסוגו לעבר הספינות הנצורות שעגנו בנמל,

השתלטו עליהן ועל הצוותים שנמצאו בהן והפכו אותן למוצבי לחימה. כוחות הקומנדו והכוחות המיוחדים העיראקיים ניהלו קרבות להשתלטות על הרציפים ועל האוניות במטרה לטהרן מן האויב האיראני, כשהם נזהרים לא לפגוע בכלי השיט ובצוותיהם.

היעד הבא היה השתלטות על המחסנים ועל בנייני המכס

384 מערכות

הגשר האסטרטגי המחבר בין ח'ורמשהר לאי עבדאן, שעליו שוכנת העיר עבדאן

תותחים, כלים נ"ט ועוד. אילו כלי הנשק האלה היו מופעלים נגדם, ספק אם היו מצליחים לבצע את המשימה, בוודאי שלא בפרק הזמן שעשו זאת. בשלב הזה החלה היערכות הכוחות לחדירה לפאתי השטח הבנוי של העיר מכיוון צפון.

ההשתלטות על השטח הבנוי

כיבוש מחנה דג' הביא למעשה לכיתורה המוחלט של ח'ורמשהר על-ידי העיראקים, ועתה נותר השלב האחרון של השתלטות על איזור המגורים, שבו נמצא עדיין כוח איראני גדול, שהייתה לו מוטיבציה להילחם. הקרב הזה היה שעתם הגדולה של לוחמי הכוחות המיוחדים והקומנדו של הצבא העיראקי, שעמדו לראשונה במלחמה הזאת בפני אתגר רציני: התמודדות מול חייל איראני נחוש ונכון להקרבה שלא הכירו עד כה – אנשי "משמרות המהפכה".

הכוחות העיראקיים התקדמו במקביל מכמה כיוונים: מדרום, לאחר כיבוש הנמל, ממזרח, לאחר השתלטות על גדת הקארון, ומצפון, לאחר כיבוש מחנה דג'. ההתקדמות הייתה איטית, זהירה ומדודה ביותר מהסיבות הבאות: לכוחות חסר מודיעין טקטי, הם לא הכירו היטב את השטח ואת מגבלותיו, והיה עליהם להתמודד גם מול מערכי הגנה מוכנים ששלטו על דרכי הגישה למרכז העיר.

הכוחות פעלו בטקטיקה של השתלטות על שטח, טיהור

של דיוויזיה ממוכנת 5, שהייתה מתוגברת בכוח של הכוחות המיוחדים. לאחר קרבות התקרבות למחנה נפתחה ב־12 באוקטובר עם שחר התקפת החטיבה על המחנה. גדוד טנקים אחד תקף מכיוון צפון, וגדוד טנקים אחר פעל מכיוון מערב. כבר בשלב הפותח נפגעו כמה טנקים ותולר"ים 106 מ"מ של האיראנים, וצוותיהם נלקחו בשבי, זאת לאחר שניסיונות להביא לכניעת מגיני המחנה ללא קרב לא הצליחו. האיראנים הצליחו לתספק את כוחותיהם מהאוויר, והעלונים שפוזרו העיראקים מן האוויר לא הצליחו להביא את האיראנים להיכנע ללא לחימה.

ההתקפה הסתייעה בכוחות הנדסה, שפרצו פרצות בחומה ובגדר הפנימית המקיפה את המחנה. אנשי הכוחות המיוחדים הצליחו לחדור פנימה בחסות החשיכה דרך הפרצות האלה, השתלטו על גזרה מסוימת תוך סיוע קרוב מן הטנקים של הגדוד התוקף, יצרו בסיס מוצק ואיפשרו לכוחות השריון לחדור אף הם פנימה, לאחר שסולקו המכשולים השונים שהוצבו על-ידי האיראנים. מכאן הדרך להשתלטות מהירה על המחנה הייתה קצרה. לאחר כמה שעות וקרבות קצרים הצליחו העיראקים להשלים את כיבוש כל המתקנים שבמחנה. חלק מכוחות הצבא האיראני במחנה כנעו, וחלקם נמלטו.

העיראקים תפסו במחנה הזה שלל רב – כלי רק"ם,

והפיכתו לבסיס מוצק, שאליו הוזרמו כוחות נוספים והוא שימש כבסיס יציאה של ההתקפה שלאחר מכן. הלחימה הייתה קשה, התנהלה מבית לבית, מקומה לקומה, מחצר לחצר ומרחוב לרחוב. האיראנים ביצעו, כאמור, מדי פעם התקפות נגד, שהקשו עוד יותר על התקדמות העיראקים.

בשל היתרון היחסי שהיה לכוח המגן האיראני, שהכיר את השטח, היה הכוח ערוך טוב יותר הן לתצפית על הפעילות העיראקית והן לכיסוי השטח באמצעי האש השונים שברשותו ובדגש על אש הצלפים. העיראקים עברו בעיקר ללחימה בלילה תוך ניצול החשיכה להתקדמות הכוחות ולהחדרתם לעומק העיר, זאת כדי להשיג הפתעה ולהתקדם ולהשתלט על בתים נוספים. עם זאת, תנאי הראות הגבילו לעיתים את דרך הפעולה הזאת. היעד הסופי של התוכנית העיראקית היה השתלטות על בית הממשל, שבו הייתה ממוקמת המפקדה האיראנית, ולידה הגשר האסטרטגי, שהיה נקודת החיבור העיקרית לעבדאן. ניתוקם של אלה – כך העריכו – יביא בעצם לסיום הלחימה ולהשתלטות מלאה על העיר.

הכוחות, שהסתייעו באש ארטילרית, היו צריכים לזהות צלפי אויב ולהתמודד עימם. האיראנים מיקמו את צלפיהם בעיקר בבניינים גבוהים, משם הייתה שליטה טובה על השטח. לעיראקים היה צורך לטפל בפצועים הרבים ולפנותם, כמו גם את ההרוגים הרבים. האיראנים הרבו גם לירות אש נ"ט – מרג"טים וטילי "טאו" – הן נגד רק"ם עיראקי והן נגד כוחות חי"ר, והעיראקים נדרשו לאתר חוליות נ"ט אלה

וללחום בהן. כמו כן הופיעו בצורה ספורדית מסוקים נ"ט איראניים, שגם עימם היה צריך להתמודד.

תוך כדי הלחימה התארגנו העיראקים בתחום איסוף המודיעין. בין היתר הם מיקמו תצפיות על בתים שולטים, שאיפשרו להם לקבל התרעות על הכנות שונות הנעשות בצד האיראני, בעיקר לתגבור כוחות ולביצוע התקפות נגד, ולפעול לסכלן.

אחד הקרבות הבולטים היה הקרב על בית הכלא, שהיה מצודה שהוכנה כמערך הגנה מבוצר השולט על סביבותיו. במקום הזה התנהלה לחימה ממושכת וקשה, שכללה התקפות והתקפות נגד. העיראקים הפעילו שם אש מסיבית – נ"ט וארטילריה – שכתשה בסופו של דבר את מוצבי האיראנים והשמידה את מרבית הכוח הנצור.

קרב נוסף בולט היה על הגשר האסטרטגי. משהבינו האיראנים כי זהו המאחז האחרון שלהם בעיר, הם ריכזו את כל כוחות העתודה שיכלו לרכז באותה עת בגזרה הזאת, כולל יחידות צבא שונות ומגוונות, שבהן 300 חניכי בית-הספר לקצינים, 300 אנשי "משמרות המהפכה", כוחות מיוחדים, כוחות נחתים של הצי וגדוד טנקים.

הקרבות שהתנהלו באיזור הזה היו מהקשים ביותר בכל תקופת הלחימה ונמשכו כ-48 שעות. האיראנים גילו התנגדות קשה ביותר וניסו לבצע התקפות נגד כדי להדוף את העיראקים, אך ללא הצלחה רבה. המתקפה העיראקית האחרונה, שהחלה ב-24 באוקטובר עם שחר, נמשכה כחמש שעות, ובה הוכרעה המערכה, ואיזור הגשר והבניינים

צוות מרגמה עיראקי בפאתי ח'ורמשהר

מתאימות וללא סיוורים מקדימים, והדבר הקשה כמובן על הלחימה. הכוחות לא היו מוכנים ללחימה בשטח בנוי. אומנם לצבא העיראקי הייתה תורת לחימה, שהתבססה בעיקר על ניסיונם של צבאות אחרים, אך לא היה לו כל ניסיון מעשי בתחום הזה. הלקה הזה הופק והוטמע במהלך המלחמה, בעיקר באימוני הכוחות המיוחדים ובשיתוף הפעולה שלהם עם כוחות אחרים (שריון, ארטילריה וכדומה).

בעשרת הימים הראשונים של המלחמה נכנס הצבא העיראקי ל-17 ערים איראניות והשתלט עליהן, אך רק בח'ורמשהר נתקל בהתנגדות כה קשה.

האיראנים ניהלו, במקביל ללחימה באש, גם מלחמת תעמולה נגד העיראקים והכחישו את הודעות העיראקים על הצלחותיהם בקרבות. נראה כי גם תמונת המצב שהייתה בידיהם הייתה לא מדויקת, שכן הכוחות האיראניים לא ידעו בדיוק איזה שטח נכבש בידי העיראקים והיכן נמצאים כוחותיהם. הדבר גרם לבלבול, וכוחות איראניים נכנסו לא פעם בטעות לתוך שטח שבשליטת עיראק ונפלו בשבי.

העיראקים השתדלו להימנע מהריסת העיר על אף הלחימה הקשה וההתנגדות האיראנית ושילמו על כך באבדות. הסיבה לכך נעוצה כנראה בהתייחסות לח'ורמשהר כאל עיר ערבית ועיראקית ולא כאל עיר איראנית. למרות זאת קיימים דיווחים על הרס חלקים ניכרים בעיר. העיראקים הדגישו באמצעי התקשורת שלהם את המורל של גיסותיהם כמרכיב העיקרי בהצלחתם

בלחימה, את עוז רוחם, את נחישותם ואת האמונה בצדקתם. הם הציגו את הצלחותיהם כמבטאות את רמתם הגבוהה של הכוחות שנטלו חלק בלחימה בדגש על הכוחות המיוחדים, אשר לדברי מפקדיהם "הציגו בפני כל העולם דוגמה של יכולת אמיתית, ואת האויב לימדו לקח שלא יישכח". הם הדגישו את העובדה, שזירת הלחימה הייתה מגוונת במאפייניה - איזור הנמל, המחנה הצבאי והשטח הבנוי. הם התגאו בכך שהם למעשה הראשונים במזרח התיכון שמצליחים לכבוש עיר בצורה כזאת מול אי הצלחתם של גורמים אחרים באיזור, למשל, צה"ל בקרבות העיר סואץ במלחמת יום הכיפורים.

המחיר ואחרית דבר

שני הצדדים שילמו בלחימה הקשה מחיר כבד. אף כי לא פורסמו נתונים על הנפגעים בנפש ובציוד, הרי שההערכות הן שבצד העיראקי היו לפחות כמה מאות הרוגים ולצד האיראני לפחות 2000 - מספר גדול של פצועים ומספר לא גדול של שבויים (על-פי קורדסמן,¹ לשני הצדדים היו 8,000 עד 12,000 הרוגים ופצועים), זאת נוסף על אבדות באמצעי-

שבסביבתו נכבשו וטוהרו על-ידי העיראקים. במקביל התקדמו שני טורים לעבר בית הממשל והמסגד הגדול שלידו במרכז העיר. לאחר קרבות קשים נפל המקום בידי העיראקים, ודגלי עיראק הונפו עליו ועל בניינים נוספים בסביבתו, כמו גם תמונותיו של צדאם חוסיין.

ב-25 באוקטובר ניסו האיראנים לבצע התקפה נוספת באיזור הגשר בסיוע ארטילרי, אך גם זו נכשלה. הטיהור של כיסי ההתנגדות האיראניים באיזור הזה הסתיים רק ב-26 באוקטובר. שרידי הכוח האיראני הצליחו לברוח בחסות החשיכה בסירות, שבאמצעותן צלחו את הקארון ועברו לגדה הנגדית. בכך הסתיימה המערכה הקשה והארוכה הזאת, והעיראקים, שהציגו את המהלך כשחרור של העיר וחזרתה להיות עיר ערבית, הסבו את שמה לשם ערבי - מחמרה.

ב-25 באוקטובר שלח מפקד הגיס אסמאעיל נעיימי (המכונה "אבו שהיד") מברק, שבו הודיע למפקדו העליון, צדאם חוסיין, ולמטה הכללי על סיום הקרבות ועל הניצחון העיראקי. נעיימי הדגיש כי המערכה הייתה קשה, וכי הלוחמים העיראקים לחמו בגבורה ומנעו מאיראן להפוך את

המקום לסטלינגרד שנייה. סיום הקרב הזה סימן את תחילתו של השלב הבא - המצור על עבדאן, שהחל כבר בליל 11/10 באוקטובר, כאשר חטיבה משורינת אחרת של דיוויזיה 3 ביצעה מבצע צליחה מוצלח של נהר הקארון כמה קילומטרים צפונית לח'ורמשהר וניתקה את הצירים המחברים את עבדאן עם יתר חלקי איראן (אהווא, שיח' בדיר ובנדר ח'ומייני).

כתבים שביקרו בח'ורמשהר מייד לאחר כיבושה תיארו את תוצאות המערכה: רחובות העיר היו מלאים בכלי רק"ם איראניים - טנקים ונג"משים פגועים ושרופים. עשן רב עלה מאיזור הנמל ומהמתקנים שבו. גם באיזור הגשר ניכרו היטב סימני הקרב הקשה, ונמצאה בו כמות גדולה של כלי רק"ם פגועים. הצבא העממי שתפס את העיר לאחר כיבושה החל, בסיוע כוחות הנדסה, בפעולות לסילוק המכשולים השונים.

כמה הערות בשולי הקרב

הקרב על העיר החל ב-30 בספטמבר והסתיים ב-26 באוקטובר - סך-הכול 27 ימים, ומתחילת המלחמה (22 בספטמבר) - 34 ימים.

התוכנית העיראקית כללה שני שלבים - שלב הכיתור, שהתבצע בעיקר על-ידי השריון בסיוע ארטילרי, אמור היה, להערכת העיראקים, להביא לנפילת העיר. משזה לא קרה, עברו לשלב השני - חדירה לשטח הבנוי וקרבות ישירים, שכללו לעיתים קרובות מגע עד לטיהורה המוחלט של העיר. הכוחות הוטלו למערכה ללא די מודיעין, ללא מפות

חיילים עיראקים בעמדת נ"מ איראנית כבושה

מלחמת עיראק-איראן: כיבוש העיר ח'ורמשהר על-ידי עיראק

קורדסמן ווגנר, כ־12 אלף שבויים). חלק קטן בלבד מן הכוחות הצליחו לסגת בצורה לא סדורה, כשהם משאירים מאחוריהם אמצעי-לחימה וציוד רבים. איראן הצליחה בתוך כמה ימים להחזיר לעצמה את השליטה על ח'ורמשהר במסגרת מבצע מקיף יותר להחזרת שטחים בחבל ח'וזיסטאן שנכבשו על-ידי עיראק. בכך אבדו ההישגים וההצלחה שבהם התפארו העיראקים בעקבות הקרב לכיבוש ח'ורמשהר בספטמבר-אוקטובר 1980. המאמץ הגדול שהושקע בו והמחיר ששולם היו כלא היו נוכח ההצלחות הגדולות של איראן במתקפות-הנגד, שהחלו כבר בתחילת 1981 והגיעו לשיאן במתקפות אביב 1982. ח'ורמשהר חזרה לשליטת איראן, ועד היום מקיימים האיראנים מדי שנה חגיגות לציון שחרורה של העיר כביטוי לחשיבות האירוע מבחינתם.

הערות

1. אנתוני ה' קורדסמן ואברהם ו' וגנר, **מלחמת איראן-עיראק לקחים של מלחמה מודרנית**, מערכות, תל-אביב, 1998, עמ' 114-116.

לחימה ובציוד. מחיר הדמים הכבד ששילמו האיראנים בעיר הזאת בא לידי ביטוי גם בהחלטה לשנות את שמה לח'ונינשהר, שפירושו "עיר הדמים". המחיר הכבד ששילמו העיראקים עבור הניצחון הזה השפיע קרוב לוודאי על החלטות הנהגת עיראק לגבי המשך כיבושן של הערים המרכזיות בחבל ח'וזיסטאן – עבדאן, אהווא ודזפול – שהיו היעדים האופרטיביים למתקפה העיראקית בזירה הזאת, ואשר בפועל לא נכבשו עד סוף המלחמה.

ב־30 באפריל 1982 פתחה איראן במתקפת-נגד שכונתה "אלקודס" – במסגרת מתקפות-הנגד שניהלה בחבל ח'וזיסטאן, כשזו ממוקדת בחלקו הדרומי. אחת ממטרותיה הייתה שחרור ח'ורמשהר והחזרתה לשליטת איראן.

ההתקדמות האיראנית במתקפה הזאת הייתה מהירה: ב־9 במאי הגיעו כוחותיהם למרחק של 10-15 ק"מ מצפון לח'ורמשהר. ב־21 במאי נותקה ח'ורמשהר משטח עיראק, וב־22 בו החלה הלחימה על העיר עצמה. העדיפות של איראן בסד"כ ותנופת המתקפה עשו את שלהן, ועד מהרה קרסה ההגנה העיראקית מול כוח המחץ של "משמרות המהפכה" האיראניים. חרף האש הכבדה – הארטילרית והאווירית – שהפעילו העיראקים התפוררו כוחותיהם והחלו בנסיגה. ב־24 במאי הייתה למעשה מרבית העיר שוב בשליטתה של איראן. בפעם הזאת העיראקים הם ששילמו את המחיר הגבוה יותר – אבדות רבות ומספר גדול של שבויים (לדברי

היערכות עיר גדולה להגנה מפני מלחמה וטרור

ההגנה על ערים גדולות מורכבת משלושה נדבכים. הנדבך המרכזי הוא ההרתעה, שבה עוסקים מנהיגי המדינה. לאחריו בא נדבך ההתרעה. בצד ההתרעה הכוללת, שאותה חייבת לתת המדינה, ישנה משמעות להשגת יכולות התרעה גם בתוך המרחב העירוני. בתחום הזה נכללות יכולות ההתרעה מפני אסונות טבע, היכולות לנטר אמצעי לחימה כימיים וביולוגיים ותחזוקתן השוטפת של מערכות האזעקה והכריזה. הנדבך שלאחר מכן בא לידי ביטוי בעת הלחימה עצמה ונחלק להגנה אקטיבית ופסיבית. בעוד שההגנה האקטיבית מטופלת ברמת הלאום, הרי ההתגוננות האזרחית - פינוי, חילוץ, כיבוי וכדומה - מטופלת בעיקר ברמה העירונית

אלוף (מיל') גבי אופיר

התפתחות הטילים, הכוח האווירי והאמצעים להשמדת המונים מאפשרת לדגל מעל לכוחות הצבא הפרוסים לאורך הגבולות ולהפנות את אמצעי הלחימה היישר אל מרכזי האוכלוסייה, החברה, הכלכלה והשלטון. ערים חשופות לא רק לפגיעות זדוניות, אלא גם לפגיעות לא מכוונות, כגון אסונות טבע ותאונות. אלה עלולות להיות קטלניות והרסניות ממש כמו הפגיעות המכוונות.

הסכנות המשמעותיות לעיר גדולה:

סכנות טבעיות:

רעידות אדמה, סופות, הצפות

סכנות לא טבעיות:

בשוגג:

התפזרות חומרים מסוכנים

בזדון:

תקיפות ממטוסים, פגיעה של טילי

קרקע-קרקע, פיגועים

התפתחות הטילים, הכוח האווירי והאמצעים להשמדת המונים מאפשרת לדגל מעל לכוחות הצבא הפרוסים לאורך הגבולות ולהפנות את אמצעי הלחימה היישר אל מרכזי האוכלוסייה, החברה, הכלכלה והשלטון

יש כמובן להבחין בין תקיפה באמצעי לחימה קונוונציונליים לבין תקיפה באמצעות נשק להשמדה המונית,

פתיחה

המאמר הזה מבוסס על ניסיוני ועל המידע שרכשתי ב-33 שנות שירותי בצה"ל, ובעיקר בשנים שבהן הייתי מפקד פיקוד העורף וחבר המטה הכללי. כל הנכתב כאן מבטא את דרך ראייתי ואת דעתי האישית ואינו משקף בהכרח את עמדתם של צה"ל או של מערכת הביטחון.

תהליך העיור המתרחש בארץ ובעולם מעצים את חשיבותן של הערים הגדולות.

ערים אלה הן מרכזי השלטון, הכלכלה וההתקשורת כמו גם ביתם של מיליוני תושבים. השילוב הזה של חשיבות הערים ושל פגיעותן הגדולה הופך אותן למטרה מועדפת לכל יריב מבית או מחוץ.

הערים עלולות להיות מותקפות הן בעת מלחמה כוללת והן בעת עימות נמוך עצימות, הכולל פעולות גרילה וטרור.

לשעבר מפקד פיקוד העורף

משלחת כבאים ושוטרים מניו־יורק צופה בתרגיל של יחידת המחלצים של פיקוד העורף

1. יש הגורסים כי מכיוון שהמשאבים הלאומיים של ישראל מוגבלים מאוד, יש להשקיע בעיקר בהרתעה ובבניין יכולת תקיפה ובדרך זו להבטיח את ערינו, ואין להשקיע סכומים משמעותיים בהתגוננות ובמיגון.

2. יש הגורסים שהמפתח הוא ניתוח יכולותיו של צה"ל. אם מתברר שישנם איומים, אשר להם אין למערכת הביטחון מענה סביר, ישנה הצדקה להשקיע בהגנת הערים.

3. אסכולה שלישית גורסת שיש להשקיע משאבים בצורה מאוזנת הן ביכולת ההתקפית והן בהגנת העורף האזרחי.

עלות המענה היא גורם בעל משמעות רבה בדיון על הכנת העיר להתמודדות עם האיומים עליה. הקושי להקצות תקציבים למימון של פעולות המיגון נובע לא רק מהעלויות הגדולות, אלא גם משום שהתפוקה אינה נראית בעין. קשה לשכנע נבחר ציבור להשקיע בתחום שאפשר שלא יניב כל פרי ציבורי או פוליטי במשך כל תקופת כהונתם בתפקיד. אי־רצונם של מקבלי ההחלטות להשקיע במיגון גובר, כאשר מתברר להם שהאיום שלקראתו מתכוננים הוא לא זה שבהכרח יתרגש עלינו, וכי בסופו של דבר בהחלט ייתכן שנתייצב מול איום אחר, שמערכת ההגנה היקרה שהקמנו תהיה חסרת אונים מולו.

אם כי פיגועי ה־11 בספטמבר בארצות־הברית הוכיחו כי פגיעותם של המרכזיים העירוניים היא כה גדולה, עד כי טרוריסט נחוש אינו זקוק ליותר מאשר סכין על מנת לזרוע הרס רב ולקטול אלפי תושבים. לקח דומה למדה ישראל ב־23 במאי השנה, כאשר גורם עויין הצליח לפוצץ מכלית סולר באתר פי גלילות: תשתית עירונית חיונית כמעט הפכה לפצצת דלק־אוויר אדירת־ממדים בהשקעה לא גדולה מצד הטרוריסטים. דוגמאות אלה ממחישות את מגוון השיטות שבהן יכול טרור לפגוע במרכז עירוני, לגרום לנזקים קשים ולפגיעות קשות בנפש.

התפתחות מערכות המידע הביאה להיווצרותה של תלות רבה בהן. שיבוש של מערכות הפיקוח על הרמזורים או פגיעה במחשבים של הבנקים, של תחנות הכוח ושל מתקני המים עלולים לגרום לנזקים כבדים ולזרוע תוהו ובוהו עד כדי סיכון הסדר הציבורי והשלטון. תלות זו הופכת את המערכות האלה למטרות מועדפות בעיניהם של טרוריסטים.

מספר מאפיינים של תהליך העיור מעצימים את האיומים על העיר הגדולה:

■ **בנייה צפופה ולגובה.** כתוצאה מכך גדל הנזק שגורמת כל תקיפה, בין אם היא נעשית באמצעים קונוונציונליים או בלתי קונוונציונליים. המאפיין הזה של העיר גם מחריף את תוצאותיהן של רעידות אדמה קשות.

■ **התקרבותם של מפעלים מסוכנים.** התרחבות השטח הבנוי מביאה שכונות מגורים אל קרבת מפעלים, שמלכתחילה נבנו הרחק מאזורי המגורים. תאונה או פגיעה בזדון במפעלים האלה תשפיע מיידית – ובעוצמה רבה – על השכונות הסמוכות.

■ **מספר רב מאוד של נכנסים לעיר.** העיר הגדולה משמשת מקום עבודה ומרכז שירותים לאוכלוסייה גדולה מהפרוורים. זו נוסעת בכל בוקר אל מרכז העיר ובכל ערב חוזרת מהמרכז לפריפריה. התנועה הרבה הזאת מקשה מאוד לקיים ביקורת ממשית על הנכנסים לעיר והופכת את נתיבי התנועה העמוסים לפגיעים מאוד.

הסבירות שהמאפיינים האלה ינוצלו לפיגועי טרור קשים ומידת הסכנה הנשקפת מפגיעים כאלה שונות ממקום למקום ומתקופה לתקופה. על קברניטי העיר והמדינה למפות את הסיכונים השונים המאיימים על העיר ולנתח את שיעורי הסבירות והסיכון של כל אחד ואחד מהם.

בצד המאפיינים המיוחדים של העיר, החושפים אותה לאיומים ולסכנות, ניתן לנתח מספר עקרונות וקווים מנחים כלליים לתכנון ההגנה על העיר.

על מה להגן

סוגיה ידועה היא הדילמה נגד אילו איומים נכון להתכונן ובאיזו מידה.¹ ישנן שלוש גישות בסיסיות לפתרון הדילמה הזאת:

על מנת לתת מענה תכליתי לא די בעצם הקצאת הכסף, אלא ישנה משמעות רבה לעיתוי ההקצאה. למשל, אין להשוות מבנה ציבורי, שמראש נבנו בו מרחבים מוגנים, אמצעי התרעה ותשתיות לכיבוי אש, למבנה דומה שנבנה

פיקוד העורף במהלך תרגיל ארצי במוסדות חינוך

ללא כל אלה, ורק בדיעבד ניתן תקציב למיגונו. במקרה השני יהיה לרוב המענה חלקי יותר ובעלות גבוהה יותר.

משוואת המענה

בבואנו לתכנן את המענה הנכון להגנת העיר עלינו לצאת תמיד מנקודת ההנחה שהעיר פגיעה, ושעמידותה תיבחן בנקודה החלשה ביותר שלה. את המענה ראוי לעצב תוך חיפוש האיזון הנכון בין שלושה מרכיבים, שבכל אחד מהם מובנה מתח פנימי:

הפרט – הרצון לשמור על חופש הפרט מול הצורך להעניק לו ביטחון אישי. אמצעים המגבירים את הביטחון האישי פוגעים לא פעם בחופש הפרט.

החברה – הרצון לקיים חברה חופשית ופתוחה מול הצורך לשמור על אמצעי ביטחון.

השלטון – הרצון לאפשר חיי חברה וכלכלה חופשיים מול הרצון לאבטח את מוקדי השלטון והתקשורת.

חברה וצבא

כיום קיימת חלוקה בין המופקדים על ביטחון הערים בעת שיגרה ובעת חירום. בעת שיגרה מופקד על הביטחון המשרד לביטחון הפנים, ואילו בעת חירום עוברות הסמכויות לפיקוד העורף, הכפוף למטכ"ל ולמשרד הביטחון. החלוקה הזאת היא בעייתית ומכבידה על היערכות יעילה ותכליתית. לדעתי נכון יותר לקיים את גופי האבטחה וההתגוננות של המרחבים העירוניים במסגרת אזרחית.

בעיה המשיקה לכך נוגעת להפרטת האבטחה. כיום מופקדות משימות אבטחה רבות של ארגונים ושל חברות כמו גם של מנגנונים עירוניים ושל גופי שלטון בידי חברות אבטחה ושמירה פרטיות. חברות אלה נבחרות על סמך הצעות שהציעו במכרזים. במציאות כזאת של אבטחה מופרטת קשה מאוד לאכוף תקנות אבטחה, להבטיח קשר בעת חירום בין כלל הגורמים המאבטחים ולקיים בקרה שוטפת על איכות האבטחה שמעניקים הגורמים האלה.

אחד הכלים לביסוס הגנתה של העיר מפני מעשי חבלה ולארגון התמודדותה עם פגיעות בעת מלחמה הינו החקיקה. בסמכות הרשות המקומית לתקן תקנות ולאכוף את ביצוען. ככל שהתקנות מכוונות להגיע לרמות אבטחה ושליטה גבוהות יותר, כך הן פוגעות יותר בחירויותיו של הפרט. מכיוון שגם הרשות המקומית נבחרת על-ידי הציבור, היא נתונה במתח בין הרצון להבטיח את שלום הציבור באמצעות תקנות אפקטיביות לבין ההתנגדות שתקנות כאלה עלולות לעורר. ככל שהציבור חש יותר מאוים, כך גדלה נכונותו לתת לגיטימציה לחקיקה דרקונית יותר. רשות מקומית, שתדע להסביר כראוי את טיב האיום ואת יעדי החקיקה, תוכל לזכות בלגיטימציה הציבורית הדרושה.

המענה

את המענה ראוי לתכנן בשני מישורים, שבכל אחד מהם שלושה נדבכים. המישור הראשון הוא הזמן, ושלושת נדבכיו הם הפעולות לפני הלחימה, בעת הלחימה ולאחר הלחימה. **לפני הלחימה** נעשות ההכנות לקראתה: הכנת המיגון, הכנת האמצעים, הכנת הכוחות, פעילות אבטחה ומניעה, הסברה ותרגול.

בעת הלחימה מתרכז המענה בהזעקה, בכיבוי, בחילוץ ובפניו נפגעים. לכך נלוות פעולות של מודיעין, של שליטה ושל הסברה, שתכליתן הפעלה יעילה של הכוח ושמירה על הסדר הציבורי.

בעקבות הלחימה (או הפיגוע) יש צורך בפעולות חילוץ ושיקום הן של הנפגעים והן של מבנים ושל תשתיות שניזוקו או

נהרסו.

המישור השני הוא מסגרת ההתייחסות, ושלושת נדבכיו הם רמת הפרט, הרמה המערכתית והרמה הלאומית.

ברמת הפרט צריך כל אדם לדאוג להצטיידות שלו ושל משפחתו ולמיגון המרחב הביתי. כדי שהפרט ייטיב להתגונן, על גורמי הביטחון הרלוונטיים להזדריך אותו מהי ההתנהגות הרצויה שעליו לאמץ במצבים השונים.

ברמה המערכתית נערך המנגנון העירוני על כל זרועותיו כדי לטפל במצב החירום.

ברמה הלאומית יש לגבש את תפיסת ההגנה על המרחב העירוני. בעת חירום מוקצים לערים כוחות ואמצעים שאינם

קשה לשכנע נבחר ציבור
להשקיע בתחום שאפשר
שלא יניב כל פרי ציבורי או
פוליטי במשך כל תקופת
כהונתם בתפקיד

בבחינת המערכת הנותנת "פקודות" לאזרחים כיצד להתנהג; הוא משמש כגוף הדוברות של ההנהגה העירונית; הוא משמש כלי להעברת מסרים לציבור, וככזה הוא מהווה מכשיר לתמיכה מוראלית באזרחים. מכיוון שהמידע בעיר חשוף ברובו לפחות למקצת האזרחים ולכלי התקשורת הפרטיים (באמצעות הטלפונים הניידים ואתרי אינטרנט), ואלה מעבירים אותו הלאה במהירות – גם אם אינו בדוק – ישנה חשיבות רבה למתן מהיר של מידע אמין לאזרח.

סיכום

העיר הגדולה היא בבחינת בבואה של המדינה מבחינת ריבוי הגופים והמנגנונים שעליה להפעיל במיומנות ובתיאום על מנת לספק את מרב הביטחון לאזרחים, לאפשר אורח חיים תקין בעת חירום ומצוקה ולתת סיוע וטיפול בעקבות פגיעה חבלנית או מלחמתית.

התושבים הם המשאב העיקרי של העיר, אך עלולים להיות גם איום משמעותי. הדרך שבה יפעלו תלויה בהנהגת העיר וביכולתה לשווק כראוי את החלטות שהיא קיבלה ואת ההנחיות שהיא נתנה.

הערות

1. יצחק רביד, "על הנחת החמור ביותר", מערכות, 351, ינואר 1997

זמינים ברמה העירונית. המענה עצמו מורכב ממספר נדבכים, שחלקם ברמה של ניהול העיר וחלקם ברמה הלאומית. הנדבך המרכזי הוא כמובן ההרתעה, שבה עוסקים מנהיגי המדינה. לאחריו בא נדבך ההתרעה. בצד ההתרעה הכוללת, שאותה חייבת לתת המדינה, ישנה משמעות להשגת יכולות התרעה גם בתוך המרחב העירוני. בתחום הזה נכללות יכולות ההתרעה מפני אסונות טבע, היכולת לנטר אמצעי לחימה כימיים וביולוגיים ותחזוקתן השוטפת של מערכות האזעקה והכריזה. הנדבך שלאחר מכן בא לידי ביטוי

בעת הלחימה עצמה ונחלק להגנה אקטיבית ופסיבית. בעוד שההגנה האקטיבית מטופלת ברמת הלאום, הרי ההתגוננות האזרחית – פינוי, חילוץ, כיבוי וכדומה – מטופלת בעיקר ברמה העירונית. האינטגרציה בין כל הגופים ברמות העיר והמדינה היא אחד האתגורים הקשים והמכריעים בעת מבחן. אף שלכאורה האחריות היא ברמת המדינה, יש לפעולה וליוזמה ברמה המקומית יכולת רבה להשפיע על המציאות בתחום הזה ואף לעצב אותה.

מנהיגות

המערכת העירונית, כמו כל מערכת אחרת, זקוקה להנהגה, שחשיבותה עולה כמובן בעימות חירום ומשבר. עיקר האתגר הוא בקבלת החלטות קשות בתנאים של אי-ודאות והיכולת להוביל את שלל המסגרות והארגונים הפועלים במרחב העירוני אל היעדים שנקבעו. המנהיג ואנשי צוותו גם צריכים לדעת לנצל נכון את כלי התקשורת על מנת להוביל ולכוון את בני העיר להתנהגות הרצויה. מספר התושבים הרב בעיר הופך את הגורם הזה לקריטי במיוחד. חוסר שיתוף פעולה של התושבים ותופעות של היסטריה או של אנרכיה עלולים להיות מסוכנים לא פחות מפעולות היריב ולעיתים אף יותר מהן. לעומת זאת הירתמות הציבור לפעולות התנדבות ועזרה יכולה להיות מכפיל כוח חשוב בתפקודם של מנגנוני הסיוע והתמיכה בעת חירום.

הסברה

למערך ההסברה בעיר בעת חירום יש מספר תפקידים: הוא

הסיוע הרפואי בלוחמה בשטח בנוי*

הלחימה בג'נין במסגרת מבצע "חומת מגן" הוכיחה את תקפותה של תורת חר"פ ללחימה בשטח בנוי. עם זאת, בגלל הקירבה הרבה של מוקדי הלחימה למרכזים רפואיים בארץ היה צורך בהתאמה מסוימת של התורה הזאת: שימת דגש על פינוי מהיר לבית-חולים במקום על ייצוב הפצועים בשטח

רס"ן ד"ר בנימין זאב סנדר וסא"ל רפי גולני

שתוכננו והוצאו אל הפועל על-ידי פעילי פח"ע מג'נין היו כמה פיגועים במרחב חדרה-עפולה והפיגוע במסעדת "סבארו" בירושלים. לכן הוטל על עוצבת "עידן" להשתלט על מרחב העיר, כולל מחנה הפליטים של ג'נין, ולחסל את קיני הטרור שבה, כך שתאבד היכולת להוציא פיגועים בכמות ובסדר הגודל שהפכו לשגרה בלתי נסבלת במהלך "גאות ושפל".

בהמשך המאמר יסקרו מאפייני הלחימה בשטח בנוי בכלל (ובג'נין בפרט), עיקרי תורת הסיוע הרפואי בלחימה מסוג זה והדילמות שעמן היה צורך להתמודד בעת נוהל הקרב לקראת "חומת מגן". לאחר מכן תפורט פעילותם של גורמי הרפואה בגזרה בהשוואה לפעילות הרפואית בקרבות דומים, ויוצגו לקחים אחדים מהפעילות הזאת.

מאפייני הלחימה

מניתוח המתאר של העיר ושל מחנה הפליטים היה ברור כי העוצבה עומדת להיכנס למערכה בתוך שטח בנוי. במחנה הפליטים של ג'נין התרכזו כ-15 אלף איש בשטח של כ-1.5 קמ"ר בלבד, בצפיפות מהגבוהות בעולם, בבתים שגובבו זה ליד זה ללא כל תכנון נראה לעין. נוסף על כך התחוויר כי למחנה הפליטים התקבצו ובאו מאות מבוקשים "קשים" מכל צפון איר"ש במטרה להתעמת עם כוחות צה"ל ולהסב להם נפגעים רבים ככל האפשר. אלה ניצלו את הזמן שעמד לרשותם - בין המבצע הראשון, שנערך בפברואר, לבין

ביומו הראשון של חג הפסח תשס"ב (28 במארס 2002) הוחל בגיוס חלקי של כוחות המילואים של צה"ל, ובתוכם עוצבת "עידן". קדמו לכך 19 חודשים של עימות נמוך עצימות (ענ"ע) בין ישראל לפלסטינים במסגרת מה שכונה "גאות ושפל".

במהלך החודשים האלה נרצחו כ-450 ישראלים (מתוכם 318 אזרחים ו-132 אנשי כוחות הביטחון). 185 מההרוגים נרצחו במסגרת פיגועי תופת שבוצעו על-ידי מחבלים מתאבדים. את הסאה הגדיש הפיגוע במלון "פארק" בנתניה, שבו פוצץ את עצמו מחבל מתאבד במרכז חדר האוכל במלון בעיצומה של ארוחת ליל הסדר. בפיגוע נהרגו מיידית 22 אזרחים (מאוחר יותר

נפטרו עוד שבעה אזרחים מפציעהם בבתי-החולים).

אחד המוקדים לייזום ולהוצאה אל הפועל של פיגועי

תופת המכוונים נגד אזרחים שלווים היה העיר ג'נין (ובמיוחד מחנה הפליטים שלה), חזאת עקב קרבתה לקו התפר ושגשוג גורמי הטרור בה. בין הפיגועים

ביודעם שצה"ל - בשל ערכי ההומניים - יעשה הכול על מנת שלא לפגוע באזרחים, תיכננו המחבלים לפגוע בחייליו תוך הסתתרות מאחורי מחסה האזרחים

רס"ן ד"ר בנימין זאב סנדר קצין הרפואה של עוצבת "עידן"

סא"ל רפי גולני ראש ענף תורת חר"פ במפקדת קצין הרפואה הראשי

*הכתוב במאמר זה מייצג את דעת כותבי המאמר ואינו מסמך רשמי מטעם חיל הרפואה. המחברים מבקשים להביע את תודתם לאל"ם אלישע הוסמן ולסא"ל צוריאל אלגאווי על הייעוץ שנתנו במהלך כתיבת המאמר הזה.

המבצע שבו הוחל לאחר ליל הסדר – על מנת להיערך להגנה סדורה תוך הצבת מכשולים מסועפים ומורכבים על דרכי הגישה למחנה הפליטים. המכשולים כללו כמות עצומה של מטעני חבלה, שהונחו על הצירים המעטים המובילים למחנה, בתוך הסמטאות ובבתים עצמם. ההיערכות הזאת נעשתה תוך שימוש ציני באוכלוסייה האזרחית של המחנה כמגן אנושי. המחבלים מנעו מהאזרחים – תוך שימוש בכוח – לצאת ממחנה הפליטים ולהתפנות. הסיבה לכך ברורה: בידועם שצה"ל – בשל ערכיו ההומניים – יעשה הכול על מנת שלא לפגוע באזרחים, תיכננו המחבלים לפגוע בחייליו תוך הסתרתם מאחורי מחסה האזרחים.

האתגר בתכנונו ובהכנתו של המענה הרפואי ללחימה

בזמן המועט שעמד לרשות העוצבה לפני תחילת הקרב בוצע נוהל קרב מלא, אשר כחלק ממנו עלה הצורך לתכנן מענה רפואי הולם לסוג הקרב הצפוי מבחינת הטיפול והפינוי הרפואיים. תכנון המענה הסתמך על הרעיון המבצעי ועל תורת הסיוע הרפואי בלוחמה בשטח בנוי (לש"ב), כפי שהותוותה בעבר על-ידי חיל הרפואה.

הבעיות שעמדו בפנינו בעת תכנונו של הסיוע הרפואי כללו:

1. ההערכה הייתה כי חיילי צה"ל ייאלצו לנהל לוחמה בשטח בנוי בעצימות שכמותה טרם נתקלו, קרי התמודדות עם מאות מבוקשים בעלי ניסיון רב בלחימה, המכירים את השטח היטב ואשר נערכו לקראת פריצת הכוחות תוך הנחת מטענים ומכשולים רבים. כפועל יוצא מכך היה עלינו להיערך למספר רב של נפגעים וכן לתת מענה לבעיית הפינוי תחת אש משטח מאוים, שאין דרך לפנות ממנו באופן רכוב. (סמטאות מחנה הפליטים אינן מאפשרות מעבר לכלי-רכב). אם לא די בכך, היה צריך גם לקחת בחשבון שהתנאים הסביבתיים כמעט שלא איפשרו להעניק לנפגעים טיפול רפואי מלא, כולל ביצוע ניתוחי שדה.
2. הצורך לתת סיוע רפואי למספר רב של מאמצים, שכן יחידות החי"ר פוצלו לכוחות קטנים, שלא ניתן היה להסתמך על סיוע הדדי ביניהן – הן בשל צפיפות המבנים והמחסור בצירים והן בשל הלחימה העזה. נוסף על כך, ליחידות האורגניות שהוטלו למערכה הוכפפו יחידות לא אורגניות רבות. כתוצאה מכך נוצר מצב שבו הוטל על הגופים הרפואיים האורגניים (תאג"ד, פלוגת רפואה חטיבתית) להעניק סיוע רפואי צירי וגזרתי לכוחות רבים ומגוונים, אשר לעיתים מעולם לא התאמנו יחד ולא הכירו זה את נהלי עבודתו של זה.
3. פלוגות הרפואה (פלוגת חר"פ חטיבתית – פח"ח ופלוגת רפואה קדמית – פלר"ק) אומנו בעבר בעיקר במתווה של לחימה בשטח פתוח ולא במתאר של לוחמה בשטח

בנוי במסגרת עימות נמוך עצימות. כמו כן לא הותוותה תורה כתובה להפעלת הפלוגות במתאר הזה, שבו אין אפשרות – וגם לא קיים צורך – להביא לידי ביטוי את יכולתן לשמש דרג רפואי שני (אחרי דרג התאג"ד), מכיוון שבשונה מלחימה ברמת-הגולן או בסיני, המרחק לבתי-החולים הקרובים (העמק ורמב"ם) היה קצר, וזמן הפינוי המשוער לא עלה על 20-30 דקות באופן רכוב או מוסק. כפועל יוצא מכך היה עלינו לתכנן איזה סד"כ לגייס מקרב פלוגות הרפואה, אילו כלי-רכב וכלי-רק"ם להוציא מהימ"ח ואף איזו כמות ואיזה סוג של ציוד רפואי (צר"פ) לקחת לקראת הלחימה.

4. עקב היות המרחב רווי במחבלים ועקב האיום בירי על כלי-הרכב המפנים שינועו בצירי הפינוי, עלה הצורך להשתמש בכלי פינוי ממוגנים. במהלך "גאות ושפל" יוצרו – על-פי מפרט שהתווה חיל הרפואה – אמבולנסים ממוגני ירי מסוג "אביר", אשר פינו נפגעים רבים תחת אש במהלך 19 החודשים שקדמו ל"חומת מגן". אולם בימ"ח העוצבה עמדו לרשות כוחות הרפואה אמבולנסים לא ממוגנים, זחל"דים פתוחים ונגמ"שים ללא מיגון בפני נק"ל (ובוודאי שלא בפני נשק כבד יותר או מטענים). לכן היה עלינו לתת מענה לכוחות הרפואה בתחום כלי-הרכב וכלי-הרק"ם הממוגנים מפני ירי נק"ל לכל הפחות. כלי-הרכב האלה צריכים היו לשמש לפינוי רכוב מפאתי מחנה הפליטים ועד בית-החולים או עד "נקודת השחלוף" (ראו הסבר בהמשך).

תורת הסיוע הרפואי בלש"ב ולקחי המלחמות הקודמות

לחימה בשטח בנוי (לש"ב) מוגדרת במסמך של אג"ס-מה"ד כלחימה ב"שטח שהתכסית בו היא מבנים, מתקנים ובתים. יש והשטח מחולק לרחובות, לרבעים ולאזורים לפי סוג היישוב – כפר, עיירה או עיר".¹ בהמשך נאמר כי "בכל מקרה שבו ניתן, יש להימנע מלחימה בשטח בנוי. הלחימה תתבצע רק כאשר הלחימה היא המשימה שהוטלה עליך או כאשר זאת הדרך היחידה לעמוד במשימה אחרת" (ההדגשה במקור). אין ספק כי הסיבה העיקרית, שבגללה נמנע צה"ל מלהילחם בשטח בנוי כל עוד ניתן היה, הייתה הידיעה כי היא תהיה כרוכה באבדות כבדות בקרב הלוחמים.

הסיוע הרפואי בעת לחימה בשטח בנוי מושתת על תכנון הטיפול בנפגעים עוד ברמת הפלוגה, תגבור כוח האדם הרפואי בכל כוח אג"מי ותגבור כלי-הרק"ם לפינוי נפגעים. התאג"דים ייפרסו בפאתי השטח הבנוי, והנפגעים יפונו אליהם רגלית ומשם באורח רכוב.²

צוות בראשות קצין רפואה ראשי ניתן עוד לפני "חומת מגן" את הלקחים שהופקו מהטיפול ומהפינוי הרפואיים במהלך "גאות ושפל". בעקבות ניתוח הלקחים הוגדרה תורה לטיפול בנפגעים ולפינויים בעימות נמוך עצימות המתנהל

ולש"ב במלחמת של"ג) ואת הפתרונות שניתנו בזמנם.

הקרב על גבעת התחמושת

בבוקר ה-5 ביוני 1967 קיבל מח"ט 55, אל"ם מוטה גור, פקודה לעלות עם החטיבה משטחי הכינוס בפרדסי גבעת-ברנר לכיוון ירושלים לקראת כיבוש שייח'ג'ראח ובית-הספר לשוטרים על מנת לפתוח את דרך הגישה להר הצופים. משימה צפויה נוספת הייתה כיבוש העיר העתיקה.⁴ קצין הרפואה החטיבתי, ד"ר יעקב (ג'קי) קינג, קיבל תדריך מהסמח"ט, משה פלס, וחילק את פלוגת החר"פ החטיבתית שעמדה לרשותו לשתי פלגות – אחת נפרסה בשיכון פא"ג, והאחרת ליד תחנת הדלק, הסמוכה לכיכר השבת. זאת לאחר שהמח"ט הביע את התנגדותו לפריסתן קרוב יותר לשטח הלחימה, כדי שלא תיפגענה.⁵ הפלוגה תוגברה בעוד מועד ב-10 אמבולנסים על-ידי מפקד הרפואה הפיקודי (מר"פ), ד"ר דן מיכאלי, אשר גם

הקצה כמה מדריכים מבית-הספר לרפואה צבאית וצר"פ נוסף, שחברו לפלוגה שנפרסה בשטח.

כדי שניתן יהיה להתקדם לעבר בית-הספר לשוטרים הוטלה על גדוד 66 בפיקודו של יוסי יפה המשימה לכבוש את גבעת התחמושת, שהייתה מתחם מבוצר היטב, אשר אויש על-ידי פלוגה של הלגיון הירדני. את דרך הגישה אל היעד טיהרה פלוגה ב' בפיקודו של דודיק רוטנברג, תוך שהיא משלמת מחיר כבד (אל תום הקרב הגיעו בשלום רק שבעה לוחמים מהפלוגה). מכיוון שהפלוגה נשחקה לחלוטין כבר בשלב הזה, הקצה המג"ד את המשימה לכבוש את הגבעה עצמה לפלוגה ג' שבפיקודו של עובד יעקבי.

יש לציין כי מתוך 96 ההרוגים של חטיבה 55 במהלך הקרב על ירושלים

בהתאם למאפיינים של פעילות צה"ל בשטחים. התורה הזאת מושתתת על ארבעה דרגי טיפול, הערוכים בהתאמה מנקודת הפציעה בלב השטח הבנוי ועד לרמת בית-החולים:

1. **נקודת טיפול ראשוני:** צוות רפואי קדומני, הנע בקו הלחימה בשטח הבנוי וערוך להעניק טיפול מציל חיים (AB&R), קרי פתיחת דרכי אוויר (Airways), הנשמה לפי הצורך (Breathing) ופינוי מהיר (Run).

2. **נקודת ייצוב:** דרג רפואי "יתיר" (למשל סגל פלוגת רפואה שלא הוקצה לתגבור כוח שפורץ לשטח הבנוי), הפרוס בפאתי השטח הבנוי וערוך להעניק טיפול מייצב טרם פינוי לבית-החולים (Stabilize & Run). נוסף על כך הוא יכול לשמש כמקור לתגבור הכוחות הלוחמים בצוותי רפואה בהתאם לתוכנית המבצעית. מדרג זה יבוצע פינוי "נמארס", דהיינו שאין להשהות את הפצוע מעבר למינימום הזמן ההכרחי מתוך ידיעה כי הטיפול המיטבי יינתן לו בבית-החולים.

3. נקודת שחלוף:

היות והשאיפה היא להחזיר מהר ככל האפשר את כלי הפינוי הממוגנים לגזרת הלחימה, יבוצע "שחלוף", דהיינו העברת הפצוע במקום שנמצא מחוץ לשטח המאויים לרכב פינוי מהיר ובלתי ממוגן (צבאי או אזרחי) או למסוק.

4. בשלב הסופי

יבוצע פינוי רכוב או מוסק לבית-החולים במהירות המרבית האפשרית.

כדי להציב את מימוש התפיסה הזאת אל מול האילוצים שתוארו לעיל בפרספקטיבה המתאימה ולבחון את התפתחותה של תפיסת הטיפול והפינוי הרפואיים בלש"ב, נתאר כעת את הדילמות שהוצבו בפני דרגי הרפואה במתארים דומים (הקרב על גבעת התחמושת וכיבוש ג'נין במלחמת ששת הימים

פינוי פצועים כולל סטטוסים בכיתת לחם ע"י חיילי צה"ל

לכוחות שלחמו בשטח הבנוי הביאה לטיפול מהיר בנפגעים.³ כמו כן הומלץ להעביר קורסי עזרה ראשונה לכל חייל וחיל ולהגביר את המודעות לחשיבות השכפ"צים, שהורידו בשיעור ניכר את מספריהם של נפגעי הבטן והחזה. בעיה שהועלתה הייתה המחסור בכלי רק"ם לניוד ולפינוי ברמת התאג"ד – מה שגרם לבעיות בעת הפינוי הרפואי. כמו כן צוין בתחקירים כי האלונקות הרגילות שנופקו היו כבדות מדי ובעיקר ארוכות מדי, וכי מנשא החי"ד הוא מסורבל. עוד צוין שהיה מחסור באפודי חובש. מהתחקירים גם עלה כי 67.5% מהפצועים פונו בתוך חצי שעה מרגע פציעתם, ו-14% נוספים פונו בתוך שעה.

כיבוש ג'נין במלחמת ששת הימים

ב-6 ביוני 1967 הוטל על חטיבה 45 לכבוש את מרחב ג'נין, שבו היה ערוך גדוד חי"ר 20 של הלגיון הירדני.⁴ את העיר ג'נין עצמה כבש גדוד 21, אשר שטף את העיר תוך ירי ללא טיהור הבתים. לאחר מכן המשיכו כוחות החטיבה לקרב השריון בשריון שהתנהל באותה עת בעמק דותן, ואילו טיהור העיר בוצע על-ידי גדוד 11 מחטיבה 9 באמצעות תנועת איגוף בסד"כ של שתי פלוגות. מחיר כיבושה של ג'נין היה כ-20 פצועים.

הסיוע הרפואי בגזרת ג'נין במבצע "חומת מגן"

לאחר לימוד הקרקע והתוכנית האג"מית ולאחר התעדכנות בלקחי הלחימה במהלך המבצע שנערך במרחב ג'נין בפברואר ובתורת הפינוי בעימות נמוך עצימות, שעוצבה במפקדת קצין רפואה ראשי, הוחלט לארגן את הסיוע הרפואי על-פי העקרונות הבאים:

1. לכל כוח שפורץ למחנה הפליטים יוקצה כוח רפואי שיורכב מרופא ומשלושה-ארבעה חובשים.
2. בכל גדוד תוגדר "לבנת פינוי", בפקודו של מ"מ פינוי, שיהיה קצין חי"ר מנוסה ובקיא בניווט במתאר עירוני. הכוח יכלול שני נגמ"שים מדופנים בשקי חול, כשעל כל נגמ"ש יוצב חובש אחד לפחות.
3. התאג"דים ייפרסו בפאתי מחנה הפליטים והעיר ג'נין.
4. פלוגות הרפואה ייפרסו במרחק מה מקו המגע במתכונת פלגתית. פלגה אחת מפלוגת החר"פ החטיבתית הוקצתה לתגבור הכוחות שפרצו למחנה הפליטים.
5. מכיוון שזמן הפינוי הרכוב או המוסק הצפוי לבתי החולים הקרובים לא עלה על חצי שעה, קיבלו כוחות הרפואה, כולל פלוגות הרפואה, הוראה כי לא יתבצע כל שיהיו של פצוע בשטח מתוך ניסיון "לייצבו", אלא הדגש יושם על פינוי מהיר לבית-החולים, שם יקבל את הטיפול המיטבי בהתאם לתורת ה-CTLS (COMBAT TRAUMA LIFE SUPPORT). תפקוד פלוגות הרפואה, אם כך, היה כנקודות

נפלו 35 בקרב על גבעת התחמושת. הנפגעים הגיעו ברובם לתאג"ד של ד"ר אורי פרנד, שנפרס כמה מאות מטרים מאחורי פלוגה ג'. מאחר שלא הייתה רשת פינוי חטיבתית, לא ידע קצין הרפואה החטיבתי (קרפ"ח) על מצוקת התאג"ד, אשר טיפל בתוך זמן קצר ב-90 פצועים. רק בשעות אחרי הצהריים דילגה לכיוון שייח"ג ר"אח אחת הפלוגות של פלוגת החר"פ החטיבתית.

על הקושי להגיש סיוע רפואי במהלך הלחימה בתעלות ועל ההקרבה של כוחות הרפואה ושל הלוחמים עצמם בעת הטיפול בפצועים ניתן ללמוד מדברי יגאל ארד, ששימש חובש בפלוגה ב' וסיפר על הטיפול שהגיש לחובש אחר בשם דיידה, שנפצע באורח בינוני: "את חבילת זריקות המורפיום שהייתה לו כחובש הוציא מכיסו בידו הבריאה והושיטה לי: אתה לא יכול לעזור לי – תעזור למישהו אחר. נשברתי...". ראוי לציין גם כי הלוחמה בשטח בנוי הציבה אתגרים נוספים בפני הדרג הרפואי, כגון הצורך לטפל בנפגעים מקרב האוכלוסייה האזרחית, תנועה בצירים צפופים והסכנה של ירי צלפים (אשר הפריעו ככל יכולתם לטיפול ולפינוי הרפואיים).

לוחמה בשטח בנוי במבצע של"ג

במהלך מלחמת שלום-הגליל ב-1982 נלחם צה"ל במספר ערים, ובהן בירות, צידון, צור, רשידייה, ג'זין, עלי, נבטייה ובחמדון.⁶ קרבות אלו גבו קורבנות רבים. בין ה-4 ביוני 1982 ל-20 בספטמבר 1982 נהרגו 301 חיילי צה"ל ונפצעו 1,304 – מתוכם 95 חללים ו-718 פצועים בלחימה בשטח בנוי. הסיוע הרפואי בלחימה הזאת התבסס על העקרונות שנקבעו בתורת חר"פ (ראו לעיל), אולם לעיתים היה צורך "להסביר למפקדי הכוחות את חשיבות קרבתו של כוח הרפואה לכוח הפורץ בלחימה בשטח בנוי ואת חשיבות מיקומו בפאתי היעד".⁷ אחד הלקחים מהקרבות בעין-זחלתא ובצידון היה שיש להקצות תאג"ד לכל פלוגה המבצעת טיהור של רחוב בעיר או בכפר.⁸ בדיון מסכם על לחימת החי"ר במבצע של"ג, שנערך בראשות ראש מה"ד, צוין כי פינוי נפגעים מרק"ם בעת לחימה בשטח בנוי ייעשה באופן רגלי ולא על-ידי הכנסת רק"ם נוסף למקום ההיתקלות.⁹ נוסף על כך נקבע כי "חייב להיות בכל גדוד מ"מ פינוי עם כוח שמוקצה מראש לנשיאת אלונקות".³ (מדובר בכוח שמר"פ מרכז במלחמת ששת הימים כינה "לבנה", ואשר מיועד לביצוע משימות פינוי).⁵ לקח נוסף שהופק היה כי לעיתים עדיף לפצל תאג"ד, אף שהדבר נגד את תורת חר"פ בעת ההיא. למשל, בלחימה בעין-חילוה פוצל תאג"ד לשתי חוליות, שבכל אחת מהן היו רופא ושלושה-ארבעה חובשים. אלה נתנו טיפול ראשוני לפצועים בשטח ואחר כך פינו אותם לתאג"ד בפאתי השטח הבנוי או לפלוגת חר"פ חטיבתית. שיטת העבודה הזאת הוכיחה את עצמה.^{6,3}

בתחקירים שנערכו צוין כי העובדה שהתאג"ד היה צמוד

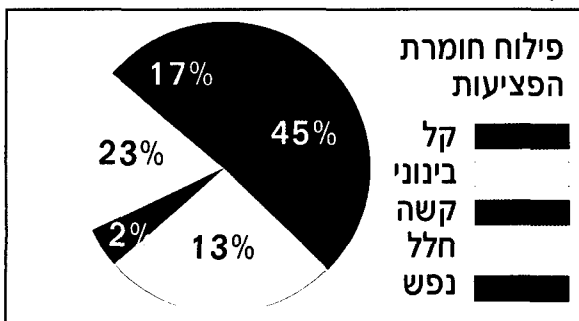
קציני בריאות הנפש (קב"נים). בכל פלוגת רפואה היו מוצבים שני קציני בריאות נפש. נפגעי תגובת הקרב טופלו רובם ככולם במקום והוחזרו לשירות ביחידותיהם לאחר קבלת תמיכה נפשית וייעוץ מקצועי.

עיקר הנפגעים היו, כצפוי, במרחב מחנה הפליטים ג'נין. טיפול ראשוני הוגש לפצועים סמוך למקום הפציעה על-ידי צוותי הרפואה שהוצמדו לכוחות שפרצו למחנה, ומשם הם פונו לתאג"דים בפאתי המחנה. בהמשך פונו הפצועים באופן מוסק מהתאג"ד (כאשר לא ניתן היה לפנותם באורח רכוב) או מפלוגת החר"פ החטיבתית ללא כל השהיה מיותרת על מנת להביאם לבתי-החולים מהר ככל האפשר.

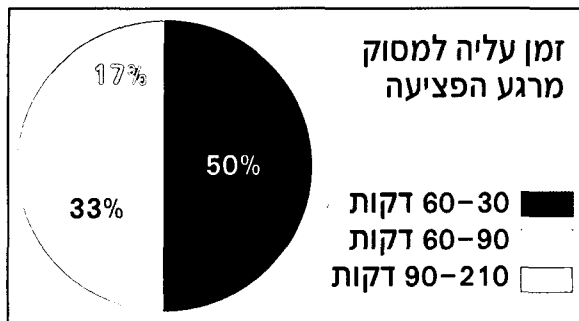
דין ולקחים

מהשוואת ההיערכות והפעילות של גופי הרפואה במבצע "חומת מגן" לסיוע הרפואי שניתן ללוחמים בקרב על גבעת התחמושת, בכיבוש ג'נין במלחמת ששת הימים ובמלחמת לבנון ניתן להסיק כי עקרונות הסיוע הרפואי בלחימה בשטח בנוי נשארו בעינם, רובם ככולם. לחימה מסוג זה מחייבת פריסה של התאג"דים בפאתי השטח הבנוי, במקום שיאפשר פינוי רגלי קצר ככל האפשר עד אליהם. את הפריסה יש לבצע במקום מוגן מיירי ובקרבת ציר פינוי לאחור. נוסף על כך,

גרף מס' 1

גרף מס' 2

עקב חוסר יכולתם של הכוחות השכנים, הפורצים לתוך השטח הבנוי, לסייע אלה לאלה, יש להצמיד כוח רפואי לכל כוח המהווה מאמץ נפרד. הכוח הרפואי הזה אינו חייב להיות

פינוי פצועים פלסטינים בבית לחם ע"י חיילי צה"ל

- שחלוף בין נגמ"ש הפינוי, המביא את הפצוע מהתאג"ד לבין מסוק הפינוי או לאמבולנס הממוגן, אשר פינו את הפצוע עד לנקודת החבירה עם אמבולנס של מד"א. במובן זה הוחל כאן רעיון ה"Stabilize & Run".
- על-פי התכנון אמורים היו רוב הפצועים להתפנות באופן רכוב, למעט פצועים קשה, אשר מצבם יצריך פינוי למרכז טראומה, המוכשר לטיפול נמארס נוירוכיורוגי וכד'.
- יש לציין כי גופי הרפואה נערכו בעוד מועד לטיפול באוכלוסייה אזרחית, ולשם כך תוגברו יחידות הרפואה בצידוד רפואי ייעודי לטיפול בילדים, במרפאות שדה ובתרופות. הדבר נעשה בהתאם לעיקרון המנחה את חיל הרפואה מאז היווסדו, ושלפיו יש להעניק טיפול ופינוי רפואיים לכל פצוע – "אם אוהב ואם אויב" (ככתוב בשבועת חיל הרפואה, כפי שנוסחה על-ידי חיים חפר).

פעילות גופי הרפואה במרה

במהלך מבצע "חומת מגן" באיזור ג'נין נהרגו 23 לוחמים ונפצעו 64 (גרף מספר 1). נוסף על אלה טופלו בגופי הרפואה 48 מטופלים שלא עקב פציעה קרבית (מחלות, תאונות דרכים וכו').

פילוח חומרת הפציעות

בשל עצימות הקרב ובשל ההפרעה המתמשכת מצד המחבלים לטיפול בנפגעים ולפינוים, פונו 39% מהפצועים באורח מוסק, מתוכם כ-5% פצועים קשה, 38% בינוני והשאר פצועים קל. בהמשך, לאחר פתיחת צירי הפינוי, התבצע שיעור גדול יותר מהפינוי באופן רכוב. רוב הפצועים פונו בתוך כשעה, אולם כ-17% פונו בתוך שעותיים בשל הפרעות לפינוי (גרף מספר 2). במהלך המבצע הגיעו לתאג"דים ולפלוגות הרפואה 17 נפגעי תגובת קרב. אלה טופלו על-ידי

מזמן הפינוי הממוצע במלחמת לבנון, למעט העובדה שכ- 3% מהפצועים בלבנון פונו לאחר 13 שעות ויותר בגלל המרחק הגדול מבית-החולים ובשל חוסר זמינותם של מסוקי פינוי. העובדה ששיעור גבוה, יחסית, מהפינויים בוצע ב"חומת מגן" באופן מוסק גם היא אינה מפתיעה נוכח ניסיון העבר. הדבר מעיד על כך שלעיתים אין די בכך שמרחק הפינוי הוא קצר מבחינה גיאוגרפית, אלא יש צורך בפתיחת ציר הפינוי, כולל טיהור השטחים השולטים עליו מצלפים ופינוי ממטענים. עד אז הפינוי המוסק הוא לרוב הדרך היחידה להביא את הפצוע לבית-החולים בזמן על מנת להציל את חייו. זאת, לפרקים, תוך סיכון מחושב ומודע של מסוקי הפינוי ושל צוותיהם ותוך גילוי דבקות במשימה וחירוף נפש מצד הצוותים האלה.

גם במבצע בג'נין, כמו בקרב על גבעת התחמושת, אירעו גילויי הקרבה של לוחמים ושל אנשי הצוותים הרפואיים במהלך הניסיונות להגיע לפצועים, להגיש להם סיוע רפואי ולפנותם. כאז כן עתה עלה הדבר במחיר יקר.

לסיכום, תורת הסיוע הרפואי ללחימה בשטח בנוי הוכיחה את עצמה במבצע "חומת מגן" לאחר שבוצעו ההתאמות הנדרשות למתאר של עימות נמוך עצימות בשטח רווי מטעני חבלה ושורץ צלפים ולתורה הרפואית המעודכנת לטיפול בפצועים (CTLS). בצד התקווה כי לא נידרש שוב לפעילות כזאת בעתיד עלינו לשמר את הידע שנצבר בתחום הזה בקרבות שתוארו לעיל ובקרבות אחרים ולהטמיעו בקרב המפקדים וצוותי הרפואה, על מנת שאם נידרש, חלילה, נוכל לתת שוב את המענה הדרוש.

מקורות

1. לחימת שטח בנוי, אג"ם/מה"ד - תו"ל, נובמבר 1975
2. הסיוע הרפואי בצורות הקרב השונות, ענף תורה/מק"פ"ר
3. מבצע "שלג" - לקחי צוותי תחקיר ראשוניים (דו"ח מספר 1+2), תחצ"ן/מק"חצ"ר, יולי 1982
4. מלחמת ששת הימים - המערכה בזירה הירדנית, מה"ד - היסטוריה, יוני 1972
5. ד"ר דניאל נדב, חיל הרפואה במלחמת ששת הימים, הוצאת חר"פ, ספטמבר 2001 (טייטה מוגמרת)
6. סקר נפגעי "שלום הגליל" בלחימה בשטח בנוי, ענף ברה"צ/מק"פ"ר, פברואר 1984.
7. מבצע שלום הגליל - כוח "ורדי" - סיכום רפואה, יולי 1984
8. מבצע "שלום הגליל" - סיכום רפואה חטיבה 939, יולי 1984
9. לקחי חר"ר ממבצע "שלום הגליל" - סיכום ר' מה"ד, אג"ם-מה"ד-תו"ל, יולי 1982

מורכב מתאג"ד אורגני מלא, שכן אין כל יתרון לתאג"ד מלא בתוך שטח בנוי ממש, וגם אין לו יכולת להתפרס ולעבוד במתאר המלא (פריסה סדורה). תחת זאת יצטייד הצוות הרפואי בציר הרפואי המינימלי שניתן לסחוב על הגב (תחנת איסוף גדודית קלה) ויהיה מוכן להעניק סיוע רפואי מציל חיים ומייד לאחר מכן לפנות לתאג"ד הפרוס בפאתי השטח הבנוי.

כאז כן עתה הומחשה חשיבותה של מחלקת הפינוי ("לבנת הפינוי") ברמה הגדודית, ובראשה קצין פינוי מנוסה בלחימה ובניווט, כחוליה הקריטית בשרשרת פינוי הנפגעים לאחר. על מפקד הכוח הנלחם בשטח בנוי לבנות את ה"לבנה" הזאת בעוד מועד, לאמנה ולשבץ בראשה מפקד שיהיה מטובי הקצינים שעומדים לרשותו. נוסף על כך עליו לתכנן מראש את ציר הפינוי לאחר מכל נקודה בתוך השטח הבנוי שאליה הוא מתעתד להגיע על מנת להימנע מעיכוב בפינוי לאחר מכן. העיכוב עלול להיווצר עקב הצורך לעבור שטחים נחותים, הנשלטים בתצפית ובאש על-ידי האויב, וכתוצאה מכך עלול הכוח להיות חשוף לניסיונות האויב לחבל במאמצי הטיפול הרפואי והפינוי.

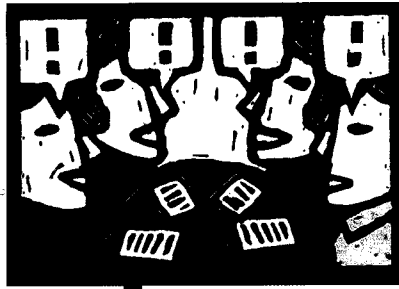
פעם נוספת הוכח כי במתאר

דוגמת זה שהיה ב"חומת מגן" אין טעם להפעיל פלוגות רפואה באופן אחוד ומלא, מכיוון שהקרבה לבתי-החולים שוללת את הצורך בטיפול בדרג שני ואף מכתובה פינוי מהיר ללא כל עיכוב כדי לתת לפצוע את האפשרות לקבל טיפול מתאים בבתי-חולים (כולל הכנסתו לחדר ניתוח מייד עם הגיעו לשם, כפי שקרה לא פעם במהלך המבצע). סיבה נוספת לכך היא שיש צורך להקצות לפחות פלגה מכל פלוגה לשם עיבוי מערך הרפואה בתוך השטח הבנוי או לשם הצמדת צוות רפואי לכוח שמהווה מאמץ פריצה עצמאי. תפקיד נוסף אשר עלול להיות מוטל על הפלוגות האלה במתאר דוגמת זה הוא לשמש עתודה לאירוע רב נפגעים כתוצאה מעלית כוח גדול על מטען רב עוצמה או עקב התמוטטות בניין מאוכלס בשל פיצוץ מטען או מכונית תופת.

בשונה מבעבר עמד שיעור החללים, שמותם נקבע בתוך חצי שעה מרגע פציעתם, על 27% מסך הפצועים (לא כולל נפגעי תגובת קרב), וזאת בשונה מהשיעור הצפוי לפי ניסיון מלחמות קוריאנה ויום הכיפורים, שם עמד שיעור החללים על 20%. במלחמת לבנון עמד שיעור החללים בלחימה בשטח בנוי על 7.9%⁶. לדעתנו, מעידה העובדה הזאת על עצימות הקרב בג'נין והן על הטווחים הקרובים שבהם התנהלה הלחימה.

זמן הפינוי הממוצע בקרב הזה לא היה שונה מהותית

ב"חומת מגן" עמד שיעור החללים, שמותם נקבע בתוך חצי שעה מרגע פציעתם, על 27% מסך הפצועים (לא כולל נפגעי תגובת קרב), וזאת בשונה מהשיעור הצפוי לפי ניסיון מלחמות קוריאנה ויום הכיפורים, שם עמד שיעור החללים על 20%

בלמה

מרכיבי היכולת ללחימה בשטח בנוי דוגמת חטיבת הנח"ל

בולט הפער בין התכנון המבצעי של "חומת מגן", שבוצע נכון ובזמן וצפה נכון את האתגרים האפשריים, לבין גזירת המשמעויות הנובעות מהתכנונים האלה לבניין הכוח בתחומי האמצעים והאימונים. הנושא הזה מחייב מבחינה מערכתית, מפני שהוא חורג ממסגרת התקלה המסוימת ועשוי להצביע על בעיות מהותיות ועקרוניות יותר בבניין הכוח ובהכנתו ללחימה

אל"ם יאיר גולן

הסביבתית. לכך הייתה השפעה רבה על מדיניות הפעלת האש ועל בחירת האמצעים ששולבו בלחימה.

הידע המקצועי

הידע המקצועי בנושא הלחימה בשטח בנוי נבנה בחטיבה מכמה נדבכים: חומר תורתי זמין, לקחי קרבות של צה"ל, לקחים מצטברים של גדודי החטיבה ושל יחידות נוספות ממבצעים במהלך "גאות ושפל" וחומר תורתי מצבאות זרים.

כבר בחודשים הראשונים של האירועים (סתיו 2000) עמדו בחטיבה על מקומו המרכזי של המרחב הבנוי, והחל תהליך למידה, שנפתח ביום עיון למ"פים שבו הועברו הרצאות על לקחי קרבות בשטח בנוי (סואץ, ביירות, גרוזני). כמו כן הוכנו מצגות שעל בסיסן לימדו המפקדים את חייליהם.

בספטמבר 2001 החלה החטיבה בשורה של מבצעים ביישובים פלסטיניים - מפשיטות קצרות ועד מבצעים ממושכים יותר, שכללו שהייה בתוך הערים לצורך איתור מבוקשים ואמצעי לחימה. שיאה של שורת המבצעים הזאת

בצבא, אם כי נראה לי, שהם אינם בגדר מקרה פרטי בלבד.

הלחימה מול הפלסטינים, שניתן לכלול אותה בהגדרה של עימות מוגבל, שונה מלחימה רגילה בשטח בנוי בשתי נקודות חשובות: הראשונה, הפעילות בעיקרה הייתה סריקה ולא השמדה. מכאן נגזר, שהטכניקה הקרבית הבסיסית

כבר בחודשים הראשונים של האירועים (סתיו 2000) עמדו בחטיבת הנח"ל על מקומו המרכזי של המרחב הבנוי

הייתה לא של טיהור חדרים, אלא של סריקת חדרים. הדבר משפיע על תורת הלחימה בכללה, על הרלוונטיות של חומר ההדרכה הזמין ועל תרומת ההכשרה הבסיסית של הלוחמים לידע הנדרש לביצוע המשימות. הנקודה השנייה, הלחימה הייתה לא טוטלית, וצה"ל שאף למזער את הפגיעה באוכלוסייה הלא לוחמת ואת הנזק

מבצע "חומת מגן" התנהל כולו בשטחים בנויים, ורובו בערים גדולות יחסית. במהלכו נדרשו הכוחות לפעול בשטחים בעלי מאפיינים שונים: עיר מודרנית ברמאללה, קסבה בשכם ומחנה פליטים בג'נין. רמת הלחימה - הן של הכוחות הסדירים הן של כוחות המילואים - הייתה על-פירוב טובה. דווקא משום כך חשוב לנתח את שלושת המרכיבים הבסיסיים ליכולת הלחימה בשטח בנוי - הידע המקצועי, האמצעים והאימונים - כדי לברר אילו מהם יש לחזק, אילו מהם יש לתקן, וכדי לנסות להפיק לקחים, שיהיו תקפים גם לתנאי לחימה שונים.

במאמר זה אתייחס לסוגיות האלה כפי שבאו לידי ביטוי בחטיבת הנח"ל שתחת פיקודי. אין הדברים מתיימרים להציג תמונת מצב כוללת

מח"ט הנח"ל

חיילי חטיבת הנח"ל מסיירים במרחב עירוני באיו"ש

האתגרים האפשריים, לבין גזירת המשמעות הנובעות מהתכנונים האלה לבניין הכוח בתחומי האמצעים והאימונים, כמוסבר לעיל. הנושא הזה מחייב, לדעתי, בחינה מערכתית, מפני שהוא חורג ממסגרת התקלה המסוימת ועשוי להצביע על בעיות מסוימות בבניין הכוח ובהכנתו ללחימה.

נושא הכנת הכוח למתארי הלחימה הצפויים הינו בעיניי האתגר המרכזי של הזרוע לבניין הכוח ביבשה. מבין שני הפערים – באמצעים ובאימונים – הפער באימונים מהותי יותר.

הפקת הלקחים מ"חומת מגן"

נראה לי, כי הכוחות הלוחמים הוכיחו יכולת גבוהה בהתאמת מאפייני הלחימה למציאות המשתנה וכי רמת הביצוע ב"חומת מגן" מעידה על גמישותו של הדרג הטקטי בהטמעת חומרים חדשים. עם זאת, אסור לנוח על זרי הדפנה, משום שאם צה"ל יידרש בעתיד ללחימה בשטח בנוי מול צבא סדיר, האתגר יהיה הרבה יותר קשה. ניתן להעריך, שגם בעימותים נוספים מול הפלסטינים דגם הלחימה העיקש יותר בג'נין יהיה הרווח. לפיכך, יש ללמוד בקפידה את אירועי הלחימה ב"חומת מגן", לבחון אותם מול מתארי הלחימה הצפויים בשטחים בנויים ולהסיק מסקנות לגבי בניין הכוח והכנתו בתחומי התכנון המבצעי, ההצטיידות וראש לכול – האימונים.

מצורות השטח הבנוי שבהן אנחנו פועלים (עיר מודרנית שבה רביי-קומות, קסבה, מחנה פליטים). המתקנים נועדו בעיקר לתרגול הטכניקה של טיהור חדר, וזו, כאמור, כיום הטכניקה הפחות שימושית. כמו כן, בשל גודלם הם מכוונים לאימון הרמה הטקטית הנמוכה בלבד. לפיכך, המתקנים הקיימים לא רק שאינם תורמים להכשרת הכוחות ללחימה בשטח בנוי, אלא אף מזיקים.

מכיוון שככל הנראה עוד צפויות לישראל התמודדויות לא מעטות בשטחים בנויים, חשוב מאוד להשקיע בהקמת מתקנים בהיקף שיאפשר תרגול של מרבית הטכניקות והתרגולות עד רמת הפלוגה או אפילו הגדוד. ניתן ללמוד בנושא הזה מן האמרז'קנים, שהקימו באחרונה מתקני אימון משובללים מאוד. יש להביא בחשבון, שהוצאת בסיסי האימונים מיהודה ושומרון וריכוזם בנגב יצרו אילוף משמעותי. המאפיינים של רוב שטחי האימונים שונים מאוד מאלה שבשטחים שבהם צפוי צה"ל לפעול. על אף שהאילוף התקציבי ברור, נראה לי חשוב מאוד להשקיע במתקני אימונים המדמים היטב את סוגי השטח שבהם יילחם הצבא.

התכנון המבצעי ובניין הכוח

התוכניות המבצעיות שהיו בסיס ל"חומת מגן" הוכנו כבר לפני זמן רב. בולט אם כן הפער בין התכנון המבצעי, שבוצע נכון ובזמן וצפה נכון את

היה בכניסה לטול כרם ולרמאללה. כל מבצע כזה סוכם במסמך מפורט, שבו צוינו, בין היתר, התקלות שאותרו ונקודות החזקה בביצוע. יש לציין, כי ההישג המרכזי של המסמכים האלה הוא בעצם הכתיבה, המחייבת את הכותב לבחינה מעמיקה יותר של הדברים מאשר בניסוחם בעל-פה או בהצגתם במצגת. באותה תקופה קיבלנו מסמכים דומים שהופקו ביחידות חי"ר אחרות.

ההתנסות בלחימה מתחילת העימות הנוכחי, ובעיקר הפשיטות האלה, היו מסד לגיבוש טכניקות לחימה שתורגמו למצגות הדרכה, שהופצו לגדודים. לפני מבצע "חומת מגן" השתתפה היחידה בכמה מבצעים נוספים בשטח בנוי, שבהם נוסו התרגולות שסיכמנו. כל אלו הקנו למפקדים ולחיילים ביטחון באשר ליכולתם המבצעית, וזו אכן הוכיחה את עצמה במבצע הזה.

ניתן לומר לסיכום הנושא הזה, כי קיים אומנם פער מסוים בהפקתו ובהפצתו של חומר תורתי ברמה החילית, אולם בפועל, החומר הזמין יחד עם הידע שנרכש במבצעים תרמו לכך שהחטיבה הייתה מוכנה היטב בתחום התורה והטכניקות הקרביות.

אמצעים

הלחימה בשטח בנוי דורשת שימוש באמצעים מיוחדים רבים. אלה נדרשים כדי לעבור מכשולים, לפרוץ דלתות, לקדוח קירות, לצפות בצורה בטוחה מעבר לפינות ולקירות ולפלס בבטחה את הדרך בין המטענים והמכשולים. קיים בצה"ל מחסור בחלק מהאמצעים, ורבים מהם מאולתרים. לזמינותם של האמצעים האלה ולאיותם יש השפעה רבה על רמת הביצוע, ולכן יש חשיבות רבה בהצטיידות באמצעים תקינים ובכמות הנחוצה.

אימונים

הפער המרכזי שיש בצה"ל בנושא הלחימה בשטחים בנויים הוא בתחום האימונים. מדובר הן במתקני אימון והן בתכנים. מתקני האימונים (הלש"ביות) קטנים מאוד, ואינם מדמים אף אחת

תנו למפקד לפקד

יש לקבוע בפקודות שרק למפקד ישנה הסמכות להחליט בענייני בריאות וחיים ומוות, וזאת מתוך ידיעה שהוא יקבל את ההחלטות כמיטב יכולתו, שאם לא כן, הוא לא היה מופקד מלכתחילה על חי אדם. תגובה למאמרם של אל"ם חני כספי ורס"ן תמיר מוריץ, "קצין ודוקטור - כיבוד המלצת רופאים צבאיים על-ידי מפקדים", מערכות 383, מאי 2002

ס"ל איציק בן דוד (בנדה)

בנוכחות בשטח. מפקדים נמצאים בדרג מקבלי החלטות, ויש מפקדים בדרג הביצוע בשטח. המפקד בשטח מחליט החלטות הרות גורל באישור מפקדיו, שאינם יודעים את אשר הוא יודע ונותנים גיבוי להחלטותיו רק על רקע היכרותם בעבר.

מהדברים האלה עולות שלוש המסקנות: אי אפשר ליטול או לגזול נתחים מהאחריות של המפקד; לא ניתן להחיל כללי התנהגות של האדם הפשוט על מוקד המעשה הצבאי; לא ניתן להבחין בין מצב לחימה להכנות לקראתה.

המסקנות האלה מעלות את המחשבה שזו טעות לשפוט את המפקד במונחי הצדק של ספר החוקים במקום במונחים של יעילות. ראוי לו למפקד - לדעתי - שישפט על-ידי מי שמכיר את מונחי היעילות של העשייה בתנאי מלחמה ולא על-ידי מי שמכירים את הסעיפים בחוקים, שלא הותאמו לרוח הזמן. העובדה שעל-פי החוק הקיים מוטלות חובה ואחריות גם על כל

להיות המבחן העליון. זהו התפקיד היחיד בעולם שבו במבחן הראשון של המפקד הוא נדרש להיות בשיא התפוקה האנושית, בלי מקום לטעות, כי טעותו היא סיום המבחן בציון "חלל". אם לא די בכך, הרי שלא רק חייו מונחים על המזבח, אלא חיי כל חייליו.

כל עוד שומרים המפקדים על כללי ההתנהגות המקצועיים של הצבא, אין לאפשר לאנשי המטה להטיל עליהם סייגים או לתת להם היתרים

שנית, על שום שלמבחן העליון הזה עלול המפקד להיכנס ללא התרעה, בכל רגע נתון, במעבר קיצוני וחד משיגרה לחימה.

שלישית, על שום שזהו המקצוע היחיד בעולם שדורש הקרבה לשם השגת המשימה.

הטיעון הרביעי והאחרון עוסק

המאמר "קצין ודוקטור" עוסק בסוגיית אחריות המפקד ואחריות רופא היחידה כמו גם באחריותם המשותפת ובהיררכיה שביניהם. הגדולה האמיתית של המילה "אחריות" היא שאינה ניתנת לחלוקה. היא יכולה רק להכפיל את עצמה, ואין תלות בין אחריות של האחד לאחריותו של הזולת. כל אחת מהן עומדת בפני עצמה. הדיון בשאלת אחריותו של המפקד שונה בתכלית מדיון באחריות של כל בעל מקצוע ובעל תפקיד אחר מכמה וכמה טיעונים.

אלוף עמידרו מונה בספרו החדש ("הרהורים על צבא וביטחון" בהוצאת המכללה לביטחון לאומי) ארבע סיבות שכאלה:

ראשית, על שום שזהו המקצוע היחיד שבו המבחן עלול

רע"ן חקר מבט"מ

דוקטור ביחידה אינה מעלה ואינה מורידה דבר מאחריות המפקד. אין כל קשר בין האחריות של זה לאחריות של זה בעיני החוקרים של מצ"ח, בעיני המנסחים כתבי-אישום בפרקליטות ואפילו לא בעיני שופטי הצדק בהיכלם. זו הסיבה שבגללה ראוי שרק מפקד ישפוט את פקודו.

נכון, בצבא גרמניה זה אחרת, כי שם אין חוקי צבא, אלא חוקי מדינה בלבד. אין משפט צבאי לעבירות המצויות בחוקי המדינה, משום שהחייל הוא אזרח לפני שהוא חייל. הגם שבמדינת ישראל המצב הבסיסי זהה, החייל והמפקד מחויבים לעוד הרבה מאוד חוקים שהצבא חוקק מעבר לחוקים האזרחיים. לפיכך רובצים על חייל ועל מפקד בצה"ל הרבה יותר חוקים מאשר על כל אזרח אחר. קיומו של החוק הצבאי לא הפחית דבר מעומס החוקים האזרחי. איש גם לא ביקש אחרת.

ההתייעצות עם רופא היא חלק משיקולי היעילות, ורק משום כך ראוי שתתקיים, ולא משום שהיא כתובה בספר פקודות מטכ"ל. אם חס וחלילה יבינו מפקדים שכללי המשחק הנהוגים בצבא הם כללי החשיבה המשפטית, הם עלולים לנהוג בהתאם, ואז גם חוק רע יישמר, והמעשה הצבאי כנראה ייפגע – אלא שלחוקים אולי לא תהיה מדינה לשכון בה לבטח. החשיבה הצבאית תתעסק יותר במה שאסור לעשות ולא במה שניתן לעשות. מה קל מזה "לרצוח" את היוזמה – אחד מעשרת עקרונות המלחמה ומרכיב ברוח צה"ל – שהיא גם אחד ממרכיבי החובה בתפקידו של הקצין. החשיבה תתעסק בשאלה המשפטית כבדת המשקל: מי אשם? ולא בשאלה: מה צריך לתקן? זו חשיבה שכבר הובילה אותנו בעבר הלא רחוק אל מושגי הכסת"ח והראש הקטן ושהצעידה את הצבא בצעדי ענק אחורנית.

האם ההמלצה לבצע בדיקת ראייה זהה להמלצת הרופא לתכיפות הפסקות השתייה במסע? האם ההמלצה לשינוי פרופיל זהה להמלצה על מרחק בטיחות

באחסון תחמושת או לתכיפות טיפולים ברכב? האם העובדה שקיימת הוראה מקצועית למצב האופטימלי הופכת אותה להיות מגבלה ותנאי לביצוע במצב הקרב או באימון לקראתו בתנאים של חוסר ודאות ותוך תביעה חד-משמעית להקרבה עצמית ולהקרבת הפקודים במעבר בין-רגע למצב מבחן ראשון שהוא המבחן העליון? הלזה יקראו משפטנים צור ישראל, חוקי הטבע, נכס צאן ברזל או ערכי היסוד של המדינה? גם רישום כרטיס עבודה

קרובים ככל הניתן למצב המבחן – למעט האויב האמיתי. על מנת להגיע לכשירות הרצויה חובה לבחון את תפקוד היחידה בלחץ זמנים ובעומס תפקודי ופיזי הקרוב למצב האמיתי, למעט האויב. עצם המקצוע הצבאי מכיל בתוכו קבלת החלטות בשיגרה ובאימונים, שבהן סיכונים אינהרנטיים לעשייה, למעט היפגעות מאויב.

ההצעה להבחין בין רמת האחריות שיש למפקד בהכנה לקראת המבצע לזו שתחול עליו בזמן שיש אויב היא לעג

לרכב מצוי בספר החוקים הזה. מי מאנשי המשפט יעז לרשום כתב-אישום להעדר רישום כזה לרכב שהתהפך בדרכו להיתקלות עם מחבלים על גדר המערכת, רק משום שקיים סעיף כזה בחוק?

כשם שאין לדון באחריות מעוקרת של המפקד במלחמה, ניסיתי להבין האם ניתן לסרס את אחריות המפקד בהכנות שהוא מבצע לאותו מצב לחימה ובתנאי היסוד של ארבעת הטיעונים בדבר ייחודיות אחריותו של המפקד. אני מבקש להצהיר בשמחה שנכשלת. מה שמבדיל את מצב הלחימה מההכנה אליו הוא העדר האויב האמיתי. על מנת להגיע לכשירות הרצויה חובה להעמיד תנאי אימון

לרש. רק מי שלא היה שם יוכל לנסות לעשות הבחנה כזאת. זה לא יהפוך את תוצרתו לפרי נאור. ההבדל קיים רק בכמות ובסוג הסיכון – נוכחות האויב. אם אחד הטיעונים לייחודיות אחריותו של המפקד הוא שהמבחן הראשון הוא המבחן העליון, כיצד עוזרות לו פרשנויות אלה של החוק, שבו הוא נעדר אחריות מלאה בהכנה למבצע, ובמצב לחימה הוא לפתע אחראי? האם זו דרכה ורוחה של המערכת הצבאית: להגדיל את הפער בין ההכנות למצב האמת? האם לא די בנוכחות האויב ובסכנת הנפשות שמחמירות את מצבו של המפקד ברגע האמת? צריך גם ללמדו שאחריותו תשתנה כשיהיה בין חיים למוות?

על ההיתר ועל החריגה

על המושג היתר נכתב באותה כתבה: "מוסמך המפקד להתיר חריגה מפקודות הצבא, ובלבד שהסמכות המקצועית (הרופא המוסמך) נתנה את הסכמתה לכך". האמת היא, לפחות במונחי הלשון העברית, שהמונח היתר, אליבא דכותבי הכתבה, אינו מתיר למפקד דבר וחצי דבר. הוא מתיר רק לאיש המקצוע (לרופא) לחרוג ממגבלותיו המקצועיות שלו במצב מסוים. שהרי אם יתנגד איש

הדרג המקצועי, ובלבד "שהמפקד יבחן באופן מיוחד את רמת הסיכון לאדם". מה שאומרים הכותבים בלי מילים הוא בעצם אמירה קשה הרבה יותר. "אתה רשאי לחרוג בהחלטותיך את כל חיילי יחידתך על-פי הפקודות". או "אתה רשאי לדרוש ולתבוע ציות מוחלט והקרבה של חיים, אבל ביום שתבקש לסטות מהוראה מקצועית, חובה עליך לשקול במיוחד את הסיכון לחיי אדם ולהשפט על הסטייה. בכל מעשיך ביום-

באחריות הרובצת על אלה שהוא שולח למות למען ביצוע משימות שהוא פקד עליהן, שלא יתיר להם "לחרוג" כלל מהוראותיו של קצין מטה. מי שאינו מכיר בכך שמתן סמכות פירושה מתן גיבוי גם לטעויות שעלולים המפקדים לעשות בזמן הביצוע, שלא יתיר להם להיות מפקדים ויילך לבצע את המלאכה בעצמו. כתיבת סעיפים אלה של היתר ושל חריגה בנוסחם הנוכחי בספר החוקים היא ביזיון והיא עלבון מגונה שיש לשרש

המקצוע (הרופא) להתיר את המושכות, אין אישור להיתר שיש לכאורה למפקד. לפיכך אני קובע קטיגורית, שבנוסח המושג היתר אין היתר למפקדים, אלא לרופאים בלבד. לקצין המקצועי - יש. לזה שהוא נטול אחריות כוללת ניתנה הזכות שלא קיימת למפקדו, האחראי על חיי שניהם גם יחד. חבל שמשפטנים לא העירו על כך ולו ברמז. הנה כי כן, דוגמא של מעשה נטול תובנה של ייחודיות המפקד. כביכול, ניתן היתר למפקד, אלא שהוא שמור למשמורת אצל הרופא שלו. לעיקרון החלמאי הזה קוראים כותבי המסמך: "מוסמך המפקד לחרוג.. וגו'". המושג השני שהוצע בכתבה ופורט בהרחבה הוא החריגה, שלהבדיל אלף אלפי הבדלות מההיתר מבקשת להעניק באמת את הזכות לחרוג חרף התנגדות

יום אין אתה ראוי ואין אתה מחויב במחשבה שכזאת. רק כעת, משיש הוראה מקצועית שכתב פקיד מתחת לאור הניאון, אתה נדרש לחשיבה אחרת. אתה מחויב לחשוב על החיים ועל המוות רק בתגובה לסעיף בפקודות מטכ"ל". ואנוכי סברתי מה טוב שרק מעט מאוד מהמפקדים מכירים את כל פקודות מטכ"ל.

אחריות המפקד היא טוטלית. היא כוללת גם את ההכנה של יחידתו בדיוק לאותו רגע עלום של מעבר בין מצב חיים לסכנת המוות, שבו המבחן הראשון הוא גם מבחנה העליון של היחידה. כל עוד שומרים המפקדים על כללי ההתנהגות המקצועיים של הצבא, אין לאפשר לאנשי המטה להטיל עליהם סייגים או לתת להם היתרים. מי שאינו מכיר

אותו ולא להסתמך עליו כפתרון להתנגשות הגישות שבין המטילים עצמם ואת חייהם למערכה לבין החורצים את גורלם של הללו מספסלי התביעה.

ההיתר והחריגה בידי המפקד יהיו. קצין המטה המקצועי יגיש את המלצותיו למי שנושא באחריות הטוטלית תוך הסבר המשמעות הנובעת גם מהחריגה מההנחיה הקיימת או מחלקים שלה. זהו תפקידו וזו חובתו של קצין המטה: למצוא דרכים שבהן יעמוד המפקד במשימה עם הסיכון הנמוך ביותר מתוך כלל הסיכונים שיש. ויש מחיר לעשייה, כשם שלעיתים מחיר אי-העשייה גדול הרבה יותר.

הקצין המקצועי יגדיר את מדרגות הסיכון ולא "מה אסור למפקד". הקצין

המקצועי יכוון בהנחייתו המקצועית "מה מומלץ לעשות בכל מצב" ולא "מה אסור בכל מקרה שהוא". הקצין המקצועי יגדיר את "מעגלי הסיכון ומשמעותם" ולא יקבע "טווח אחיד לכל המצבים", כי נוח יותר לכתוב זאת בפקודות. זו מהות הטיעון שלשמו יש להכחיד לאלתר את הוראות הבטיחות, שהן אוסף מצוות אל תעשה. כך יידעו מיהו קצין מקצועי טוב, ומי אינו ראוי שיתקדם במערכת. קציני "דובי לא-לא" הם מיותרים לחלוטין.

רעואל חותן משה נקרא בתנ"ך יתרו. ואומר המהר"ל מפראג שניתן לו השם על שום שייתר פרשה אחת מהתורה, היא פרשת יתרו, שבה פונה יתרו אל משה ואומר: "לא טוב הדבר אשר אתה עושה" וממשיך אחר כך: "עתה שמע בקולי איעצך ויהי אלוהים עמך... ושמת עליהם שרי אלפים, שרי מאות, שרי חמישים ושרי עשרות... וגו'" רוצה לומר, צריך להגיד מה לא טוב ומה אסור ומייד לומר גם מה צריך ומה כדאי, שאם לא כן: "נבול תיבול גם אתה, גם העם הזה אשר עמך, כי כבד ממך הדבר, לא תוכל עשוהו לבדך" (שמות י"ח). רק זו הנחיה ועצה מקצועיות, ולא רק מפקד יבין את ההבדל. חלק אחד בלבד אינו ראוי, ובוודאי לא כדי שיקראו על שמו פרשה בתורת ישראל. ולמרות הכול, הסמכות והאחריות לדברים שיעשה עם ישראל נשארו תמיד אצל משה רבנו ומעולם לא עברו לרעואל. לא בהיתר ולא בחריגה ממנה, אפילו שאין "פרשת משה" בתורה הקדושה.

הגדרת המושג בטיחות בתפיסת הבטיחות שאושרה על-ידי ראש הארגון (הרמטכ"ל) קובעת מפורשות: "מכלול הפעולות שתכליתן קיום רמת סיכונים סבירה לאור המטרה". זו רוח צה"ל של שנות 2000. ממנה נגזרת גם גישת ניהול הסיכונים שהוכנסה לצבא כגישה ניהולית, אשר קובעת את חובת המפקד לבצע את המשימות תחת רמת הסבירות שאושרה לו על-ידי מפקדיו ולא על-ידי דרגי המטה השונים.

היא גם קובעת שלכל משימה יש רמת סיכון, ועל המפקד לוודא שהוא

מקטין אותה לרמה שהוא יכול לחיות איתה תוך התחשבות בסיכונים של המשימה. במלחמה, בפעולות מבצעיות ודומיהן יש גם סיכון מצד האויב. בהכנות לקראתן אין סיכון כזה, ולכן אין עילה לסכן חיי אדם עד כדי אסור מוחלט לסכן חיי אדם מעבר לסיכון הנובע בעצם הביצוע של האימון. (בכל ירי בנשק קיים סיכון, בכל ריצה בשטח קיים חשש שחייל ייפגע בברכו מפילה או מחבטה

מערכת היחסים מפקד-רופא - בחוק ובחיים - שונה מהותית מכל מערכת מפקד-קצין מטה אחר

בסלע). מי שמכירים ויודעים את הסיכונים הם המפקדים ולא קציני המטה. האחריות לאתר אותם מוטלת על כולם. האחריות להתייחס אליהם מוטלת רק על המפקד. איתור הסיכונים הרלוונטיים ייעשה על-ידי המתכנן, ובעת אישור המשימה ייעשה על-ידי מפקדו שהוסמך לאשר אותה. לא זאת בלבד, אלא שהוא מאשר גם את דרכי המניעה ואת הדרכים לצמצום הסיכון של אותם גורמי סיכון. ואם לא די באלה, הוא מחויב בהכנת תוכנית הכוללת בקרה למימוש תוכניתו השלמה על מנת לוודא שדרכי המניעה הופעלו באופן המיטבי. הדגשים המקצועיים של קצין החיל הרלוונטי לפעילות הם חלק מאיתור הסיכונים וחלק מדרכי המניעה. התעלמות מהם כמוה כרשלנות בעיניהם של המפקדים ויותר מכך - חוסר מקצועיות לשמה. ולמרות כל אלה, הסמכות לחרוג וההיתר לסטות מהם לא יהיו בידי קצין מטה, אלא בידי המפקד. את אבן היסוד הזאת אסור להוציא מקיר הבית, כי באחת הוא יתמוטט.

הרעיון של שימוש במקרה החריג של סכנת חיים או של סכנה לשלמות הגוף בשלושה מצבים של "התנגשות", כפי שנעשה במסמך הנדון, אינו עוזר ואינו

משפר את יכולת ההיקש לתפקידי מטה נוספים.

עוד אני כותב מכתבי זה, ונדרשתי לסוגיה חדשה: רופא היחידה דרש לפנות חייל פצוע ברכב מסוג "אביר", שהוא הרכב היחיד הנמצא באותה עת. לטענת קצין המטה המקצועי של החימוש, רכב הפינוי נטול אורות בלמים, ונסיעה בו היא סכנה ברורה ומיידית. והשאלה הנשאלת היא: למי מקציני המטה יסרב המפקד? איזו הנחיה מההנחיות המקצועיות של בעלי הסמכות המקצועית הגבוהה ביחידה ייאלץ המפקד להפר? האם אז מדובר בחריגה או בהיתר? למי מהם יש עדיפות כאשר בשני האיסורים מדובר בחיי אדם?

מערכת היחסים מפקד-רופא - בחוק ובחיים - שונה מהותית מכל מערכת מפקד-קצין מטה אחר. השאלת המושגים הגרועים "היתר" ו"חריגה" לכלל מערכות החיים של היחידה היא תקלה חמורה. הגיעו הדברים לידי כך שנציג אחד האגפים במטכ"ל כותב במכתבו למחלקת הבטיחות במטכ"ל: "אין לראש אט"ל כוונה להאציל את אישור החריגה לטווחי בטיחות לאלופי הפיקודים המרחביים, יען כי מדובר בסיכון חיי אדם". לשם אנחנו הולכים - למקום שבו הזנב מכשכש בכלב.

הפתרון המוצע שלנו הוא לבטל גם את החריג וגם את ההיתר. הפתרון הוא לקבוע בפקודות שרק למפקד ישנה הסמכות להחליט בענייני בריאות וחיים ומוות, וזאת מתוך ידיעה שהוא יקבל את ההחלטות כמיטב יכולתו, שאם לא כן, הוא לא היה מופקד מלכתחילה על חיי אדם. אם יש חוקים ופקודות שעדיין לא נוסחו ברוח זו, יואילו היועצים ויגישו הצעות לשינוי הנוסח בהתאם, ותהא זו תרומתם האמיתית לבניין הארץ ולביטחונה.

ומהי המדיניות שלנו?

בגילוי של סא"ל יהונתן, כי הצד הפלסטיני שואף ל"ארץ-ישראל גדולה", שבה אין למדינת ישראל שום מקום, אינה חידוש גדול. וכי אצלנו אין רבים החולמים על "ארץ-ישראל שלמה", שבה אין ליישות הפלסטינית כל מקום? החוכמה האמיתית אינה להגיע ל"דו-קיום אוטופי" אלא לרמה נסבלת של עימות, שבו אמצעים לא אלימים מחליפים את האמצעים האלימים. תגובה למאמר "נקודת המבט הפלסטינית ביחס לפתרון הסכסוך, מערכות 383, מאי 2002

סא"ל (דימוס) שלמה יואלי

בהתייחסותי אנסה להציג מספר תשובות אפשריות לשאלות הנ"ל. כאשר ל"גישה הישראלית" – עשרות ספרים, מאמרים ורשימות אישיות של מנהיגי האומה מראשית התחדשות המעשה הציוני בארץ-ישראל דנים במה שמחבר המאמר מכנה "הגישה הישראלית". הדברים ידועים, ואני מבקש להדגיש שתי תפיסות או "אסטרטגיות" עיקריות (ניתן לאפיין גישות נוספות):

● מדיניות ששמה לעצמה מטרה להקים מדינה יהודית על חלק מהשטח הגיאוגרפי הנקרא ארץ-ישראל – בהתאם לכוח היהודי הקיים בפועל בארץ.

● מדיניות ששמה לעצמה מטרה להקים מדינה יהודית בכל השטח הגיאוגרפי הנקרא ארץ-ישראל, כולל האיזור שממזרח לנהר הירדן, בלי להתחשב במגבלות הכוח היהודי.

על-פי שתי התפיסות הנ"ל, החזון

היסטורית, שתביא לדו-קיום אמיתי בין שתי מדינות. הפשרה ההיסטורית – על-פי הגישה הישראלית – הייתה כרוכה בויתור הדדי על חלום הארץ השלמה". ההנחה המצוטטת כאן היא אמת? או שמא בבחינה מדוקדקת יותר יתברר כי "הגישה הישראלית" המוצגת במאמר

הגדרת הסכסוך על-ידי המחבר כ"היסטורי" אינה מסייעת בהבנת המציאות. וכי ישנה מציאות מדינית ללא סכסוך היסטורי?

אינה נכונה? ועוד נקודה: הדברים כתובים בלשון עבר: "הגישה הישראלית רצתה", ומה אנו רוצים כיום? ודבר אחר: האם אנו באמת מוכנים להגיע לפשרה היסטורית? ומהי בכלל פשרה היסטורית? ועוד תמיהה שעולה: מהו אותו "דרך-קיום אמיתי בין שתי מדינות"?

במאמר "נקודת המבט הפלסטינית ביחס לפתרון הסכסוך" מנתח המחבר את "האסטרטגיה רבת-י" של הרשות הפלסטינית (החזון ההיסטורי הפלסטיני, האסטרטגיה והיעדים הטקטיים) ובו זמנית מניח הנחות באשר לאסטרטגיה של מדינת ישראל, שלאורן הוא מעמיד במבחן את החוכמה שבמעשה המדיני של מדינת ישראל. בהתייחסותי למאמר אנסה לבחון את אמיתות הנחותיו של המחבר

באשר לאסטרטגיה המדינית של מדינת ישראל ובאשר למידת החוכמה שבמדיניות הזאת.

המחבר כותב בפתיחת מאמרו: "הגישה הישראלית רצתה לראות את העימות כסכסוך מדיני בין שתי יישויות, המוכנות להגיע לפשרה

קצין חי"ר

המדיני הוגדר מראש, ולאחר הגדרתו ניתנו הנימוקים והשיקולים באשר לאמיתותו ולאפשרויות להגשימו.

כזכור, בעת שהובא עניין הקמתה של מדינה יהודית בארץ-ישראל להכרעת האו"ם, היו מנהיגי האומה (לפחות הרוב המכריע בקרבם) מוכנים להסתפק בהצעת החלוקה של נובמבר 1947.

ועוד - לאחר הניצחון הגדול במלחמת ששת הימים ותבוסת מדינות ערב הזהירו אחדים ממנהיגי האומה בעל-פה ובכתב מפני ההתיישבות בשטחים שנכבשו או "שוחררו" (שוחררו ממה?)

מכאן ש"הגישה הישראלית" שבפי מחבר המאמר אינה מוגדרת חד-משמעית, נתונה בוויכוח מדיני פנימי, המשפיע על המעשה המדיני בפועל, וגוזרת על כל המשתמע מכך: חלוקת המשאבים ברמה הלאומית, הביטחון הלאומי, הכלכלה ועוד.

מכאן להנחה השנייה הכתובה בלשון עבר: האם החזון המדיני של מדינת ישראל לעתיד הקרוב ולטווח הארוך נהיר לכולנו, והאם יש לחזון הזה תמיכה רחבה ככל הניתן?

מהעיון בספרים וברשימות על חידוש ההתיישבות היהודית בארץ ומהמעשה הציוני עולה בבירור שהרעיון שהנחה את מנהיגי האומה היה "מה שטוב ליהודים" ופחות התחשבות בחלומות הערביים. המעשה והמציאות המדיניים הינם ההוכחה לכך. ההסכמים המדיניים עם מצרים ועם ירדן הביאו להורדת הסכסוך בין ישראל למדינות האלה למצב נסבל, שמאפשר ניצול המציאות הנוכחית לחיזוק המעשה של מדינת ישראל בארץ-ישראל. האם ההסכמים האלה, המכונים "הסכמי שלום", הביאו לביטול הסכסוך? לביטול החלומות של חלק נכבד ממנהיגי מצרים וירדן להשתלטות על מדינת היהודים? ההסתה נגדנו בתרבות של שתי המדינות הללו ממשיכה ותוססת בכל האמצעים.

ולמרות האמור לעיל, ולמרות

התנגדויות מצד חלק ממנהיגי הציבור בארץ בשעתם להסכמים המדיניים עם מצרים ועם ירדן - היינו מוכנים לווייתורים על חבלי ארץ בתמורה להורדת רמת הסכסוך ולאפשרות להפנות משאבים ואנרגיה חיוניים לחיזוק המדינה היהודית. המציאות עד כה מוכיחה כי ההסכמים האלה היו מעשי חוכמה.

הגדרת הסכסוך על-ידי המחבר

שלא להגיע לידי עימות אלים. בסיום חיבורו כותב המחבר: "הרשות הפלסטינית ועמודי התווך שלה - אש"ף והפ"ח - מגלמים סכנה קיומית למדינת ישראל..." האם המשמעות האופרטיבית מכך היא שיש לצאת ב"מלחמת חורמה" נגד הרשות עד שנירש את כל ארץ-ישראל שממערב לירדן?

המחבר נמנע - מטעמים מובנים -

כ"היסטורי" אינה מסייעת בהבנת המציאות. וכי ישנה מציאות מדינית ללא סכסוך היסטורי? אולי מוטב להגדירו כסכסוך בין תרבויות? מההגדרה הזאת משתמע שהשגת "דו-קיום אמיתי" הינה חזון אוטופי של אחרית הימים. היעד המרבי שאליו ניתן להגיע הוא מיתון הסכסוך משימוש באמצעים אלימים לשימוש באמצעים שאינם אלימים.

בל נשלה את עצמנו: הרצון לחיות במה שנקרא "ארץ-ישראל הגדולה" קיים בחלק גדול מהציבור, ואל נתפלא שרצון דומה קיים גם אצל הערבים שלצידנו. בדבר זה, "החלומות" לאיזושהי יישות ריבונית גדולה ורחבה, שוגים גם מדינות ועמים מתרבויות שונות וגם במערב המתקדם. אך למרות המשך קיומו של הקונפליקט בין הרצוי למצוי נמצאה בתרבויות האלה החוכמה

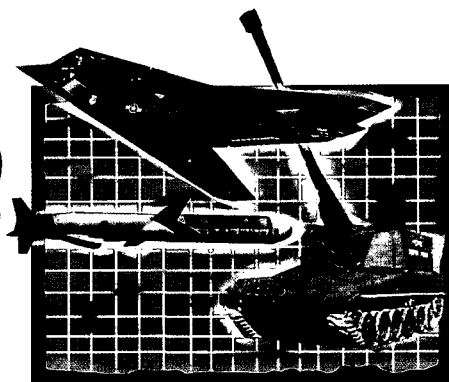
מלדון בחזון הציוני ובמשמעויות האופרטיביות הנגזרות ממנו. המובאות של המנהיגות הפלסטינית אינן דבר חדש, ואין בהן איום חדש שלא היה זה מכבר.

מערכת הטרור שמופעלת בתקופה הזאת נגדנו היא המשך לטרור הקודם - בשיטות ובאמצעים אחרים - ועלינו להתאים את תגובותינו בהתאם.

אולם הסכנה הקיומית למדינת ישראל, לעניות דעתי, היא אחרת: העדר חזון, שיעמוד במבחן הוויכוח הרעיוני בין הזרמים השונים בעם ובמבחן המציאות המשתנה.

על מנהיגי האומה לשוב ולהגדיר את החזון הציוני באופן שניתן יהיה לגזור ממנו את המעשה המדיני ולגייס את תמיכתו של רוב העם במעשה הזה.

כיצד לבנות כוח ללש"ב

צבאות רבים בונים ערים שלמות לאימון חייליהם בלוחמה בשטח בנוי. זהו אמצעי מצוין לא רק לאימון הכוחות, אלא גם לבחינתם של תורות לחימה ושל כלי נשק ייעודיים

אל"ם (מילי) יעקב צור

עמודי תאורה וגדרות, כלי-רכב חונים וכל שאר המאפיינים של עיר אמיתית. האיזור כולו מרושת בחישנים מסוגים שונים, אשר מאפשרים למערך הבקרה לעקוב בחוזי חי ובנתונים ספרתיים אחרי פעילות הכוח התוקף. גם במבנים שנועדים לפריצה ולכיבוש יש ציוד מעקב בחלקיהם החיצוניים והפנימיים, וכך ניתן לראות את החיילים ולשמוע אותם גם בעת הלחימה בתוך הבית.

יתר על כן, הבתים נראים מבפנים "אמיתיים". יש בהם מדרגות, מרתפים, עליות גג, דלתות וריהוט. בנקודות מפתח מותקנים "חיילי אויב" (בובות מכניות שמופעלות מרחוק), אשר מפתיעים את הפורצים באמצעות תנועה וירי. על קסדותיהם נושאים החיילים מצלמות, המשדרות תמונות לאחור, וכך יכולים הבקרים לראות את תמונת הקרב בעיני הלוחמים ואף להאזין לפקודות ולדיווחים בתוך הצוותים.

כדי לשמור על המבנים ועל תכולתם מפני הרס וכדי לאפשר תרגילים דר- צדדיים פותחה תחמושת מיוחדת לאימוני לש"ב, שאין בה סכנת פציעה. חיילי ארה"ב כבר משתמשים בה, אף שלדעתם היא אינה מושלמת, ונמשכים

שניתן, למצבים האמיתיים, ורצוי גם תרגילים דר-צדדיים.

תרגילים כאלה, כדי שיהיו יעילים ויניבו לקחים, מחייבים קיום של תשתית פיזית מתוחכמת. נדרשים אתרים ייעודיים ללש"ב, שהם למעשה

צבאות רבים בעולם כבר מבינים את חומרת הבעיה של לחימה בשטח בנוי ומאוכלס. הם הגיעו למסקנה שקודם כול יש לפתח תפיסה נכונה כיצד יש להילחם וממנה לגזור את מבנה הכוח ואת ציודו

עיירות שלמות, אופייניות לאזורי הלחימה, שבהן ניתן לערוך סימולציות מלאות של קרב באש חיה (עם תחמושת מיוחדת), תוך הפעלת מטענים ואמצעי סיוע באש ותוך ניצול מושכל של הטכנולוגיות הזמינות. עיירות כאלה כוללות הרבה מבנים, נמוכים ורבי-קומות, שכונות מגורים, אזורי מסחר ותעשייה, רחובות, מדרכות, כיכרות,

לחימה בשטח בנוי (לש"ב) היא אחת מצורות הקרב הקשות והמסובכות ביותר. כדי להיות מוכן לה חייב הצבא לבנות את כוחותיו מראש בהתאם למשימה, לצייד אותם באמצעי לחימה ייעודיים ולאמן אותם ביסודיות לקראת התרחישים הצפויים.

ההיבטים של פיתוח אמצעי הלחימה כבר נסקרו בעבר ("מערכות" 373, נובמבר 2000). הפעם יעסוק המאמר בהיבט של בניין הכוח והאימונים, כפי שזה מתבצע בצבאות מתקדמים באירופה ובארה"ב. הצבאות האלה מעריכים שתרחישי לש"ב עלולים להתרבות בעתיד, ולכן הם מקצים תשומת לב ומשאבים לשיפור מוכנותם של הכוחות למשימות מסוג זה. ברור להם שעליהם להבין לעומק את שלל הקשיים והצרכים המבצעיים, ולשם כך עליהם לבצע הרבה תרגילים ואימונים בנתונים הקרובים, עד כמה

יועץ למו"פ ביטחוני ותעשייתי

תצפיות במרחב עירוני

היעדים העיקריים הוא שיפור רמת האימונים ובניית קורסים מקצועיים למדריכי לש"ב.

גם לצבא היבשה וגם למארינס יש אתרים מיוחדים לאימונים - האחד בבסיס החי"ר Fort Benning בג'ורג'יה והשני ב־Camp Lejeune בצפון־קרוליינה. בהם נערכים הניסויים והתרגילים, לפי תוכנית רב־שנתית, שלקחיה מופקים בסיום כל שלב. האמריקנים טוענים, למשל, שהטמעת הלקחים באימוני היחידות כבר הביאה לירידה ניכרת בתחזית של כמות הנפגעים בלש"ב. אם בתחילה היתה ההערכה ששיעור הנפגעים יהיה 28%, הרי בתרגילים האחרונים ירדה ההערכה ל־17%.

לסיכום: צבאות רבים בעולם כבר מבינים את חומרת הבעיה של לחימה בשטח בנוי ומאוכלס. הם הגיעו למסקנה שקודם כול יש לפתח תפיסה נכונה כיצד יש להילחם וממנה לגזור את מבנה הכוח ואת ציודו. לשם כך יש צורך בתשתית המאפשרת ביצוע תרגילים חוזרים ונשנים בתנאים אמיתיים - גם כדי ללמוד וגם כדי לאמן היטב את הלוחמים. הטכנולוגיה נותנת בידינו אמצעים חכמים שיש לנצלם במלואם לשם שיפור האימונים והפקת הלקחים.

טקטיקות ותרגולות וכן להפיק הנחיות חדשות לביצוע אימונים משופרים. כעת מנהלים תרגילים במתכונת של קרב משולב (Urban Combined Arms), הכוללים גם הפעלת מסוקים ואמצעים חדשים לסיוור ולמודיעין, ובהם מזל"טים קטנים.

צבא היבשה (Army) משקיע מאמץ רב בפיתוח אמצעים חדשים, שניתן ליישםם בשלבי האימון וגם בלחימה של ממש. במיוחד מעסיק אותו חיפוש אחר פתרון טכנולוגי לאיכון מדויק של כל חייל ושל כל כוח בכל שלבי הקרב (או שלבי האימון), במיוחד בזמן תנועה בתוך המבנים, כאשר מערכת האיכון "ג'י־פי־אס" איננה יעילה. מוצעים פתרונות למעקב על בסיס שילוב של "ג'י־פי־אס" עם חישני תת אדום ואולטראסאונד (פיתוח של חברת "אורליקון־קונטראבס" בשווייץ). פתרונות אחרים, שעודם בפיתוח, מתבססים על איכון ברשת רדיו רחבת סרט (חברת "מולטיספקטראל", ארה"ב). האמריקנים מנהלים גם תוכנית להדגמת טכנולוגיות בנושא לש"ב (MOUT ACTD) המשותפת לצבא ולמארינס, ושתכליתה לשפר את הביצועים על־ידי ניצול טכנולוגיות מתקדמות ועל־ידי פיתוח קונספטים מבצעיים, שגם באים לביטוי במסמכי תו"ל חדשים המופצים ליחידות. אחד

מאמצי הפיתוח לשפרה. יחידת החי"ר התוקפת יכולה לפעול בשיתוף פעולה עם כלי רק"ם, טנקים ונגמ"שים החודרים לרחוב ולטהר את האיזור חדר אחר חדר ובית אחר בית תחת עינם הפקוחה של הבקרים. היכן עומדים הדברים בצבאות שונים?

הצבא השווייצרי מקים שני אתרים לאימונים בלש"ב, שיהיו מצוידים ומותאמים גם לתרגילים דו־צדדיים. כל אתר הוא בשטח של 2.5x1.5 ק"מ וכולל עשרות מבנים ותשתית עירונית. הראשון יהיה מוכן בשנת 2004.

הצבא הצרפתי הקצה כ־85 מיליון דולר להקמת אתר שיהיו בו עד 60 מבנים שונים לאימון מסגרות עד רמת הגדוד. האתר יהיה מוכן בשנת 2005. הצבא הגרמני כבר מפעיל אתרים כאלה בבית־הספר לחי"ר ובמקומות אחרים, ויש כוונה להרחיב ולשכלל אותם.

הצבא ההולנדי מקים אתר בן 40 מבנים לאימון מחלקה ואתר נוסף, שבו 104 מבנים, לאימון פלוגה וצוות קרב. הצבא הבריטי כבר כלל סדרת אימוני לש"ב בתוכנית הקבועה של כל היחידות המבצעיות, תוך שימוש נרחב בעזרי אימונים ובסימולטורים שונים ובאתר ייעודי, הכולל 94 מבנים שיש תוכנית להתקין בהם מכשור מעקב ואף להתאימם ליצירת אפקטים של אש ישירה ועקיפה בתוך הבתים ובחוץ. הבריטים גם מחפשים דרך לכלול בתרחישי הלש"ב נוכחות של "אוכלוסייה אזרחית" כדי ליצור צורך להתמודד עם הבעיה ולהיות עירניים כלפיה.

בצבא האמריקני ישנה פעילות רבה במיוחד בתחום הזה. למארינס יש פרויקט מיוחד ללש"ב Project Metropolis (ProMet), שבא כהמשך לסדרת ניסויים שנקראה Urban Warrior, והלקח העיקרי שלה היה שבעיות רבות שהתגלו בלש"ב ניתנות לפתרון באמצעות ביצוע אימונים יותר טובים. מטרת הפרויקט היא לפתח

אדוארד לוסטואק
אסטרטגיה של
ליום

אדוארד לוסטואק
אסטרטגיה של

ספר חדש מבית "מערכות"

